

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ETRÜSKLER

Esrarengiz Kavim

PINAR ÖZGÜN

CINIUS YAYINLARI

Moda Caddesi Borucu Han No: 20 Daire: 504-505

Kadıköy 34710 İstanbul

Tel: (216) 5505078

<http://www.ciniusyayinlari.com>

iletisim@ciniusyayinlari.com

Pınar Özgün

ETRÜSKLER

BİRİNCİ BASKI: Temmuz, 2019

ISBN 978-605-7823-63-2

Baskı ve cilt:

Cinius Sosyal Matbaası

Çatalçeşme Sokak No:1/1

Eminönü, İstanbul

Tel: (212) 528 33 14

Sertifika No: 12640

© PINAR ÖZGÜN, 2019

© CINIUS YAYINLARI, 2019

Tüm hakları saklıdır.

Bu yayının hiçbir bölümü yazarın yazılı ön izni olmaksızın,

herhangi bir şekilde yeniden üretilemez,

basılı ya da dijital yollarla çoğaltılamaz.

Kısa alıntılarda mutlaka kaynak belirtilmelidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Printed in Türkiye

ETRÜSKLER

Esrarengiz Kavim

PINAR ÖZGÜN

Cinius Yayınları

PINAR ÖZGÜN, 1964 yılında İstanbul'da doğdu. 1987'de İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinden mezun oldu. 1992 yılından beri Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanıdır. 2018 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümünü bitiren yazar, Tıp Doktorluğu unvanının yanına Sanat Tarihçisi unvanını da eklemiştir. Zeynep ve Meltem'in annesidir.

Yayınlanmış Kitapları: *Hazınlar, Kayıp Ravim* (2019)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

Canım Kızlarım Zeynep ve Meltem'e...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
1. GİRİŞ.....	13
2. ETRÜSKLER KİMDİR?.....	20
2.1. Etrüskler Hakkında Başvuracağımız Tarihi Kaynaklar..	23
2.2. Antik İtalya'nın İlk Çağ Tarihi	25
2.3. İlk Kez Ne Zaman Fark Edildiler?	29
2.4. Etrüskler Nerelidir?	34
2.5. Etrüsklerin Tarihçesi	44
2.6. Etrüsklerin Toplumsal Yapıları	50
2.7. Mitoloji ve Dinleri	82
2.8. Etrüsklerde Şehircilik ve Mimari.....	123
2.8.1. Etrüsklerde Konut	131
2.8.2. Etrüsk Mezarları	134
2.9. Etrüsklerde Sanat.....	148
2.9.1. Etrüsklerde Seramik.....	149
2.9.2. Etrüsk Resim Sanatı	153
2.9.3. Etrüsk Heykeltıraşlığı.....	162
2.9.4. Etrüsk Bronz Eserleri	173
2.9.5. Etrüsklerde El Sanatları	181
2.10. Etrüsk Dili	184
3. ROMA'YI NASIL KURDULAR?.....	206
4. ETRÜSK KÖKENLİ ROMA TAKVİMİ.....	258
5. ETRÜSK ETKİLİ ROMA DİNİ VE RUHBAN SINIFI..	265

6. ETRÜSK KAYNAKLI ROMA GİZEM DİNLERİ	269
6.1. Lupercalia	269
6.2. Bacchanalia.....	271
6.3. Eleusis (Ceres-Demeter) Kültü.....	274
6.4. Kibele Kültü; (Megalesia Bayramı)	275
7. ETRÜSK SOYLU DAHİLER.....	278
7.1. Virgil / Vergilius.....	278
7.2. Rönesans ve Toscanalı Dahiler	283
7. 3. Michelangelo	286
8. ETRÜSKLERDEN GÜNÜMÜZE KALAN İZLER	294
8.1. Kanatlı Melekler ve Kadın Gemi Başlıkları.....	294
8.2. Fasces.....	296
8.3. Fleur-de-lis	299
8.4. Papalık Simgeleri	305
8.5. Saint Valentine Günü (14 Şubat Aşıklar Günü).....	309
9. ASLINDA KİMLER?	310
10. SON SÖZ	337
ANA KAYNAKLAR.....	341
DİZİN	346

ÖNSÖZ

Bu kitabı yazmaktaki amacım bana göre tarihin en gizemli, en heyecan verici medeniyetlerinden birini kuranların, yani Etrüsklerin üzerindeki sis perdesinin bir nebze de olsa kaldırılmasına katkıda bulunmaktır. Bir diğer sebep ise bilimin, arkeolojinin bu kadar geliştiği bir devirde halen, Avrupa'nın göbeğinde yer almasına rağmen böylesine önemli bir medeniyetin araştırılmasındaki gayret eksikliğinin nedenini merak etmemdir.

Etrüsk bilmecesi, adeta Batı medeniyetinin kara kutusudur. Açıldığı zaman Avrupa uygarlığının nüvesi ortaya çıkacak, muhtemelen de tarih baştan yazılacaktır. İşin ilginç yanı ise Batılı bilim adamlarının bu kara kutuyu açmak istememeleri ya da aralayıp görmek istemedikleri şeyler ile karşılaştıkça tekrar tekrar kapamalarıdır.

Bu kitabı yazarken, kitabı olabildiğince kolay okunabilir kılmaya çalışıp bir yandan da akademik yönden yararlı olması için yeterli ayrıntı ve göndermeye de yer vermeye gayret ettim. Yine bu kitabı yazarken, bana her iki eğitim alanım, hem sanat tarihçiliğim hem de tıp doktorluğum yol gösterdi.

Hemen hemen okuduğum tüm kitaplarda Etrüskler için kullanılan ortak söz "Nereden gelmiş olurlarsa olsunlar" ifadesidir.

Batının Doğu algısı, adeta klasikler prizmasından geçerken kırılan görüntüyle oluşmuştur. Batı kültüründe temel bir role sahip olan klasik eserler yazarların diğer kültürlerle bakış açısını olağanüstü bir şekilde etkilemiştir. Yeni dünyalarla karşılaştıklarında bu yeniliği anlamalarına yardım etmesi için çoğunlukla kadim dünyaya başvurmuşlar. Klasik eserlerden kastımız, MÖ. 5. ile MS. 5. yy arası Grek ve Latin edebiyatı külliyatı, gelenekleri ve mitolojisidir. Klasik eserler ile seçkin Batı eğitimi öylesine kaynaşmıştır ki yazarların, çabalarını haklı çıkarmak için antik çağlara yönelmesi doğal sayılmıştır. Bu ön yargılar ile gelişen bakış açısına bir de siyasetçilerin Doğuyu önemsizleştirip, kolay yönetme ve sömürme arzuları da işin içine girince, bu bakış açısı sistematığe dönüşmüştür. Ancak son zamanlardaki arkeoloji ve genetik bilimindeki çalışmalar karşısında tam olarak geri adım atmasalar da bir duraklama ve bekleme sürecine girdikleri aşikârdır.

İtalya'da Etrüsk Çağı, Truva Savaşı'ndan sonra, MÖ. 13. asırda başlamış, Romalıların son Etrüsk şehri olan Volsini'yi yıktıkları MÖ. 264 yılına kadar devam etmiştir. Bu tam 1000 yıl demektir. Parlak ve egemen bir güçken, önce Roma emperyalizmi sonra Hristiyanlık imperiumunun ayakları altında ezilen Etrüsk medeniyeti, 13.yüzyılın sonunda da barbar orduların sayısız baskın ve işgaline maruz kaldı. Medeniyetinin tüm kaynakları kurutulup, yüzyıllar boyunca terk edilmiş, bir zamanlar ürün bakımından zengin topraklar ekilmemiş, sanatkârlar üretmemiş, metalürji ve hidrolikler konusundaki ileri bilgileri unutulmuştu ve asırlarca Etrurya'nın yaratıcı bireyselliklerine baskı yapıldı - neyse ki tamamen değil. Toscana'nın içlerinde yaşayan Etrüsk soylular bir şekilde hayatta kaldılar ve atalarının mezarlarında bulunan mucizeler, onların yerli genomlarını yeniden uyandırdı. Etrurya'nın merkezi Toscana, Hümanizm ve Rönesans'ın beşiği ve yeniden Avrupa'nın gözbebeği oldular.

Görmezlikten gelinen bu esrarengiz kavim, sıradan bir topluluk değildir. Batıya devlet yönetmeyi, ordu nizamını, yazıyı, alfabe-yi, hukukun üstünlüğünü, mimarlığı, hidrolik mühendisliğini, kent kurmayı, sanatı, halk sınıfları arasındaki uzlaşmayı, meclis kurmayı öğretmiştir. Batı Medeniyetinin her döneminde ve günümüzdeki izlerini öğrendikçe hayretler içinde kalacaksınız.

Bu konuda çalışırken dikkatimi çeken önemli bir husus da Anadolu kısmının yeterince araştırılmadığı ve kayıp halkanın burada gizlenmiş olduğuna inanmamdır. Bronz Çağı'ndaki Anadolu medeniyetleri üzerindeki sis perdesinin kalkması zaten taşların yerine oturmasını sağlayacaktır. Bu konuda da Türk bilim insanlarına büyük görev düştüğü inancındayım.

Sonuç olarak kitabımı yazarken tespit ettiğim en önemli konu, sevimli ve alaycı gülüşleriyle asırlar öncesinden sessizce bizlere bakan bu bilge insanların yani Etrüsklerin, bulgular bir araya getirilip taşlar doğru dizildiğinde aslında kimler olduğunun artık bilindiği ve yeterli bilimsel bulgunun zaten var olduğunu görmemdir. Sizler de bu kitabı okuduğunuzda benimle beraber bunu keşfedeceksiniz. Geriye kalan tek şey ise, bunun açıkça söylenme cesareti ve Batı Medeniyetinin de bunu kabullenmesidir.

Dr. Pınar Özgün

1. Giriş;

Ex oriente lux¹

Akdeniz'e, Romalıların deyimi ile “mare nostrum”² a hayran olmamak imkânsızdır. Tüm dünyanın en hareketli ve en güzel bölgesidir, rengârenk bir mozaiktir Akdeniz. Nice uygarlıklar gelip geçmiş, yok oldu sanılmıştır. Ama aslında uygarlık süreklilik demektir, kendi içinde yaşamaya devam eder ve özünü oluşturan eski değerleri içine sindirir. Yıkılsalar da, harap da olsalar ayrık otu gibi yeniden biterler, gerekince küllerinden yeniden doğarlar. Ve rivayet odur ki, Akdeniz'de devamlı dolaşan bir medeniyet vardır.

Tarih boyunca birçok önemli uygarlığın barındığı Anadolu ise, günümüzde tam olarak ortaya çıkarılmamış onlarca medeniyeti ve kavimleri ile dünya tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Efsanelere konu olan bir gizem barındıran, felsefi düşüncenin çıkış noktası olan, doğu ve batının verimli toprakları üzerinde kurulan Anadolu uygarlıkları, dünyaya miras bıraktıkları, kazandırdıkları gelişme ve yeniliklerle de tarihteki yerlerini almıştır.

(1) Güneş Doğudan Yükselir (Lat.)

(2) Lat. “Bizim Deniz”

Anadolu uygarlıkları, tarihin önemli süreçlerini yaşamış, ortaya çıkan ve henüz çıkmamış olan, derinlerde yatan medeniyetleri kadar, bekletmekte olduğu gizemle de değerini korumaktadır. Artık herkesçe kabul görülen bir gerçek, Avrupa coğrafyasındaki uygarlıkların beşiğinin de Anadolu olduğudur. Bu coğrafya özellikle Batı Anadolu uygarlıkları, Grek³ uygarlığından çok daha ileri ve önemlidir. Asıl bilim, bilimsel düşünce ve felsefenin ana yurdu Anadolu'dur. Halikarnas Balıkcısı⁴'nın da dediği gibi bu durum Greklere geçtikten sonra, aslında dejenere olmuştur.

Tabii ki tüm insanlık hafızasının ana kaynağının Mezopotamya olduğu gerçeğinin unutulmaması kaydıyla. Bugünkü bilgilerimize dayanarak, MÖ. 4000'lerde şekillenen insanlık kültürü, dinler, yazı, astronomi Sümerler ile başlamış, MÖ. 2200'lerde Akadlarca⁵ ilerletilmiş sonra da Fenikelilerce⁶ önce Kıbrıs'a, sonra Anadolu oradan da Hellas ve İtalya'ya geçmiştir.

Bugün Grek ve Batı kültürünün temeli sayılan Homeros'un İlyada ve Odesseyası'nın, Sümer Gılgamış Destanı'nın bir versiyonu olduğu artık kabul görmektedir. ⁷ Kendi de Anadolulu olan Homeros'un tanrılarının ana vatanları da aslında yine Anadolu'dur. Zeus dışındaki tüm tanrı isimlerinin Grekçe olmadığı tespit edilmiştir. Thomson'un dediği gibi "Grek pan-

(3) Grek: Bizim literatürümüzde kullanılan Yunan/Rum karşılığının, Batı literatüründe tercih edilen şeklidir. Grekler ise **kendilerine** Helen demektedirler. Yunan İon, Rum Roma ile karıştığından ve Helen ise Makedon-Grek karışımını çağrıştırdığından bu kitabımızda Grek kelimesini kullanmayı doğru bulduk.

(4) Cevat Şakir Kabaağaçlı: (1890-1974) Oxford Üniversitesi Yeni Çağlar Tarihi mezunu Türk edebiyatçısı.

(5) Akad İmparatorluğu, MÖ. 2334 ile MÖ. 2150 yılları arasında Mezopotamya bölgesinde hüküm sürmüş Sami kökenli imparatorluk.

(6) Fenikeliler; Antik Çağ'da yaşamış Sami dillerine mensup bir dil konuşan Akdenizli kavimdir.

(7) West Martin: The East Face of Helicon West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth (Oxford 1997) p.402-417

teonunun, adının kesinlikle Hint-Avrupa ailesinden geldiğini söyleyebileceğimiz tek üyesi, sadece Zeus'dur.”⁸

Son zamanlarda bulunan arkeolojik bulgular, İonların ve onların yazı dâhil Ege'ye altın çağını yaşatan kültürlerinin, Hellas'tan göçle getirilen bir medeniyet olmayıp aslında Anadolu'ya ait olduğunu ortaya çıkarmıştır.⁹ Homeros, “İlyada ve Odysseia”yı İon lehçesinde MÖ. 9. yüzyılda yazmıştır. “İon” sözcüğü de Grekçe değildir. Yine Dorlar, İonları Grek olmamakla suçlarlar ve Grek olan Sparta ile kendilerini İon sayan Atinalıların mücadelesi yıllarca sürüp gitmiştir. Platon “Euthydemos”da, Sokrates'in “Hiçbir İonyalı Zeus'u baba olarak tanımaz. Bizim babamız Apollon'dur,” dediğini yazar. Nitekim Truva Savaşı'nda efsaneye göre Apollon, Akhaların¹⁰ değil Truvalıların yanında yer almıştır.

Kaldı ki şimdi de Neolitik Dönem'de kültürel etkileşim açısından bir merkez olduğu düşünülen Göbekli Tepe'nin keşfi söz konusu... Yer yine Anadolu ve MÖ. 10.000... Kafalar iyice karışmıştır!

Daha önceleri kendi medeniyetlerinin soylarını Truva'ya dayandıran, bundan çok büyük gurur duyan Batı, ne oldu da bir anda fikir değiştirip Grek uygarlığını yüceltme yarışına girmiştir. Örneğin, İngilizler bile 10.yy dan itibaren 17.yy a kadar Troyalıların torunları olduklarına inanırlardı. 1200 yılında Monmouth, Londra'nın Troynovant (Yeni Troya) adıyla Truvalı Aenas'ın torunu Brutus tarafından kurulduğunu yazmış, bu görüş 17. yüzyıla gelindiğinde Speed ve Stow tarafından da onaylanmıştır.¹¹ Batı dünyası, özellikle 18. yy'dan sonra bu görüşlerini terk etmeye başlamış ve yavaş yavaş ışığı Anadolu

(8) Thomson George; Tarih Öncesi Ege I, Payel Yayınevi, 1995, s.316

(9) Işık Fahri: Anadolu Yerlisi Bir Halk, İonlar. Aktüel Arkeoloji. Temmuz Ağustos 2018. S.30

(10) Akha (Aka)lar; Homeros'un İlyada'da ve Odysseia'da eski Grek halkları için kullandığı müşterek isimdir.

(11) Geoffrey of Monmouth; (1095-1155) Historia regum Britanniae

uygarlıkları üzerinden çekip ve bu bölgeyi karartmışlardır. 100 yıl önce, Bronz Çağı prohistoriyasını yazdıklarında, onlara göre o dönem Batı Anadolu'da önemli bir uygarlık yoktur.

Resim 1. Ege Bölgesi Bronz Çağı (Thomas F. Tartaron, Pennsylvia Univ. 2007)

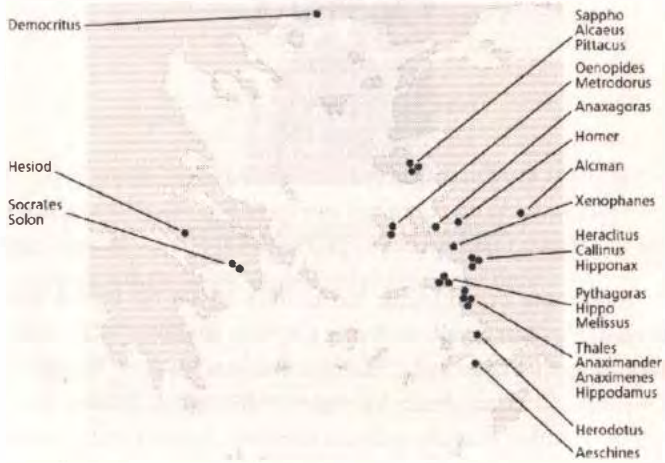
Oysa artık günümüzde, aynı dönemlerde Batı Anadolu'da birçok medeniyetin var olduğu uzay teknolojisi sayesinde de saptanmış ve halen keşfedilmeyi beklemektedirler. (Resim 2)

Resim 2. NASA uydu fotoğraflarından yararlanılarak Batı Anadolu'da saptanan 340 adet Geç Bronz Çağı Yerleşim Merkezi¹²

(12) Zangger, Eberhard (1995): "Who were the Sea People?" Aramco World (May/June), 21-31. (Using a geographic information system researchers at the foundation Luwian Studies for the first time recorded and

Şayet Batı Anadolu topraklarında yazdıkları gibi önemli bir medeniyet yok ise, nasıl oluyor da Sokrates öncesi, o devrin tüm filozoflarının %90'nı Batı Anadolu topraklarından yetiştirmişlerdir. Hemen hemen bütün doğa bilimcilerinin, filozofların, tarihçilerin, matematikçilerin ve şairlerin MÖ. 500 yılına kadar Anadolu topraklarında yaşadıkları görülmektedir. Bu tespit sanat için de geçerlidir. Örneğin, İlk Çağ'ın en büyük ressamlarından Apelles, Kolophon'lu (İzmir/Menderes), Parrhasios ise Efeslidir.

Resim 3. Sokrates Öncesi Grek Filozoflarının Yaşadıkları Bölgeler¹³

Ege arkeolojisi için dönüm noktası, 1920 yılıdır. Çünkü İngiliz arkeolog Arthur Evans bu tarihlerde Ege Bronz Çağı'nın kronolojisini (Ege Prehistoryası) yazmaktaydı. Tam o sırada ise İngilizlerin desteklediği Yunanlılar ile Türkler arasında, Batı

evaluated 340 settlements of the 2nd mill. BCE in western Turkey.)

(13) Zangger, Eberhard., Mutlu, Serdal. "Luviler: Bir Anadolu Uygarlığı ile ilgili Çalışmalar". idil 5.24 (2016): 1037-1078.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Anadolu topraklarında savaş söz konusuydu. Evans, her nedense Batı Anadolu uygarlıkları yerine Minos ve Miken Uygarlıkları'nı gereğinden fazla yüceltilmiştir. Kaldı ki "Minos" diye uydurma ad verdikleri Girit Uygarlığının da Anadolu'dan giden insanlarca kurulduğu bugün artık bilinmektedir.¹⁴

Resim 5. İngiliz Arkeolog Arthur Evans¹⁵

Akdeniz'in erken kültür haritasında büyük bir boşluk söz konusudur. Batı Anadolu Bronz Çağı'nın özellikle MÖ. 2000-1200 dönemi halen aydınlatılmayı beklemektedir.¹⁶ Pelasglar, Troyalılar, Traklar, Deniz Kavimleri (Hiksoslar), Luviler, Lidyalılar, Hattiler, Hurriler aslında kimlerdi, nereden gelip, nasıl medeniyetler kurup, nerelere gittiler?

(14) Thomson George; Tarih Öncesi Ege I, Payel Yayınevi, 1995, s.31

(15) Evans, A., Through Bosnia and Herzegovina on Foot During the Insurrection, August and September 1875, London 1877. (*"Karşılaştığım her barbarın kendini bir insan ve benim kardeşim olarak nitelendirmesi beni bağlamaz. Ben bazı ırkların daha düşük düzeyde olduğuna inanıyorum ve yok olup gittiklerini görmek isterim."* Evans 1877, s. 312.)

(16) Zangger, Eberhard (1995): "Who were the Sea People?" Aramco World (May/June), 21-31.

Resim 6. Bronz Çağ Uygarlıkları¹⁷

Kitabımda bu uygarlıkların devamı olduğuna inandığım, fakat gizemi halen çözölemeyen Etrösk Uygarlığını inceleyeceğim. İleride Anadolu Bronz Çağı'nın aydınlatılmasıyla, bu sır perdesinin daha kolay aralanacağına inancım tam!

(17) Zangger, Eberhard (Bronz Çağında kullanılan Antik isimleri ile)
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

2. Etrüskler Kimdir?

*“Tanta opibus Etruria erat ut jam non terras solum sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab Alpibus ad fretum siculum fama nominis sui imp-
lisset / Etruria o kadarkudretli idi ki yalnız karada değil denizde de, Alpler’den
Sicilya Boğazlarına kadar, bütün İtalya boyunca şöhreti yayılmıştı.”*

Titius Livius ¹⁸

Etrüskler, Akdeniz bölgesindeki gelmiş geçmiş en gizemli ve en ilginç uygarlığı kuran kavimdir. Dünyanın değişik bölgelerinde belki halen keşfedilmeyi bekleyen birçok uygarlık vardır ama bu uygarlığın, arkeoloji dâhil tüm bilim dallarının son yüzyılda en çok ilerlediği bir kıtanın yani Avrupa’nın tam da göbeğinde olması ve halen üzerindeki esrar perdesinin kaldırılamamış olması konuyu daha da ilginç hale getirmektedir. Batı medeniyeti hala bu kavmin kim olduğunu, nece konuştuğunu, ne yazdığını çözmemiştir.

Adeta ansızın ortaya çıkmışlar, çağdaşı kavimler ile mukayese edilemeyecek şekilde medeni, son derece gelişmiş teknik bilgileri, yazı, şehircilik, sanat, mimari, denizcilik, hidrolik mühendisliği, madencilik gibi konularda açık ara önde bir uygarlık

(18) Titus Livius (Livy); MÖ. 59 – MS. 17. Romalı yazar. (Ab Urbe Condita I, 2)

oluşturmuşlardır. Daha sonra ise tarih sahnesinde derin izler bırakarak asimile edilmişlerdir. Dikkatli bakıldığında bugün hala izlerine rastlamak mümkündür. Hem de tahmin edemeyeceğimiz kadar...

Antik Grek'in çağdaşı olan Etrüskleri ve Etruria'yı, kültürlerinin yanında sahip oldukları doğal kaynakları, büyük limanları ve verimli toprakları hızla gelişen bir merkez haline getirmiştir. Grekler gibi Etrüskler de tek dil ve din altında birleştiler. Yine Grekler gibi, her biri sanat ve zanaat alanlarında özgün eserler geliştiren, son derece bağımsız ve bireysel kent devletlerine sahiptiler.¹⁹

Etrüsk uygarlığı, temel olarak İtalya Yarımadası'nın kuzeyinde Arno Irmağı ile ve güneyde Tiber Irmağı arasında kalan Etruria bölgesinde gelişmiştir. Bugünkü Toscana, kuzey Latium ve batı Umbria'yı içine alan bölgedir. Ayrıca Etruria dışında İtalya Yarımadası'nın kuzeyindeki Po Nehri vadisinden güneydeki Grek kolonilerine kadar yayılmışlardır. Güneydeki Capua şehri sınır şehridir. MÖ. 7-6. yy'da denizlerde artan güçleri sayesinde Sardunya, Korsika ve Balear adalarında da hâkimiyetleri söz konusu olmuştur.

MÖ. 8.yy'da İtalya Yarımadası'nda ortaya çıkan ve büyük bir kültür evrimi oluşturan Etrüsklerin, MÖ. 13. yy ve 8. yy'da iki dalga şeklinde İtalya'ya göç ettiklerini savunanlar çoğunluktadır. Yani Villonova kültürünü oluşturanların da aslında Etrüsklerin ataları olduğunu iddia etmektedirler. O dönemde bölgede Demir Çağı'nı yaşayan topluluklar üzerinde egemenlik kurmuşlar, MÖ. 7. yy'da büyük bir gelişme göstermişler, kurdukları uygarlık MÖ. 6. yy'da doruğa ulaşmış, MÖ. 4. yy'dan itibaren de yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Ancak MÖ. 1. yy'a kadar halen varlıkları etkisiz de olsa devam etmiştir.

(19) Bonfante L., Swaddling J.; Etruscan Myths, The British Museum Press, 2006.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Resim 7. Etruria Haritası (The National Geographic Magazine Vol.173, 1988.)

Bilim dünyasındaki en büyük tartışmalardan birisi de; kim oldukları ya da nereden geldikleri konusudur. İleride daha detaylı inceleyeceğimiz bu konu hakkında iki ana görüş vardır: İtalik olmayıp dışarıdan başka bir bölgeden buraya geldikleri veya hiçbir yerden gelmeyip aslında İtalik oldukları savıdır.

2.1. Etrüskler Hakkında Başvuracağımız Tarihi Kaynaklar:

“Bir zamanlar var olan Etrüsk yazını çoktan yok olduğundan, çoğu kez bilgisiz ya da ön yargılı Grek ve Roma yazarlarının söylediklerine ve kesin olmayan arkeolojik belirtilere dayanmak zorundayız.”

Cornell ²⁰

Etrüsklerden bahseden *en eski kaynak* MÖ. 5. yy'da yaşamış, Batı Anadolu doğumlu *Halikarnasoslu Herodot*'un yazdığı kitaptır. (*Herodotus Hystories*)

MÖ. 1. yy içinde ise, Roma ve İtaliye İlk Çağ'ı hakkında bilgi alabileceğimiz en önemli yazarlar ve eserleri şunlardır;

- *Sicilyalı Diodoros* (MÖ. 90- MÖ. 30- *Bibliothèque Historique*) Grek tarihçi.

- *Halikarnasoslu Dionysos* (MÖ. 29- *Romaike Arkheologia* - 20 kitap) Yitik Roma tarih literatüründen yararlanmış, Grek asıllı ve aslında tarihçi olmayan bir yazardır.

- *Romalı Titus Livius* (MÖ. 59- MS. 17- *Roma Tarihi - Ab Urbe Condita*-142 kitap) Livius da gerçek bir tarihçi değildir, ahlakçı ve yurtsever yanı ağır basan bir söz bilimcidir. Bu yüzden ilk kaynaklara gitmekten kaçınmış ve Augustus dönemindeki sansürden nasibini almıştır.²¹

MÖ. 1. yy'da yakıldıktan sonra, Latin yazarlarca, tekrardan yazılan Etrüsk dini ve sosyal tüm geleneklerinin yazılı olduğuna inanılan “*Diciplina Etrusca*” da kayıptır.

(20) Cornell Tim, Matthew John:Roma Dünyası. Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, 5.cilt.İletişim Yayınları.Equinowx/Pahidon (Oxford), 1988

(21) Livius.s.116

MÖ. 3. yy öncesi İtalya ve Roma tarihinin incelenmesi, kaynakların azlığı nedeniyle oldukça zordur. İtalya eski sözel halk geleneğine ait bir tek yapıt bile günümüze gelmemiştir.²²

MÖ. 320'den itibaren ise Roma'da yılda bir seçilen konsüllerin adlarıyla başrahipler (pondifex maximus) tarafından yıllık vakayinameler yayınlanırmış. "*Annales Maximi*" denilen bu büyük yıllıklar da kayıptır.²³

Tarihteki ilk Etrüskolog, İmparator Cladius'tur. Yazdığı 20 ciltlik "*Tyrrhenika*" isimli Etrüsk Tarihi kitabı da (MS. 48) bazı fragmanları dışında kayıptır.²⁴

Etrüsklere ait bilgileri içeren hiçbir yazılı kaynağın olmaması sizce tesadüf olabilir mi? Bunun sebeplerine ilerideki bölümlerde değineceğiz elbette.

Ne acı ki Etrüskler, yaklaşık 1500 yıl yani Rönesansa kadar unutulmuşlardır. Ta ki tesadüf eseri Romalıların gözünden kaçan ve yok edilmekten böylece kurtulabilen yer altındaki mezar odaları asırlar sonra keşfedilinceye kadar.

Resim 8. Herodotus Hystories (MÖ. 5.yy)

(22) Diakov V., Kovalev S.. İlk Çağ Tarihi. Cilt2. Roma. Yordan Kitap. 3. baskım. Ekim 2015, S.11

(23) Diakov V., Kovalev S.s.13

(24) Tulunay Elif Tül: Etrüsk Sanatı. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.s.17

2.2. Antik İtalya'nın İlk Çağ Tarihi

Etrüskler ortaya çıkmadan önceki, İtalya Yarımadası ve Akdeniz'in tarihine kısaca bir bakalım:

İtalya Yarımadası'ndaki insan varlığının izleri Paleolitik Çağ'a kadar dayanır.

Lombardiya'daki Val Camonica vadisinde MÖ. 8000 yılında kayalara oyulmuş resimler bulunmuştur.

MÖ. 2000... İtalya'nın kuzeyinde "Terremare Uygarlığı" hâkimdi. Orta ve Güney İtalya'da ise daha ileri bir uygarlık olan, "Apeninler Uygarlığı" vardı.

MÖ. 1450 civarında, Ege'de korkunç bir volkanik patlama olmuş, Thera Yanardağı ikiye bölünüp sular altında kalmıştır. Günümüzdeki Santorini Adası sular altında kalan bu yanardağın kraterinin yarısıdır. Aynı dönemde Girit'te Minos Uygarlığı²⁵ birdenbire ortadan silinmiş, Miken Uygarlığı²⁶ ortaya çıkmıştır.

MÖ. 1200... Akdeniz'de 500 yıl *karanlık* bir devir hüküm sürecektir. Bu dönemde, Mikenler ve Anadolu'da Hititler yıkılacak, Mısır ise içine kapanacaktır. Nereden geldikleri, kim oldukları bilinmeyen "*Deniz Kavimleri*" denen insanlar, ortalığı kasıp kavuracaktır. Doğu Akdeniz MÖ. 1200'lerde adeta tarihin sıfır noktasına veya onun çok yakınına dönecektir.

Bu karanlık dönemin ortasında şaşılacak şekilde iki büyük devrim gelişecektir. Demir işlenmeye başlanacak, sonra da alfabeli yazı ortaya çıkacaktır. İnsanların günlük hayatta kullanabilecekleri bu yazıyı Fenikeler, Greklere öğrettiler. Grek tutkunu Batı

(25) Minos Uygarlığı; Girit Adası'nda, MÖ. yaklaşık 3500'lerde doğmuş bir uygarlıktır. MÖ. 2700 ile MÖ. 1450 yılları arasında en parlak dönemlerini yaşadı. Minos adı, Girit Medeniyeti'ne İngiliz arkeologlarca takılmıştır.

(26) Miken Uygarlığı; Tunç silahlı Hint - Avrupa göçebe topluluklarından Akaların, MÖ. 1800'lü yıllarda bugünkü Yunanistan'ı istila ederek, yerli neolitik çiftçiler üzerinde feodal-askeri bir egemenlik kurmasıyla başlayan bir *kültürdür*.

bilim adamları, uzun süre Fenike'yi göz ardı ettiler, Fenike'nin yani doğunun herhangi bir konuda üstün olabileceğini inatla reddettiler.²⁷ Ama şu anki bilgilerimize göre gerçek budur.

Resim: İtalya Kronolojisi ²⁸

Erken Bronz Çağ

1700-1400

Proto-Apeninler

Orta Bronz Çağ

1400-1325

Apeninler

Geç Bronz Çağ

1325-1190

Sub-Apeninler

1190-900

Proto-Villonovan

Demir Çağı

900-750

Villonovan

750-

Etrüskler

MÖ. 1000... Orta İtalya'da, Bologna yakınlarında "Villanova Uygarlığı"²⁹ hâkimdi. Bunlar ölülerini yakar ve küllerini kavanozlara (urne) koyarak gömerlerdi. Yine bu dönemde kuzeyden birçok kavim İtalya'ya göç etmiştir. Bölgede birbirinden farklı 12 dilin konuşulduğu tahmin edilmekte. "İtalik halklar" denen bu

(27) Braudel Fernard Yönetiminde Akdeniz, Mekan, Tarih, İnsanlar ve Miras. Mctis Yayınları. İstanbul, 2007

(28) Tykot, Robert (1994) "Sea Peoples in Etruria? Italian Contacts with the Eastern Mediterranean in the Late Bronze Age," Etruscan. Studies: Vol.... Available at: http://scholarworks.umass.edu/etruscan_studies/vol1/iss1/5

(29) **Villanova kültürü**; İtalya (Castenaso, Bologna'nın 8 kilometre güneydoğusunda) Bologna bölgesinde var olmuşlardır. Proto-villanova (Villanova I) ve Villanova (Villanova II) olarak iki evreye ayrılmaktadır. Proto-Villanova kültürü MÖ. 1100-900 arasına, Villanova kültürü ise MÖ. 900-750 arasına tarihlenmektedir. Proto-Villanova kültürünün özelliği, güçlü bir şekilde korunan yerleşim yerleri ve urne tipi kremasyon mezarlarıdır.

insanlar, MÖ. 1200 -1000 yılları arasında İtalya Yarımadası'na kuzeyden kara yoluyla göç eden Hint-Avrupa ırkına dâhil halk topluluklarıdır. (Latinler-Falisciler-Oskanlar-Sabinler-Umberianlar-Samnitler) Oskanları bu gruba dâhil etmeyip, Etrüskler ile akrabalığı olduğunu ileri süren yayınlar da vardır.

Resim 9: İtalya Halklarının Demir Çağı'ndaki Yayılmasının Yaklaşık Temsili Haritası

Bu sıralarda İtalya'nın batı kıyısının ortalarındaki Latium'a yerleşen Latinlerin ataları, uygarlık düzeyi bakımından oldukça aşağı seviyedeydiler. Kendilerinden 1000 yıl önce yaşamış Apenin 'Uygarlığının yapmış olduğu drenaj çalışmalarını bırakmışlardı ve bataklıklar genişlemişti. Erken dönemin Latinleri, tepeler üzerinde sefil kulübelerinde yaşıyorlar ve kurak vadilerde hayvancılık ve ilkel tarımla uğraşıyorlardı. Daha sonra Roma olacak bölge, Tiber'in ağzına 20 km uzaklıkta, nehir boyunca

uzanan bir tepe dizisinin üzerine kurulmuş, sık bir orman ve çamurlu bir bataklıkla ortasına dağılmış, yedi çoban köyüdür.³⁰

Arkeoloji ve dilbilim, bize Roma'nın başlangıcını bu gösterişsiz görünümle altında sunmaktadır. Acaba Romus ve Romulus tarafından kuruluş efsanesi uydurma mıdır? Bu konuya ileriki bölümlerde detaylı değineceğiz.

MÖ. 7. yy'a kadar Fenike bir metropoldü. Ama 7. yy'da bu üstünlük bozuldu. Artık Akdeniz bomboş değildi. Önce Etrüsklerin sonra da Greklerin rekabeti çıktı karşılına.

MÖ. 7-8. yy; Grek kolonileri de İtalya Yarımadası'nda görülmeye başlar. Özellikle Güney İtalya kıyılarında ve Sicilya'nın güneyinde. Aynı dönemlerde kendilerine "Rasenna" diyen, Etrüskler de ortaya çıkacaktır.

Özetle Etrüskler, Akdeniz'de yaygın kolonilere sahip Antik Grek ve Fenikeli kolonistlerin yerleştiği bir Kuzey Afrika kenti olan Kartaca ile çağdaşlar.

Resim 10: MÖ. 4. yy'da Akdeniz (Mavi; Fenike - Kırmızı; Grek Kolonileri)³¹

(30) Diakov s.38

(31) "Phoenicia". The Encyclopedia of World History, 6. ed. Houghton Mifflin Company. 2001.

2.3. İlk Kez Ne Zaman Fark Edildiler?

15. yy'da Rönesans devrinde Etrüskler yeniden keşfedildiler. Toskanalılar atalarının onlar olduğunu fark ettiler hatta bölge isimleri de onlardan geliyordu (Tusci, Toscana). Adeta bir Etrüskomani (Etrüsk tutkusu ve merakı) salgını yayıldı. Mezarlar bulunmaya, incelenmeye başlandı.³²

16. yy'da bilinen en güzel Etrüsk bronz heykeli olan Arezzo Khiamara'sı bulundu. Bu müthiş bronz heykel büyük bir hayranlık ve şaşkınlık yarattı. Bunu yapan uygarlık kimlerdi? Ve doğal olarak Etrüskler büyük merak uyandırdı. O devrin büyük düşünce adamı, ilk sanat tarihçisi kabul edilen Vasari de bir Etrüsk şehri olan Arezzolu idi.

Resim 11. Arezzo Khiamarası (MÖ. 4. yy, Floransa Ulusal Arkeoloji Müzesi)

En önemlisi de, Rönesans'a ön ayak olan, meşhur Floransalı Medici Ailesi de kendilerini Etruria'nın büyük dukaları olarak tanıtıyorlardı.³³ Vasari'nin yazdığı biyografide Medici sülalesinin, Chuisi'nin efsanevi Etrüsk Kralı Lars Porsena'nın soyundan

(32) Dominikan Rahip Annio da Viterbo (Giovanni Nanni); 1498'de yazdığı "Antikite" adlı eserinde ilk kez Etrüsklerden bahsetmiş.

(33) Thuillier Jean Paul: Etrüskler; Esrar Perdesi Kalkıyor mu? -YKY-İstanbul, 2013

geldikleri iddia edilmiştir.³⁴ Ve onların sayesinde Etrüsk Arkeolojisi başlamış ve birçok değerli eser günümüze ulaşabilmiştir.

Mimar Giuliano da Sangallo'nun Floransa yakınlarındaki Lorenzo da Medici için inşa ettiği villada (Villa di Poggio a Caiano), Etrüsk etkisi açıkça görülmektedir. 1521'de villanın fresklerini yapan Pontormo da yine Etrüsk mitolojisinden (Vertumnus and Pomona)³⁵ etkilenerек resimler yapmıştır. (Resim 11) Vertumnus orijinalinde mevsimleri değiştiren bir Etrüsk tanrısıdır.

Resim 12. Vertumnus Pomona Freskleri, Villa di Poggio a Caiano

Michelangelo kurt başlı adamı çizerken, ilk heykellerini yaparken, Leonardo da Vinci çizdiği simetrik planlı bir mozole projesini tasarlarken, Etrüsklerden etkilendikleri açıkça görüyordu.

(34) Brian F.G.: Eski Dünyanın Yetmiş Büyük Gizemi. Oğlak/Güzel Kitaplar. 2002, s.258

(35) Vertumnus ve Pomona; Etrüsk mitolojisinde yer alan ünlü bir mitolojik aşk hikâyesi. Şair Ovid tarafından MÖ. 300'lerde Roma mitolojisine uyarlanmış.

Resim 13: Leonardo da Vinci'nin Mozole Projesi³⁶

17. yy'da, Cosimo II de Medici, Pisa Üniversitesi'nde hukuk profesörü İskoç Dempster'a Etrüskler ile ilgili yedi ciltlik bir kitap yazdırmış(1616-1619). Ancak bu kitap 100 yıl sonra Cosimo III Medici'ne ithaf edilebilmiş. Yani 100 yıl sonra bile Medici ailesi, kendilerini Büyük Etruria Dükü olarak tanıtmaktadırlar. Bu kitap (*Di Etruria Regali Libri Septem*)³⁷, 1713'de İngiliz Thomas Coke sayesinde yayımlanmış, büyük sansasyon yaratmış ve Etrüskomaniyi daha da tetiklemiştir. (Resim 12)

Resim 14. Di Etruria Regali Libri Septem (1713) Thomas Coke

(36) Hillard c.: Leonardo and the Etruscan Tomb, Syracuse Univ. 2018

(37) Etruria Kraliyeti Üzerine Yedi Kitap

18. yy'a gelindiğinde Volterra'da kazılar başladı. Etrüsk Akademisi sonra da müzesi kuruldu. "Accademia Etrusca di Cortana"nın önemli üyelerinden bazıları şunlardır: Montesquieu, Voltaire, Winckelman.³⁸

Battisa Piranesi ³⁹, 1761'de Roma mimarisinin, Etrüsklere çok şeyler borçlu olduğunu, Grek etkilerinin önemsenmemesi gerektiğini vurgulayan bir eser yazdı. Etrüsk dolayısıyla İtalya sanatının, Greklerinkinden üstün olduğunu iddia etti.

İlk kazılar bilimsel değildi. Antik Grek, Etrüsk, Roma eserleri birbirlerine karıştırılıyor, yanlış tasnifler yapılıyordu.

1789'a gelindiğinde birçok kazı yapılmıştı ama gene bilimsel değildi. 1789'dan itibaren Başrahip Lanzi yeni bir dönem başlattı. Bu Etrüskomani'den Etrüskoloji'ye geçti. Taşlar artık yerine oturmaya başlıyordu. Floransa'daki Uffizi Müzesi'ndeki Etrüsk koleksiyonlarını düzenledi. Bundan sonra bu konuya bilimsel yaklaşımın yolu açılacaktı.

Özellikle 1800'lerin ikinci yarısında, G. Gozzadini, A. Zan-noni ve E. Brizio gibi büyük arkeologlar tarafından Bologna çevresinde, bilimsel ve didaktik kriterlere göre yürütülen yoğun kazı faaliyetleri sonucunda hemen hemen binlerce nesnenin toparlanması sağlandı.⁴⁰

(38) Thuillier Jean Paul: Etrüskler; Esrar Perdesi Kalkıyor mu? -YKY- İstanbul,2013

(39) Giovanni Battista (Giambattista / Piranesi) (1720 –1778) İtalyan sanatçı.

(40) Museo Civico Archeologico. Bologna: 1881 yılında açılmış olan bu müze diğer İtalyan müzeleri için bir model oldu. Bolonya'daki Etrüskan buluntularına ev sahipliği yapan büyük salon, büyük ölçüde didaktik bir amaca sahip olan 19.yüzyıl müzesinin süslemeleri ve orijinal yerleşimini koruyor. Aslında, zeminden yırtılmış mezarlar, ziyaretçiye keşif sırasında mezarın nasıl sunulduğunu gözlemlene fırsatı verir. Duvarlardaki freskler, 1881'de Bolognese ressamı Luigi Busi tarafından yapılmış ve boyalı mezarlar ile Tarquinia, Chiusi ve Orvieto'nun süslemeleri yeniden üretilmiştir.

Resim 15: Museo Civico Archeologico. Bologna (1881)

1927 yılında Floransa'da "Istituto di studi Etruschi ed Italici" kuruldu. Bu enstitü 1927 yılından beri Studi Etruschi (Etrüsk Çalışmaları) adında yıllık bir dergi çıkarmakta ve konferanslar düzenlemektedir.

ISTITUTO NAZIONALE
di Studi Etruschi ed Italici

2.4. Etrüskler Nerelidir?

Bu konuda iki varsayım vardır:

Hiçbir yerden gelmedikleri ve İtalic kökenli oldukları tezi (**Otokton Teorisi**) bunlardan biridir. Villonova kültürünün devamı olduklarını savunanlar, Etrüsk kültürünün erken dönemleri ile Villonova kültürünün son dönemleri arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedirler. Ama çok hızlı uygarlık gelişimini, Villonova kültürü de İtalic ise, farklı dil konuşmalarını, farklı mezar yapılarını ve farklı adetlerini açıklayamamaktadırlar.

Alplerin kuzeyinden yarımadaya inen İtalic halklardan biri olduklarını (**Kuzey Teorisi**) savunanlar da olmuş. Raetia bölgesinden geldikleri için adlarının Rasenna olduğu iddia edilmiştir (Nicolas Freret-18.yy). Kuzey Teorisi 20. yüzyılda arkeolojik ve dilbilim çalışmaları yaygınlaşınca tamamen terkedilmiştir.

Etrüsklerin İtalic bir halk olduğunu iddia edenlerin gösterdikleri en büyük delil, MÖ. 1. yy'da Roma'da yaşamış olan Grek tarihçi *Halikarnoslu Dyonises'in* ⁴¹yazdıklarıdır. Ona göre Etrüskler, Orta İtalya'da çok eski zamanlardan beri var olan yerli bir halktır. Aslında Dyonises diğer görüşlere de yer verdikten sonra, "Bana makul gelen," diye sözünü bağlamıştır. İhtiyatlı bir dil kullanmıştır. Zira yaşadığı tarih Roma tarihinin en parlak olduğu Augustus devridir. Bu devir Etrüsklerin yok sayıldığı ve izlerinin tamamen Latinleştirilmesi için idari tedbirlerin alındığı, hatta kanunların çıkarıldığı bir dönemdir.⁴²

Dyonises bu konudaki fikirlerin MÖ. 30 tarihlerinde yazmıştır. Etrüskler ile çağdaş olan ve onların Anadolu'dan geldiğini iddia eden Herodot ile aralarında 400 yıl gibi bir zaman farkı vardır. Yine aynı Dionysos, Lesboslu Hellanicos'a dayanarak

(41) Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, Volume I (Dion. Hal.I,25,31)

(42) Livius Titus.s.116

verdiği bilgiye göre, “Etrüskler’in lideri Tyrhenos, Lidya’da doğmuştur,” diyerek kendisi ile çelişkiye de düşmüştür.

Günümüz de en çok kabul gören görüş Etrüsklerin buraya sonradan yerleştikleridir. Ama nereden geldikleri hala tartışma konusudur.

Bu konu da en eski görüş, *Herodot’a* (MÖ. 484-424) aittir. Herodot’a göre; Etrüskler Anadolu’lu bir halktır ve Truva savaşları sırasında Ön Asya’daki Lidya⁴³ topraklarından İtalya Yarımadası’na göç etmişlerdir. Herodot kesin tarih belirtmemiştir. Ancak göç tarihlerinin MÖ. 1200-800 tarihleri arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Bu göçü, “*Historiae*” adlı eserinde Herodot şöyle anlatmakta;⁴⁴ “*Lidya Kralı Manes oğlu Atys ülkesinde kıtlık başlayınca önce düzenlediği oyunlarla (zar, aşık (kemiği), top oyunları, tavla) halkı bir süre oyalamış. Yiyecek peşinde koşmayı unutmak için, ilk günün birini oyuna veriyorlardı, ertesi gün oyunu bırakıp yemek yiyorlardı. On sekiz yıl boyunca böyle yaşadılar. Ama sonra çare olarak, halkı ikiye ayırıp, kura çektikten sonra gidenlerin başına oğlu Tyrsenos’u vererek onlara yeni yurtlar bulma görevi vermiştir. Bu grup Smyrna (İzmir) kıyılarına gelip, gemiler inşaa ettikten sonra denize açılmışlardır. Kıyı kıyı dolaşan ve sonunda İtalya’nın Umbria bölgesine yerleşen bu insanlar, Lidyalı adını değiştirip Thyrsen’ler adını almışlar.*”

Herodot, Anadolu’lu bir tarihçidir. Lidyalıları çok iyi bilmektedir, Etrüsklerle ilgili en yakın gözlemci ve tanık da odur. Çünkü tüm bu yazarlar içinde, Etrüskler ve Lidyalılar zama-

(43) Lidya Ülkesi; Gediz ve Küçük Menderes ırmakları arasındaki vadiyi kapsayan, günümüzde yaklaşık olarak Manisa –Uşak illerine denk gelen bölge.

(44) Herodot Tarihi, 1. kitap. **Remzi** Kitabevi İstanbul, 1991 Hdt. 1, 94
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

nında yaşamış olan tek kişi odur. Herodot'un diğer bir tespiti ise, Etrüsklerin içkisinin kısrak sütü olduğunu söylemesidir.⁴⁵

Resim 16

Bu görüş Herodot'tan sonra, Strabon, Servius, Seneca, Soluminus, Plutarkhos, Festus, Cicero, Vergilius, Catullus, Horatius, Tacitus, Yaşlı Plinius gibi Grek ve Latin pek çok Eski Çağ yazarı tarafından kabul görmüştür. Ayrıca Vergilius, Ovidius ve Horatius gibi ozanlar da şiirlerinde Etrüskleri Lidyalılar olarak adlandırmıştır.^{46 47}

Ünlü coğrafyacı *Strabon* (MÖ. 64- MS. 24), kitabının V.2.2 bölümünde Etrüsklerin İtalya'dan önce Anadolu'da yaşadıklarına değinmiştir.

*Thucydides*⁴⁸; Antik kaynaklar içinde Etrüsklerin Lemnos/Limni Ada'sında yaşadığına değinen tek kaynaktır. Eserinin IV.109 bölümünde "Thyrrhenler bir zamanlar Lemnos'da yaşıyorlardı" diyerek Etrüsklerin İtalya'nın yerli halkı olmadığı doğudan göç ederek İtalya'ya geldiklerini savunanların en

(45) Herodotos; Age.IV/2

(46) J. Boardman: *Intaglios and Rings Greek, Etruscan and Eastern from Private Collection* (London, 1975).

(47) Bloch, R, A.g.e., s. 53

(48) *Thucydides*. IV.109

büyük dayanaklarından biri olmuştur. 1885 yılında Lemnos'da bulunun bir stel üzerindeki yazının Etrüskçeye benzer olduğunun anlaşılması da Thucydides'in verdiği bilginin doğruluğunu ispatlamıştır.

Plutharkhos, Romulus II adlı kitabında Etrüsklerin önce Lidya'dan Tesselia'ya, oradan da İtalya'ya geldiklerini söylemektedir.

Yaşlı Plinius, *Naturalis Historia* III.8'de Etrüskler için kullanılan Latince "Tusci" adının anlamı ve kökeni üzerinde durmuş ve Etrüsklerin İtalya'ya gelmeden önce Anadolu'da yaşadıklarını iddia etmiştir.

Tacitus'a göre (*Annales* IV,55); Roma İmparatorluğu zamanında Lidya şehri Sard, Etrüsk menşesinin hatırasına korunmuştur ve aynı zamanda Lidyalılar da kendilerini Etrüsklerin kardeşi sayarlarmış. Tacitus, MS. 26 yıllarında Roma Senatosu'ndaki bir toplantıda "Lidya'daki Sard kentinden gelen elçiler, aynı soydan geldiğimiz ülke Etruria" diyerek ve Tyrrhenus'un Asia'dan yaptığı yolculuk hikâyesini tekrarlayarak, Etrüsk-Lidya bağına vurgulamışlardır, diye yazmış.⁴⁹ Böylece Tacitus'un yaklaşık olarak MS. 56-117 yıllarında yaşadığı düşünüldüğünde bu dönemde Etrüsklerin doğu kökenli oldukları biliniyor ve kabul görüyordu.

Genç Seneca (MÖ. 4 – MS. 65), Etrüsklerin göçünü, bütün bir milletin göçüne örnek olarak alır ve "Consolatio ad Helviam Matrem" adlı yapıtında (VII.2) "*Tuscos Asia sibi vindicat*" (Asia,

(49) Tacitus, *Ann.*, IV.55 (Sardesli elçiler Etrüsklerin kararını okudular; Krak Atys'un oğulları Tyrrhenus ve Lydus soylarını büyüklüğünden ötürü ikiye bölündüler. Lydus atalarının yurdunda kaldı, Tyrrhenus ise yeni yerleşim yeri kurnakla görevlendirildi. Böylece biri Asia'da kalan diğeri İtalya'ya giden iki halka liderlerinin isimlerine göre isimler verildi.)

Etrüsklerin(kökeninin) kendisine ait olduğunu iddia ediyor) diye yazmış.^{50 51}

Herodot'tan 4 asır önce yaşayan, *Homeros* (MÖ. 850) ise Etrüsk terimini hiç kullanmamıştır. Yalnız "Göçmen" de dediği Pelasglar'dan bahsetmiştir. Troya safında savaşan Pelasg soylarını ayrıca tanrısal olarak da tanımlamıştır. (Homere X)

İşin ilginç yanı Eski Çağ yazarlarının çoğunun Etrüskler ile Pelasgları bir tutmalarıdır. **Pelasglar**, Helen kavimleri gelmeden önce bugünkü Kuzey ve Orta Hellas'da, Girit ve Ege adalarında yaşayan halkın adıdır. Helen kaynaklarında MÖ. 5-4. yüzyıllarda da adları geçmekteyse de zamanla Helenlerce asimile edilmişlerdir. Pelasgların Ege Bölgesi'nde göründükleri tarih ise tahmini olarak MÖ. 2300 dolaylarıdır. Bu yıllar aynı zamanda Troya II⁵² nin yerle bir edildiği dönem olarak da gösterilmektedir.⁵³ Diğer yandan, Çatalhöyük'te yapılan kazıların sonucunda James Mel-laart (1955) ve F. Schachermeyr (1979), Pelasgların MÖ. 4.000'li yıllarda Anadolu'dan Ege Denizi'ne göç eden "Hint-Avrupa dil ve kültürüne sahip olmayan" bir halk olduğunu iddia etmenin yanında, Grek soy ve kültürünün oluşumunda etkili olduklarını iddia etmişlerdir.⁵⁴ Yine demokrat Atinalıların, Pelasg kökenli oluşlarıyla övündükleri ve kendilerine "Toprağın Oğulları" dedikleri yazılmıştır. Herodot bunları Helenleşmiş Pelasglar olarak

(50) MS. 5.yy'a kadar Anadolu'ya "Asya" denirdi. Anadolu'ya ilk kez Orosius (375-418), "Küçük Asya" demeye başlamıştır.

(51) Tarihten Bir Kesit-Etrüskler:2-4 Haziran 2007, Bodrum Sempozyum Bildirileri.TTK.Ankara,2008

(52) MÖ. (**Troya I** 3000-2600 - **Troya II** 2600-2250 -**Troya III** 2250-2100-**Troya IV** 2100-1950 -**Troya V** 1950-1700- **Troya VI** 1700-1500 -**Troya VII** 1500-1200 (Homerik Troya dönemi) -**Troya VIII** 1200-700 (Helenistik Troya) -**Troya IX** Ilium, MS. 1.yy (Roma Troyası)

(53) Thomson George; Tarih Öncesi Ege I,II.Payel Yayınevi,İstanbul.I.Cilt (1995),II.Cilt(1991).

(54) Melaart,J.: The Neolithic of the Near East, London, 1975

tanımlar.⁵⁵ Attikalılar Tyrrhen Pelasgları için, “leylekler” deyip, onları göçmen kuşlara benzetirler.⁵⁶

Yine kendisi ile çelişkiye düşen Halikarnoslu Dyonyses, daha önceden Pelasglar denen Tyrrhenlerin bu isimlerini İtalya’ya yerleştikten sonra aldıklarını yazmıştır; “Pelasglar, Grekler tarafından yurtlarından atıldılar ve gemilerini İonia Körfezi’ndeki Spines Irmağı’nda bıraktıktan sonra, denizden uzak Croton’a ulaştılar ve orayı da arkalarında bırakarak bugün Tyrrhenia denen ülkede koloni kurdular,” demiştir.⁵⁷ Yine Dionysos Halikarnasos’un aktardığı diğer görüş ise “Bu aynı halk, dünyanın geri kalanı tarafından hem Tyrrhenler hem de Pelasglar olarak adlandırılmıştır,” diye yazmış.⁵⁸

Halikarnoslu Dyonyssios’dan yaklaşık dört yüz yıl önce yaşamış olan *Sophokles*’in (MÖ. 495-406) günümüze tam olarak gelmemiş olan Inakhus adlı tragedyasında da “Tyrrsen Pelasgları” ifadesi geçmektedir.⁵⁹

Strabon, Atinalı Antiklides’in günümüze ulaşmayan Nostoi adlı eserinde; “Pelasglar, Lemnos ve Imbros civarındaki bölgelere yerleşen ilk halktır ve bunlardan bazılarının Atys’un oğlu Tyrrhenus ile birlikte denizden İtalya’ya gitmişlerdir,” diye yazdığını aktarıyor⁶⁰

Homeros’un ruhunu taşıdığını söyleyen *Vergilius*, “Aeneid” adlı destanında Troya kahramanı Aineas’ın, Troya’nın yıkılmasından sonra uzun bir yolculukla, İtalya’ya gelip Roma’yı

(55) Thomson; s.195

(56) Bailly M.A., Age. P.1507

(57) Dion., Hal., I.27.1

(58) Dion. Hal., I.25.2

(59) Sandro Porrazzini : Il Problema dei Pelasgi (4) (Sergio Dotto) <http://www.archeologiaindustriale.org/cms/societa-umbra-prodotti-chimici/>

(60) Strab., Geog., V.2.4

kurmasını anlatır. Yani gene Anadolu'dan göç söz konusudur ve Roma'yı kuranlar ona göre de Anadoluludur.⁶¹

Antik Grek ve Latin kaynakları dışında Etrüsklerin izlerine Eski Mısır ve Hitit kaynaklarında da rastlıyoruz.

Arkeolojik çalışmalar sonucunda anlaşıldığı gibi; MÖ. 13. yy'ın ikinci yarısında Ön Asya'da dünya tarihini değiştirecek çok önemli olaylar yaşandı. Bu dönemde Doğu Akdeniz'de Troya'nın düşmesi (MÖ. 1240-1230) ve daha sonra Hitit Devleti'nin çöküşü gibi bazı önemli gelişmeler oldu. Truva Savaşı'nın ardından Ön Asya dünyasını altüst edecek, büyük bir göç hareketi "Ege Göçleri" başladı. Bugün hala bu toplulukların neden bu denli büyük bir göç hareketine kalkıştığı konusu tartışmalıdır. Ancak genel olarak Doğu Avrupa ve Balkanlar'dan kaynaklanan bu göçlerin sebebi ekonomik, askeri ve siyasi zorunluluklarla birlikte nüfus artışına bağlanmıştır. Bu savaşçı kavimler deniz ve kara yoluyla Hellas, Anadolu, Suriye, Fenike, Filistin, Kıbrıs ve Mısır'a saldırdılar.⁶²

Resim 17: MÖ. 13. yy Deniz Kavimlerinin Ege Göçleri

(61) Edebiyatta ilk kez, Grekçe doğu demek olan "Anatolia" adına, MS. 10.yy Bizans imparatoru tarihçi Konstantin Porfirogenitos zamanında rasgeliniyor.(Cevat Şakir Kabaağaçlı)

(62) Sea People." Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2011

Mısır kaynaklarında adları “*Deniz Kavimleri*” olarak geçen istilacı göçebe kavimler, iki kez Mısır’a saldırmışlardır. İlkinde MÖ. 1225’lerde Mısır önlerine kadar gelmişler fakat Firavun Merneptah tarafından mağlup edilmişlerdir. Firavunun bu zafer için diktirdiği Karnak Kitabesi’nde bu kavimlerin adları şu şekilde geçmektedir; Libyalılar dışında Ekwesh, Teresh, Lukka, Sherden, Shekelesh⁶³, Meshwesh.⁶⁴⁻⁶⁵

MÖ. 1190’da, firavun III. Ramses zamanında ikinci kez Mısır’a geldiler. Tekrar yenildiler ve bir kısmı esir edildi. Bu zafer için dikilen Medinet-Habu Zafer Kitabesi’nde (MÖ. 1197-1196) de bu sefere katılanların adlarına rastlamak mümkün; Pelestler, Turc-halar, Şerdanalılar, Sekeleşler, Zakkariler, Danunalar, Vavaşlar.

“Trš.w” kelimesine, Mısır kaynaklarında bu iki vesikada rastlanmaktadır. İlk yazıtta savaş esirleri arasında 742 adet Teresh adı altında esir olduğu yazılmış. İkinci yazıtta ise saldırgan deniz halkları içindeki Tursha’lardan bahsedilmektedir. İlk seferdeki Tereşler ve ikinci seferdeki Turshalar muhtemelen aynı kavim-dendirler. Anadolu’ya geri döndükten sonra da kendilerine yeni yurtlar aramak zoruna kalmışlar ve bir kısmı deniz yoluyla İtalya’ya göç etmiştir.⁶⁶

Bu kimliklendirme tartışmalı olmasına rağmen Thuiller ve Torelli, Mısır kaynaklarında belirtilen, “Deniz Halkları”nın

(63) Shekelesh “Siculs”, Güney İtalya’da da bulunan antik halk, ancak Küçük Asya’daki Frigya’dan gelen ve “shakalasha” olarak bilinen halkda olabilir. Beckes R (2002)

(64) Mısır dilinde sesli harfler yazılmıyordu; Jqjōš.σ Akha’lar(Ekweşler), Prst.w= Filistinliler (Palestine), R.k.w = Likialı’lar(Lukkalar/Kukunis), šqrš.σ=Sicilyalılar(Şekeleşler), šrdn.σ :Sardunyalılar(Şerdanalılar) veya Sardesliler.. Trš.w Tyrrsenoi –Tusci (Tereşler)

(65) Meshwesh “Mis-ians”, Beckes’e göre eski Anadolu Etruskleridir. İncil onları, Truvalıların müttefiki olan “Mesh-ech” olarak tanıyor. Beckes R (2002)

(66) Bonfante, L. (1986). Etruscan Life And After life. Detroit :Wayne State University Press, s. 49

başarısız girişimi ile Herodot'un bahsettiği Etrüsklerin İtalya'ya göç tarihinin uyduğu görüşündedirler (MÖ. XIII. yy).

Ancak Pallottino ve Grant, "Trš.w" kavminin Mısır'da bulunduğu tarih ile Etrüsklerin İtalya'da gelişmiş bir sosyal hayat yaşadıkları tarih arasında (MÖ. 8-7.yy) büyük bir fark olmasından dolayı bu identifiyenin kronolojik olarak geçerli olamayacağını söylemektedirler.⁶⁷ 13.yy ve 8.yy, arada 400 yıllık bir fark söz konusu. Acaba tek bir kez değil de farklı zamanlarda birden fazla göç söz konusu olabilir mi?

MÖ. 12. yy'a ait bir Hitit kaynağında yer alan "Tariusha" adlı kavimle Mısırlıların "Tursha" dedikleri halkların aynı insanlar oldukları ve bunların Etrüskler olduğu kabul edilmektedir.^{68 69}

Etrüskler, İtalya'ya göç ettiklerinde yerli Umbri halkının dilinde "Turscus" olarak adlandırılmıştır.⁷⁰

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz gibi, 1885 yılında Limni Adası'nda, Kamnia köyünde bulunan bir mezar steli üzerinde bir savaşçı resmi ile Etrüsk yazısına çok benzeyen bir yazı keşfedildi. Bu stel MÖ. 7.yy'a tarihleniyordu ve adanın Grekler tarafından MÖ. 510 senesindeki zaptından çok önce idi. Bu da Anadolu'dan batıya doğru bir göç olduğu tezini doğruluyordu ve asıl önemlisi ileride tartışacağımız Etrüsk alfabesinin kaynağı hakkında ve göç teorisini doğrulamak adına, bize ipucu veren bir keşif olmasıydı. Batılı bilim adamlarının ısrarla hala savundukları Etrüsklerin yazıyı İtalya'daki Grek kolonilerinden öğrendiği tezini çürüten bu keşif, hala görmezlikten gelinmektedir.

(67) Pallottino, *The Etruscans*, 1955, s. 56, Grant, M., A.g.c., s.77

(68) Grant, M., A.g.e., s.77

(69) Wainwright, G.A., (1959). *The Teresh, The Etruscans and Asia Minor*. Anatolian Studies, British Institute

(70) Brill's New Pauly, Antiquity vol.5, Brill Leiden Boston, 2004, Etruscan maddesi altında, s. 93

Resim 18. Limni Adası ve Kamnia Köyünde Bulunan Mezar Steli (MÖ. 7. yy)⁷¹- Atina Milli Müzesi. ("Tyrrhenler bir zamanlar Lemnos'da yaşıyorlardı" Thucydides, IV.109 (MÖ. 5. yy))

Türk tarihçisi Fuat Köprülü'ye göre tarih iki türlü yazılır. Birincisi menkıbevi yani efsanelere dayandırılarak. Çünkü her efsanede az veya çok doğruluk payı vardır. Etrüskler içinse en kabul gören efsane, Herodot'a ait olanıdır. İkinci ve asıl önemli olan tarih yazımı ise belgelere dayalı olarak yapılanıdır. Bu kadar eski ve bir o kadarda gizemli olan Etrüskleri tanımamızın en bilimsel yönü tabii ki arkeolojik buluşlar ve genetik /DNA çalışmaları olacaktır. Arkeoloji ve genetik bilimi acaba kimi haklı çıkaracaktır; Dyonises'in mi yoksa Herodot'u mu ve ileride daha detaylı bahsedeceğim rahmetli Adile Ayda'yı mı?

Ancak tabii ki, Etrüsklerin kurdukları bu medeniyetin o devirlerde orada bulunan yerli ve yabancı tüm topluluklardan etkilenmediğini söylemek gerçekçi olmaz. Tüm uygarlıkların temeli olan kültür sentezi elbette ki bu medeniyet için de geçerlidir.

(71) Beckes R (2002) The prehistory of the Lydians, the origin of the Etruscans, Troy and Aencas. Biblioteca Orientalis 59:206–242 [Ref list]

2.5. Etrüsklerin Tarihçesi;

İtalya'da Etrüsk Çağı, Truva Savaşı'ndan sonra, MÖ. 13. asırda başlamış, Romalıların son Etrüsk şehri olan Volsini'yi yıktıkları MÖ. 264 yılına kadar devam etmiştir. Bu tam 1000 yıl demektir!

MÖ. 13. yy... Her ne kadar Herodot, Lidya'dan Tyrrhenus'un İtalya'ya göçünün tarihini söylemese de tarihçiler bu göç olayının, Mısır ve Hitit kayıtlarına dayandırarak 13. yy'da gerçekleştiğini iddia etmektedirler. Bu tarih, Mısır kaynaklarıyla da uyushmaktadır. MÖ. 1219'da Mısır Firavunu Merneptah'ın, yaşadıkları ağır kıtlık nedeniyle Hitit halkına gemilerle tahıl yardımı yaptırdığı yazmaktadır. Bunun yanı sıra Batı Anadolu'da Lidya yakınlarında, Hitit Kralı IV. Tudkhalia döneminde (MÖ. 1250-1220) bir kıtlık olduğu Hitit kaynaklarından da bilinmektedir.⁷² Bu bilgilere dayanarak Villonovian kültürlerinin de "proto-Etrüskler" olduğu iddia edilmektedir.

MÖ. 8. yy... Kendilerine "**Rasenna/Rasna**" diyen kavim İtalya'nın, günümüzde Toscana olarak adlandırılan bölgesinde tarih sahnesine çıkar. Bu muhtemelen Etrüsklerin Anadolu'dan yeni bir göç dalgası ile oluşmuştur. Doğu ile yaptıkları ticaret, iyi ziraatçı, denizci, madenci ve zanaatkâr olmaları sayesinde hızla gelişme gösterirler, kentler kurarlar.

MÖ. 7. yy... Kurdukları medeniyet en üst seviyeye ulaştı. Yazı kullanan, kendilerine ait 26 harfli alfabeleri olan, sanatta oldukça ileri, doğu kökenli baskın bir kültüre sahip, ölülerini kurgan tarzı mezarlara eşyaları ile birlikte gömen bir uygarlık haline dönüştüler. Etrüskler yine bu dönemde on iki şehir devletinden oluşan bir konfederasyon (*dodekapolis*) oluşturmuşlardır. Tarquinia ilk kurulan kent birliğidir.

(72) Arık Rukiye: Grek ve Latin Kaynaklarına Göre Etrüskler. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi.Tarih ABD.Eskiçağ Tarihi B.D.(Şubat 2015)
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

MÖ. 7. yy'ın ikinci yarısından itibaren İtalya Yarımadası'nda yayılmaya başladılar. Kendi kurdukları birçok kentin ve Roma'nın kralları oldular.

MÖ. 6. yy... Güçlerinin zirvesini yaşayan Etrüskler, çağdaşları olan süper güçler ile iyi ilişkiler geliştirdiler. Kartacalılar ile anlaşarak Batı Akdeniz'de tam bir deniz egemenliği kurdular. Grekler ile hem ticari hem de kültürel ilişkileri geliştirdiler. Grekler ile 100 yıla yakın barış içinde yaşadılar.

MÖ. 545 senesinde ise Pers akınlarına dayanamayarak Korsika'ya kaçan Foçalılar, Etruria için tehlike oluşturmuyordu. Etrüskler bunun üzerine Grek yayılmasından endişe duyan Kartaca ile ittifak kurdular. MÖ. 535'de Korsika'nın doğusundaki *Alaia*'da aralarında büyük bir deniz savaşı gerçekleşti. (*Alaia Deniz Savaşı*) Herodot bu savaşı ve öncesini şöyle anlatır;

*"Phokaialılar (Foçalılar) Kyrnos'a (Korsika'ya) vardıkları zaman beş yıl, oraya ilk olarak yerleşmiş olan kolonlarla ortak yaşadılar, tapınaklar kurdular. Bütün çevrede çapul yaptıkları için, Etrüskler ve Kartacalılar aralarında anlaşarak, bunlara karşı yürüdüler. Bir deniz savaşı oldu; bu Phokaialılar için bir çeşit Kadmos⁷³ Zaferi idi. Zira gemilerinin kırk tanesi batmış, kalan yirmisinin de mahmuzları kırılmış, işe yarar hali kalmamıştı. Alaliya dönerek kadınlarını ve çocuklarını aldılar, eşyalarından gemiye yüklenecek ne varsa hepsini yüklediler, sonra Kyrnos'u bırakarak Rhegium'a gittiler."*⁷⁴

Zafer ganimeti olarak Etrüskler, Korsika'nın kontrolünü ele geçirdiler, Kartacalı müttefikleri ise Sardunya'nın yönetimini aldılar.

MÖ. 6. yüzyıl boyunca, Etrüsk yayılması kuzeye doğru da gerçekleşti, Apeninleri aştılar. Kuzeyde daha Villanova kültürünü yaşayan halklar bulunmaktaydı. Buralarda yapılan kazılar, bu yayılmadan sonraki Etrüsk etkisini açıkça göstermektedir. Bunun sonuçlarından biri de kuzeydeki verimli topraklar sayesinde Etruria'da ziraat çok ilerledi. Kuzeye doğru ticaret de çok gelişmişti.

(73) Kadmos: Galip geleni de mahveden zafer için kullanılan bir söz.

(74) Herdt, Hıst., I.166-168.1

MÖ. 6. yüzyılın sonlarına doğru, Etrüsk egemenliği güneyde zayıflamaya başladı. **MÖ. 509'da Roma'dan kovuldular.** Etrüsk kökenli son Kral Tarquinius Superbus bir ayaklanma ile tahttan indirildi ve Cumhuriyet kuruldu. MÖ. 509'da Roma'dan kovulan ve Caere kentine sürgün edilen Tarquinius Superbus, tahtı yeniden ele geçirmek için Tarquinia ve Veii kentlerini kendisini desteklemeleri için ikna etmişti. Ancak bu iki kentin ordusu "**Silvia Arsia Savaşı**"nda Romalılara yenildi.

MÖ. 5. yy..., Etrüskler diğer kentlerde varlıklarını sürdürüyorlardı ancak MÖ. 474'de "**Cumae Deniz Savaşı**"nda Syrakusa (Sicilya) Donanmasına yenilmeleri sonun başlangıcı olmuştur. Artık denizlerdeki üstünlüklerini tamamen yitirdiler. Bu arada güçlenen ve kendilerine büyük bir kin besleyen Romalılar ile aralarında uzun süre devam edecek "Etrüsk-Roma Savaşları" başladı.⁷⁵

Roma şehrinin kaybı ile karayolunu kaybeden Etrüskler'in donanmanın kaybı ile de güneye ulaşmaları iyice olanaksızlaşır. Bu arada doğuda ki Pers baskısı, İtalya'daki Grek ticaretinin gerilemesine de yol açmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak bu döneme ait mezarlarda Grek eserleri oldukça azalmıştır. Etruria artık giderek fakirleşerek içine kapanmaya başlamıştır.⁷⁶

Veii, Etruria'nın en güney şehri ve aynı zamanda Roma'ya en yakın olanıydı. Büyük bir entelektüel ve sanatsal merkez olan Veii, Etruria Ligi'nin en önemli ve en kalabalık lukomenialarından biriydi. Tiber Irmağı'nın diğer yanında olan bu şehir, o çağların petrolü kabul edilen ve en önemli gelir kaynaklarından biri olan tuzlalara sahip olması nedeniyle de, yıkıcı Roma emperyalizminin ilk hedefi oldu. Diktatör Marcus Furius Camillus yönetimindeki "**Roma-Veii Savaşı**", 10 yıla yakın sürdü ve MÖ. 395'de, açtıkları tüneller ile şehre girebilen Romalıların kesin

(75) Dudley, Donald R (1970), Romalılar: MÖ. 850 - MS. 337, New York: Alfred A Knopf, s. 19.

(76) Macnamara, E., A.g.e., s.32

zaferi ile noktalandı. Tüm erkekler öldürüldü, kadın ve çocuklar köleleştirildi. Bundan sonra Roma, Etruria topraklarında hızla ilerlemeye başlayacaktır.⁷⁷

MÖ. 4. yüzyılda kuzeyden başka bir güç, *Keltler*⁷⁸, Etrüskleri sıkıştırmaya başladılar ve Po Ovası'nı ele geçirdiler. MÖ. 400 civarında Mediolanum (Milano) bir Kelt şehri olarak kurulur.⁷⁹ Keltler MÖ. 390'da Roma Capitole'ye kadar ulaşmışlardır. Keltlere karşı Roma ile geçici bir barış yapıldıysa da Romalıların hızla koloniler kurması, köprü ve yol ağlarının genişletmesi sebebiyle Roma'ya bağımlılık artmıştı.

Roma ile kırk yıl boyunca ateşkes devam etti. Bu süre boyunca Büyük İskender ordusunu doğuya sevk etti. Etrüskler de Babil'e dönüşünde onu selamlamak için elçiler gönderen Akdeniz halkları arasındaydı.⁸⁰

MÖ. 310'dan itibaren Romalılar saldırılarına tekrar başladılar.

MÖ. 293 yılında Keltler'in Roma tarafından bozguna uğratılıp İtalya'yı terk etmesi ile bölge Roma'ya kalmıştır. Bir birlik sağlayamayan Etrüsk toplulukları ise Roma önünde tek tek düşmeye başlar.

MÖ. 280'de, son Etrüsk siteleri olan Vulci ve MÖ. 264 de Volsini işgal edilir. Bu yenilgi Etrüsk kent devletlerinin bağımsız politik birimler olarak varlığının sonu anlamına geliyordu.⁸¹ Volsini herhangi bir Etrüsk kenti değildir, onların siyasi ve en önemlisi de dini merkezidir.

(77) Livy.Ab Urbe Condita.

(78) Keltler(Galya/Galat/Celtac/Celtic) Tarih öncesi ve İlk Çağ döneminde Avrupa'da yaşayan ve günümüzde altı ulustan oluşan bir halktır. Dört bin yıl kadar önce Keltler, anavatanları olan Orta Avrupa'dan göç ederek özellikle Britanya Adaları'na, İspanya'ya ve Galya'ya yerleştiler.

(79) Tellier, Luc-Normand (2009). Urban World History. Québec: Press de l'Université du Québec. p. 274

(80) Macnamara, E., A.g.e., s.36

(81) Richardson,E., A.g.e., s.82

Daha önceden Roma yurttaşlığı kazanmış olan ve genç Roma aristokratlarının eğitim yeri olmasının ve Kelt istilasında Roma'nın yanında durmasının da etkisiyle ayrıcalıklı bir hukuksal statü verilen *Caere kenti hariç* diğer Etrüsk kentlerinin her biriyle ayrı anlaşmalar yapıldı ve ancak Roma'nın müttefiki olarak belirli kısıtlamalar ile yaşamaya devam edebildiler. Diğer devletlerle politik ilişki kurmalarına izin verilmeyecekti ve Roma ordusunda askerlik yapmakla yükümlü olacaklardı. Roma topraklarında mülk edinme ve Roma yurttaşlarıyla evlenme hakları olmayacaktı.

Tüm bu baskılara rağmen Etrüsk halkı varlığını daha uzun seneler sürdürecektir. Romalılar Etrüsk halkını yavaş yavaş Romalılaştırmaya yani asimilasyona devam edecektir. Eski Etruria'dan Via Aurelia, Via Clodia, Via Cassia gibi önemli yollar geçmeye başlar. MÖ. 2. ve 1. yy'da Romalılar kültürel olarak da üstünlük sağlamışlardı. Etrüsk kentlerinde Latince ortak dil olmuş ve Etrüskler de Roma Senatosuna kabul edilmişlerdi ancak üstünlük tabii ki Romalılarda idi.

MÖ. 196'da geniş çaplı köle ayaklanması ve MÖ. 186'da Senatonun sertçe bastırdığı Bacchanalia⁸² olayı Etruria topraklarında olmuştur.

MÖ. 89'da "Lex Plautia Papiria" yasasıyla İtalya'nın öbür halklarına da tam yurttaşlık hakkı tanındı. MÖ. 88'de Etrüsk kentlerine, Roma Cumhuriyeti tarafından "**Municipia**" ünvanı verildi. Bunun anlamı, Roma vatandaşlık haklarına sahip, askeri birlik yetiştirmekle yükümlü yabancı kentler demektir.⁸³

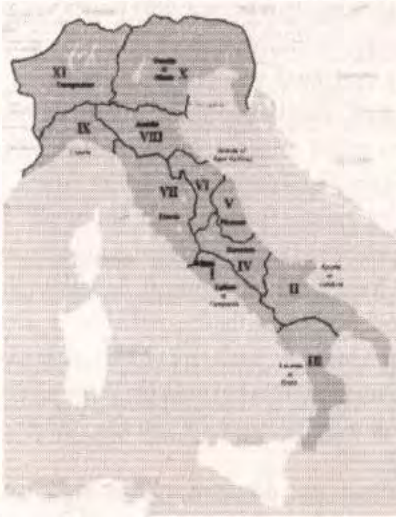
MÖ. 88-87'de Marius ile Sulla arasındaki ilk Roma iç savaşında Etrüsk şehirleri Marius'un tarafını tutarlar. Ancak dikta-

(82) Bacchanalia; Şarap tanrısı Dionysos (Baküs) adına yapılan şenlikler ve gizli öğretileri olan bir tapınma kültürü.

(83) Dart, C. J., The Social War, 91 to 88 BCE: A History of the Italian Insurgency against the Roman Republic, Routledge, 2014
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

tör Sulla'nın kazanması ile Etrüsk şehirleri şiddetli bir şekilde cezalandırılırlar, özellikle Volterra ve Populonia ölümcül bir kuşatmaya maruz kalır. Sulla, ileriki yıllarda tıpkı Ceaser ve Augustus'un da yapacağı gibi kendi askerlerini Etruria içine yerleştirerek asimilasyonu hızlandırır.

MÖ. 27'de ise Roma artık bir imparatorluktu ve ilk İmparator Augustus son noktayı koydu. Etruria'yı, **Regio 7** (7.Bölge) olarak imparatorluk topraklarına kattı. Böylece artık tam olarak tarih sahnesinden çekildiler.⁸⁴ Etrüskler, Roma İmparatorluk idaresi altında iken birlik mensubu kent sayısı Roma tarafından on iki-den, on beşe yükseltilmiş ve Etrüsk kentleri federal magistratlar tarafından idare edilmiştir.⁸⁵

Resim 19: Augustus Tarafından Düzenlenen İdari Bölgeler

(84) Encyclopedia Britannica; Ancient Italic People. Written by: Nancy Thomson de Grummond. See Article History.p.1-2

(85) Bloch, A.g.c., s.116-117

2.6. Etrüsklerin Toplumsal Yapıları:

Greklere "Tirsene/Tiren"⁸⁶, Latinlerin "Tusci/Etrusci", Mısırlıların "Turss" dedikleri, kendilerinin değişiyse "Rasenna/Rasna" isimli bu halk, İtalya'ya yazı kültürünü, yüksek kalitede metal işleme ve seramik sanatını, ileri tarım, mimarlık, hidrolik mühendisliğini, atçılık ve gemicilik geleneğini getirmelerinin yanında yeni bir sosyal oluşum ve yönetim biçimi de getirmiştir.

Etrüskler, kent-devletleri şeklinde örgütlenmişlerdir. MÖ. 7 ve 6.yy'dan itibaren sınıflı toplum halini aldılar. Hem dinsel hem de askeri aristokrasi söz konusuydu. Her kentin bir kralı mevcuttu. Kralın Latince adı *lucumo*, Etrüskçesi ise *lauchme* ya da *lauchume* idi. Dağların tepesindeki müstahkem şatolarında silahlı adamlarıyla birlikte yaşayan, köle ve büyük olasılıkla toprak sahibi Lukamonların varlığı, Etruria'da toplumun sınıflara ayrılmış olduğunu kanıtlamaktadır. Kentlerde halk meclisleri yoktu. Toplum güçlü bir aristokrasi sınıfı ve kendi içlerinde üçe ayrılan alt sınıftan oluşuyordu; Lethe (köle), Lautni (azat edilmiş köle) ve Hetera (yanaşma).⁸⁷ Bu boyun eğmiş nüfus, çeşitli vergi ve angarya (kent surlarının, şatoların, lucomonların mezarlarının, kanalların vb. yapımı) ile yükümlüydü. Askeri ve ruhban sınıf toplumda üstün mevkidedir. Zengin tabaka ile halk arasında belirgin statü farkı bulunmaktadır. MÖ. 6. yy mezar odalarının şatafatına bakarak bir yargıya varacak olursak büyük bir zenginliğe ulaşmış bir sınıfın varlığını anlamakta zorlanmayız.⁸⁸

Etrüsk toplumunun temelini, birbirleriyle yakın ilişkileri olan, kadınların hemen hemen erkeklerle eşit ölçüde özgürlük

(86) Tyrrhenoi/Tyrsenoi/Tyrrhen/Pelasgoi

(87) Heurgon Jauques : Daily Life of the Etruscans, 1961 p.62,70,72

(88) Diakov s.45

ve hak sahibi olduğu ailelerin oluşturduğu kabul edilmektedir.⁸⁹
Etruskler anaerkil toplum olarak bilinirler.⁹⁰

Resim 20: Etrusk Frizi; Siena Ulusal Arkeoloji Múzesi

Aile mezarlarından çıkarılan mezar yazıtları ve ölen kişilerin kişisel hatıraları güçlü aile bağlarını göstermektedir. Örneğin bir Etrusk kenti olan Tarquinia'dan çıkarılan mezar lahtinde babasının, amcasının, dedesinin hatta büyük dedesinin isimleri yazılıdır. “*Laris Pule Greice'nin torunun çocuğu, Velthur'un torunu, Larth'ın yeğeni ve Larce'nin oğlu Laris Pulas*” şeklinde.⁹¹ Çoğu zaman anne ismi de belirtilirdi.

Etrusk toplumu aile ya da genslerin birleşmesi sisteminden oluşmaktadır. Tamamıyla özgür yurttaşlardan oluşan yönetim sınıfı, aile ya da klan temeline dayanıyordu. Bu en iyi Etrusk şahıs adlarında kendini gösteriyordu. Etrusk şahıs isimlerinde gensin adı da eklenirdi. Sonradan Romalıların kullanacakları üçlü ad (ilk isim- isim- soy) sistemi de Etrusklerden alınmadır. İlk isim (praenomen), isim (nomen) ve aile adı/ soyad (cognomen) şeklinde. Örneğin; Gaius Julius Caesar.⁹²

(89) Carter Ron:Uygırlık Tarihi (McDonald Educational Ltd.), Çağda Dünya Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, 1981.

(90) Thomson: s.110

(91) Macnamara,E.,A.g.e., s.167

(92) Haarman Harald ; Alman Liguist (- The world of European languages. History and future of the language nations between Atlantic and the Urals. Frankfurt, New York: Campus 1993)

“**Toscana**” onların yerleştikleri bölgeye verilen addır. Denizlerde öyle bir üstünlük kurmuşlardır ki günümüzde de kullanılan hem Tirren Denizi hem de Adriatik⁹³ Denizi, isimlerini onlardan almıştır.

MÖ. 6. yüzyılda Etrüsk nüfusunun muhtemelen 150.000 ile 250.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁴

Toscana, Etrüsk çağında on eyalete bölünmüştür; Massa-Carrara / Lucca / Pistoia/ Prato/ Firenze (Floransa)/ Pisa/ Siena/ Arezzo/ Livorno/ Grosseto

Resim 21. Etrüsk Eyaletleri

Uygarlığının temeli tarıma ve çok canlı bir ticarete dayalı olan Etruria'nın asıl yapısını, 12 kentin bir araya geldiği bir kent birliği (lig / lukomenia) oluştururdu. Bu Etrüsk birliğine “**no-men Etruscum**”da denirdi.⁹⁵ Ortak tek bir devlet değil bir nevi

(93) Titus Livius: Romanın Yurtsever Tarihçisi. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.1998 (*Adria: Bir Etrüsk kolonisidir. Titus Livius)

(94) Barker G.& Rasmussen T: The Etruscans. Oxford, 1998

(95) Thuillier s.70

konfederasyondular. Bu 12 şehir devleti, üç bölgede kuzey, orta ve güney kuşakta ortaya çıkmıştır. Etrüsklerin tek bir kralı ya da imparatorları yoktu, ancak büyük şehirlerde kendi bağımsız hükümetleriyle şehir devletleri olarak yaşadılar.

Etrüskler genelde şehir devletlerini, dik tepelerin üzerine inşa etmişler ve duvarlarla takviye ederek buralara ulaşılmasını çok zor hale getirmişlerdir. Askeri savunma konusundaki farkındalığı açıkça yansıtan bu şehir planlaması, Etrüsklerin askeri kültürü hakkında da bize fikir vermektedir. Saldırıdan çok savunmayı ön planda tuttukları anlaşılmaktadır.

Her yeni yıl günü, dini başkentleri olan, Volsinii'de (Bolsen Gölü'ne yakın) Voltumna Tapınağı'nda toplanıp bayram yapar, "*Ludi*" denen oyunlar, spor müsabakaları düzenler, devlet ve dini meselelere ait kararlar alırlardı. Her şehrin başında yönetici olarak, Lucomon denen bir rahip kral bulunurdu. Livius'un "*Concilium Etruriae*" dediği meclis yılda bir toplanırdı. Bu meclis her biri kendi kentini temsil eden on iki lucomondan oluşurdu. Meclis ağırlıklı olarak aristokratik bir yapı göstermesine rağmen, birliğin üyeliği daha geniş bir çevreyi ve diğer kentlerin temsilcilerini de kapsıyordu. Meclis toplantıları oldukça kalabalık katılımlı ve liderlerin eleştirilebildiği demokratik bir ortama sahipti. Sonuçta on iki liderden biri, on iki kent tarafından Etrüskçe "*zilat hmechl rasnal*" denilen Baş Lukomon olarak seçiliyordu.⁹⁶

Ancak merkezi bir güç mevcut olmadığından bu seçim göstermelikten ileri gitmemiştir. İleriki zamanlarda, bahsettiğimiz gibi birlik olamamalarından kaynaklanan zaafılarını Romalılar çok iyi değerlendirecek ve onları tarih sahnesinden sileceklerdir.

(96) Livius, A.U.C., IV.25,302,303,304

Onlar için 12 sayısı kutsaldı ve değişmiyordu. Bazı kentler bir dönem birliğe katılıyorlar, sonra yerlerini bir dönem diğerine bırakıyorlardı.⁹⁷

Seçimle gelen, 12 kentin başındaki krallar kralı (zilath) aynı zamanda büyük rahipti. Kişiliği büyük bir onur ve şatafatla; *erguvani toga (toga pratecta)*, *kırmızı ayakkabı*, *katlanabilir sandalye (cella curulis)*, *ucu kıvrık asa (lituus)* ve *çift taraflı balta ile* donanmıştı.⁹⁸ Bir değnek demeti içinde balta (*fascēs*) taşıyan on iki lictor (muhafızlar) refakatinde yürüyorlardı.⁹⁹

Kralın gücünün simgesi ve en dikkat çeken sembolü "*fascēs*" idi. Etrüsk kökenli olduğu Florus¹⁰⁰ (I.1.5) ve Silius Italicus¹⁰¹ (Pun.8.483) tarafından da tasdik edilen *fascēs*, Roma'ya da aynen geçmişti. Önce krallar daha sonra ise konsüller *fascēs* kullanmıştır. Dionysios'a göre, bir baltanın etrafına sarılı çubuklardan oluşan *fascēs*'i taşıyan on iki lictor, krallarının önünden yürürdü. Ancak on iki kent herhangi bir askeri sefer sırasında birleştiğinde on iki balta en yetkili olan tek komutana verilirdi.

Latin şair Silius Italicus, Roma'nın magistralığının en önemli simgesi olan *fascēs*i, Vetulonia şehrinden alıp kullandıklarını yazmıştır;

*"Maeoniaeque decus quondam Vetulonia gentis.
bissenos haec prima dedit praecedere fascēs
et iunxit totidem tacito terrore securis."*

(97) Scullard, H., A.g.e., s.232

(98) Dion. Hal., III.61 (Altından bir taç, fildişinden bir taht, topuzunda **kartal** motifi olan bir asa, altınla süslenmiş erguvan renkli bir tunik ve Lydia ve Pers krallarının her zaman giydiğine benzeyen **nakışlı** erguvan renkli bir pelerin. Bu pelerinin diğerlerinden **farklı** dikdörtgen değil yuvarlak oluşuydu.)

(99) Livy (Ab urbe condita 1.8)

(100) Lucius Annaeus Florus ;Romalı tarihçi (MS. 2.yy)

(101) Silius Italicus;Romalı konsül,hatip ve şair. (MS. 28-103)

“Vetulonia bir zamanlar Maeonia soyunun şanı idi. İlk olarak bu kent buldu on iki fasces’i ve bunlara ekledi konuşmadan korku saçan baltayı...”¹⁰²

Etrüsklerden öğrendikleri tüm tören adetlerini, simgelerini ve kıyafetlerini daha sonra aynen asırlarca Roma ve Doğu Roma (Bizans) imparatorları da kullanacaklardır. Günümüzdeki izlerini de daha sonra ayrıntılı inceleyeceğiz.

*Resim 22: Lictor Heykeli
(20BC - 20AD /British Museum, Londra) / Fasces*

Resim 23: Temsili Resim (12 liktor ve Krul)

(102) Silius Italicus: Punica, VIII.483-485

Arkeolojik kazılar sonucunda bulunan Murlo (Siena) Sarayı'ndaki toprak çatı frizlerinin (MÖ. 6.yy) birisinde ileri gelen kişiler veya yöneticiler katlanır iskemlelere oturmuşlardır. Bu “*cella curulis*” yani gelecekte en yüksek Roma magistratuslarının oturduğu iktidar koltuğundan başka bir şey değildir. Bu frizde ayrıca ellerinde çift taraflı balta, asalar ve lituuslar da vardır. Bu önde gelen kişiler adeta kat kat peruklar takmışlar. Efendilerdeki peruklar ayaktakilere nazaran daha büyük olduğundan muhtemelen peruğun büyüklüğü toplumsal statüye tekabül eder.¹⁰³

Resim 24: Murlo Saray Frizleri (MÖ. 6.yy) *Curulis*, Hükümdar Sandalyesi

Tarih ilerledikçe ve toplumdaki güç dengeleri değiştikçe, Erturya'daki yönetici sınıfları da değişmiştir. MÖ. 7. yy'da asillerin seçtiği lucumon/rahip kral, MÖ. 6. yy'da zenginleşen tüccar sınıfının söz sahibi olması üzerine bazı yerlerde krallık yerine oligarşi, MÖ. 4. yy'da tarım ön plana çıkınca köylülerin de söz sahibi olduğu yönetimler etkin olmuş. MÖ. 3. yy'dan itibaren Roma'nın politik üstünlüğünün etkisi ile kentlerin çoğunluğu Roma Federal Sistemine dâhil olmuşlardır.

(103) Thuiller J.P. (2013). Etrüskler Esrar Perdesi Kalkıyor mu?, İstanbul: YKY,s.113

MÖ. 4. yy'dan itibaren yönetici sınıfları arasında hiyerarşik bir yapının oluştuğu anlaşıyor. Etrüsk yazıtlarında üç kamu yüksek görevlisi; *Zilath*, *Maru* ve *Purthne*'den bahsedilmektedir. Bunların görevleri, sınırları ve ilişkileri neydi tam olarak anlaşılamamıştır. Zilath'ın en üst seviyede olduğu, Maru'nun daha çok dini işlerle alakalı olduğu ve bu görevlere birden fazla kez gelebildikleri de mezar yazıtlarından anlaşılmaktadır.

Bilinen Bazı Etrüsk Yöneticileri;¹⁰⁴

. Tyrsenos (Lidyalı)	MÖ. 1200
. Mezentius	MÖ. 1175
. Velsu	MÖ. 8. yy

Caisra (Caere, modern Cerveteri)

. Lausus	MÖ. 1175 Mezentius fl.'nin oğlu
. Larthia	MÖ. 650 Regolini-Galassi mezarının sahibesi kadın yönetici
. Thefarie Velianas	MÖ. 510-490, Pyrgi Tabletlerinde adı geçen kral
. Orgolnius Velthumae	MÖ. 450 Tarquinia'da MÖ. 1. yy tarihli bulunan bir tablette adı geçiyor.

Clevsin (Clusium, modern Chiusi)

. Clusius	MÖ. 1150, Tyrsenos fl.'nin oğlu, kurucu kral
. Osiniu muhtemelen	MÖ. 11.yy
. Lars Porsena	MÖ. 6.yy, (MÖ. 508'de Roma'yı kuşatan kral)
. Aruns	MÖ. 500
. Arruns	MÖ. 390

Curtun (Corito, modern Cortona)

. Crano	MÖ. 1150, Nuh Tufanından 273 yıl sonra yaşamış.
. Larth Cusu Titina	MÖ. 310, Roma ile yapılan savaşa katılmış.
. Lars Salinis of Avle	MÖ. 310, Roma ile yapılan savaşa katılmış.

(104) G. Barker & T. Rasmussen. The Etruscans. 1998. Oxford p.89

Perusna (Perusia, modern Perugia)

. Sarina

MÖ. 7. yy Perugis Cippus'da bahsedilen kraliçe(fel rina)

. Hinera

MÖ. 3-2. yy Perugia cippus ve Zagreb mumyasındaki yazılarda bahsedilen, Fiesole Vadisi'nin (eski Floransa) kraliçesi

. Perugia cippus'da adı geçen diğer muhtemel kraliçeler; Ruras, Satina, Acilone, Peneis, Sinia...

Arimnus (Ariminum, modern Rimini)

. Arimnestos

MÖ. 5. yy, (Pausanias'a göre, Olympiada Zeus'a ithaf edilen ilk barbar)¹⁰⁵

Tarchna (Tarquinii, modern Tarquinia)

. Lidyalı Tarchun

MÖ. 1200 Tyrsenos'un kardeşi, kurucu kral

Veii

. Volumnius

MÖ. 5. yy ortası - MÖ. 437

. Lars Tolumnius (Larth Tulumnes) geç MÖ. 5. yy Roma

Savaşı'na katılmış.

. Adı Bilinmeyen Kral

MÖ. 403-395 Roma'ya karşı son savaştan sonra seçilmiş.

Roma'nın Etrüsk kralları

. Lucius Tarquinius Priscus

MÖ. 616-578

. Servius Tullius

MÖ. 578-534, daha önce Mastarna adı ile Velch (modern Volci) in yöneticisi

. Lucius Tarquinius Superbus

MÖ. 534-509

Resim 25: Cippus Perusinus / Perugia Cippus

(105) Pausanias; MS. 2. yy sonlarında yaşamış Lidyalı gezgin ve coğrafyacı. Periegesis tes Hellados isimli ünlü 10 ciltlik eserin yazarı

Perugia Cippus¹⁰⁶, tüm Etrüsk metinleri arasında kraliçelerin ve kralların adlarını listeleyerek gerçek bir tarihi belge olarak öne çıkıyor. Taştaki birçok kraliçe ismi de Etrüsk toplumunda kadınların rolünü ortaya çıkarmakta iyi bir kaynak oluşturuyor. Sarina, Hinera, Ruras, Satina, Acilone, Peneis, Sinia gibi... Örneğin Sarina'nın, 12 Etrüsk kentinin kavgalı olduğu bir zamanda onları barıştırıp birleştirdiği anlaşıyor. Adının üzerine oyulmuş olduğu, küçük bir bronz büstü bugün Louvre'da.¹⁰⁷

Etrükslerin 12 Şehir Kenti/Site Devleti- Dodecapolis Olanlar (Bugünkü adı-Antik adı):¹⁰⁸

1. Arezzo -----(Arretium)
2. Cerveteri -----(Cisra /Caere)
3. Chiusi -----(Clevsi /Clusium)
4. Cortona ----- (Curtun)
5. Perugia ----- (Perusna)
6. Populonia ----- (Pupluna/ Fufluna)
7. Veii -----(Veia)
8. Tarquinia-Corneto -----(Tarchuna)
9. Vetulonia ----- (Vetluna)
10. Volterra ----- (Felathri)
11. Orvieto ----- (Velzna/Volsinii)
12. Volci -----(Velch/Volci)

(106) Cippus Perusinus veya Perugia Cippus; 1822'de **İtalya'nın** Perugia kenti yakınlarındaki San Marco tepesinde keşfedilen bir taş tablettir. İki yüzü de yazılıdır. Yazıtın tarihi, MÖ. 3. ya da 2. yüzyıl olarak kabul edilir.

(107) Copeland Mel: Perugia Cippus'un çevirisi, 1981

(108) Macnamara, E.,A.g.c., s.162

Dodecapoli dışındakiler;

- . Fiesole----- (Vi(p)sul)
- . Adria
- . Spina
- . Bologna----- (Felsina)
- . Roselle----- (Rusellae)
- . Aleria----- (Alalia-Corsica)
- . Capua ----- (Capeva)
- . Mantua----- (Manthva)
- . Pitecusa----- (Inarime)

Resim 26: Etrüsk Şehirleri

Etrurya'nın kuzey ve güneyi arasındaki jeolojik yapı farklılığı, bu kentler arasında zamanla kültür farklılığı da doğurmuştur. Güney, volkanik tüf yapılı olup, akarsuların oyduğu derin vadilere ve sarp yamaçlı yüksek ovalara sahiptir. Bu yüzden kentleri yüksek tahkimatlı tepelere kurmuşlardır. MÖ. 7.- 5. yy'da en parlak dönemlerini yaşayan Güney Etrurya, MÖ. 6. yy boyunca kara ve deniz ticaretini tekeline almıştı. Caere (Cerveteri), Veii ve Tarquinia en önemli güney kentleridir. Kuzeydeki kentler ise kum ve kireç taşı yapısındaki yassı tepelere kurulmuş, surlarla çevrili, seyrek yerleşimlidirler. Geçimleri tarıma dayalı olan bu kentler güneye nazaran daha yavaş gelişmişlerdir. En parlak dönemlerini MÖ. 4-1. yy'da yaşamışlardır. Güney kentlerinin aksine ileriki dönemlerde üzerlerine devamlı yerleşildiğinden arkeolojik açıdan araştırılmaları daha zordur.¹⁰⁹

Etrüsk şehirlerindeki esas halkın ana uğraşı tarımı, hayvancılık ve zanaatkârlıktır. Fakat savaşımlara, şehir ve mabet yapılmasına, yol ve başka sosyal amaçlı yapı işlerine faal olarak katılırlardı. Grekler ve Romalılar gibi yoğun köle kullanımı söz konusu değildi. Toprağı işleyenler, mal sahiplerine vergi veren özgür insanlardı.

Tarımın iyi yapılabilmesi için su kaynaklarının başarılı bir şekilde kontrol edilebilmesi gerekir. Bu konuda Etrüskler mükemmel bir teknik beceriye sahiptirler. Güney Etruria ve Latium yapay kanallarla adeta elek gibi delinmiştir.¹¹⁰

Zengin metal yataklarına sahip Elba Adası'nın karşısındaki, deniz kıyısına kurulmuş tek Etrüsk kenti olan Populonia (Fuf-luns), metal işçiliği sayesinde, zenginleşip büyümesiyle önem kazanmıştır. Maden doğrudan sahilde işleniyor ve gemilerle sevk ediliyordu. MÖ. 4. ve 1.yüzyıllar arasına gelindiğinde iç kesimlerdeki kentler önem kazanırken kıyı kentleri gerilemiştir.¹¹¹

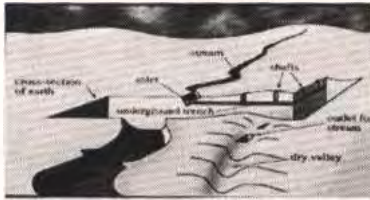
(109) Tulunay: s.19

(110) Schullard, H.H., A.g.e., s.68

(111) Bonfante Larissa: Etruscan Life and Afterlife: A Handbook of Etruscan

Populonia dışındaki şehirlerini korunma amacıyla genellikle kıyılardan uzaklarda kurmuşlardır. Günümüz Floransa, Piza, Siena, Perugia, Tarkivini ve Roma şehirlerinin durumu, bu stratejiyi aksettirmektedir. Fakat bu şehirleri açtıkları büyük kanallar ile denizlere bağlarlardı. Örneğin İtalya'nın kuzey doğusundaki antik Etrüsk liman kenti Spina'dan Adriatik denizine açılan kanalın eni 30m, uzunluğu 3 km imiş.¹¹²

Yaklaşık MÖ. 7. yy'dan itibaren, Etrüskler, drenaj, arazi ıslahı ve daha kuru alanların sulanması dâhil olmak üzere geniş çaplı arazi iyileştirme planlarına başladı. Bu işlemler sayesinde tarım alanları genişledi. İtalyan Etrüskolog Mario Lopes Pegna şöyle diyor: "Etrüskler, arazi ıslahı sorununu çözen ilk insanlardı ve günümüzde bile hayranlık uyandıracak kadar çok teknik operasyonlar yaptılar. Kanallar Etruria ve Latium boyunca durgun suları topladı. Bu sular daha sonra çiftçilik amacıyla ihtiyaç duyulan her yere kanallara edildi ve arta kalanlar büyük miktarlarda denize indirildi. Etrüskler ilk kuru tarım tekniğini geliştirdi ve Maremma tepelerinin kurak topraklarına uyguladı."¹¹³

*Resim 27: Etrüsk Hidrolik Mühendisliğini Gösteren Çizim
(Mr. Kelly's History Class-Etruscan Engineering)*

Studies(1986)

(112) Pliny; Graham, Alexander John (1999). Colony and mother city in ancient Greece (Special ed.). Manchester: Manchester University Press. p. 6.

(113) Pegna Mario Lopes: Biblyography Saggio di bibliographya etrusca/ Firenze.1953.p.89

Yaptıkları gemiler ile daha sonraları denizcilikte büyük bir üstünlük sağlayacaklar ve Akdeniz ticaretinde söz sahibi olacaklardır. Kürekli ve yelkenli gemileri ile uzak ülkelere gidebilen Etrüskler, usta denizcilerdir ve bu sayede çok zenginleşmişlerdir. İki kanatlı demir çapayı ilk kez onların kullandığı iddia edilmektedir. Caere, Etrüsk kentleri içinde deniz gücü ve deniz ticareti bakımından en önde giden kenttir. Kurdukları güçlü donanma ile Akdeniz'in batı sularında ve Tiren Denizi'nde yaklaşık 200 yıl tartışmasız bir üstünlük sağladılar. Sardunya, Korsika ve Balear Adaları'nda hatta İspanya'da koloniler kurmuşlardır. Uluslararası ticarete önem veren Etrüsk tüccarları Kartaca'dan fil kemiği, Grek şehir devletlerinden ise pahalı sanat eserleri getiriyor, bu ülkelere bakır, demir ve Etrüsk sanatçılarının yaptığı sanat nesnelerini götürüyorlardı. Avrupa'daki halklara metal, seramik, dokuma bezler, bal satan Etrüskler, oradan da ülkelere kehribar, kalayve esir köleler getiriyorlardı. MÖ. 7-6. yy'da denizlerdeki tartışmasız üstünlükleri onların zenginliklerinin en önemli sebebidir. Resmi donanmalarının dışında korsanları da Akdeniz'de Greklere göz açtırmıyordu. MÖ. 535'de Aleria'da Etrüskler, Grek Foçalılara karşı büyük bir zafer kazanmışlardır.¹¹⁴ Daha sonra, MÖ. 4-3.yy'da Greklere ve Galyalılarına yenilen Etrüskler, rekabette zayıflayarak eski üstünlüklerini kaybettiler. Etrüsk korsanları ise bir müddet daha işlerine devam ettiler.

Resim 28: Etrüsk Gemisini Gösteren Bir Vasodan Yapılan Temsili Etrüsk Gemisi (MÖ. 7.yy)¹¹⁵ / MÖ. 5.yy Mezar Duvar Resmi

(114) Strab., Geog., V.3.220 (Alaia Deniz Savaşı)

(115) (Capitolina ai Beni Culturali Sovrintendenza, Musei Capitolini,

Etrüskler medeniyetlerinin ilk asırlarında para kullanmamışlardır. İlk Etrüsk sikkeleri MÖ. 6. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir. MÖ. 500'ler civarında bazı Etrüsk kentleri para basmaya başladı. Etrüsk sikkeleri esas olarak bronz idi. Bununla birlikte bazen gümüş ve altın sikke de basmışlardır. Etrüsk sikkelerinin bir tarafı düzdü diğer tarafında genellikle ise yılan saçlı kadın, aslan, ateş püskürten mitolojik bir canavar ya da bir ejderha motifi vardı. Bazı sikkelerin üstünde kent isimleri ya da kentin amblemi de bulunurdu. Sikkenin değeri X,V,L gibi rakamlarla gösterilirdi. Etrüsk kentleri Klasik ve Helenistik Dönem'de de para basmaya devam etmiştir.¹¹⁶

Resim 29: Populonia Altın Sikkesi (MÖ. 380-350) 1.40gr-Değeri; LX-X

Latinler ve Grekler babaerkil iken Etrüskler anaerkildir. Kadının toplumdaki yeri çok önemlidir. Her zaman erkekler ile beraber yaşamın içindedirler. Bunun en güzel örnekleri mezar lahitlerinde görülmektedir. Lahitlerdeki karı-koca heykelleri ve buradaki yüz ifadeleri, eşler arasındaki sevgi ve saygıyı göstermesi bakımından önemli bir delildir. O devirde kadınları dışlayan, onları ikinci sınıf vatandaş kabul eden, sadece evde özgür bırakan Grek ve Latinlerin bu olayı çok yadırgadıkları yazılmıştır.¹¹⁷ Etrüsk kadınları, çoğunlukla hareme (gynaikeion)

Archivio Fotografico Musei Capitolini)

(116) Keith N. Rutter. Greek coinages of Southern Italy and Sicily. London, Spink, 1997

(117) Encyclopedia Britannica. 12

kapatılmış Grek kadınlarıyla mukayese edilemeyecek kadar özgürlüğün ve toplumsal statünün birer simgesiydiler. Thomson, Etrüsklerde Lidyalılar gibi evlilik öncesi rasgele cinsel ilişkinin olduğunu yazmıştır ama bu aslında dini bir ritüeldir ve amaç tanrıları mutlu etmektir.¹¹⁸

Resim 30: Etrüsk Lahit (MÖ. 350-300) Boston Güzel Sanatlar Müzesi / Etrüsk Lahit Kapakları, Vulci (MÖ. 3-4.yy)

Resim31: Karı-Koca Lahiti. The Villa Guiglia National Etruscan Museum, Roma

Etrüsk kadınları, “uygar” Grekleri ve Romalıları şoke eden bir gerçektir. MÖ. 4.yy’da yaşamış Grek tarihçi Theopompus’a göre, Etrüsk kadınlarının kocalarının yanında ahlaken zayıf

(118) Thomson s.193

davranışlarda bulunduğunu yazmıştır. Greklerin ahlaksız bulunduğu Etrüsk kadınları, aslında ailenin şefiydi, kocasını o seçerdi, evlendikten sonra isimlerini değiştirmezler kendine ait bir ad taşıma haklarına sahip olmaya devam ederlerdi. Bazen soy ismi kadınlardan yürürdü. Zarif giysiler giyerler, dansa ve spora katılırlardı. Çocuklarını o eğitirdi ve bu özgürlük onların evlilik dışında işlere sahip olmasına da izin verirdi. Yüksek hiyerarşi kadınları, okuma ve yazma da bilirlerdi.¹¹⁹⁻¹²⁰ Mezar taşları, resimleri ve lahitlerden öğrendiğimiz Etrüsk isimleri arasında kadın adları daha ağırlıktadır.¹²¹ Yine mezar resimlerden anla-

(119) Haynes S., Etruscan Civilization. A Cultural History. London: British Museum Press and the J. Paul Getty Trust, 2000

(120) Thuillier s.91

(121) **Etrüsk Kadın İsimleri**; Alfia, Arathia, Arathenas, Araziia Laraniia, Arnthi, Arnthia Lusiniēs, Arria, Arunthia Malamenas, Ati, Atilia, Caesia, Cafatia, Cainei, Culni, Hercna, Hasti(a), Fasti(a), Hathli, Larcia, Lartha, Sarsinaia, Larthi(a), Larthia, Kurvenas, Larthia, Cilnia, Messia, Metli, Spitu, Munatia, Nerinai, Raunthu, Perca, Pevtha, Pinaria, Pure, Nesithva, Ra(v)ntha, Raunthu, Ram(u)tha, Ramtha Zertnai, Ramtha Cainei, Ramtha Papni, Scarpia, Seianthi, Semni, Sesanseia Tarchumenaia, Sethra, Stenia, Tetia, Thana, Thania, Thania Ceine, Thanchvil, Thanusa, Thiphilia, Thiphilnia, Thupeltha, Tita, Vela, Velia, Velthuria, Vesia, Vitellia, Vivinna

Etrüsk Erkek İsimleri; Ar(a)nth, Aranthur, Amza, Arte, Aule, Cae/Cai, Cailc, Cneve, Cuinte, Cutu, Kaisie, Kavie, Lar(is), Larce, Larth, Lecne, Mamarce, Marce, Metie, Nerie, Numesie, Pesna, Plecu Apatrui, Rasce, Sethre, Spurie, Teitu, Teucer, Thefarie, Thesanthei, Thresu, Thucer, Tite, Vel, Velthur, Venel, Venthi, Vulca (Cinsiyerti anlaşılamayan isimler; Ranazu, Larthuz)

Aile İsimleri; Achu, Acvilna(s), Alethnas, Alsinei, Ancarui, Aneina, Aninie, Apatrui, Apucu, Apunas, Arathenas, Arcumenna, Arimna, Atelinas, Atna, Auclina, Caicna, Cala, Cale, Calisna, Camitlnas, Camna, Catharnai, Cecni, Ceithurna, Churchle, Churinas, Cilnia, Cucna, Cucrina, Cumni, Cursni, Cuthna, Fanacnei, Felce, Feluske, **Fulni**, Hanunia, Hathisna, Hathli, Havrna, Havrenie, Hermenas, Hirumina Hulch(u)nic, Karkana, Kulenie, Kurvenas, Laraniia, **Latithe**, Leinie(s), Lemausna, Lemni, Lepna, Lethanei, Levei, Lucini, Lusiniēs, Mac(u)la, Malamenas, Marcena, Masu, Matulnai, Matuna, Meclasia, Metie, Metli, Musclena, Muthikus, Nesithva, Ninie, Papathnas, Papni, Papsinas, Partiunu (s), Paziathe, Peipnas, Percumsna, Perperna, Plecu, Pursenna, Pulena, Pumpli, Pumpu, Puruhenas, Pustmna, Repcsuna, Rupstinas, Sapu, Sarsinaia,

dığımız kadarıyla kadınlar at arabası kullanabilmekte, şenlikler ve törenlerde de her zaman eşlerinin yanında yer almaktaydılar. Ayrıca Etrüsk toplumunda Greklerde normal bir ilişki kabul edilen homoseksüellik yaygın değildi.¹²²

Etrüsk kadınlarının giysileri yün ve ketenden yapılan tunik ve dörtgen pelerin şeklindedir, ayaklarında tahtadan ya da bronzdan yapılmış sandaletler vardır. Saçları genelde uzun ve ince örgülüdür. Kolye, küpe, bilezik, fibula ise kullandıkları süs eşyalarının başında gelmektedir.

“**Tebenna**” denilen geniş pelerin, ulusal bir Etrurya erkek kostümü idi. Tebenna sol omuzun üzerine dökülen uzun bir pelerindi ve ardından sağ kolun altından gövde etrafına sarılırdı. Genellikle toplumda statü veya rütbe belirtmek için renkli çizgiler ile dekore edilmiştir. Daha sonra Romalılar buna “toga” diyecek ve aynen kullanacaklardır.

Resim 32: Etrüsk Tebennası

Saties, Satlana, Scianti, Sentina, Spitu, Spurinna, Statlane, Sucisna, Sveitus, , Tarna, Teithurna, Telecles, Tetnie, Tharnie, Thefrinai, Tlesna, Tulumnes, Tursikina, Tusnuties, Tute, Tutnei, Uchsie, Uchulni, Ulthese, Unata, Urinati, Ursmna, Velavesna, Velcha(na), Velthiena, Venete, Vestarcnies, Vestirikina, Vipi, Visnai, Zalthu, Zertna, Zer nai, Tarquinia (Bonfante, Mcnamara)

(122) Freeman C. Mısır Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları. Ankara 2005 s.353

Etrüsklerin en yaygın kullandıkları şapkalar yün şapka idi, şekilleri ise konik tip şapkalar, sivri başlıklar ve bugün hala Toscana çiftçileri tarafından giyilen geniş kenarlı şapkalar gibi birçok farklı biçimdeydi. Erkeklerin saçları ilk asırlarda genellikle uzundur ve tepesi sivri başlıklar giymeyi tercih ederlerdi. Çoğu zaman şapka, giydiği kişiyi belirli bir sosyal sınıfla özdeşleştirirdi. MÖ. 5. yüzyıldan itibaren tıraş olmaya ve kısa şapka takmaya başladılar. MÖ. 5. yüzyılın sonundan itibaren ise şapka giymemek daha yaygın hale geldi.¹²³

Gerek erkekler gerek kadınlar, Anadolu kökenli olduğu düşünülen burnu sivri ve kalkık bir çeşit pabuç "*calcei repandi*" giyerlerdi. Çok sağlam olan bu deri ayakkabıları ihraç da ederlerdi. Daha sonraları Etrusk ustaları tarafından yapılan bu ayakkabılar antik Roma ve Hellas'da aranan bir hale gelecekti.¹²⁴ Metal desteklerle güçlendirilmiş menteşeli ahşap tabanlı sandaletler özellikle popülerdi ve "*Tyrrhenian Sandalet*" olarak adlandırılıyordu. Bu metal destekler sadece daha iyi bir bağ sağlamakla kalmayıp aynı zamanda zemini kavramak için daha fazla çekiş gücü sağlamıştır. Bu küçük ama önemli yenilik, Roma İmparatorluğu'nun genişlemesinde etkili, daha sağlam askeri ayakkabılar anlamına da geliyordu. Kadın ayakkabıları ise, çeşitli renklere sahip, ince deri kumaşlar ve genellikle nakışla işlenmiş, boyanmış ve mücevherlerle süslenmiştir. Bunlar yaldızlı ya da altın kayışlarla tutturulurdu. Geç MÖ. 6.yy'da kadınlar, ayak parmakları açık olan kırmızı ayakkabılar da giydi.¹²⁵

(123) Bonfante Larissa: Etruscan Life and Afterlife: A Handbook of Etruscan Studies(1986)

(124) Thulier s.113

(125) Rossi W : (2000) The complete footwear dictionary (2nd edition) Kreiger Publishing Co: Florida.Turner Wilcox R, 2008 The mode in footwear Dover Publications: NY.

Resim 33: Zarif Ayakkabılı Bir Dansçı /Vulci (MÖ. 500) ¹²⁶

“**Tutulus**” iki anlamda kullanılan Etrüsk kökenli bir kelimedir. Birinci anlamı Etrüsk kadınlarının kullandığı örgü saç stilidir daha sonra Romalı kadınlar da kullanacaktır. İkincisi ise, Etrüsklerin kullandıkları yuvarlak koni şeklindeki şapkalara verilen isimdir.¹²⁷

Resim 34: Temsili Etrüsk Şapkaları/Romalı Kadın Saç Stilleri (Tutulus)

(126) Resim: Badisches Landesmuseum

(127) Katharine A. Esdaile: The Apex or Tutulus in Roman Art. In: The Journal of Roman Studies. Bd. 1, 1911, p. 212–226.

Resim 35: Kırsalda Etrüsk
Köylülerinin Giydiği Şapka
(Murlo Kovboyu)¹²⁸

Resim 36: Tutulus Şç Modeli
Kadın Heykeli (MÖ. 6-5.yy/Veii)
Roma, Villa Giulia.

Etrüsk ordusu hakkında belge sahibi değiliz ama günümüze gelen resimli figürlerde ve bronz heykelciklerde, zırh, kalkan, demir tolga, uzun ve kısa kılıç, mızrak, hançer, ok, yay, çift ağızlı balta ve at kullandıkları anlaşılıyor. İtalya'ya atı, at arabasını, at kültürünü Etrüskler getirmiştir.¹²⁹

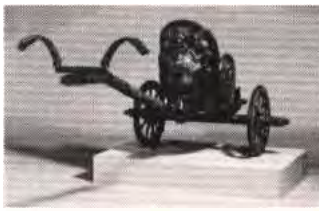
Etrüskler, bronz ve demiri mükemmel bir teknikle işlerlerdi. MÖ. 8 yy'a kadar bronzu, MÖ. 7.yy'dan itibaren demiri kullanmışlardır. Modeli daha sonra Romalılar tarafından da alınan miğferler yaptılar. Liderlerin miğferleri kırmızı tutamlarla süslenirdi. Etrüsk mızrak ve kılıçları Romalılar tarafından da kullanıldı. Etrüsk askerleri zırhlıydı ve yuvarlak kalkanlar kullanırlardı. Ayrıca Etrüsk ordusu, iki atla sürülen iki tekerlekli savaş arabaları kullanırdı. MÖ. 6 yy'dan sonra bunların yerini süvariler almıştır. Etrüskler iyi binicilerdi ve Romalıları uzun süre zorlayan, iyi eğitilmiş bir orduya sahip oldukları kesindir.^{130 131}

(128) L'uomo col "sombbrero". Murlo

(129) Hamori Fred : The Etrusc n Civilization, 2005

(130) Larissa Bonfante Warren: Roman Triumphs and Etruscan Kings: The Changing Face of the Triumph The Journal of Roman Studies Vol. 60 (1970), pp. 49-66

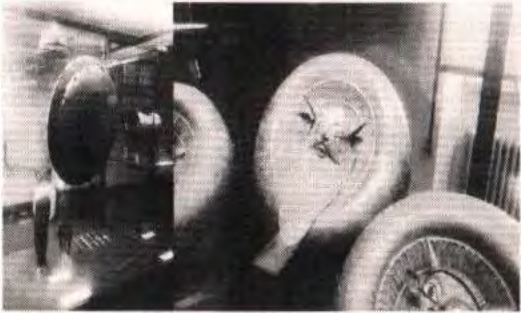
(131) Pallatino, s.221

Resim 37: Bronz Etrüsk Savaş Arabası (MÖ. 6.yy) / Tarquiniâda Mezar (fresko)

*Resim 38: Etrüsk Asker Başı ¹³² / Bronz Heykel /
Cista Kulpu- Askerler (bronz, MÖ. 4.yy)*

Resim 39: Etrüsk Zırh ve Kalkanlar (Vatikan Etrüsk Müzesi)

(132) Orveto in the necropolis Crocifisso del Tufo outside

Resim 40: Satricum Mater Matuta Tapınağında Bulunmuş Etrüsk Savaşçı Başı (MÖ. 6.yy sonu) / Galli asker ile savaşılan Atlı Etrüsk Askeri (Tomb. Bologna)

Etrüskler bronz savaş borazanını icat etmişlerdir. Bu borazan, çan biçiminde sonlanan yaklaşık 120-140 cm. uzunluğunda uzun bir tüptür. Daha sonraki Roma dönemlerinde de olduğu gibi, bu alet Etrüsklerce askeri geçitlerde, kurban, zafer alayı ve cenazelerde kullanıldı. Ancak asıl amacı savaş sırasında taktiksel hareketler için sinyal vermektir. Bu borazanın pek çok türü vardı ancak en çok kullanılan iki tür şöyleydi; birincisi ucu keskin bir şekilde kıvrılan düz bir boru (**lituus**) diğeri ise uç kısmı neredeyse tam bir daire çizen bir boru (**salpinx**) şeklindedir. Sicilyalı Diodoros şöyle yazmış; “Kara kuvvetlerini organize etmede mükemmelleşmişlerdi, **salpinx** denen borazanı icat eden onlardı. Bu, savaşlarda çok büyük bir fayda sağladı ve onlardan sonra ‘Etrüsk Borazanı’ diye adlandırıldı.” Ennius’a göre ise sesi, düşmanların zihninde korku ve paniğe neden olurdu: “*Tuba terribili sonitu taratamtara dixit*”¹³³

(133) Diod.Sic, V.40

Resim 41: Etrüsk Borazanı Salpinx ve Lituus

Antik kaynaklardan öğrendiğimize göre Etrüsklerin diğer bir icadı da el değirmenleridir. Yaşlı Plinius el değirmeninin Volsiniilerin icat ettiğini ve bazı değirmenlerinde kendi kendilerine döndüğünü yazmıştır.¹³⁴

Etrüsklerin dini festivallerinin özelliği, oyunculuk, dans, flüt çalma, hokkabazlık, ödüllü mücadeleler, at yarışları, akrobasi ve rekabete dayanan sporlardan oluşurdu. Zar oyunları da toplumda oldukça yaygındır. Müzik özellikle flüt (çifte kaval) çalmak ve dans etmek günlük yaşamın birer parçasıydılar. Dini festivaller dışında da spor ve sahne oyunları sosyal hayatlarının vazgeçilmezi durumundaydı. At ve atlı araba yarışları, güreş, boks, atletizm müsabakaları en sık yaptıkları spor dallarıydı. Roma zamanında¹³⁵ da devam edecek olan bu oyun şenliklerine “*ludi*” denirdi. Bu şenlikler Etrüsk tanrıçası Nortia adına düzenlenirdi. Etrüsk Tarquinius Superbus, Roma kralı olduğunda bu oyunları Roma’ya da getirmiştir.¹³⁶

Roma amfi tiyatrolarındaki “**Gladyatör Dövüşleri**” ve Roma circuslarındaki “**Troia Oyunları**” denen katılanların at biniciliğindeki yeteneklerini gösterdikleri oyunlar da Etrüsk kökenlidir.¹³⁷ Romalılar üç atlı (**triga**) araba yarışlarını da Etrüsklerden aldılar.¹³⁸

(134) Plin., Nat. His., XXXVI.18

(135) In the Roman Empire of the 4th century, the Ludi Triumphales

(136) Schiller and Horace (Routledge, 1875), pp. 423–424, c

(137) Grant:1960:142 Michael Grant, The World of Rome, New York 1960, p. 142.

(138) Thullier s.121

Resim 42: Augurs Mezarı, Tarquinia (MÖ. 530)

Resim 43: Maymunlar Mezarı, Chiusi (MÖ. 480)

Resim 44: Murlo Saray Frizleri (MÖ. 6.yy)

Etrüsk tiyatrosu da Roma'ya ithal edilen unsurlardandır. Etrüsk tiyatroları büyük mimari yapılar olmayıp; Etrüsk sanatçıları-
nın tiyatroyu beraberlerinde getirdikleri ahşap, taşınabilir eşyalar
ile oluşturmaktaydılar. Gösteriler kırdaki yapıyor sadece cenaze
söz konusuysa bunlar, nekropollerin yakınlarında yapıyordu.¹³⁹

Etrüsk oyunları genelde “köylü şenlikleri” tarzındaydı. Göstericilerin, hokkabazların, ip cambazlarının, halat çeken-
lerin, soytarıların, yağlı direğe tırmanan delikanlıların (yağlı
direk yarışları bugün hala Toskana’da yaygındır) sundukları
gösterilerin, kulakları sağır edici bir müzik eşliğinde yapıldığı
tahmin ediliyor.¹⁴⁰

Livius, “*ludi scaenici*” yani Roma’daki sahne oyunlarının
kökenini anlattığı yazısında “Tarih MÖ. 364’tü ve kentte halkı
mahveden bir sıtma salgını vardı, öfkeli tanrıları yatıştırmak
için son çare olarak yabancı bir inanca başvurmak gerekti.
Dolayısıyla Etruria’dan ludoinis’ler (dansçılar, müzisyenler)
getirildi,” diye yazmıştır. Roma’da ilk tiyatro gösterileri de
böylece başlamıştır.¹⁴¹

Roma gösteri tarihinde, Etrüsk etkisi her alanda belirleyici
olmuştur. Örneğin profesyonel Romalı aktörlere verilen “hist-
rion” lakabının kökeni Titus Livius’a göre bu kelimenin Etrüks-
çedeki karşılığı olan “ister”dir.¹⁴² Yine Latince ve İngilizcede
bulunan “person” kelimesi de Etrüskçe maskeli adam anlamında
ki “phersu” dan türemiştir.¹⁴³

Roma tiyatrosunun çeşitlerinden olan *Fescennine Verse*
(*Fescennina carmina*) ve *Satura* denen sahne oyunları da Et-
rüsklerden alınmıştır.

(139) Fitzgerald Erin: *Etruscan and Oscan Theatrical Influence in Rome* (2013)

(140) Thullier s.121

(141) Livius vii

(142) Thullier s.100

(143) Harvard Universi y Press

Antik İtalyan şiirinin en erken türlerinden biri olan *Fescennini Verse*, kırsal alanlarda yapılan müziksiz bir nevi tiyatro gösterisidir. Horace, *Fescennine Verses*'ten; “*Bir Etrüsk kasabası olan Fescennia'dan çıkan, hasat ve düğün kutlamalarında maskeli palyaçolar arasında yapılan, doğaçlama, küfür ve genellikle müstehcen diyalogun oluşturduğu kompozisyonlardır,*” diye bahseder.¹⁴⁴ İlk olarak köy hasadı zamanlarında sevinçle şarkı söyleyerek başlayan bu eğlence türü önce kasabalara yayılmış daha sonrada dini festivallerde ve özel toplantılarda moda olmuştur. Katılanlara ağaç kabuklarından yapılmış maskeler takılırdı. Cicero “İlk başta zararsız ve iyi huylu, biraz kaba ise de, bu şarkılar yavaş yavaş dürüstlük sınırlarını aştı. Hem tanrılar hem de erkekler üzerinden kötü niyetli saldırılar yapıldı ve mesele o kadar ciddileşti ki, yasayla müdahale edilmek zorunda kalındı ve yasaklandı,” diye yazmıştır¹⁴⁵

Doğurganlığın sembolü olan fallus, erken dönemlerden beri hasat festivalleriyle doğal olarak ilişkilendirildiğinden, H. Nettleship bir makalesinde bu eğlenceler ile fallus ve etimolojisindeki ilişki hakkında bahsetmiştir. (Erken İtalyan Edebiyatı Filoloji Dergisi, xi. 1882)¹⁴⁶

Satura ise müzik ve dans eşliğinde yapılan güldürü amaçlı fars tipi piyeslerdir. Kelimenin etimolojisi satirden gelir ve erkek oyuncular satir¹⁴⁷ kadınlarda mainad ¹⁴⁸ kostümleri giyerlermiş.¹⁴⁹ *Dionizyak* törenleri andırdığı açıktır.

(144) Horace(MÖ. 65-8) ; epistine (2.1.139).

(145) Cicero, De re publica.4.10

(146) Chisholm, Hugh, ed. (1911). “Fescennine Verses.” Encyclopædia Britannica

(147) Satir//Satyr;Gövdelerinin üstü insan,belden aşağıları at veya teke ~~şek-~~linde olan mitolojik figürler.Şehvet duyguları fazla olan,kırlarda dolaşan yaratıklardır.

(148) Mainad/Bakkha; Mitolojide kendinden geçip çıldırmış gibi görünen,dans eden kadınlar.

(149) Beacham Richard C :The Roman Theatre and Its Audience. Harvard

Resim 45: Etrüsk Satir ve Maenad (MÖ. 5.yy) Cerveteri (Soprintendenza ABAP) / Satricum, Mater Matuta Tapınağı (Geç Arkaik, MÖ. 490, Antefix Terracotta)

Resim 46: Etrüsk Mezar Resimleri- Dans Edenler; Triclinium Mezarı, Tarquina(MÖ. 470) / Aslanlar Mezarı, Tarquina(MÖ. 6.yy)

Etrüsk aristokrasisi eğlenceye, kadınlı erkekli uzun yemek merasimlerine çok düşkündüler. Aynı adetler daha sonraları Roma'ya da geçecektir. Sayısız hizmetçinin ayakta beklediği ziyafetler sırasında kanepelere uzanır ve Etrüsk virtüözleri tarafından çalınan müzik eşliğinde, hipnotik ama keskin ritimlerle sallanan müzisyenler ve dansçılar tarafından eğlendirilirlermiş. Masalar özel işlemeli masa örtüleri ile örtülü olup envayi çeşit yemekler ile donatılmış. Günde iki defa olmak üzere uzanarak veya oturarak elleriyle yemek yerlermiş. Yemekler genelde balık, kuş eti, tavşan, geyik ve yaban domuzundan yapılmış. Etrüskler muhtemelen MÖ. 9. yüzyılda İtalya'ya üzüm ve şarabı da getirenlerdir.¹⁵⁰ Zeytinyağı erken dönemlerde Hellas'dan ithal ediliyordu daha sonraları ise Etrüskler zeytini ekip biçmeye başladılar. Etrüsk şarapları Hellas'da da iyi biliniyordu. Graviscae, Statonia ve Luna şarapları özellikle meşhurdu.¹⁵¹

Resim 47: Leoparlar Mezarı, Tarquinia (MÖ. 5.yy)

(150) Bonfante Larissa: Etruscan Life and Afterlife: A Handbook of Etruscan Studies(1986)

(151) Arık s.110

Resim 48: Kalkanlar Mezarı, Tarqunia (MÖ. 340)

Etrurya müzik demekti. Hemen hemen her türlü faaliyetlerini müzik eşliğinde yaparlardı. Buna köle kırbaçlarken de dâhildi. Etruryadaki en zor şeyin sessizlik olduğu yazılmıştır.¹⁵² Çoğu yazar, müzik el yazmalarının yokluğuna dayanarak Etrüsklerin yazılı bir müzikal gelenek yerine, daha çok bunun sözlü şekilde aktarımı olduğuna inanmaktadırlar. Müziğin hayatın tüm yönlerinde önemli rolü vardı: ziyafetler, dini kutlamalar, cenaze törenleri vb. Müzik hem iş hem de eğlence aktivitelerine eşlik etti. Yıllık Fanum Voltumnae toplantısı gibi ciddi tören olaylarında, Titus Livius tarafından da yazıldığı gibi profesyonel müzisyenler ve dansçılar sahne alırlardı. Müzik, avlanma ve cenaze etkinlikleri sırasında, spor müsabakaları ve askeri tatbikatlar sırasında ve aynı zaman da aristokrasinin görkemli saraylarındaki ziyafetler sırasında arka plan ambiyansı sağlardı. Ama bu müzik sadece yemek sırasında (=syndeipnon) değil, aynı zamanda yemek hazırlanırken ve elbette yemeklerden sonra yapılan uzun ve keyifli içme seanslarında (=symposium) da çalınırdı. Ziller, Campanella (=tintinnabulum) ve kastanyetler (=crotalus) gibi vurmalı çalgılarda kullanılmaktadır, bu tür enstrümanlar genç dansçılar tarafından kolaylıkla taşınabilmektedir. Etrüsklü flüt-

(152) Thuillier s.115

çülerin virtüözlüğü ise Grekler ve Romalılar arasında neredeyse efsaneydi. MÖ. 4.yy'da Timaeus, Etrüsklerin büyüleyici Etruscan flütünü, vahşi avları sadece bekleyerek yakalayabilmek için nasıl kullandıklarını anlatıyor.¹⁵³

Resim 49: Leoparlar Mezarı, Tarquinia. (MÖ. 5.yy)

Eski dünyada Etrüsklerin kaval çalması oldukça meşhurdu. Kaval çalanlara “subulon” denirmiş. Hatta 3.yy başında kavali çok seven Atinalı bir filozofa alaylı bir biçimde “Tyrrhenos” adı takılmış.¹⁵⁴

Günümüzde keşfedilen, MÖ. 8 veya 7.yy başlarına ait bir Kibele heykeli sayesinde lir ve çifte kavalın Greklerden çok önce Anadolu’da kullanıldığı ispat edilmiştir. Batılı bilim adamlarının iddia ettiği gibi çifte kaval ve lir aslında bir Grek çalgısı değildir. Frigya’nın¹⁵⁵ Boğazköy mevkiinde bulunan bu heykelde, ana tanrıça Kibele’nin sağ ve solundaki figürler çifte flüt ve arp çalmaktadırlar.

(153) Bonfante Larissa: Etruscan Life and Afterlife: A Handbook of Etruscan Studies(1986)

(154) Thullier s.115

(155) Frigya (Phrygia) Bölgesi; günümüzde, yaklaşık olarak Ankara, Afyon-karahisar ve Eskişehir illerinin tümünü; Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzey, Kütahya ilininse bazı bölümlerini kapsamaktadır.

Resim 50: Kibele Heykeli (MÖ. 8.yy) - Anadolu-Frig Çağı -Boğazköy

Nekropollerde yaygın olarak yinelenen bir temada, çifte anlam taşıyan ziyafet sahneleridir. Ziyafet vermek, aynı zamanda cenaze törenlerinde, dini törenin bir parçasıydı. Katılanlara sunulan ziyafeti ardından, resmi cenaze töreni tamamlandıktan sonra, merhumun akrabaları, ayrılanın ruhunun da katılacağına inanılan görkemli bir ziyafete inanırlar ve bunun için de ayrı bir hazırlık yaparlardı.

İleriki bölümlerde daha detaylı anlatacağımız gibi, Etrüskleri yüzyıllar sonrasında bize tanıtan, onların farkına varılmasını sağlayan en önemli yapıları mezarlarıdır. Cerveteri ve Tarquinii'deki gibi Etrüsk mezarlarının iç duvarları hala Etrüsk yaşam tarzına önemli bir bakış açısı veren muhteşem duvar resimleri kalıntılarını içermektedir.

Romalılar Etrüskleri tamamen sildiklerine emindiler. Ama yerin altında, üzerleri toprakla örtülü mezarlarını unutmuşlardı. Belki de ölümden sonra yaşama inanan Etrüsklerin mezarlarının içlerin de neler olabileceği hakkında en ufak bir bilgileri olsaydı onları da yok etmekten geri durmayacaklardı. Belki de bir zamanlar efendileri olan Etrüsklere saygılarından dokunmamış da olabilirler.

2.7. Mitoloji ve Dinleri:

“Etrüskler öyle bir bilici toplumdur ki kendi sonlarını bile doğru hesaplamayı becermişlerdir. Etruria’nın on yüzyıllık olduğunu yazmışlardır. Haruspexlere göre bu dönem Augustus dönemine denk geliyordu ve de doğru çıktı.”

Etrüsk dini hakkındaki bilgilerimizi, arkeolojik ve yazılı belgeler dışında özellikle Cumhuriyet sonrası kurulan İmparatorluğun ünlü tarihçileri Titus Livius, Seneca, Cicero ve Yaşlı Pliny¹⁵⁶ sayesinde öğreniyoruz.

Titus Livius, Etrüsklerin çok dindar bir toplum olduğunu söyler. İnançları gereğince yarattıkları tanrısall panteonlarına göre, her tanrının gökyüzünde bir yeri olduğuna inanırlardı. Mitolojileri dışında, ana tanrılarına, doğal olaylardan sorumlu tanrılara, yarı tanrılara taparlar ve demonlar denilen yeraltı yaratıklarının varlığını kabul ederlerdi. İnançlarındaki ana temel unsur ise, ölümden sonraki yaşam inancı idi.¹⁵⁷

Etrüsklerin, tanrı için kullandıkları sözcük “Ais”dir. Çoğulu ise Aisar’dır. Suetonius’un verdiği bilgiye göre “Caesar” ile Aisar arasında bir anlam ilişkisi vardır.¹⁵⁸

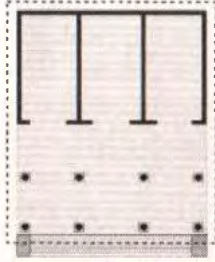
Meşhur Romalı mimar Vitruvius, Etrüsk tapınaklarından bahseden çok az sayıdaki kaynaktan birisidir. Tapınakları; kerpiç ve tahtadan, dörtgen planlı ve iki kısımdan oluşurdu diye yazmış. Ön tarafı (pars antica) açık ve sütunlu, arka tarafı (pars postica) ise kapalıdır ve genelde üç ana tanrı için üç bölümlüdür. Kutsal mekân (cella/naos) kapısı ön cepheededir. Pronaos derindir. Altta bir podyumu ve önünde basamakları vardır. Tanrı tasvirleri arka kısımdadır. Pişmiş topraktan hey-

(156) Gaius Plinius Secundus Maior

(157) Titus Livius; Romanın Yurtsever Tarihçisi (ter.Bedia Demiriş). Arkeoloji ve Sanat Yayınları. 1998

(158) Freeman, Philip, —The Survival of the Etruscan Language, Etruscan Studies, vol.6, I, 1999, s.78

keller ve akroterionlar (alınlık kısmındaki heykelcikler) vardır. Tapınaklarda geniş açıklığa sahip sütun dizisi sadece ön cephede bulunurdu. Tıpkı kentler gibi, tapınakların yeri ve yönü de kuş uçuşları gözlenerek saptanırdı. Genellikle kentin dışında veya akropolisinde bulunurdu.¹⁵⁹ Etrüsk tapınaklarında çok renklilik ve plastik süslemecilik hâkimdi.¹⁶⁰

Resim 51: Üç Bölmeli Geleneksel Etrüsk Tapınak Modeli

Resim 52: Temsili Etrüsk Tapınağı (Veii / Portonaccio Minerva Tapınağı – MÖ. 510)

(159) Vitruvius 99,7

(160) Staccioli s20

Cicero'nun yazdığına göre Etrükslerin dini bir kitabı vardı. Etrüskleri, Greklerden ayıran en önemli noktalardan biriside budur, yani bir tür din biliminin ve bunun yazılı olduğu kutsal kitaplarının olması. Bu kitapların kaynağı ise Etrüsk mitolojisinin iki ana figürüne dayandırılır.

En önemli figür; **Tages/Tag**'dır. Tages'den bahseden en eski kaynak yine MÖ. 1.yy'da yaşayan Cicero'dur. Efsaneye göre "Bir çocuk kadar küçük, fakat bir çocuk görüntüsünde olmasına rağmen yaşlı bir adam gibi görünen Tages, Tarquni'de bir çiftçi tarlasını sürerken sabanın açtığı yarıktan toprağın altından çıkar. Onun görüntüsünden şaşkına düşen ve çok korkan köylü büyük bir çığlık atar onu duyan herkes toplanmaya başlar. Tanrı elçisi kabul edilen bu bilge kişi (kimilerine göre baş tanrı Tin'in torunu) tanrılarla görüşüp halkın refahı için aldığı gerekli bilgileri, Etrurya'nın dört bir yanından gelen halka ve 12 kentin krallarına anlatmış. Doğaüstü varlığın dediklerini dikkatlice dinlemişler ve yazmışlar. Daha sonrasında, Tages tekrar toprağın altına girerek kaybolmuştur." Tages sadece bir gün yaşamış ve yok olmuştur. Bir peygamberdir adeta. Görevi, tanrıdan aldığı bilgileri insanlara aktarmaktır ve bu bilgileri ayrıca yazdırmıştır.¹⁶¹

Etrüsklerce Tages'i tarif etmenin standart bir yolu yoktur. Tarchies, Tarcuine, Tarhun da denilen Tages'in çok yaygın olmamakla beraber; uzun şapka, pulluk, es kıvrımlı "*lituus*" denen kutsal asası atribülerinden¹⁶² kabul edilir. Lituus daha sonraları Etrüsk rahiplerince de gökte törensel bir alan belirlemekte asa

(161) Cicero; De Divinatione II,23(Tages quidam dicitur in agro Tarquinien-si cum terra araretur et sulcus altius erat impressus, exstitisse repente et eum affratus esse qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Etrusco-rum, puerili specie dicitur visus sed senili fuisse prudentia ...Tum il-lum plura locutum multis audientibus qui omnia ejus verba exceperint litterisque mandaverint...)

(162) Atribü: Efsanevi bir varlığın tanınmasını sağlayan ve sadece ona ait olan simgeler.

olarak kullanılacak ve aynı zamanda daha sonra savaşlarda kullanılan eğri trompete de bu isim verilecektir. ¹⁶³

Resim 53: Lituus

Benzeri forma sahip olan asa, Anadolu'da hükümdar ve din adamları tarafından da kullanılmış olup, örneğin, Alacahöyük orthostatları¹⁶⁴ ile Hitit İmparatorluk Dönemi'ne (MÖ. 1450-1200) ait rölyeflerde gözlemlenmektedir ve de Hititler'de "GIS˘kalmus˘" ismini taşımaktadır.¹⁶⁵ Etrüskler bunu Anadolu'dan bilerek gelmiş olmaları.

Resim 54. Tages Temsili Resimleri ve Heykeli (Volsini; MÖ. 4.yy)

(163) Oxford English Dictionary (3rd ed.). Oxford University Press. September 2005.

(164) Orthostat; **Eski Mezopotamya özellikle** Asur ve Hitit mimarilerinde, yapıların dış cephelerinin altında yer alan kabartmalı taş bloklar.

(165) Wainwright, G.A.: "The Teresh, the **Etruscans** and Asia Minor", Anatolian Studies, IX, 1959, p. 210; Sedat Alp, Hitit Güneşi, Ankara 2005, s. 18.

Etrüsk mitolojisinin, ikinci önemli figürü ise bir dişidir. **Vegoie**, Kadın peygamber olarak kabul edilir. (Vecu /Vecui /Vecvia /Vegoe /Vegole /Begoe /Bigois) Daha sonraları bir çeşit nymph veya sibyl olarak da tanınacaktır.¹⁶⁶ Vegoia, geleneksel olarak bir Etrüsk şehri olan Chiusi/Clevsin’li kabul edilir.

Etrüsk dini kitabının önemli bir kısmını yazdığına inanılan, sanatları başlatan, hidrolik işlerin gizlerini öğreten kadın peygamber Vegoia’nın yazdığı kitaplara Romalılar “**Libri Sibylline**” de derlerdi. Daha sonraları da kadın kâhinlere “Sibyllin” adı verilecektir. Kitabımızın ilerleyen bölümlerinde bu konuyu detaylı olarak inceleyeceğiz.

Resim 55: Kadın Rahip Etrüsk Bronz (MÖ. 2.y.y)

Özetle Etrüsk dini, peygamberlerin ortaya çıkardığı, aktardığı ve kitabı olan bir vahiy dinidir. Etrüsk halkının ilahları doğanın ve aynı zamanda hayatın yaratıcılarının güçlerini temsil ediyordu. Etrüsklere göre, tanrılar her insanın kaderini etkilerdi. Bu nedenle, tanrının iradesini, insanlara gösterdikleri işaretleri

(166) Nymph(Nemf); Grek Mitolojisi’nde yeri ve denizi dolduran sayısız çokluktaki dişi, tanrısal varlıklardır.

belirleyerek nasıl yorumlayacaklarını bilmek gerekiyordu. Bu amaçla, tanrılardan gönderilen mesajları doğru bir şekilde yorumlamak ve insanlara iradesini yerine getirecek şekilde davranma olasılığını sağlamak için bir el kitabının, bir kodeksin bulunması elzemdi. Etrüsklerin ne isim verdiği bilinmeyen, bu bilgiyi Romalılar "*Disciplina Etrusca*" olarak adlandırdılar.

Etrüsklerde yine Greklerde olmayan önemli bir dini farkta, bu kitapları yorumlayan bir ruhban sınıfının varlığıdır. Bu ruhban sınıfı Etrüskler yıkıldıktan sonra bile varlıklarını İtalya'da sürdürmüşler ve Roma İmparatorluğu'nda da hatta Erken Hıristiyanlık döneminde de etkileri asırlarca devam etmiştir.

"*Diciplina Etrusca*" denen, Etrüsk törelerinin yazılı olduğu na inanılan bu kitaplar, bir yangın sonucu yok olduktan sonra, Romalı yazarlar Valerius Maximus ve Marcus Tullius Cicero tarafından, MÖ. 1.yy'da tekrar kaleme alınmış ama sonra tüm Etrüsk belgeleri gibi o da kaybolmuştur.

Tages ve Vegoia'nın yazdığının inanılan bu kutsal kitap, birden fazla bölümden oluşmuş. Günümüzde de bilinmekte olan bazı bölümleri şunlardır;

1. **Libri Haruspici**
2. **Libri Fulgurales**
3. **Libri Rituales**
4. **Libri Fatales**
5. **Libri Acheruntici**
6. **Libri Ostentaria**

Tages'in özellikle Libri Haruspici ve Acheruntici'yi, Vegoia'nın da Libri Fulgurales, Libri Fatales kısmını yazdığını inanılmaktadır. Libri Fatales, Acheruntici ve Ostentaria'nın ayrı birer kitap olmayıp Libri Rituales'in bölümleri olduğu da iddia edilir.¹⁶⁷

(167) Pallottino, M., Ridgway, David, ed. The Etruscans. Translated by Cre-

-**Libri Haruspicii:** Tanrılara kurban edilmiş olan hayvanların iç organlarına bakarak, tanrıların istekleri hakkında yorum yapma metodunu anlatan kitaptır. Bu işi yapan rahiplere, Etrüskler “Netsvis”, Romalılar ise “Haruspex” veya “Sacerdotes” derlerdi. Yaptıkları yorumlara da extispicium (exta=iç organlar, scipio=bakmak) denirdi.

Haruspexlik tamamıyla bir doğu kültürüdür. Mezopotamya’da, Hititlerde ve doğunun diğer bölgelerinde arkeolojik kazılarda bulunan karaciğer pişmiş toprak modelleri Etrüsk haruspexleri ile benzerdir. Doğru modellerinde de yüzeyleri aynı şekilde kutsal yazıtlarla kaplıdır. Özellikle Babillilerin hepatoskopu ünlüydü. Bu uygulama Hezekiel kitabında yer almaktadır (21:21: “Ezekiel 21”). ¹⁶⁸ Hattuşaş’ta yapılan kazılarda otuz altı adet kil karaciğer modeline rastlanılmıştır. Çoğunluğu Akadca birkaçı da yerli Hitit dili ile yazılmıştır.

Resim 56: MÖ. 1900-1800 Akadca Yazılı Kil Babil Hepatoskopları ¹⁶⁹

Karaciğer, kanın orijin yeri ve dolayısıyla yaşamın kendisi olarak kabul edilir ve adeta mikrokosmosa tekabül ederdi. Rahipler, karaciğerin loblarına, karaciğerin bir eki olan safra

mina, J (Revised and Enlarged ed.). Bloomington & London: Indiana University 1975, p. 154

(168) Hebrew Bible in English. Mechon-Mamre.

(169) George Sarton, Ancient Science Through the Golden Age of Greece (1952, 1970), p.93 “it is possible that the mysterious Etruscan brought Babylonian hepatoscopy with them from Western Asia”

kesesine, bağırsaklara ve ayrıca apandiste bakarlardı. Karaciğerin her bir lobu ayrı bir tanrıyı ifade ederdi. Karaciğer aynı gökyüzüne uyguladıkları gibi on altı alana, iç yüzeyin tamamını ise bireysel tanrıların isimleriyle işaretlenmiş 42 alana ayırmışlardır. Böylece tanrıların isteklerini anlamaya çalışmışlardır. Örneğin, safra kesesi sağ tarafa doğru genişlemiş ise, bu egemen askeri gücün gelecekteki hâkimiyetinin daha da artacağını, eğer sol tarafa doğru genişlemişse, düşmanları için yakın bir zafer anlamına gelirdi. ¹⁷⁰

Resim 57: Etrüsk Haruspex /Hepatoskop

Bu haruspeksin aynı zaman da, bir harita (Etruscan Mappa) olduğunu ve aslında Etrüsklerin göç yollarını gösterdiğini iddia edenler de vardır.

Resim 58: Haruspexlerin Temsili Resmi (1882)

(170) Thomson de Grummond Nancy, Simon Erika; **The Religion of The Etruscans**, University of Texas Press, Austin, 2006, s.11

Bu kitap ile bağlantılı olarak, askeri kehanetler amacıyla orduda kullanılan özel haruspex kitabına verilen ad ise “**Libri Exercitiales**”dir.

Etrüsk mitolojisindeki figürlerden biri olan, kurban hayvanının ciğerini okuyan kanatlı bilici Etrüsk rahip Chalchas (veya tersten Sahclahc), zamanla Grek bilici Kalkhas’a dönüşmüştür.

Resim 59. Etrüsk Rahip Chalchas ¹⁷¹

-Libri Fulgurales: Yıldırım (manubiy) yorumlama kurallarını içeren kitaptır. Bu konuda uzman rahiplere Etrüskler “*Frontac*”, Romalılar ise “*Fulgurator*” derdi. İnsanlık tarihinde yıldırım, her zaman sadece meteorolojik bir fenomen olarak görülmemiş, dinsel hayal gücüne güçlü bir şekilde ilham vermiş ve bilimin sözünden önce ve hatta bundan sonra da kült gözlemlere neden olmuştur. Dokuz tanrıya ait 11 çeşit yıldırım varmış. Baş tanrı Tin’e ait üç, diğer tanrıların ise birer yıldırımını mevcutmuş. Kâhinler yıldırımların hangi tanrıya ait olduğunu ve ne amaçla gönderdiklerini tahmin ederlermiş. Gökyüzünü aynı Babilliler gibi bölümlere (4 ana bölge ve 16 küçük alan) ayırmışlardır ve böylece yıldırımın hangi tanrıya ait olduğunu tespit ederlermiş.

(171) Miroir étrusque avec représentation de Calchas sous la forme d’un Haruspice. Vulci, Ve siècle av. JC. Musée du Vatican. Couleurs inversées.

Kuzeydoğu çeyreğinden gelenler olumlu, kuzeybatıdan gelenler çok olumsuz olarak değerlendirilirmiş.¹⁷²

Resim 60: Etrusk Yıldırım/Gök gürültüsü Çizelgesi

Baş tanrı Tin'in gönderdiği ilk yıldırım uyarı anlamındadır, ikinci yıldırım tehlikeli demektir ve bunu ancak 12 tanrının onayıyla atardı. Üçüncü yıldırım ise göklerin yıkıcı yangını anlamına gelirdi ve felaket demektir.¹⁷³ Babil rahipleri de aynı şekilde gökyüzünü 16 bölüme ayırmışlar ve yıldırımları sınıflandırmışlardır.

-Libri Rituales: Kamusal ve özel hayattaki davranış kurallarını anlatan kitaptır. Örneğin, şehir kurma, mabet yapma, mimari kurallar, boy/budun/soy bölünmeleri, ordunun savaşa hazırlığı, orduyu kimin yöneteceği, dini ve sivil törenlerin nasıl ve ne zaman yapılacağı konularını içerirmiş.¹⁷⁴

-Libri Fatales: Zamanın öğretisini inceleyen bir kitaptır. Hayat veya zaman bazı özel durumlar dışında değiştirilemez. Bu kitaba göre ancak tanrılara özellikle baş tanrı Tin'e tapınarak hayatını uzatır veya talihini değiştirebilirsin. Belirlenen hayat

(172) Pallatino 1955 s.166

(173) Seneca :Naturales Quaestiones (II, 32-50).

(174) Bloch 1958:143

84 yıldır. Yedi yıllık siklulardan ibaret 12 döneme tekabül eder. Ancak son siklusu, tapınma ritüelleri ile on yıl uzatmak mümkündür.

Hayatın ne kadar süreceği veya bir devletin kaç asır ayakta kalabileceği konusu da bu kitapla çözüldü. Etrüskler için bir asır 70 yıl civarında imiş ve kendi medeniyetlerinin ömrünü on asır olarak hesap ettikleri söylenir.

-Libri Acheruntici: Ölümden sonraki yaşam, ölüm sonrası defin törenlerinin nasıl yapılacağı hakkında bilgiler içerirdi. Acheruntici'de ayrıca ölüm tarihinin ertelenmesini sağlamak veya can çekişenleri canlandırmak için nasıl hayvan kurban edileceği ile ilgili ritüellerde anlatılmaktaymış. Eski Mısır'ın Ölüler Kitabı'na benzeyen bir kitap olduğu anlaşıyor.

-Libri Ostentaria: Doğayı ve doğa olaylarını tanrıların mesajları olarak yorumlayan bir kitaptır. Zamanla Roma'nın da kullandığı dini sözlük haline dönüşmüştür.

Bu kitaba göre doğada üç tip fenomen vardır;

1.Kozmik; Deprem, yağmur, sel, fırtına, bora gibi gökyüzü ve yer hareketleri.

2.Floral; Özellikle ağaçlara bakarak kehanette bulunma (Arbor Felix/Arbor Infelix).

3.Faunal; Hayvanlar yoluyla kehanet. Hayvan iç organlarına veya uçan kuşlara bakmak gibi.

Etrüsk dini, gelenekleri ve inançları hakkında önemli bilgiler veren bu miras, Avrupa kültür tarihinde, özellikle Batı Kilisesi başta olmak üzere, Avrupa'da daha sonradan hukukî ve dinî söz dağarcığına olan etkisi çok açıktır. Bu sözlük, dini uygulamalara ve inançlara ilişkin olarak Latince ifade edilen kavramlarda, rahiplik, kehanet biçimleri ve ritüeller gibi ana konularda temel kaynak olarak asırlarca kullanılacaktır.

Bu kutsal kitapları yorumlayan kâhin rahipler arasında hiyerarşik bir düzen olduğu da bilinmektedir. Rahipler soylu

ailelerden seçilir ve toplumda oldukça etkili olurlardı ve hatta bir dönem aynı zamanda yönetici/kral olmuşlardır. Bütün bu kitaplara rağmen unutulmaması gereken bir nokta da Etrüsk dininin aynı zamanda sözlü olarak aktarılması ve inisiyatik bir karakterinin de olmasıdır.¹⁷⁵

Haruspexler ve Fulguratorlar dışında önemli bir üçüncü grup rahip sınıfı daha mevcuttu; “**Augur**” denen bu kâhinler sınıfı (kuşbilici), kuşların (özellikle kartal ve akbabaların) uçuşlarına, çıkardıkları seslere ve kutsal tavukların (=pulli) yem yeme biçimine bakarak kâhinlik yaparlar, savaşları yönlendirir, kurulacak kentin, tapınağın yerini tespit ederlerdi. O kadar etkiliydiler ki olumsuz işaretler alırlarsa yapılması planlanan teşebbüsü erteletebilir veya iptal ettirebilirlerdi.^{176 177}

Resim 61. Augur Freski¹⁷⁸

Etrüsk augurları kadın da olabiliyordu. Örneğin Dionyses’in yazdıklarından Roma krallarından Yaşlı Lucius Tarquinius’un

(175) Weinstock, Stefan ; “Martianus Capella and the Cosmic System of the Etruscans,” Journal of Roman Studies 36 (1946) 101–129.

(176) Encyclopedia of Ancient History; Etruscan Civilization Definition by Mark Cartwright published on 24 February 2017

(177) Bailey. S.107

(178) Bu figürün bir boksör olduğunu iddia edenler de vardır.

soylu bir Etrüsk kadını olan karısı Tanaquil'in aynı zaman da bir augur olduğunu anlıyoruz.¹⁷⁹

Resim 62: Elinde Lituusu ile Temsili Augur Resimleri

Etrüsk dininin özellikle augurların bir atribüsü olan “Lituus” sembolü, daha sonraki asırlarda, Roma paralarında da kullanılan bir sembol ve kardinallerin kullandığı bir Hıristiyanlık simgesi haline dönüşecektir.

Resim 63: Lituuslu Roma Sikkesi

(179) Dion. Hal., III. 47

Etrüsk Tanrıları;

Mitolojilerinin ve kutsal kitaplarının dışında Etrüsklerde de aynı Sümer, Hitit, Batı Anadolu, Grek ve Roma'da olduğu gibi tanrılar âlemi (politeizm) anlayışı söz konusuydu.

Etrüsk panteonundaki tanrıların isim ve simgelerini Etrüsk mücevherleri, aynaları ve diğer sanat objelerinde betimlenen sahnelerden, haruspexlerden, tanrılara adanan heykellerdeki adak kitabelerinden ve okunabilen az sayıdaki yazılı belgelerden öğreniyoruz genellikle.

Tanrılarını anlatırken en çok işledikleri konular; Truva Savaşı, Oedipus'un hikâyeleri, Hercele/Herkül'ün hikâyeleri, cenazeler, yeraltı dünyası, kehanet, kem gözlerden sakınma yöntemleri, kurban ve savaş sahneleridir.

Etrüsk panteonunun en önemli üç tanrısı; Tin, Uni ve Menrva'dır.

.**TİN / TİNİA**: Tanrıların lideri ve günüşiği tanrısıdır. Yıldırım onun gücünün simgesidir. İnsan ilişkilerinde rolü sınırlıydı ve tanrılar arasında barışı korumakla daha çok ilgileniyordu. Sakallı yaşı ya da sakalsız bir genç olarak tasvir ediliyordu. Roma'daki adı Jüpiter'dir. Capitoldeki tapınağından sonra dinsel yaşamın merkezine oturmuştur. Yeminler tanrısıdır. Grek versiyonu Zeus'un aksine eşine sadıktır.

.**THALNA / UNİ**: Tin'in karısıdır. Grek panteonundaki benzeri Hera'dan çok farklıdır. Onların aksine bu karı koca iyi anlaşılan çiftlerdir ve Uni çok daha sevecendir. Özellikle çocuk doğumu ve evlilikle özdeşleştirilmiştir.

.**MENRVA / MENERVA**: Latince adı "Minerva" Etrüksçeden gelmektedir. Aşk, şifa ve doğum sahnelerine eşlik eder genelde. En ilginç olanı ise ismine haruspexlerde rastlanmamasıdır. Miğfer, kalkan ve mızrağı ile resmedilir. Savaş, strateji ve bilgelik tanrıçasıdır. Her Mart ayında onuruna düzenlenen büyük bir festivali vardı.

Resim 64. Etrüsk Tin (Monoca)/ Uni(Firenze)/ Menerva

Etrüskler'e göre bir şehir kurulduğunda bu üçlüye tapınak yapılmamışsa, o şehir dini kurallara uygun olarak kurulmamış demektir. Bu gelenek Roma'da da aynen devam etmiştir. Roma'nın Capitoline Tepesi'ndeki tapınakta bulunan üç tanrı heykeli (Capitolini Üçlemesi), Roma'nın kurucuları Etrüks Kralları Tarquinler tarafından sipariş edilmiş ve Veii'li Etrüsklü sanatçı Vulca tarafından yapılmıştır.

Bu üç ana tanrı dışında Etrüsk panteonunda da aynı Grek tanrıları gibi çok sayıda tanrı mevcuttu. Bu tanrıların çoğu aynı şekilde Roma'ya da aktarılmıştır.

Resim 65: Tanrıça Turan / Artume ¹⁸⁰ /Herkül ve Menerva

(180) Artume/Artemis/Diana; (MÖ. 2.yy) Metropolitan M.NYC

Etrüsk Panteonundaki Önemli Tanrıların Grek ve Roma Mitolojisindeki Karşılıkları;

ETRÜSK	GREK	ROMA
Tin/ Tinia /Tina	Zeus	Jupiter /Jove
Thalna/ Uni	Hera	Juno
Menerva/ Menrva	Athena	Minerva
Nethuns	Poseidon	Neptune
Aita/ Eita	Hades	Pluto/ Dis
Maris/ Laran	Ares	Mars
Turan	Afrodit	Venus
Apulu/ Aplu	Apollo	Apollo
Aritimi /Artumes	Artemis	Diana
Fufluns /Pacha	Dionysos	Bacchus
Turms	Hermes	Mercury
Sethlans	Hephastios	Vulcan
Tiur	Selene	Luna
Hercle/ Hercele/Herecele	Herakles	Hercul

AİTA / EİTA; Kurt postundan başlık giyen, yaşlı tanrı. Yeraltı dünyasından sorumludur. Karısı Persini ile yeraltında yaşarlar.

ALPAN: Uyumun sembolü olan kanatlı bir ruh. Belki de bir Lasa, Turan'ın hizmetkârıydı.

APULU/APLU: Leton'un oğlu Aritmi'nin ikizi. Kehanet, müzik ve gençlik tanrısı.

ARİTMİ / ARTUMES: Apulu'nun ikiz kızkardeşi. Avcıdır.

CEL: Yeryüzü tanrıçası genellikle "Ana Toprak" (Cel Ati). Oğlu Celsclan, (bir dev).

CULSANS / CUL ALP: Çift yüzlü bir kapı tanrısı, genellikle bir genç olarak resmedilmiştir. Romalı adı Janus'dur. Tam bir Etrüsk Tanrısıdır. Ocak ayına verilen ad aslında onundur.

CULSU: Culsu, kült-partner olarak Tanrı Culsans ile bağlantılıydı. Yeraltı dünyasının kapısında koruyucu bir kadın tanrıçadır, genellikle kanatlı ve bir meşaleyi taşırken gösterilir, elinde de makas olur.

ESPLACE: Şifa tanrısı (Asklepios muadili)

FUFLUNS: Etrüskler'in şarap tanrısı olan Fufluns, aynı zamanda flori tanrısı, sıcak yaz, duygusallık ve doğurganlığı da temsil eder. Etrüsklerde de Satir ve Maenadlardan oluşan kortejiyle ve eşi Adriane ile birlikte gösterilir. Zengin Etrüsk kasabası Pupluna/Populonia'nın adı, tanrı Fufluns'a adanmıştır. Etrüsk kökenli olan bu tanrı Etrüsk çağının sonlarında, Latince'de Baccus adını aldı. Etrurya'da törenleri ile popüler olan bu tanrı için yapılan ayinler zamanla seks alemlerine dönmüştü. Titus Livius, bu adetlerin zamanla Roma'ya da geçtiğini söyler: "Hujus mali labes ex Etruria Roman veluti contagitione morbi penetravit. / Bu bela Etruria'dan Roma'ya bir salgın gibi geçti." (XXXIX, 9, 1)

(181) The History of the Study of Etruscan Religion (Nancy Thomson de Grummond) 2006

HERCLE / HERCELE / HERCELE: Elinde tokmak ve aslan derisi ile resmedilen çok kuvvetli ve popüler bir kahramandır.

LARAN / MARİS: Başlangıçta tarımla ilgili daha sonra savaş tanrısına dönüşen bir tanrıdır. Turna'nın aşığıdır.

MANTUS / MANIA: Diğer bir yeraltı tanrısıdır.

NETHUNS: Umbria'lı su ve kaynak tanrısı. Simgesi üç dişli yabadır.

NUNDINA: Görevleri, bulundukları yere bağlı olarak, gelecekteki olayları belirtmek için düşünülen dokuz yıldırım tanrısı.

NURTIA / NORTIA / ATHRPA: Kader/şans ile bağlantılı bir tanrıça. Volsinii'de (Orvieto) kendisine adanmış bir tapınağı vardı. Voltumna/Fortuna/Nortia'nın aynı tanrıça olduğu da iddia edilir.

SATUR / SATRE: Satürn'e eşdeğerdir. Satre için yapılan vahşice kurban törenleri, ona tapınmanın en belirgin özelliği idi.

SELVANS (SILVANUS): Adak, mera ve sınır tanrısı. Adaklar üzerine yazılan kitaplarda adından sıkça söz edilmiştir. Yeraltı dünyasında güçleri olduğu sanılıyordu.

SETHLANS: Ateş tanrısı. Nalbant ve zanaatkârların tanrısıdır. Özellikle metalurji endüstrisiyle ünlü Populonia sikkelerinde sıklıkla resmedilmiştir.

THANR (THANUR): Chiusi ve Cerveteri'de özellikle popüler olan, çocukların doğum tanrıçası ve koruyucusu.

THESAN: Tapınak bölgelerinde, özellikle de Cerveteri limanı Pyrgi'de sıklıkla adak teklifleri alan Şafak tanrıçası.

TİUR: Ay tanrıçasıdır.

TURAN: *Greklerdeki* gibi aşk ve tutku tanrıçasından çok sevap, barış ve uyum tanrıçasıdır. Aşığı Atunis ve Maris'dir. Oğlu Turnu (Eros) idi ve kulları Lasa. Kuğusunun adı Tusnadır. Temmuz ayında adına festivaller yapılmış.

TURMS: Haberci tanrıdır. Aita'ya giden ruhlara eşlik eder ve aynı zamanda tüccarların tanrısıdır.

USİL: Güneş tanrısı. Kafasında bir hale ile resmedilir.

VOLTUMNA / VERTUMNUS: Volsinii kökenli olup sonradan Romalılara da geçmiş olan tanrı/tanrıça. Ünlü Latin şairi Propertius Vicus, Tuscus yakınlarında heykelini gördüğünü belirtir. Propertius'a göre bahçe ve ürün tanrısı idi. Propertius, ona Volsinii'yi terk ettiğini fakat üzülmeyişini söyler: "*Tuscus ego, Tuscis orior nec pœnitet inter prœlia Volsinios desruisse focos...*" (IV. Kitap)

Etrüsk tanrıları oldukça fazla ve karışıktır. Bunların dışında da onlarca tanrı adı daha mevcuttur. Örneğin; Aivas, Agenora, Atunis, Belcans, Calu, Cauthna, Carmena, Comus, Copia, Cilen, Giunone, Fana, Felicitas, Furina, Horta, Letham, Lupercus, Mlukukh, Persinei, Pertunda, Rath, Semele, Sethcans, Strenia, Talna, Tagni, Tece, Tellus, Terminala, Tirrhenus, Veive, Vei, Velcans, Vesta vb.

Resim 66: Etrüsk Tanrılarının Betimlendiği Bir Etrüsk Aynası(Üstte; Turan, Herkül, Epeur, Tinia, Talna- Ortada; Aekai, Mean, Elkhintre, Elinai, Menle, Aghmemnun, Lasa Thimrae –aşağı; Lasa Ragun) – Tanrıça Nortia Bronz Heykeli

Aplu (Veii)

Laran (Firenze)

Nethuns(Christie's)

Fufluns/(Modena)

Hercle(Orvieto)

Turms(Louvere)

Fanum Voltumnae; Etrüsk ligine dâhil 12 kentin yılda bir kez toplanıp, önemli kararlar aldıkları, baş lucomonlarını seçtikleri dini merkezleridir. Tarquinia, siyasal başkent ise burası da dini merkezleri, ortak mabetleriydi. Bu yıllık toplantı oyunlarla (panetrüsk), sanatsal etkinliklerle taçlandırılırdı.

İmparator Büyük Konstantinus zamanında (MS. 4.yy) yayınlanan bir kanun, “Rescritto di Spello”da Etrüsk hacıların haklarından ve bu arada Fanum Voltumnae’den bahsedilmesine rağmen bugün yeri bilim adamları arasında halen tartışmalıdır.¹⁸²

(182) The Etruscan pilgrimage to the Fanum di Volsinii is documented in the so-called “Rescritto di Spello”(4) (IV sec. d.C.), signed by the Roman emperor Costantine the Great.

Adeta onlar için sığınak olan bu yerin, 2002 yılından beri Orvieto’da kazı yapan arkeologlarca¹⁸³ Bolsena Gölü kıyılarında yer aldığı fikrini destekleyen birçok işaret, gelenek ve anıt tespit edilmiştir.

Latince *Fanum*; “Tanrıya adanmış kutsal yer, kutsal muhafaza, kutsal alan” demektir. Ancak Latince “templum” ve “fanum” sözcükleri arasında önemli bir fark vardır. İlki genellikle bir mimari tapınağa, bir binaya atıfta bulunurken, ikincisinin daha geniş bir anlamı vardır. Fanum kutsal özelliklere sahip, az çok geniş bir doğal alanı işaret eder. Bir fanum ile özel doğal bir yer arasında genellikle bir bağlantı vardır; bir göl, bir orman ya da bir dağ gibi.¹⁸⁴

O yüzden, Fanum Voltumnae ile ilgili araştırmalarda, tek bir tapınaktan ziyade Voltumna Kültüne bağlı bir bölge aramak daha doğrudur. Voltumna/ Nortia bir tanrıçaydı.¹⁸⁵ Tarihçiler ve filologlara göre, tanrıçanın adı yüzyıllar boyunca Vortumna ve Fortuna’ya dönüştü. Zamanla erkek versiyonu “Vertumnus” da yaratıldı. Vertumnus bereket, bolluk, bitki, şans, kader tanrısıydı.

Resim 67: Vertumnus (Giuseppe Arcimboldo-1591)

(183) Alessandro Fioravanti, geologist, archeologist, engineer, who in the fifties invented the first methods for underwater archeological research

(184) Latin Dili’nin Sözlüğü (Calonghi) Dizionario Latino-Italiano Italiano-Latino - Georges-Calonghi

(185) Latin Dili’nin (Calonghi) Sözlüğünde, “ Voltumna” girişinde, “ Voltumna, ae, kadınsı, on iki Etrüsk devletinin konfederasyonunun koruyucu tanrıçası” yazılmıştır.

Dikkat çeken Etrüsk adetlerinden biri de, Titus Livius'un yazdığına göre, Etrüskler'in her geçen sene için, Etrüsk kader tanrıçası Nortia (Fortuna)'nın tVolsinii'deki tapınağına bir çivi çakmaları idi.¹⁸⁶ Bu ritüele Latince "*Clavum figere*" denirdi.¹⁸⁷ Clavum figere, kaderin sabitlenmesini veya mühürlenmesini ve eski yılın bitişini işaretlemek anlamında bir ritüeldi. Bu adet daha sonra Roma'ya da aynen geçmiştir. Roma'da da her sene Eylül ayında praetor maximus (en büyük yönetici), Roma Capitol Tepesi'ndeki tapınağın Jupiter bölmesinin duvarına "clavus annalis" denilen çiviye çakardı. Jüpiter adına ziyafetler verilir (Epulum Jovis) ve bir nevi tanrının doğum günü veya adanmışlığın yıldönümü (dies natalis) kutlanırdı.¹⁸⁸

Resim 68: Nortia Tapınağını Muhtemel Yeri (Bolsena Gölü/Orvieto/Orta İtalya)

Bolsena bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda burada çok sayıda Etrüsk dini yapılarının varlığı tespit edilmiştir.¹⁸⁹ 3.yy'da Volsinii Novi(Yeni Volsinii) kurulmuş, Fanum Voltumnae'nin yeri olan Orvieto ise "Volsinii Veteres" (Eski Volsinii) olarak adlandırılmıştır. Fransız arkeolog Raymond Bloch, Orvieto'da arkaik çağa ait bir şehir duvarı keşfetti (MÖ.

(186) Livy vii 3.7

(187) Clavum figere (çivi çakmak, çiviye sabitlemek) Lat.

(188) H.S. Versnel, *Triumphus: An Inquiry into the Origin, Development and Meaning of the Roman Triumph* (Brill, 1970), pp. 274–276, 295.

This view is shared by Simon, "Gods in Harmony," p. 53.

(189) Timperi Angelo; *Il Fanum Voltumnae a Bolsena* (Viterbo 2010)

5.yy). Fakat bu keşfin söylentisi her nedense üstü örtüldükten sonra, İtalyan arkeologlar bunun MÖ. 3.yy'a ait olduğunu ve Roma'nın işgali sonrası inşa edildiğini iddia ettiler. Bu tez, diğer Etrüsk şehirlerinin duvarlarının Roma savunması döneminde (MÖ. 5.yy) bariz savunma nedenleriyle inşa edildiğine dair kanıtlarla zayıflatılmıştır.¹⁹⁰

Unutulmaması gereken diğer bir nokta da; Etrüsk krallarının Roma'dan kovulmasından sonra tek tek düşen şehirler içinde en son düşen Etrüsk şehrinin Volsinii olmasıdır. MÖ. 264-265'de son özgür Etrüsk şehri Volsinii, Marcus Flavius Flaccus komutasındaki Roma ordusunun saldırısına uğrar.

Herhangi bir Toscana şehri değildir can veren; Etruria'nın siyasi-dinsel başkenti, "Etrüsklerin Delphoi'si"¹⁹¹ yıkılmaktadır.

Avrupa'daki önemli Hıristiyan hac yollarından biri olan, "Via Francigena"¹⁹² bazı Avrupa şehirlerinden (İngiltere, Fransa, İsviçre) Roma'ya Vatikan'a kadar uzanır. Geçtiğimiz yüzyıllarda, binlerce hacı, gezgin ve tüccar gerçek bir Ortaçağ ve Rönesans otobanı sayılabilecek Via Francigena boyunca yürürler ve bu arada birçok kilise/manastırları ziyaret ederler, ibadetlerde bulunurlardı. Bugün dahi bu ritüeli uygulayan Hıristiyanlar mevcuttur.

Resim 69: Via Francigena (Hac Yolu)

(190) Conti A. The Fanum Voltumnac. 2012

(191) Delphoi/Delfi; Antik çağlarda dünyanın ve evrenin merkezi olarak yüceltilen çok sayıda tapınaklar bulunan, Greklerin en önemli dinî merkezi.

(192) Fransa'dan gelen yol anlamında (Lat).

Bu hac yolunun tarih öncesi kökenlerinin de olduğunu düşünen bazı bilim adamları bu sayede Fanum Voltena'yı bulabileceklerini düşündüler ve bazı Etrüsk mabetlerinin yerlerini bu yolla tespit ettiler. Bu eski mabetler ya yıkılmış ya da zamanla kiliseye dönüştürülmüşlerdir. Örneğin; Bolsena'daki Duomo di Santa Cristina, San Lorenzo Nuovo'daki Etrüsk tanrıçası Turan'ın tapınağının yeri vb.... Ayrıca 2011 baharında Bolsena ile San Lorenzo Nuovo arasındaki Monte Landro'nun zirvesinde, arkaik perioda ait yeni bir Etrüsk Tapınağı daha bulunmuştur. Yine Bolsena'da bulunan "poggio moscini" denilen arkeolojik sit alanındaki kazılar da bu görüşleri desteklemektedir. ¹⁹³

Santa Cristina, efsaneye göre Hristiyanlığın ilk yıllarında pagan babasından eziyet görmüş bir azizedir. Bolsena Gölü'ne, Hristiyanlar Santa Cristina Gölü demişler. Günümüzde artık bilinmektedir ki çoğu Hristiyan efsanelerinin altında Paganik gelenekler ve kişiler yatmaktadır. Talih, bereket tanrıçası Voltumna (Fortuna/Nortia)nın sembolü bereket boynuzu ve verimli sulardır. Muhtemelen Voltumna zamanla Santa Cristina'ya dönüşmüştür. Santa Cristina'nın on iki adet bakiresi olması da ilginçtir. Acaba bu, Nortia ve on iki lukomondan bir dönüşüm müdür?

Resim 70: Santa Cristina ve On iki Bakiresi

(193) Timperi, Angelo (2010). Il Fanum Voltumnae a Bolsena – Dovuto a Voltumna. Viterbo: S.F.E. editore.

San Lorenzo Nuovo'daki kilisenin günümüzdeki adı "Torano Kilisesi"dir. Etrüsk tanrıçası "Turan" adına burada bir tapınak olduğu saptanmıştır. Zamanla bu tanrıça da Meryem ile özdeşleştirilmiş ve "Madonna di Torano" adını almıştır. Her yıl 8 Eylül günü adına törenler yapılmakta, "Turan'ın Kızları" denilen 16 yaşında seçilen üç genç kız, sabah köyden kiliseye kadar yürürler (yaklaşık 1.5km) ve öğleden sonra, kilise alanında keyifli etkinlikler düzenlenir. Muhtemelen Paganik dönemlerden ve Etrüsklerden kalma bir adettir.

Resim 71: Madonna di Torano Kilisesi

Etrüsk inançlarında yarı tanrılar ve doğa ruhları da önemli bir yer tutardı. Aynalarda ve bronz tabletlerde Turan'a eşlik eden çıplak perilere rastlanılır. "**Lasa**" adı verilen bu perilerin bazen Tinia ve Minerva'ya da eşlik ettikleri de görülmüştür. Birden fazla ve farklı Lasalar vardır. Örneğin; Racneta, Thimnae, Vecu, Alpan, Evan, Sitmica gibi. Mesela Lasa Sitmica'nın transseksüelliğin tanrısı olduğu da iddia edilmekte ve Agdistis¹⁹⁴ ile bağlantılı olduğu sanılmaktadır. Bir Etrüsk aynasında Atunis (= Attis), Turan (= Cybele) ve Lasa Sitmica bir arada işlenmiş oluşu da bu görüşü desteklemektedir.¹⁹⁵

(194) Agdistis; Pausanias'ın anlattığına göre, Zeus bir rüya görüyor ve tohumları yeryüzüne saçılıyor bu tohumlardan kendisinde hem dişilik hem de **erkeklik** vasfı bulunan Agdistis yaratılıyor, tanrılar bu tuhaf mahluku yakalıyorlar. Erkeklik uzvunu kesiyorlar. Anadolu'daki Kibele Kültünde de benzer efsane vardır.

(195) palcoglot.blogspot.com on reddit.com

Resim 72: Lasa (MÖ. 300-280)

Etrüsk Bronz Heykel / Atunis, Turan, Lasa'lı Etrüsk Aynası

Etrüskler öteki dünya hakkında da inançlar geliştirmişlerdir. Sanat eserlerinin büyük bir bölümü öteki dünya kültürünün bir parçası olarak oluşturulmuştur. Elimizde yazılı metinler olmasa da ölümlerle beraber konulan eşyalardan, yapılan resimlerden, kabartmalardan da bunları anlıyoruz. Etrüsk inançlarına göre ölen kişinin ruhu, kanatlı cinler tarafından öteki dünyaya götürülürdü. Bu tema birçok mezar odasındaki resimlerde işlenmiştir. Bu arada mezarda da oyunlar oynanıp ziyafetler veriliyordu. Etrüskler'e özgü birçok cin vardı.¹⁹⁶

Resim 73: Ölünün Öbür Dünyaya Taşınması, Cerveteri (MÖ. 6.yy)

(196) Barker G., Rasmussen, T., A.g.e., s.242

Yeraltı inancı Etrüsklerde Greklerinkine nazaran çok daha gelişmiştir. Aynı olanların dışında Etrüsklerde farklı olarak, eril ve dişil birçok özgün yaratık daha mevcuttu. Caru, Vanth ve Tuchulca gibi...¹⁹⁷

Caru/Charun; yeraltı dünyasının kayıkçısı Greklerde Kharon'un karşılığı olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, yeraltında ikamet etmesi dışında bu Etrüsk figürünün Grek kayıkçı ile bağı olduğuna dair bir bilgi yoktur. Simgesi çekiç olan Charun, sıklıkla ortağı *Vanth* ile birlikte ölülere yeraltı dünyasında kılavuzluk etmek için hazır olarak görülür. Charun'un çirkin bir yüzü, hayvan kulakları vardır.¹⁹⁸

Vanth; kanatlı, elinde yılanlar tutan ve ölüye yeraltı dünyasına kadar eşlik eden diğer bir ölüm demonudur. Çok sayıda tiplmesi yapılmıştır. Genelde dişidir ve elinde meşale ile Tanrı Aetia'nın yeraltı kapılarını açmak için anahtar taşır.

Tuchulcha ise; akbaba gagalı, eşekkulaklı, mavimsi, çürümüş et renkli teniyle ve kıvranan yılanlarla sarmalanmış yabani, korkunç bir ölüm demonudur.

MÖ. 4.yy'dan itibaren mezar resimlerinde öteki dünyanın bu korkunç efendileri daha sık gösterilmeye başlanmıştır. Burası artık eziyet çekilen korkunç bir yer olmaya başlamıştır. Etrüsk Krallığı çökmeye başladıkça tasvirler daha da korkunçlaşmıştır.¹⁹⁹

Resim 74. George Dennis, *The Cities and Cemeteries of Etruria*, 1848

(197) Encyclopedia of Religion:S.2870

(198) Bonfante,L.,Swaddling,J., A.g.e., s.128

(199) Barker G., Rasmussen,T., A.g.e.,s.239

Resim 75: Tichulcha (Tomba dell'Orco II, Tarquinia, MÖ. 4.yy son çeyreği)

Resim 76: Charun Freskleri (Vulci)²⁰⁰

Resim 77: Vanth ve Charun (François Mezari-Vulci)

(200) Particolare di un Cratere a calice, Pittore di Turmuca 330-300 a.C. da Vulci. Parigi/ Tomba François di Vulci, seconda metà del IV sec. a.C.

Resim 78: Charun ve Vanth (Anina Ailesi Mezarı - MÖ. 300)

Etrüsk topraklarında asırlar sonra yeşerecek olan Rönesans'ta, Etrüsk mitolojisi özellikle demonlar yeniden canlanacaklar ve resimlerde sıklıkla kullanılacaklardır. Örneğin *Michelangelo*, Sistine Şapelindeki ünlü "Son Yargı" freskinde (1541), *Signorelli*, Orvieta Katedrali'ndeki "Lanetli" resminde, *Giotto*, Padua'daki Arena Şapeli'ndeki Judas çizimi için esinlendiği gibi. Ortaçağ ve Rönesans sanatının kanatlı meleklerinin de, Vanth'dan esinlenerek çizildikleri aşikârdır. ²⁰¹

Resim 79: Michelangelo, Son Yargı, Sistine Şapeli (Vatikan)

(201) Bonfante L; s.117

Hayaletler de Etrüsk mitolojisinde kendine yer bulmuştur. Bunlara “*hinthial*” denirmiş.²⁰²

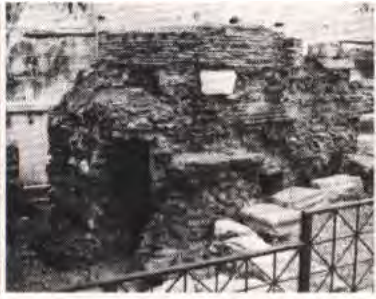
Romalılar, Etrüskler’in inançlarından “*mundus*” kavramını da almışlardır. Mundus, öteki dünya ile bu dünya arasında geçişi sağlayan bir çukurdur. Ceres/Demeter kültü ile alakalıdır. Mundus sözcüğünün de Etrüsk dilinden geldiği düşünülmektedir. Etrüsk aynalarında görüntü tanrıçası Munqu’nun adı geçer. Zaten Latince’de de mundus sözcüğünün ilk anlamı kadın görüntüsü demektir. (Diğer anlamları da Gökyüzü ve Dünya). İnançlarına göre “*religiosi*” denilen günlerde mundus açılıyor ve ruhlar buradan bu dünyaya geliyorlardı.²⁰³

Roma geleneğinde, mundusun Romulus tarafından Roma’nın temeli olarak kazıldığına ve mühürlendiğine inanılır. Plutarch’a göre de mundus, ilk Etrüsk kolonistleri tarafından kazılan, getirilen toprağın ve hasatın ilk meyvelerinin adamak için konulduğu çukurdur.²⁰⁴ Lapis Manalis (ruh taşı) ile kapatılan bu çukur, Roma takviminde mundus diye işaretli günlerde 24 Ağustos, 5 Ekim, 8 Kasım’da törenlerle açılırdı. Mundusun yeri tam olarak bilinmese de, Roma Forumu’nda Septimius Severus Kemeri bitişiğinde, MÖ. 2. yüzyılda inşaa edilmiş olan “*Umblikus Urbis Romae*” (Şehrin göbeği) noktasının mundus olduğuna inanılırmış. Kalıntılarını bugün de görmemiz mümkün.

(202) Bonfante et.mitleri s.55

(203) The Religion of The Etruscans, (Ed. Grummond de Nancy Thomson ve Simon Erika, University of Texas Press, Austin, 2006

(204) Plutarch, Romulus, 11

Resim 80: Septimius Severus Takı (Roma Forumu) ve Umblikus Urbis Romae

Batılı bilim adamlarının çoğunluğunun iddiası; Etrüsklerin, mitolojilerini Greklerden almış olmasıdır. Onlarla yaptıkları ticaretten, satın aldıkları sanat eserlerinden etkilendiklerini, İtalya Yarımadası'ndaki Grek kolonilerinin varlığını ve münasebetlerini buna sebep olarak göstermektedirler. Ama bu doğru değildir. Tüm insanlık için din ve mitolojisinin ilk kaynağının Mezopotamya ve Mısır olduğu, oradan Fenikeliler aracılığıyla ve Küçük Asya'dan Girit'e, Greklere geçtiği hatta orada dejenere olduğu artık bilinmektedir. Küçük Asya'dan İtalya'ya göç eden Etrüskler zaten bu mitolojiye sahiptiler. Bugün Zeus dışındaki Olympos tanrılarının çoğunun Anadolu kökenli oldukları artık bilinmektedir.

Örneğin Aplu (Apollo), Aritmi (Artemis)'in doğuşu, Küçük Asya'da aranmalıdır. Çünkü Lidya yazıtlarında da benzer isimler sıkça geçmektedir. Bu bile sadece Etrüsklerin tanrılarını Greklerden aldıkları tezini çürütmeye yetmektedir aslında. Homeros da Anadoluludur aslında ama Truva Savaşı'nı kazanan Akhalara yaranmak zorunda kalmış ve onları kahraman göstermiştir. Ama İlyada'daki asıl kahraman yine de Hektor'dur aslında. Virgil'e kadar devam eden bu algı operasyonu, Aeneas Destanı ile son bulmuş ve Truvalılar yeniden baş tacı edilmiştir. Fakat bu da

1453'den sonra değişmeye başlayacak ve philhelenizm yeniden hortlayacaktır.

Ayrı dil ve kökene sahip bu iki milletin çoğu tanrılarının ortak olmasının bence tek açıklaması, dinlerinin kaynağının aynı olması yani Anadolu olmasıdır. Daha evveliyatına da gidecek olursak semavi dinlerde de olduğu gibi ana kaynak aslında Sümerler ve tanrılarıdır.

Çoğu Batılı bilim adamı bu konuda kendileriyle çelişmektedir. Örneğin “*Etrüsk Mitleri*”nin yazarı Bonfante'nin, aynı kitapta defalarca yaptığı gibi. Kitaptan bazı çelişkili alıntılara yer vermek istiyorum;²⁰⁵

- Etrüskler yerel tanrılarından çoğunu, Grek panteonundakilerle özdeşleştirmişlerdi. Ne var ki genel olarak taptıkları ilahlar ile sanatlarında betimledikleri mitolojik tanrılar aynı değildi.

- Grekler de mitolojiden çok dinde ya da dinden çok mitolojide önemli olan kimi tanrılara sahiptiler. Ama yine de Etrüsklerin yerel din ve mitolojileri, Greklerinkine kıyasla daha farklıdır. Çoğu durumda da, tanrılar tıpa tıp uyuşmamaktadır.

- Mitleri betimlemek için kullandıkları nesnelerin seçiminde, Etrüsklerin seçimleri Greklerinkinden oldukça farklıydı.

- Mitlerinin bazılarında, Yakın Doğu etkisi açıkça görölmektedir. (ör. Greklerde bulunmayan Uno/Hera'nın Hercele/Herkül'ü emzirmesi, Prumathe/Prometeus'un yaralarının Esp-lace/Asklepios tarafından tedavi edilmesi gibi...)

- Etrüsk sanatında, Grek sanatında görölmeyen bir şey de; aileye, çocuklara, anne ile çocuk arasındaki şefkatli ilişkiye verdikleri önemdir.

- Etrüsk mitlerinde tanrıçalara verilen önem, Greklerin erkek merkezli mitlerine büsbütün zıtlık oluşturmaktadır.

(205) Bonfante Larissa, Swaddling, Judith.; *Etruscan Myths*, The British Museum Press, 2006.

- Grek dininden farklı olarak Etrüsk dini çok sayıda ana tanrıçaya sahiptir. Çocuğunu besleyen anne imgesi Greklerin tersine Etrüsk sanatında çokça işlenmiştir.

Etrüsk ikonografisi Greklerdeki gibi sabit değildir, cinsiyetler, yaşlar ve ilişkiler değişkendir.

Greklerden farklı bir cinsiyet sembolizmi söz konusudur. Etrüskler de erotik betimlemeler daha belirgindir.

- Etrüsk sanatında insanın kurban edilmesi, Greklerinkine göre farklı atmosferde işlenmiştir. Kurban sahneleri daha sık ve çeşitlidir. (İlyada Destanı'nda yer almasına rağmen, Grek sanatında hiçbir zaman betimlenmemiş olan, Truvalı esirlerin kurban edilmesi sahnesinin işlenmesi gibi.)

Etrüsklerin tanrılarının Doğu kaynaklı ve bağlantılı olduğunu gösteren en büyük delillerden birisi de, 1964 yılında Cerveteri (Caere)'deki Pyrgi Tapınağında bulunan üç altın levhadır. Bu tabletlerin bir kısmı Etrüskçe bir kısmı Fenikecedir. Dilin çözülebileceği konusunda heyecan yaratmış ama tam olarak aynı şeylerin yazmadığı iddia edilmiştir.²⁰⁶ Bu kitabenin, şehrin kralı tarafından ana tanrıça Uni adına adak olarak yazdırıldığı anlaşılmış. Fenikece bölümünden Uni'nin tanrıça Astarte ile kolayca özdeşleştirildiği görülmüş. Dolayısıyla Etrüsk tanrıları üzerindeki Yakın Doğu etkisi bir kez daha açığa çıkmıştır.

Resim 81: Pyrgi Tabletleri (MÖ. 500)

(206) Scullard, H.H., A.g.e., s. 102

Etrüsklerdeki farklı tanrı isimlerini öğrendiğimiz bir diğer kıymetli arkeolojik bulgu ise; “**Picenza Ciğeri**”²⁰⁷ denilen doğal büyüklükte yapılmış bronz kuzu karaciğeri şeklindeki objedir. Üzerinde 21 tane Etrüsk tanrı ismi yazmaktadır. Bu obje ve diğer yazıtlardan anlaşılacağı gibi, Etrüsklerin Grek mitolojinde olmayan çok sayıda taptıkları farklı tanrıları da varmış.

Romalılarda bu dini ritüellere, neredeyse tüm hâkimiyetleri boyunca başvurmuşlardır. Picenza’da bulunan bu bronz ciğerde, bir Roma ordu lejyonunun kullandığı eşyalar arasında bulunmuştur. Yani 8 asır sonra, MS 408’de hala Romalılar, Got saldırılarını savuşturabilmek için bunun gibi Etrüsk ritüellerine başvuruyorlardı.

Resim 82: Picenza Haruspexi (MS 408)

Etrüsklerde; koyun, kuzu dışında insan kurban etme ritüeli de mevcuttu. Her ne kadar Livius²⁰⁸ MÖ. 4.yy’da esir 300 Romalı askerin, Tarquinia meydanında halk önünde düzenlenen bir ayin ile kurban edildiğini yazmışsa da başka yazarlar bu ayinlerin tahmin ettiğimiz şekilde değil, mahkûmlar veya esirler önce birbirleriyle dövüştürülür, yenilen tanrılara kurban edilirdi diye yazmışlardır. Roma dönemindeki, gladyatör dövüşleri de muhtemelen bu geleneğin bir tür devamıdır.²⁰⁹

(207) Piacenza Karaciğeri; 1877 de keşfedilen bu bronz obje MÖ. 200 yıllarına aittir. Piacenza, Cisalpine Gaul’da bir Roma garnizon kasabası olarak MÖ. 218 yılında kurulmuştur.

(208) Livy 7.15.9-10

(209) Massimo, Pallotino, “Etruscologia” s. 328.

Resim 83: Lazio Bomarzo Etrüsk Piramidi (MÖ. 7.yy) / Sunak İbadet Yeri

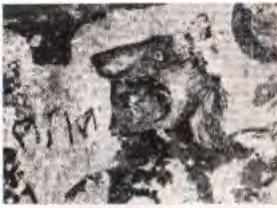
Capua'da bulunan pişmiş topraktan bir kiremit üzerindeki yazıttan anlaşıldığı kadarıyla Etrüsklerin dini bir takvimi mevcuttu. İlk Roma takviminde olduğu gibi, Etrüsk takviminde de yıl Mart ayıyla başlıyordu ve toplamda on ay vardı. Ayrıca çeşitli tanrılara adanmış kurbanlar ve sunular da bu takvimde listelenmişti.²¹⁰ Bu konuyu ileriki bölümlerde daha detaylı olarak inceleyeceğiz.

Etrüsk inanç sisteminin orientalist kaynaklı olduğunu gösteren en büyük delillerden bir tanesi de kem göze inanmalarıdır. Ve bu sebeple kötülükten korunmak için bazı imgeler kullanmışlardır. Bunlar;

1-Dişi Kurt; Etrüsk mitolojik repertuarında özel bir yeri olan bu imgenin aynı zamanda kötülükten koruduğuna inanılmıştır. Yeraltı tanrısı Aetia'nın başlık olarak kurt derisi takması buna işarettir.²¹¹ (Resim 84)

(210) The Religion of The Etruscans, (Ed. Grummond de Nancy Thomson ve Simon Erika, University of Texas Press, Austin, 2006, s.11

(211) Bonfante s.89

2-Dişi Sfenks; Etrüskler tarafından kötülüğe karşı mezar koruyucusu olarak çoğunlukla renkli, cezbedici ve dramatik figür olarak betimlenmiştir.

Resim 85: Etrüsk Sfenksi (Chiusi, MÖ. 550) / Etrüsk Gorgon Başı (Veii), Museo Nazionale di Villa Giulia, Roma

3-Gorgon²¹² Başı; Kem gözü defetmekte, yaşayanları zafer ve şöhratlerinde, ölüleri ise mezarlarında koruduğuna inanırlardı.

4-Erotizm; Greklerin aksine Etrüsklerde sık işlenen bir konudur. Kullanılma amacı aslında kötü ruhları savuşturmaktır. Seks ile büyü bütün zamanlarda birbirine çok yakın olduklarından tılsım niteliğindedir ve mezarlardaki bu tür erotik sahneler kötü ruhları savuşturmaya yarar.²¹³ Etrüsklerde cinselliğin aynı zamanda yaşamın tüm alanlarında bereket ve başarıyı getirdiğine inanılırdı. Özellikle evli çiftlerin bu tip resimleri ile ailelerin önemine vurgu

(212) Gorgonlar; Grek mitolojisinde keskin dişli, saç yerine başlarında canlı yılanlar olan, dişi canavarlardır. (Medusa, Euryale ve Stheno üç kız-kardeştir.)

(213) Bonfante s.31-32

yapılmakta, hem nesiller hem de yaşam ile ölüm arasındaki aile bağlarının koparılamaz zincirini ifade edilmekteydi.

*Resim 86: Fustigazione Mezarı, Tarquinia,
(MÖ. 490) / Boğalar Mezarı, Tarquinia, (MÖ. 550)*

5-Acheloos (Boynuzlu Nehir Tanrısı); kem göz ve kötü ruhları kovduğuna inandıkları farklı bir imgedir.

6-Antefiks²¹⁴; Etrüskler genelde kadın başı bazen erkek betimlemesi şeklinde mimaride antefiksler kullanmışlardır. Kötülükleri uzaklaştırdığı ve fırtınaları dindirdiğine inanırlardı. Bu yüzden daha sonraki dönemlerde de muhtemelen bu inancın devamı olarak batıda gemi başı süsleri bu şekilde yapılmıştır.

*Resim 87: Etrüsk,
Achelous Bronz Maskı
(MÖ. 520)*

*Resim 88: Antefiks
(Lanuvium Juno Tapınağı)
MÖ. 6-5.yy*

(214) Antefix; Antik mimarlıkta sıklıkla ön çatıda kullanılan, pişmiş topraktan yapılmış bezeli başlıklar.

Tragliatella Frizi;

Caere yakınlarında bir Etrüsk mezarında 1878 yılında bulunan bir sürahinin üzerinde dört yatay bant halinde düzenlenmiş grafiti çizimler dikkat çekmiştir. “*Tragliatella Frizi*” denilen ve şu anda Roma’daki Palazzo dei Conservatori’de bulunan, MÖ. 600 tarihli bu vazodaki çizimler, sonsuza dek yaşamın, ölümün, yeniden doğuşun, içsel dönüşümün örnek bir modeli şeklindedir. Uzmanlara göre anlamı, kesinlikle bir yaşam-ölüm döngü hikâyesinden ya da betimlemesinden daha fazlasıdır.

Resim 89: *Tragliatella Frizi* (Cerveteri) MÖ. 600

Daha ilginç olanı, vazo göbeğine yerleştirilen, içinde sağdan sola “*Truia*” yazan yedi koridorlu labirentin varlığıdır. Girit’te Knossos sikkelerinde ve anıtlarda gördüklerimizle benzerdir.

Labirentin ve labirentten çıkış temasının inisiyatif bir önemi vardır. Yaşamdan ölüm alanına geçme zorluğunu ayıran

mesafeyi temsil etmektedir aslında. Labirent, içinde bulunan tehlikeyle yüzleşmeye manevi açıdan hazır olmayanlar için erişilemeyen, tehlikelerle dolu, karanlık bir yerdir. Sadece insanın sınırlarını aşmayı başaran bir kahraman, merkeze, labirentin kalbine ulaşabilir ve içerdiği gizemle ilişki kurabilir. Labirent görüntüsü böylece, bir ayin inisiyasyon yolunun sembolik bir gösterimidir. Ölümün ötesinde ya da ölümden doğan hayatın gizemini, ona nasıl nüfuz edeceğini bilenler için ise zenginlik kaynağı içerdiği anlaşıyor. Yaşam-ölüm-yeniden doğuş dizisi, doğanın, aynı tanrıların ve aynı zamanda bireysel varoluşun bütün tezahürlerinin kurucu paradigmasını temsil eder.²¹⁵

Troiae Lusus; atlar ile yapılan yarı-askeri geçit tarzında bir merasimdir. Hikâyesi Troya Savaşı'na ve cenaze törenlerine dayanan ve MÖ. 7.yy'da Etruria'da sık uygulanan bir seremoniydi. *Troiae lusus*'un temasındaki amaç, ölen kişinin öbür dünyada da yaşamına devam etmesi ve ruhunun yeraltı dünyasındaki seyahatine yardımcı olmaktır. Cumaë'deki tapınağın girişinde, Hades'in yeraltına girdiği yer kabul edilen nokta da benzer bir labirent ile temsil edilirmiş.

Bence bu vazunun asıl önemi, Truva-Etruria ilişkisini ispatlaması ve Etrüsklerin Anadolu'dan geldikleri tezini kuvvetlendirmesidir.

(215) Giglioni G.Q, l'Oinochoe di Tragliatella, Studi Etrusci, Vol.III, Tav.26, Firenze, 1929

Resim 90: Etrüsk Gravisca Limanı (Tarquinia)

Tarquinia'daki Gravisca Limanı (Emporion) çok önemli serbest ticaret limanıydı. Dış dünyadan gelen tüccarlar önce bu limana uğrarlardı. MÖ. 6.yy'da, Etrüskler bu tüccarlara kendi tanrıları adına tapınaklar yapma ve ibadet etme ayrıcalığını vererek başka dinlere müdahale etmediklerini göstermişlerdir. Ancak MÖ. 5.yy'dan itibaren gitgide yerli tanrılara yapılan tapınaklar ağır basmaya başlayacaktır.²¹⁶

Etruria'da MÖ. 3.yy sonu ile MÖ. 2.yy başlarında Dyonisos dininin hâkim olduğu arkeolojik olarak da ispat edilmiştir. Bolsena'da Fransızların yaptığı kazılarda, Dionizyak nitelikli dikkate değer bir yeraltı kült merkezi günışığına çıkarıldı.²¹⁷

Cumhuriyetten imparatorluğa geçiş, devlet düzeyinde haruspicy'nin önemini azaltmadı. Aksine giderek daha fazla monarşik olan yeni rejim, onu tanımakta isteksiz olsa bile, Etrüsk disiplininin ustalarına yeni olanaklar açıldı. Roma pragmatizmi, Etruria'nın fethinden sonra da resmi bir haruspolisler (ordo sexaginta haruspicum) kurulmasına izin verdi ve Etrüsk dini için ruhban sınıf yetişmesini sağladı.²¹⁸

Etrüskler yok olsalar da dinlerinin etkisi asırlarca devam etti. Bu dinin derinliği, zenginliği Roma Paganizmine göre bariz üstündü. Etrüsk dininin bu kadar önem kazanmasının

(216) Thullier, s.85

(217) Thullier s.126

(218) Cicero, De div, I, 92

nedenlerini, geçmişe olan hayranlık gibi basit bir savunmayla sınırlayamayız. Latin ya da Grek putperestliğinin aksine, Etrüsk dininin kutsal bir kitabının (Etrusca disciplina) olması ona büyük avantaj sağlamıştır. Bu yazılı gelenek, geleneksel dinin diğer dallarının sunamayacağı bir ciddiyet, kalıcılık görüntüsü vermiştir. Dahası, bu yazılar vahiy yoluyla peygamber benzeri bir figürle (Tages) insanlara iletilmiştir.

Hristiyanlığın ilk ortaya çıktığı ve Roma'ya sızdığı yıllarda da yine bu kadim Etrüsk dini, Hristiyan karşıtlarının işine yarayacaktı. Roma dini gelenekleriyle mükemmel bir şekilde bütünleşmiş olan eski Toscana dini, kutsal kitaplara ve çeşitli "Doğu dinlerinin peygamberlerine" ve özellikle de Hristiyanlığa karşı ulusal bir alternatif olarak sunuldu. Roma İmparatorluk dininin, Roma dünyasının dini ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olduğu inancı vardı.²¹⁹

Roma dünyasının kalbinde bir iktidar ve ayrıcalıktan yararlanan ve her şeyi Mesih'in dininin yükselişi ile kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olan bir grubun, yok olmamak için zamanında asimile ettikleri yok saydıkları insanların dinine sarılmaları aslında ne büyük bir ironidir.

Şimdiye kadar çeşitli yönlerini anlattığımız Etrüsk inanç sistemini özetlersek; Etrüskler, tanrılarının isteklerinin anlaşılabilirliğini adeta baştan kabul etmişlerdir. İlahi eylemleri rasyonelleştirmeye ve ya açıklamaya ya da tanrılarının niyetlerini herhangi bir doktrin ile formüle etmeye çalışmamışlardır. İnsanlara nasıl davranacağını dikte etmiyor, bunun yerine tanrılara bu soruları sorma ve cevapları alma kurallarını detaylandırıyorlardı. İlahi iradeye sorulan sorununun cevabı olarak, ayrıntılı bir kehanet sistemi geliştirmişler; yani tanrılarının günlük yaşamın olağanlığında, insanlığın işlerini yönlendirebilmesi için sürekli bir işaret akışı sunduğuna inanmışlardır. Bu vahiyler başka türlü anlaşılabilir olmayabilir ve hoş ya da kola olmayabilir, ancak onlardan şüphe etmek tehlikelidir.

Etrusca Disciplina bu nedenle, her türlü kehanetin yürütülmesi için esas olarak bir dizi kuraldı; adeta dini ve siyasi bir "anayasa" idi.

(219) Dr. Dominique Briquel Tages against Jesus: Etruscan Religion in the Late Roman Empire Posted on June 25, 2017 Université de Paris-Sorbonne

2.8. Etrüsklerde Şehircilik ve Mimari:

Günümüzde İtalya'da birkaç Etrüsk yerleşim birimi dışında henüz tam manasıyla Etrüsk alanlarında, sistematik arkeolojik çalışmalar yapılmamıştır. Sadece yüzeysel arkeolojik kazılar ile yetinilmiştir. Ne yazık ki Avrupalı arkeologların doğuya gösterdikleri ilgiden, Etrüskler halen mahrum bırakılmaktadırlar. Tabii ki bunda diğer bir engel de, Toscanadaki eski yerleşim yerlerinde bugün de aktif olarak yaşamın halen devam etmesidir.

İtalya'ya kent kültürünü Etrüskler getirmişlerdir. Bir Etrüsk kenti kurulurken veya planlanırken birtakım dini kurallara uyulması gerekiyordu. Önce kentin aksları, augurlar denilen rahipler tarafından, kuşların uçuş yönleri gözlenerek saptanıyor, sonra kutsal bir sabanın (sulcus primigenius)²²⁰ iziyle, kapı yerleri sürülmeden, açık bırakılarak çepeçevre sınırlar belirleniyordu. Surlar ile çevrilen kentlerin dışında genellikle tarım alanları bulunuyordu. Etrüsk kentleri sokakları, su kanalları, kanalizasyonları ile alt yapısı gelişmiş kentlerdir. Başlangıçta Etrüsk kentleri Villonova yerleşimlerinin devamı olarak düzensiz gelişmiştir. MÖ. 6.yy'dan itibaren de kentler kurulurken, ızgara planı (Klasik çağdaki adıyla Hippodamos planı) uygulanmış, yani bir uçtan bir uca uzayıp giden sokakları, caddeleri, birbirlerini dik açılarla kesecek şekilde, eşit adalara bölünmüştür. (ör: Marzabotto, Spina, Capua gibi) ²²¹ Eski düzensiz kentlerin yeni gelişmiş mahallelerinde dahi ızgara planı uygulanmıştır.

Grek Agorası veya Roma Forumu niteliğinde toplantı meydanlarının henüz saptanmadığı Etrüsk kentlerinde, sokaklar taş döşeli olup su kanalları ve kanalizasyon kanalları içeriyordu. Kentlerin nüfus yoğunluğu kesin bilinmemekle beraber, örneğin

(220) Sulcus primigenius; İlk yarık (Lat.)

(221) Steingraber S., *Etrurien*, Städte, Heiligtümer, Nekropolen. Hirmer, München 1981

en kalabalık kentlerden Caere’de mezarlara göre saptanan tahmini nüfus 25.000 kişiydi.²²²

Bugün hala devam eden ve en sistematik arkeolojik çalışmaların yapıldığı Etrüsk kenti Bologna yakınlarındaki *Marzabotto*’dur.²²³ Etrüsk dönemindeki adının “Miza”olduğu sanılmaktadır. Bu kent dini esaslara bağımlı olarak yapılmış olduğu saptanan, tek Etrüsk kentidir (MÖ. 5.yy). Şehir çevresinde kanalizasyon kanalları olan Marzabotto kentinde, düzgün bir şekilde çizilmiş geniş caddele- rin iki yanına dizilmiş evleri, dik açısı sisteminde çakışmalı şehir plancılığı anlayışı ile saptamak mümkündür.²²⁴

Resim 91: Marzabotto Kenti (Staccioli)

Tipik Etrüsk mimarisine “*Tuscania*” adı verilmektedir. Etrüskler genelde Grek sanatında olduğu gibi sıkı kurallara uy-

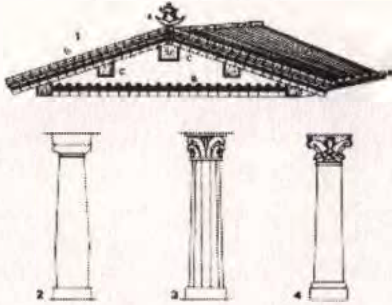
(222) Scullard, H.H; A.g.e., s.100

(223) Nigel J. Spivey-Simon Stoddart, a.g.e., pp. 112-114. Eski ismi bilinmediği için burada bulunan köyün bugünkü adıyla anılan Marzabotto, Reno Nehri’nin oluşturduğu sel ovası üzerinde MÖ. VI. yy’ın sonlarında kurulmuş olup, doğu-batı yönünde üç geniş cadde ile buna dik açılı kuzey-güney yönünde bir ana eksen ve çok sayıda dar sokaktan oluşmaktadır, E. J. Owens, Yunan ve Roma Dünyasında Kent (çev. Cana Bilsel), İstanbul 2000, s. 104.

(224) Staccioli s.11

mamışlar farklı denemeler yapmışlardır. Etrüsklerin mimaride kullandıkları sütunlar da Klasik Grek tarzlarından farklıdır. Motiflerin ritmik tekrarı, ışık ve gölge oyunları, çok renkli ve neşeli bir imge ile kendine özgü bir mimari sanat geliştirmişlerdir. Etrüsklerde anıtsal mimari örnekleri yoktur.²²⁵

Etrurya'da MÖ. 600-450 arasında sıklıkla "Tuscanica" denen sütunlar kullanılmış. Bunlar kaideli, yivsiz, Dor başlıklı; başlık ve kaideleri taştan, gövdeleri ise ahşaptan yapılan kısa sütunlardır. MÖ. 4. yüzyıldan sonra Grek etkisiyle daha narin bir şekil alırlar. "Aiol" tipi başlıklar da görülür. İon düzeni ise bu bölgeye oldukça geç girmiştir.

*Resim 92: Etrüsk Yapılarında 1. Çatı: (akroterion ve antefik ler)
Sütunlar: 2. Tuscanica; 3. Aiol; 4. Kompozit Başlık.*

Taşı, yalnız mezar yapılarında ve sur yapımında kullanan Etrüskler, mimaride genellikle tahta, kerpiç ve tuğla gibi dayanıksız yapım malzemesi kullandıklarından bu uygarlığa ait pek az yapı günümüze kalmıştır. Bu nedenle Etrüsk yapılarına ilişkin bilgi, yazılı kaynaklardan ve adak eşyası olarak yapılmış pişmiş

toprak modellerden ya da ev şeklinde yapılmış urnelerden²²⁶ öğrenilmektedir.

Genel olarak kentler sur duvarlarıyla çevrilidir. Harçsız büyük taş blokların düzenli bir şekilde yerleştirilmesiyle yapılan bu sur duvarlarındaki kemerli kapılardan şehirlere girilirdi. Şehir surları genellikle MÖ. 4.yy'da düşman Etrüsk kentleri (Roma gibi) ve Galyalıları karşı yapılmışlardır. Günümüze kadar koruna gelmiş birkaç kent kapısı mevcuttur. Volterra'daki Porto all'Arco, Perugia'daki Porta Marzia gibi. Genellikle yuvarlak kemerli kapılardır bunlar.

Resim 93: Bagnoregio (Etrüsk Şehri, MÖ. Ö 5.yy, Orta İtalya, Viterbo)

(226) Urne; Ölünün yakıldıktan sonraki kalan küllerinin konulduğu kablara verilen ad.

Resim 94: Porta Marzia (Perugia)

Kalıntılardan anlaşıldığına göre, Etrüskler taş kemeri çok kullanmışlardır. Klasik Hellas'da bilinmeyen kemerler ilk olarak Mezopotamya'da kullanılmış ve Etrüskler tarafından İtalya'ya tanıtılmıştır. Bu strüktürel öge Grek sanatında pek görülmemesine rağmen Roma mimarlığında çok önemli bir yeri vardır. Etrüskler bunun yanı sıra sur duvarları, şehircilik, yol yapımı, kanalizasyon sistemi, tapınak ve ev planı açısından da Romalıları çok etkilemişlerdir.²²⁷

Yol yapımında usta olan Etrüskler, gömüt kazarken kullandıkları teknikle, sokaklarda kayaları keserek ve çıkartarak araçlar için tekerlek yerleri hazırlıyor ve çok dayanıklı yollar inşaa ediyorlardı.²²⁸ Yol yapımı ile ünlü Romalıların bunu Etrüsklü hocalarından öğrendikleri artık kabul edilmektedir. Maremma bölgesi ile Roma'yı birbirine bağlayan antik yollardan "Via Clodia" bunlardan sadece biridir.

(227) Banti, Luisa; Etruscan Kentleri ve Kùltürleri, 1973, California Üniversitesi

(228) Staccioli s.6

Resim 95: Via Clodia

Resim 96: Cerveteri Nekropolis Yolu

Etrüsklerin muhteşem şehirlerine gösterilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi, Veii'dir. Roma'nın 20 km kuzeyinde ve Tiber nehrinin kıyısında yer alan bu kent, ticaret ve tuz havzalarına hâkim olması sebebiyle saldırgan Romalıların ilk hedefi olmuştur. Yıkılmaktan kurtulamayan bu antik kentten günümüze ayakta kalabilen yapılardan bir tanesi de Etrüsk mühendisleri tarafından inşaa edilen bir yer altı galeriler sistemidir. Bunlardan biri olan Ponte Sodo Su tüneli ²²⁹ bir mühendislik harikasıdır ve halen ayaktaadır. Bunun dışında kentin kuzeyinde vadilerde tar-

(229) Ponte Sodo Tüneli;uzunluğu 76 metre (orijinali 100 metre imiş), yüksekliği 7 metre, genişliği 8 metredir.

laları kurutmak için veya su teminin sağlamak için oluşturulan çok sayıda kanallar vardır.²³⁰

Resim 97: Ponte Sodo Su Tüneli (Veii)

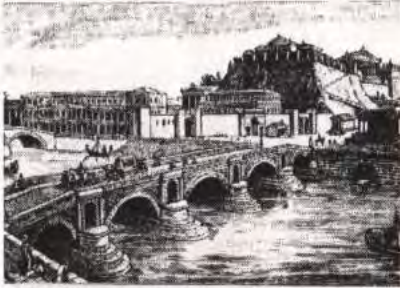
Etrüsklerin inşaa ettiği ve bugün de kısmen kullanılan diğer bir mühendislik harikası, Romadaki dünyanın en eski kanalizasyon sistemlerinden biri olan **“Cloaca Maxima”**dır. Roma kentinin atık sularını şehir boyunca toplayıp Tiber Nehri’ne taşırdı. İsminin tam olarak anlamı, büyük lağımdır. MÖ. 6.yy’da Etrüsk kökenli Roma kralı Lucius Tarquinius Priscus’un zamanında yapılmıştır. Livius, onu Roma’nın altında kazılmış tüneller olarak tasvir edip, bu olaydan “harika bir iş” diye bahsediyordu. Yazıtlardan ve ipuçlarından anlaşıldığı kadarıyla orijinalinde, akıntılarla ve komşu tepelerin ağaçlarıyla şekillendirilmiş açık bir drenaj kanalı olup, ana Forum’a doğru kanallar açılmış, oradan da Tiber Nehri’ne bağlanmıştır. Bu açık kanalların üzeri zamanla azar azar kapatılmıştır.

Cloaca Maxima’nın Tiber Nehri’ne açılan dış duvarları bugün hala Ponte Palatino ve Ponte Rotto köprüleri yakınında

(230) Dion. Hal., II. 54

görülebilir. Forum'daki Julia Bazilikası yanında aşağıya inen merdivenlerden de dış duvarlarını görmek mümkündür.

Çoğu tarihçiye göre, Cloaca Maxima “Neden Roma?” sorusunun cevabıdır aslında, o olmasaydı Roma bataklıkların içindeki yedi çoban köyünden başka birşey olamayacaktı belki de.

Resim 98: Cloaca Maxima (Roma) MÖ. 6.yy

2.8.1. Etrüsklerde Konut;

Erken dönem konutları urnelerden ve Ferento²³¹'da yapılan kazılardan öğreniyoruz. Erken dönem kulübeleri tek bir iç mekâna sahip geleneksel çadır modeli şeklindedir. Genellikle yuvarlak veya hafif ovaldır, eğimli çatıda iki sıra halinde yer alan ve merkezi çıkıntıdan geçen ve "V" şeklinde de belirgin ahşap kirişler vardır. Çoğunlukla bir pencere ve duman için çıkış, çatının üstündedir ve karşı uçta da çıkış vardır. Bu evler toprak ve organik materyallerden yapılmış, tuf, kerpiç, çamur ve kamış kullanılmıştır. Belki de tabanda taş zemin bulunur. Taş ocak, odanın ortasına ya da arka duvara yerleştirilmiştir.²³²

Resim 99: Bronz Etrüsk Evi Modeli (MÖ. 8.yy)

Resim 100: Etrüsk Kulübe Şeklinde Urne (impasto seramik)
(MÖ. 8.ve 9.yy) Vatican Museums

(231) Ferento, Viterbo yakınındaki Etrüsk merkezi. The Swedish Institute 2004

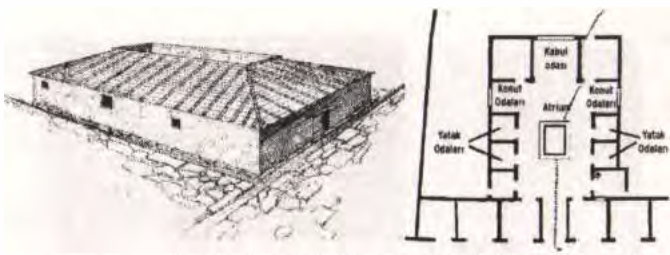
(232) Axel Boëthius, Roger Ling, Tom Rasmussen, Etruscan and Early Roman Architecture, Yale University Press Pelican history of art, 1978, Yale University Press, p.26-27

Zaman ilerleyip ekonomisi yükselen Etrurya'daki insanlar, ekonomik güçlerine göre daha farklı ve gelişmiş evlerde yaşamaya başladılar. Ancak iyi durumda bile, taş evlerde yaşamak nadiren görülür. Fakat Etrüsk elitinin oldukça geniş bir konfor içinde yaşadığını zengin mezarlarından açıkça anlıyoruz. Ancak bazı ayrıntılar mezar fresklerinde gösterilmesine rağmen, genelde evlerinin neye benzediğine dair çok az kanıt var. Genellikle evler aynı zaman diliminde yapılmış mezarlar ile yakın benzerlikler göstermektedir. Çünkü ölümden sonra yaşama inanan Etrüskler mezarlarını normal evlerden esinlenerek yapıyorlardı.

MÖ. 5.yy'a gelindiğinde Etrüsk egemen sınıflarının konutları, "**Atrium Tuscanicum**" denilen geniş bir orta avlu ile karakterize hale gelmiştir. Anadolu ve genel olarak doğunun etkisiyle gelişen ve Liwan²³³ adı da verilen bu evler, verrev bir avludan sonra yan yana iki veya üç bölümden oluşmaktaydı. Odalar merkezi bir avluya açılırlardı. Atriumun çevresindeki odalara ışık vermek dışındaki diğer önemli bir işlevi de eğimli çatılar sayesinde yağmur sularının toplanmasıdır. Binalar tek katlıdır ve temel olarak taş bloklarla inşa edilmiştir. Duvarlar, ahşap dikme ve hatıllarla sağlamlaştırılmış kerpiçtendi. Evlerin dış ve iç duvarları geometrik desenler veya kalıplanmış pişmiş topraklar ile fresklenmiştir. Boyalı sahneler iç mekânları süsler. Etrüsklerin İtalya'ya kazandırdığı bilinmekte olan bu ev tipine Marzabotta'da ve daha sonraları Pompei'de de rastlanılacaktır. Yani Etrüsk villası, daha sonraki Roma villalarının öncüsü olmuştur.²³⁴

(233) Liwan; cyvan anlamındadır.

(234) Thullier s.109

Resim 101: Atrium Tuscanicum (MÖ. 5.yy)

Etrüsklere ait keşfedilen tek sivil yapı, Murlo/Siena yakınındaki Poggio Civitate Tepesinde MÖ. 6.yy'da inşaa edilmiş bir malikâne (saray) dır.

Resim 102: Murlo Etrüsk Malikânesi Temsili Resmi (MÖ. 6.yy)

Etrüskler konutlarında, yeraltı su boruları ve basınç kutuları, yerden ısıtma sistemi de kullanılmışlardır.

Ara Della Regina; Tarquinia'da (La civita) bilinmeyen bir tanrıçaya adanmış ve şu ana kadar tespit edilen en büyük Etrüsk tapınağıdır. MÖ. 7.yy'dan MÖ. 3.yy'da terkedilene kadar kullanıldığı saptanan bu tapınak, 44x25m boyutlarında ve tüf bloklarından, ahşap materyalden yapılmıştır. Terracota süslemelerinden olan "kanatlı atlar kabartması" Etrüsk sanatının başyapıtlarından kabul edilmektedir.

Resim 103: Ara Della Regina Tapınağı

İlkel Latinlere, pencereyi de Etrüsklerin tanıttığı anlaşılmaktadır. Çünkü Latince pencere anlamındaki, “Fenestra” kelimesi Etrüskçe bir kelimedir.²³⁵

2.8.2. Etrüsk Mezarları;

Elimizdeki Etrüsklere ait kanıtların çoğu, büyük kentlerin surları dışında yer alan gömütlüklerinden gelmektedir. Genel bir ifade ile Etrüsklerde iki tür mezar yapısı bulunmaktaydı: Halkın hücreler halinde toplu gömüldüğü “nekropol”ler ve soyluların gömüldüğü anıt mezarlar. Etrüsk ölü kültüründe hem yakma hem de gömme geleneği mevcuttur. Ölü yakma işlemi daha çok kuzeyde Villonova kültürünün ardılı olan yerlerde yaygındır. Ölü küllerinin konulduğu kaplara “urne” deniyordu.

Resim 104: Etrüsk Urnesi - terracota (MÖ. 530) Chiusei.

(235) Haarman Harald ; Alman Linguist (- The world of European languages. History and future of the language nations between Atlantic and the Urals. Frankfurt, New York: Campus 1993)

MÖ. 8.yy'ın sonunda Etruria'nın büyük bölümünde cenaze törenleri değişikliğe uğradı, ölülerin yakılmasından gömülmesine geçildi. Bu değişiklik o topraklara yeni bir göçün olduğu düşüncesinin doğrulanmasına büyük katkıda bulundu.²³⁶

Etrüskler, Eski Mısır ve Eski Türklerde olduğu gibi ölümden sonraki yaşamın varlığı inancı içindeydiler. Bu yüzden ahirette de rahat edilmesi amacıyla Etrüsk mezarları yapılırken konutlar taklit edildi ve geniş odalar, duvar resimleri, ölünün günlük hayatta kullandığı eşyalar ve mezar mobilyaları ile karakterize edildi. Mezarlara konan lahitlerde ise ölü tek başına veya eşi ile birlikte temsil edilirdi. Tabii bu tip gösterişli mezarlar sadece zengin ve soylu üst sınıfların yaşam üslubunun canlı kanıtlarını oluşturmaktadır. Ama bu yalnızca madalyonun bir yüzüdür. Etrüsk toplumu sadece soylulardan değil, haklarında hemen hemen hiçbir şey bilmediğimiz kırsal serflerden de oluşuyordu.²³⁷ O yüzden daha basit taştan yapılmış gösterişsiz mezarların sayıları da oldukça fazladır.

Etrüskler evlerini hatta tapınaklarını genellikle kerpiçten yapmışlar ama öbür dünyadaki yaşama inandıklarından mezarlarını dayanaklı olmaları için taş bloklar ile inşa etmişlerdir. Bu sayede günümüze kadar ayakta kalabilmişlerdir.

Etrurya'daki mezar şekilleri ve gömü adetleri çok çeşitlidir ve yüzyıllar içinde ve coğrafi bölgelere göre değişikliklere uğramıştır.²³⁸

- **Pozzetto:** MÖ. 9-8.yy'larda Villonova Çağı'ndaki yöre insanları, ölülerini yakar ve küllerini urne denilen seramik kaplara koyarak toprağa gömerlerdi. Örnek: Vulci, San Giuliano

(236) Thuillier s.57

(237) Gürsoy Akile;Tarihten Bir Kesit;Etrüskler (Türkiyede Türk Tarihini İncelemede Andropolojinin Katkısı).TTK Yayınları.Ankara.2008

(238) Fabrizio Mariabruna : The Etruscan Tumuli: Underground Cities for the Dead, 2015

- **Hendek Mezarları:** MÖ. 8. yy'da bedenleri gömmek için yaratılmış ve çoğu zaman ölü gömüleri için Kuyu Mezarları'nın yerine geçecektir. Örnek: Cerveteri, Canino

- **Fossa:** Ancak MÖ. 8-7.yy'da önce üst kısmı bindirme tekniğinde yalancı tonoz veya kubbe ile kapatılan veya tümüyle tüfe oyulan *Oda Mezarlar (Fossa)* yapılmaya başlandı. Taştan ayrı ayrı odalar halinde olanların yanında, aynı soya veya aileye ait toplu şekilde yapılmış mezar odaları da mevcuttur.

- **Kurgan (Tümülüs):** MÖ. 7.yy'da ise genelde üzerleri toprak ile örtülerek kurgan²³⁹ tipi mezarlıklar yapılmıştır. Değişik boyutlarda olan bu yapılar arasında, üst çapları 70m'ye dek ulaşabilen anıtsal tümülüslere de rastlanılmaktadır. Uzun dehlizleri olan ve daire şeklindeki mezarlıklarda, mezar odaları dört köşeli

(239) Kurgan;/Höyük (Lat.Tümülüs): Bir mezar ya da mezarlık içeren, toprak yığılarak oluşturulmuş tepeciklere verilen addır. Bunlara en çok Anadolu'da, Trakya'da, Orta Asya'da, Rusya'da ve Meksika'da rastlanır.

veya yarım daire şeklindedirler. Bu tümülüsler altında bazen 4 tane farklı mezara rastlanabiliyor.

180 derecelik arklar ve kubbeler, ilk kez Avrupa'da Etrüsklerce yapılmıştır. (Ör. Vetulonia Grosseto'daki Pitrera tümülüsü) MÖ. 7-6.yy'larda en güzel tümülüs örnekleri ise Caere'dedir. Tümülüslerin alt kısımlarında, doğal kaya kullanılıyordu. Daha sonra kesilen taşlar yukarı doğru yükseltilerek yuvarlak bir plan elde ediliyordu. Bunun üstüne toprak yığılıyordu. Tümülüslerin kapıları da vardı. Genellikle gömü odalarına ulaşmak için ortak girişe açılan bir yol veya merdiven oluşturulmuştu.

Bu boyut ve biçimdeki mezar anıtları, o zamana kadar başka bir Avrupa mimarisinde rastlanılmayan türdendir ve Cerveteri'nin Etrüsk Nekropolünde çok sayıda yer almaktadır. Eski Etrüsk inanışlarına göre, öbür dünyadaki insanlar ölümünden sonra sonsuz yaşamın tadını çıkaracakları samimi bir çevreye ihtiyaç duyuyorlardı. Tümülüsde, yaşamında ölünün sahibi olduğu tanıdık nesneler ve mobilyalar, ölenlerin anahtarıydı.

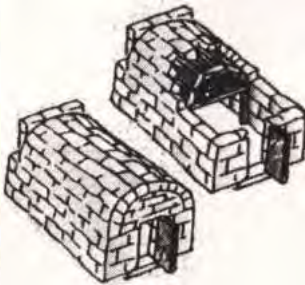
- **Tholos Türbeleri:** Tholos'un Kralları için inşa edilenlere ve Miken mimarisine benzediğinden bu ad verilmiş. Bu tür mezarlarda antik kubbelerin ilk örneklerine rastlamak mümkündür, tonozun tamamen kapanmasına kadar, eş merkezli çember taşlarla örülmüştür. Mezar daha sonra doğal bir tepe oluşturmak için toprakla kaplanmıştır. Soylu Etrusk lahitleri büyük dairesel odanın yanında küçük bir bölüme yerleştirilmiş. Bu tür mezar öncelikle Kuzey Etruria'da kullanılmıştır. Örnek: Vetulonia ve

Volterra. Quinto Fiorentino'daki Montagnola Türbesi'nde (MÖ. 7.yy, büyük bir höyük olan Tomba della Montagnola içinde resim yoktur.) bu türün en güzel örneğidir.

Resim 105 : Montagnola Türbesi

- **Hipoje:** MÖ. 4.yy'dan sonra ise genellikle tek odalı hipojeler yapılmıştır. Üstünde tümülüs bulunmaz, tüfe kazılı olup içlerinde ölü yatakları vardır. İki paye ile tavan desteklenmiştir. Dromos denen dar bir koridor ile ulaşılır. Tüf duvarlarında, girişler ve tavanlarda genellikle dekoratif kabartmalar vardır. Ölenin hayatı boyunca kullandığı mobilya ve objeler kayaya oyulmuştur.

*Resim 106: Kabartmaların Mezarı²⁴⁰, Cerveteri/Caere(MÖ. 4.yy)
tüfe oyularak yapılmış.*

(240) Tomba dei Rilievi (Tomb of the Bas-reliefs)

- **Cist Türbeleri** (MÖ. 7-5.yy): Bu tür mezarlarda, ölenlerin kişisel eşyaları da vardır. Ağır tüf taşlarıyla adeta bir kutu şeklindedir. Dışbükey bir örtü ile kapatılan, cistin etrafında sık sık mezar süsleri yerleştirilirdi. Cist Mezarları, MÖ. 7.y.y'dan 5. yüzyıla kadar uzanan bir dönemdir. Örnek: Populonia, Canino

- **Aedicula Mezarları**: MÖ. 5. yüzyılın ortalarından başlayarak MÖ. 5.yy'ın yarısına kadar uzanan bir dönemdir. Terim, küçük bir tapınak mimarisini hatırlatan Latince, aedicula'dan türemiştir. Etrüsk mezar mimarisinde çok nadir tercih edilmiş. Tek bir mezar odasıyla tamamen taştan yapılmışlardı. Küp şeklindeki bu mezarlar, iki eğimli kenarı olan vurgulanmış bir çatı ile gerçek evleri andırıyordu. Örnek; Populonia

- **Küp Mezarlar**: (MÖ. 2.yy) Bir kaya parçası veya tüfe oyu olarak yapılırdı. Bir başka yolda onları tamamen inşa etmekte ve bu durumda mezarın dört tarafı izole olacaktı. Bu mezarlar genellikle bir tarafı diğeriyle bitişik, sokaklar ve küçük açık alanlardan oluşan ölü bir şehir oluşturuyordu. Küp Mezarların ön giriş kapısı (arkaik dönem) veya üstte sahte bir kapısı vardır

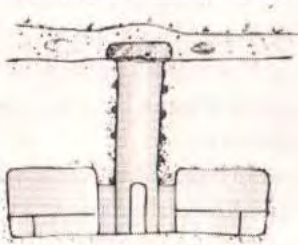
ve içeride ölümler için iki oda vardır. Ölenler için gerçek bir ev ortamı yaratmak için ahşap kirişli tavanları vardı. Dışarıda ibadet sunaklarının bulunduğu çatıya açılan bir merdiven bulunurdu. Küp mezarlar, Etrüsk toplumunda aristokratik olmayanlar arasında, medeniyete doğru bir değişimi yansıtmaktadır. Örnek; Blera, Tomba del Dado ve Tuscania - Pian di Mola

- **Kolombiya Mezarları/Kolombarium:** (MÖ. 3.yy) Çoğu kez iletişim halinde olan farklı odalardan oluşur; duvarları, yirmi ila otuz santimetre arasında olan kare bölmelerden oluşmaktadır. İçlerinde bir zamanlar ölünün küllerini içeren vazolar ya da çömleğin bulunduğu bölmeler fayans ile döşenmiş. Mezarların bu tipolojisi genellikle en fakir sınıflar tarafından kullanılmış ve Romalıların yeni bir uygarlık olarak ortaya çıkmaya başladığında, yani son Etrüsk dönemine denk gelmektedirler. Örnek: Necropoli del Crocefisso di Castro Viterbo - Blera (Resim 106)

- **Kuyu Mezar / Kuyucuklar (well tombs):** Çok geç dönemden (MÖ. 1-2.yy) kalmadır ve mimarileri nedeniyle bu şekilde adlandırılmıştır. Bunlar, mezar odasına ya da önde gelen tünellere kadar on metre boyunca bile toprağa derinden giden gerçek kuyulardır. Kuyu duvarında oyulmuş çentikler veya basamaklar kullanarak inmek mümkündür. Şekli de dikdörtgen olabilir. Örnek; San Giuliano.

- **Cappuccina Mezarları:** (MÖ. 31-27) Bir şapkaya ya da çatıya benzeyen şekilleri nedeniyle bu ismi almışlar. Cesetleri kenarlarına yerleştirilmiş taş levhalarla örterler ve üst kısımda birleştirirler. Genellikle bu mezarların yoksul sosyal sınıflar tarafından kullanıldığı tahmin edilmekte.

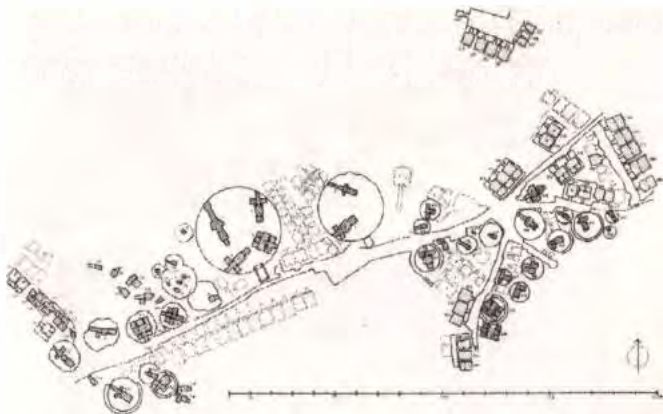
İtalya Yarımadası'nda ilk yazının ve kurgan yapımının, MÖ. 7.yy'da görülmesi, bu dönemde buraya yeni bir göç dalgasının arkasından, farklı ve yüksek bir medeniyetin oluştuğunun delili olarak sunulmaktadır. **Kurgan** altı odaların içine, kap kaçak, ölenin özel eşyaları, kadınsa takıları, giysileri, erkekse silahları, mesleki araçları konmuştur. Önceleri sade olan bu mezarlar, zenginliğin artması, sınıfların oluşması ile büyük farklılıklar göstermiştir.

Etrüskler, mezarların içindeki duvarlara, genelde günlük hayatın iyi yönlerini, dünyevi hayatın zevklerini resmetmişlerdir. Ailenin önemi veya statüsü mezarın büyüklüğü ile ifade edilmiştir. MÖ. 4.yy'dan itibaren ise ölüm, ahiret sahneleri ve demon resimleri çoğalmıştır.

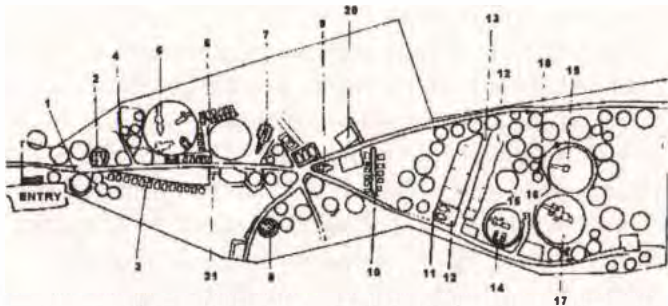
UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan **Cerveteri**'deki²⁴¹ "**Necropoli della Banditaccia**", Akdeniz'in en büyük antik nekropolüdür ve mezarlık, sokaklar ve küçük meydanlarla şehir benzeri bir plan içinde düzenlenmiştir. Havadan sanki bir köstebek yuvasına andıran Banditaccia, adeta bir kurgan(tümülüs) şehridir. Bu tür mezarlar, MÖ. 8-6.yy sonu arasına yani Etrüsk medeniyetinin ilk dönemine aittir.

Bu alanda, yaklaşık 1000 adet kurgan tipi mezarlık mevcuttur. Kurgan tiplerinin dışında farklı mezar tiplerinin de bulunduğu bu devasa mezarlık, MÖ. 9.y.y'dan (Villanovan Kültür) daha geç Etrüsk dönemine (MÖ. 3.yy) kadar kullanılmıştır. En eski mezarlar, ölülerin küllerinin bulunduğu urnelerin konulduğu çukurlar şeklindedir. Daha sonraki Etrüsk dönemine ait genelde iki tür mezar vardır: "Kurgan/Tümülüs" tipi mezarlar ve "zar" olarak adlandırılan, nekropolis içindeki yollar boyunca uzun sıralar halinde inşa edilen basit kare mezarlar. Ziyaret alanı iki yol, Via dei Monti Ceriti ve Via dei Monti della Tolfa'yı da (MÖ. 6. yüzyıl) içerir.

(241) Cerveteri ; Caere, Caisra, Cisra (Bugünkü Lazio, Roma Şehir sınırları içinde)

Resim 107: <http://depts.washington.edu/>
Canino Atlas Obscura Museo e Necropoli di Cerveteri

Resim 108: Necropoli della Banditaccia (Cerveteri)

1 - Via degli Inferi (street of Hades)

2 - Tomba dei Capitelli

(Tomb of the Capitals)

3 - Tombs of the late period

4 - Tufa containers (Ziri)

5 - Tomba della Capanna

(Tomb of the Hut)

6 - Excavation of tombs of the late period

7 - Tomba dei Rilievi

(Tomb of the Bas-reliefs)

8 - Tomba della Cornice

(Tomb of the Cornice)

9 - Tomba della Casetta

(Tomb of the House)

10 - Via dei Vasi Aretini

(Street of the Aretine Vases)

11 - Via dei Monti della Tolfa

(Street of the Tolfa Hills)

12 - Tomb of the Street of the Tolfa Hills

13 - Via dei Monti Cerifi

(Street of the Cerveteri Hills)

14 - Maroi Tumulus

15 - Tumulus of the

Polichrome Cornice

16 - Tumulus with decorated drum

17 - Mengarelli Tumulus

18 - Drainage tunnel

19 - Tumulus of the Colonel

20 - Tomba a Dado (Cube Tomb)

21 - Drainage channel

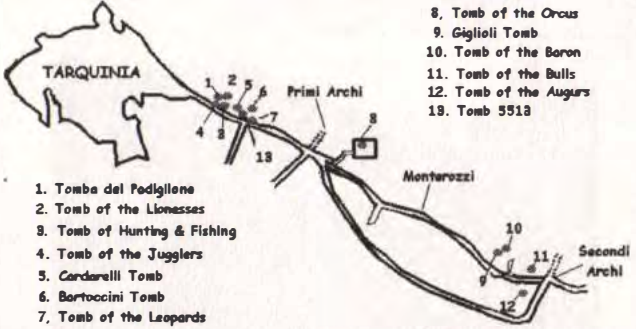

Dev Kurganların içindeki iç mezarlar arasında “dromos” adı verilen bir koridor, merkezi bir salon ve iki tarafta birkaç oda bulunmaktadır. İç mekânlar bazen gündelik hayat sahnelerini temsil eden fresklerle boyanır. Genellikle kare veya dikdörtgen biçimindeki merkezi salon, taş yataklarda uzanmış ölü bedenleri barındırırken, çevresindeki odalar ölülerin eşyalarına ev sahipliği yapar. Bu eşyalar ölünün hayattayken kullandığı eşyalar ve sahip olduğu değerli nesnelerdir.

Resim 109: Necropoli della Banditaccia (Cerveteri)

Monterozzi olarak da bilinen ve 6000'e yakın mezar içeren **Tarquinia Nekropolü**²⁴² de, Cerveteri nekropolü ile birlikte Etrüsk medeniyetinin en önemli ve en iyi korunmuş nekropollerinden biridir. MÖ. 7.yy'dan itibaren yapılmış olan 200 boyalı mezarı ile bu alan, Etrüskleri tanımamıza yardımcı olan en kıymetli arkeolojik sit alanıdır.²⁴³

Resim 110: Monterozzi Nekropolü (Tarquinia)

(242) Bugün Lazio sınırları içinde.

(243) Hunter, Juggers, Damsel, Cardarelli, Lashing, Lotus Flower, Lionesses, Gorgoncion, Caronti, Leopards, Bacchante Türbeleri

Resim 111: Leoparlar Mezarı/Monterozzi Nekropolü (MÖ. 530-520) Tarquinia

Resim 112: Augur Mezarı /Monterozzi Nekropolü (MÖ. 530-520) Tarquinia

*Resim 113: Lidya Anıt Mezarları (Tümülüs),
Bintepeler, Salihli Göl/marmara Yolu/Türkiye*

2.9. Etrüsklerde Sanat:

Etrüsklerin mitolojik öğelerine ve günlük yaşamlarına dair en zengin bilgi kaynağı, onların sanatıdır. Günümüze ulaşabilen çok sayıdaki Etrüsk sanat eserinin, atmosfer koşullarıyla zamanın yıpratıcılığına dayanabilmiş olmalarının tek nedeni, kusursuz bir tekniğin ürünü olmalarıdır. Teknolojik ve dekoratif özelliklerin dışında, Etrüsk sanatında bir diğer övgüye değer konuda seri halinde hazırlanan sanat eserlerinde tekrarı yenmiş olmaları ve değişik anlamlı, özgün anlatımdaki başarılarıdır.

Etrüsk sanatını biçimlendiren başlıca unsurlar; Anadolu uygarlıklarının etkileri, öldükten sonra yaşama inanç ve kehanet (bilicilik), ölü gömme gelenekleri, savaş kültürü, ticaret aracılığıyla farklı kültürle olan etkileşimler olarak sayabiliriz.

Etrüskler Greklerden farklı olarak, sanatlarını daha çok öbür dünyaya, mezarlarına ve lahitlerine adanmışlardır. Esin kaynakları hiçbir zaman tarihsel olaylar, günlük yaşantıya ait kutlamalar, sportif yetenekler gibi din dışı konular olmamıştır. Mezarların sadece %2'si boyanmıştır ve bu yüzden Etrüsk eliti tarafından göze çarpan tüketimin en yüce örneklerini oluştururlar.

Etrüskler, yabancı sanatı da (mezarları ithal parçalarla doldur) büyük takdirle karşıladılar ve diğer kültürlerin sanatında hâkim olan fikirleri ve biçimleri kabul ettiler. Ama aynı zamanda sanata kendi fikirlerini kendi geleneklerini de eklediler. Zaman zaman doğudan getirdikleri motifler ile Grek motiflerini benzersiz bir şekilde harmanladılar. Lahitlerinde görülen figürler özellikle çift figürleri yakından incelediğinde, Arkaik Grek modellerine benzemekle birlikte Etrüsk sanatçısının yakaladığı şefkat hissi bütünüyle sadece onlara özgüdür.

Etrüsk Sanatı; dört evrede incelenir:

1. Oryantalist Dönem; (MÖ. 700-600) Doğu etkileri barizdir.
2. Arkaik Dönem: (MÖ. 600-450) Etrüsk sanatının en parlak ve en özgün olduğu dönemler.

3. Duraklama Dönemi: (MÖ. 450-320) Siyasi gerileme sanata da yansımış.

4. Helenistik Dönem: (MÖ. 320'den sonra) Etrüsk sanatının son parlak dönemi. Daha sonra Roma etkisi ağır basacaktır.

Etrurya'daki sanatsal bulgular; MÖ. 7.yy'dan MÖ. 1.yy'a kadar tarihlenen seramik kaplar, yüzlerce bronz, taş ve pişmiş topraktan yapılmış heykelcik ve mimari heykeller, mezar odalarına çizilmiş duvar resimleri, sikkeler, yontulmuş değerli taşlar, 3000 civarında oyulmuş bronz ayna, nadide kuyumculuk örnekleri ve fildişi kapları içermektedir.²⁴⁴

2.9.1. Etrüsklerde Seramik;

İtalya'da bulunan seramik kaplarda MÖ. 7.yy'da birdenbire ani bir değişiklik olmuş, kaba hamurdan düşük fırın ısılarında yapılan seramiklerin (Villanovian impasto) yerini, Etrüsklere özgü "**Bucchero**" denilen ince hamurlu, siyah renkli, parlak, çok daha kaliteli yapılmış, farklı figürler içeren seramikler almıştır.

İlk kez MÖ. 7. yy'ın başlarında Caere kentinde yapıldığı saptanan bu seramiklerin parlak siyah rengi, pişirilirken indirgeme metodu (oksijenle temasın kesilmesi) uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Bucchero; amfora, sürahi, kadeh, tas gibi çeşitli biçimlerde olabilmekteydi. Bu seramiklerde bezemeler önceleri kazıma, daha sonra ise kabartma teknikleri ile yapılmıştır. Bugün de zarafetleri ve güzellikleri ile halen büyük hayranlık uyandıran bu kaplar, dünya müzelerinin en değerli parçalarını oluşturmaktadırlar. Yüzyıllar geçtikçe, tabii ki farklı teknikler ve süslemelerde kullanılmışlardır.²⁴⁵

(244) Bonfante, J., Swaddling, J., A.g.c., s.15

(245) Rasmussen, Tom B. (1979). Bucchero pottery from Southern Etruria. Cambridge: Cambridge University Press

*Resim 114: İlkel Villanovian
İmpasto Seramik (MÖ. 8.yy)*

*Resim 115: Etrüsk Bucchero Örnekleri
(Museo Archeologico Nazionale Floransa)*

Etrüskler, Bucchero çömlekleri dışında, siyah ve kırmızı figürlü vazo resminin yerel versiyonları olan çömlekleriyle de bilinmektedirler. Ölü küllerinin konulduğu urnelerde Etrüsk seramiklerinin en önemli örneklerini oluşturur.

Grek kolonileriyle ticaret sayesinde çok sayıda Grek vazoları da Etrurya'ya gelmiştir. Bu vazolardan etkilenen Etrüsklü sanatçılar, "Etrüsk-Korinthos" tarzı denilen siyah renkli yeni bir stil geliştirmişlerdir. MÖ. 480'e kadar süren bu stil son evresinde silüet çizimi tarzına yönelik bir eğilim geliştirmiş.

Etrüskler, bu tarzın Hellas'da icat edilmesinden yaklaşık yarım yüzyıl sonra, yaklaşık MÖ. 490 civarında kırmızı figürlü (kırmızı-sahte figür olarak da bilinir) tekniğini de taklit etmişlerdir. MÖ. 4.yüzyılın ikinci yarısında mitolojik temalar ortadan kalkmış ve vazo gövdeleri çoğunlukla süs ve çiçek motifleriyle kaplanmıştır.

*Resim 116: Etrüsk Siyah Figürlü Vaso
(MÖ. 5.yy) / Kırmızı Figürlü Vaso(MÖ. 4.yy)*

Zengin Etrüskler, aynı zamanda büyük sanat koleksiyoncularıydılar. Bugün dünya müzelerini süsleyen günümüze ulaşabilmiş Grek vazolarının büyük çoğunluğu Etrüsk mezarlarından çıkarılmıştır. Etrüskler yine kendi ürettikleri sanat eserlerini de yaygın bir şekilde ihraç etmişlerdir. Ürettikleri Bucchero ürünlerini, İspanya'dan Suriye'ye kadar Akdeniz'de yaygın olarak rastlamak mümkündür. Etrüskler aynı zamanda Orta ve Kuzey Avrupa kabileleri ile de ticaret yapmıştır. Eserleri böylece bugünkü modern İsviçre ve Almanya'ya, Alpler boyunca Kelt bölgelerine kadar ulaşmıştır.

Resim 117: Etruscan "Aryballo" Terracotta Sürahi (1860 da Bolzhaya Bliznitsa tumulusunda bulundu- Phanagoria, Güney Rusya) ²⁴⁶

(246) part of the Bosporan Kingdom of Cimmerian Bosphorus; on exhibit at

Fakat Etrüsk sanatının en büyük etkisi, komşuları ve genel olarak Romalılar gibi kültürel ardıllarınadır. Roma, MÖ. 3. yüzyılda Etrüsk şehirlerini fethetti ancak bu şehirler bağımsız sanat üretim merkezleri olarak kalmaya devam ettiler. Ancak zamanla Etrüsk ve Roma sanatı çoğu zaman ayırt edilemez oldu, sanat eserleri yavaş yavaş artık Roma tadı ve kültürünü yansıtıyordu.

Resim 118: Etrüsk Seramiklerinden Örnekler

2.9.2. Etrüsk Resim Sanatı;

Etrüsk sanatının en muhteşem eserlerini, mezar odalarına yapmış oldukları duvar resimleri oluşturmaktadır. Bu fresklerdeki figürler gayet dinamik, canlı renkler ve zengin giysileriyle resmedilmişlerdir. Mutlu ve sağlıklı görünümündedirler. Çoğunluğunda şölen havası vardır, müzik aletleri çalan, spor, av yapan ve dans eden figürlere sık rastlanılır. Başlangıçta gündelik hayattan alınan bu tip sahneler işlenirken, MÖ. 6.yy'dan itibaren işlenen sahneler dini ve mitolojik konulara evrilmiştir ve arkaik dönemin sadeliği hâkim olmuştur. MÖ. 5.yy'a gelindiğinde ise renkler zenginleşir, sıklıkla mitoloji, cenaze, ziyafet sahneleri ve yan duvarlarda dans eden, müzik aleti çalan daha ağır başlı, melankolik figürler kullanılmıştır. MÖ. 4.yy'ın ikinci yarısında dini inançların değişmesi, öteki dünya inancının artması mezar resimlerine de yansımıştır; ölünün ahirette atalarıyla buluşmak üzere yaptığı yolculuk, tanrıların huzurunda ziyafeti, ebedi huzura ulaşmak için katlanmak zorunda olduğu yer altı dünyasının korku unsurları vb. Bu korku unsurları, ölüyü karşılayıp yolculuğunda eşlik edecek olan vahşi mitolojik yaratıklar (demonlar) ile ifade edilmiştir.²⁴⁷

Resimli mezarlara Chiusi, Orvieto, Cerveteri, Vulci, Veii ve Tarquinia kentlerinde rastlanır. En iyi tanınan mezarlar Olgun Arkaik Dönem Tarquinia mezarlarıdır: Tomba dei Tori (550-540), Tomba delgi Auguri (540-530), Tomba delle Leonesse ve Tomba della Caccia e Pesca (530), Tomba delle Olimpiadi, Tomba dei Giocolieri, Tomba Cardarelli (520-510) ve Tomba del Barone (510) gibi.

Genelde Terracota (pişmiş toprak) levhaların üzerine yapılan resimler sonradan duvarlara monte edilmekteydi. Tarquinia'da, resimler, tebeşir veya odun kömürü kullanılarak ilk çizim ana

(247) Richardson,E.,A.g.e.,s.148

hatları ile ince bir taban sıva tabakasına uygulanırken, Cerveteri ve Veii'deki duvar resimlerinin çoğu, alçı alt katmanı olmayan taş duvarlara doğrudan uygulanmıştır. Etrüskler'in geç dönem mezar resimlerinde ise duvarın düzleştirilmesi için çoğunlukla kalın bir sıva tabakası uygulanmıştır. Bu resimlerde çizgi çok önemlidir, konturlar belirgindir, simetri ve stilizasyon vardır. Duvar resimleri dikkatle incelendiğinde kompozisyonu oluşturmak için sivri bir aletle çok ince eskiz çizgilerinin kazındığı görülmektedir. Şiddetli hareketler ve abartılı jestler dikkati çeker. Bu duvar resimlerinde resmin çerçeve içine alınmış olması dikkat çeken önemli bir unsurdur. Etrüsk resim sanatında kompozisyonlar simetri ve karşıtlık ilkesine göre basit bir şekilde oluşturulmuştur. İlk yapılan resim örneklerinde insan kafaları ve bacaklar profilden, omuzlar ise önden görünüşüyle resmedilmiştir. Vücut oranlarına çok fazla dikkat edilmemiş, anlatımcı bir üslup kullanılmış. Resimlerde en fazla kırmızı, siyah, beyaz, sarı, yeşil ve mavinin kullanılmış olduğu da dikkat çekmektedir.^{248 249}

Etrüsklerin mezar odalarına resim yapmaktaki amaçları, ölen kişi için son yaşam ortamı olan mezarlığı, mistik bir ilkedен yola çıkıp süslemektir. Resimlerin temaları, ölen kişinin sağlığındaki en anlamlı, en sakın ve hoş a gidecek türde dakikalarını yansıtmaktır. Bu yapılarıdaki dekoratif elemanlar dahi işlevlerini yerine getirirken, gerek rölyefleriyle, gerekse renkleriyle, ölen kişiye bir ev ortamından çok bir tiyatro alanı, bir av çadırı izlenimini verecek şekilde süslenmiştir. Genelde mezarın ortasına öbür dünyaya geçişi temsil eden bir kapı resmi de bulunur.

(248) Staccioli, 1978: 40-49

(249) Macnamara,E.,A.g.e.,s.93

Resim 119: Leoparlar Mezarı, Tarquinia (MÖ. 480-170)

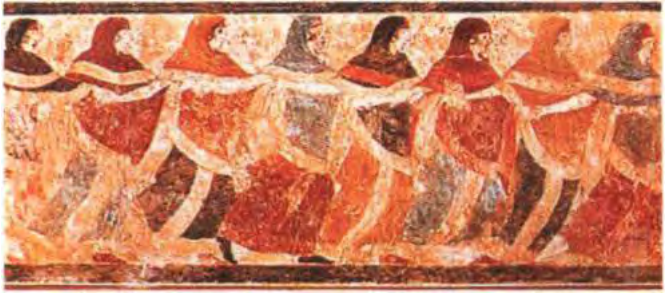
Resim 120: Av ve Balıkçılık Mezarı, Tarquinia (MÖ. 530-520)

Resim 121: Baron Mezari, Tarquina (MÖ. 6.yy)

*Resim 122: Infernal Chariot Türbesi (Pianacce Nekropolü)
Quadriga Infernale, Sarteano(MÖ. 4.yy)*

Resim 123: Cenaze Dansı, the Museo di Capodimonte (MÖ. 5.yy)

Resim 124: Aslanlar Mezarı/Tarquina (MÖ. 6.yy)

Resim 125: Bighe Mezari (Riproduzione della parete sinistra della Tomba delle Bighe di Tarquinia 1901; olio su tela, 204 x 516 cm; Boston, Museum of Fine Arts)

Resim 126: Baccanti Mezari, Tarquinia (MÖ. 520-500)

MÖ. 4.yy'a ait Vulci'deki François Mezarındaki Vel Saties portresinin, Avrupa resim sanatındaki en eski tam boy portre olduğu söylenir.²⁵⁰

(250) Thullier s.73

Resim 127: François Mezarı, Vulci (MÖ. 4.yy)

Resim 128: Boğalar Mezarı, Troyalı Aşil (Tomba dei Tori),
Tarquina(MÖ. 440)

Batı Anadolu'da ise duvar resimleriyle süslü Harta, Aktepe, Kızılbel, Karaburun II ve Tatarlı mezarları bulunmuştur. Duvar resimlerindeki konular Etrüsk resimleri ile paralellik gösteren kline²⁵¹ sahnesi, spor karşılaşmaları ve törenlerdir. Özellikle Lykia bölgesindeki Kızılbel'de çeşitli konuların yanı sıra Tomba dei Tori mezarında da gördüğümüz Troilos'un Akhilleus tarafından öldürülmesi konusu işlenmiştir. Benzerlik hem işlenen konuda hem de tarzdadır.²⁵² Tarquinia'daki Tomba dei Tori, Anadolu mitolojisiyle ilgili bir konuyu işleyen tek arkaik mezardır.

*Resim 129: Karaburun II Batı Duvarı Kline Sahnesi (Türkiye) /
Etrüsk Aslanlar Mezarı, Tarquina (MÖ. 6.yy)*

(251) Kline: Antik çağda, uyumak, dinlenmek ve yemek yemek için üzerine uzanılan kanape /ölülerin yatırıldığı genellikle taştan yapılmış sedir.

(252) Mellink, M.J. 1974: "Notes on Anatolia Wall Painting" Mansel'e Armağan I, Türk Tarih Kurumu, 537-547.

2.9.3. Etrüsk Heykeltıraşlığı;

Etrüsk heykelinin ana odağı insan vücuduydu. Bu anlamda Etrüsk heykeltıraşlarının başlıca konuları, Grek komşularınıninkine benzerdi, ancak sonuç genellikle çarpıcı bir şekilde farklıydı. Etrüsk heykeltıraş gösterimi, en azından korunmuş olduğu gibi, dinsel itaatle, cenaze törenine ve adak dinine sıkı sıkıya bağlıydı ve bu nedenle neredeyse sadece mezarlık veya kutsal ortamlarda heykel bulunurdu. Yapılan heykeller arasında zaman içinde gerçekten büyük farklılıklar vardır. Aynı zamanda bir kentsel merkezden diğerine her iki tarzın ve formun dramatik farklılıkları ile büyük bölgesel farklılıklar da dikkati çeker.²⁵³

Etrüsklerde Greklerden farklı kendilerine özgü bir heykel anlayışı söz konusudur. Genellikle kadın-erkek çifti birliktedir ve bunlarda güzel-çirkin anlayışı söz konusu değildir. Heykelleri yapılan insanlarda kahraman ve efsanevi insan tipi yoktur. Grek sanatında görülmeyen bir portre natüralizmi söz konusudur.

En çok kullanılan malzemeler, terracota (pişmiş toprak) ve bronzdur. Taş ve mermer kullanımı çok azdır. Terracota heykellerin hemen hemen tamamı tapınak çatılarına akroterion olarak yapılmışlardır. Birkaç örnek dışında, genelde doğal boyutlardan küçük heykeller görülür. Çoğu adak amacıyla yapılmışlardır. Konular genellikle, Doğu kökenli olup ölü kültü, mitolojik figürler, din konulu sahneler içermektedir.

Duvar rölyefleri kilden yapılyordu. Bu yapıtlar ya oldukları gibi kilde (terrakota şeklinde) kalıyorlar ya da bronzla dökülüyorlardı.

(253) Warden P.g: Etruscan Sculpture Oxford Univ.press 2011

Resim 130: Tarquinia, Ara Della Regina 'daki Kraliçe Sunağı'ndan Bir Çift Kanatlı At (Atın kuyruğunda düğüm olması ilginç bir ayrıntı)

Resim 131: Murlo Sarayı Frizleri (MÖ. 6.yy)

Büyük ölçekli veya anıtsal Etrüsk heykellerinin birkaç örneği hayatta kalmıştır. Antik kaynaklara göre, bilinen en ünlü Etrüsk heykeltıraşı **Veii’li Vulca**’dır. Etrüsk heykeltıraşlığının başyapıtı kabul edilen Veii Apollo’sunun ona ait olduğu tahmin edilmektedir. MÖ. 6.yy’ın ikinci yarısında Capitolium Tapınağı’nın dekorasyonunu yapmak için Roma’ya çağırılmıştır.²⁵⁴

Halikarnoslu Dionysos; “Vulca ismindeki bir sanatçı Tarquinius tarafından, Capitolium tapınağına konulacak bir pişmiş topraktan Jupiter heykeli yapmak üzere Roma’ya davet edildi. Vulca, Roma’dayken Hercules’in de bir heykelini yaptı,” diye yazmıştır.²⁵⁵

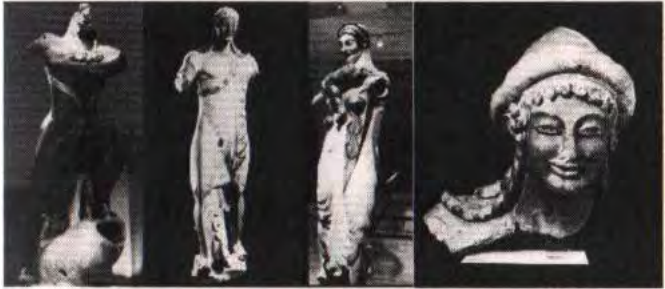
Etrurya’nın sanat merkezi kabul edilen Veii kentinin hemen dışında, MÖ. 510’da yapılan büyük tapınağı, iştiraki hazine binaları, müstakil sunak, taş tüplü drenaj ve kil ile kaplı kutsal dikdörtgen bir havuz ile Portonaccio kutsal alanı duruyordu. **Portonaccio Tapınağı**, tipik yan girişi ve ön basamakları olan Etrüsk tasarımı idi. Kenarları boyunca 18,5 m ölçülerinde neredeyse kare bir volkanik tuf blokları üzerine inşa edilmiştir. Çatının uçları gorgo, maenad ve nehir tanrılarını betimleyen terrakotta antefixleri taşıyordu. Büyük terakota heykelleri ise çatının merkezi sırtındaki eyer benzeri fayanslar üzerinde duruyordu. Bunlar oğlunu (Apollo’yu) emziren Leto, Apollo ve Herkül heykelleridir. Her ne kadar burada çoğunlukla Apollo heykelleri bulunmuşsa da aslında bu tapınak Menerva’ya adanmıştı.

(254) Staccioli s31

(255) Dion. Hal., II. 54

Resim 132: Portonaccio Menerva Tapınağı(temsili), Veii (MÖ. 510)

*Resim 133: Portonaccio Menerva Tapınağı Heykelleri,
Veii (Herkül, Apulu, Leto, Hermes)*

Apulu/Apolla, ona saldıran Herkül'e hızla ilerler; Kendinden emin görünüyor ve gülümsemesi can sıkıcı. Apolla'nın bu garip vahşi gülümsemesi, arkaik Etrüsk sanatındaki özgün ve cazibeyle özdeşleştirilen ilkel bir animiteyi gözler önüne seriyor.

Apulu'nun saçları omuzlarına ve boynuna ve sırtına düşer ve örgüleri stilize, geometrik kıvrımlara dönüşür. Figür, Grek figürleri gibi parlak renklerde boyanmıştır. Arkaik Grek heykellerinin ve Kouros'un (erkek figür) aksine, Apulu figürü hareketle dolu ve izleyiciye Grek tarzından tamamen farklı bir estetik sunuyor. Apulu figürü dinamik ve esnektir ve çıplak olmak yerine, bir omuzunun üzerini örten bir tebenna (toga) giyer. Giysinin kıvrımları desenli ve stilizedir, izleyicinin tanrının göğsü ve uyluk kaslarını net bir şekilde ayırt etmesine izin verir. Etrüsk sanatçısı Apulu'ya farklı bir arkaik bir gülümseme uygularken buna hareketi de katmaya çalışmış.

Resim 134: MÖ. 6.yy Grek Kouros Heykeli / Etrüsk Veii Apollası

Etrüsk Lahitleri;

Etrüsk mezarlarında bulunan lahitler, hem onların sanatları hem de sosyal yaşamları hakkında değerli bilgiler vermektedir. Taştan ve pişmiş topraktan (terracota) yapılmışlardır. Etrüsk lahitlerinde hem ölenin adı hem de lahdin kapağında ölenin uzanmış olarak kendi tasviri yer alırdı. Lahitlerin en erken örnekleri MÖ. 6.yy'da pişmiş topraktan yapılmıştır. Normal insan boyutlarına uygun lahitler (**sarcophagus**) yanında daha küçük olan urne (**urn**) terracota **lahitler** de mevcuttur.

Grek dünyası ile eski Roma arasında kültürel bir bağ olarak hareket etmedeki bariz rollerinin yanı sıra, Etrüsk sanatçılarının belki de en kalıcı mirası, bazen portre yapmak için çabaladıkları gerçekçiliktir. Kısmen idealize olmasına rağmen, Etrüsk lahitlerinin üzerindeki mezar resimleri, bireyin fiziksel kusurlarını ortaya çıkaracak kadar dürüsttür ve sanatçıların, bireyin eşsiz kişiliğini tasvir etmeye yönelik açık bir girişimi vardır.

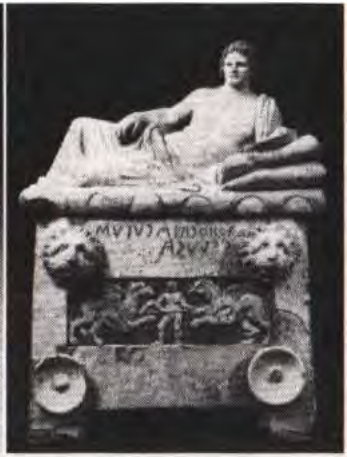
Resim 135: Etrüsk Evli Çift Lahit Kapağı (MÖ. 2.yy), Volterra Müzesi

Cerveteri'deki bir mezardan çıkarılan altıncı yüzyılın sonlarına ait bir lahit, bir yemek kanepesinde bir çiftin uzanmasını gösteren bir pişmiş toprak lahittir. Lahit, sadece Etrüsk Arkaik stilini değil, aynı zamanda pişmiş topraklarla çalışma konusunda Etrüsk yeteneğini de gösterir. Figürlerin torsları modellenmiştir ve kafaları, badem şekilli gözler, uzun burunlar ve dolgun dudaklar ile tipik Etrüsk yumurta kafa biçimindedir. Saçları stilize edilmiş ve jestleri canlandırılmıştır. Etrüsk sanatı boyunca, hem heykel hem de resimde jest kullanımı görülür. Erkeğin kadına sarılması nedeniyle çift, samimi ve sevecen görünmektedir. Heykele yakından bakıldığında bazı özellikler ortaya çıkıyor. İlk olarak, yüzleri aynıdır ve aslında büyük olasılıkla Etrüsk terracotta heykellerinde yaygın olan bir teknik olan aynı kalıptan yaratılmışlardır. Özdeş yüzler, erkeğin sakalı da dahil olmak üzere kadın ve erkek saçlarının eklenmesiyle ayırt edilir. Ayrıca, üst bedenlerinin modellemesine rağmen, figürlerin ayakları düz

ve oldukça cansızdır, figürlerin üst yarısının canlılığıyla ilgili garip bir tezat oluşturmuş.

Resim 136: Terracotta Sarcophagus/ Lahit, (MÖ. 530) Cerveteri

Resim 137: Etrusk Terracota Urne Lahitler, (geç MÖ. 3.yy, Museum of Fine Arts, Boston/ MÖ. 200 National Archaeological Museum of Perugia)

Resim 138: Terracotta Urne Lahit MÖ.150 / Penelli Sarcophagus MÖ. 550-525, Cerveteri the British Museum

Resim 139: Etrüsk Lahit (Vatican Museum)

Resim 140:Etrüsk Lahit boyalı terracotta, Seianti Hanunia Tlesnasa adlı kadına ait lahit MÖ. 150-130/ (MÖ. 150-140) the British Museum

*Resim 141: Tetnies Ailesi/ İki Ayrı Çift Volkanik Tüften Lahit Kapak
Örnekleri-Vulci (Geç MÖ. 4.yy ve erken MÖ. 3.yy)*

Photo © Museum of Fine Arts, Boston

Etrüskler ayrıca, “stel” denilen üzeri kabartmalı ve yazılı mezar taşları da kullanmışlardır.

2.9.4. Etrüsk Bronz Eserleri;

Bronz, Etrüsklerin ustaca işledikleri heykellerin yanı sıra mobilya, kap, kazan, ayna, şamdan, cista²⁵⁶ vb. çeşitli eşyaların yapımında da sıkça kullandıkları bir malzemedir.

İtalya Yarımadası'nın diğer bölgelerine nazaran Etruria zengin metal kaynaklarına, özellikle de bakır, demir, kurşun ve gümüşe sahip olduğu için şanslıydı. Erken Etrüskler, bunlardan yararlanmasını iyi bildiler ve çok çeşitli mallar üretmek için özellikle bronzu kullandılar, ama bizim için en önemlisi yaptıkları heykellerdir. Bronz dövülmüş, kesilmiş, kalıplar kullanılarak dökülmüş ya da balmumu tekniği ile kalıplanmış, kabartılmış, oyulmuş ve çeşitli tekniklerle perçinlenmiştir. Birçok Etrüsk kenti, bronz eserlerin üretiminde uzmanlaşmış atölyeler kurdu ve üretim ölçeği hakkında bir fikir vermek için Romalıların, MÖ. 263'de Volsinii'ye (modern Orvieto) saldırdıkları sırada 2,000'den fazla bronz heykel yağmaladıkları söyleniyor.

Madeni Etrüsk imalat ürünlerinin MÖ. 6. yüzyıldan itibaren Akdeniz bölgesinde ticareti yapılıyordu. Altın ve bronzdan yapılan yüksek bir standardı olan Etrüsk ürünleri Greklerde de büyük hayranlık uyandırılıyordu. Özellikle bronz küçük heykelcikler. 15-41cm boyutlarında olan bu adak heykellerin tamamı Kuzey İtalya'da üretilmiş.²⁵⁷ Pilinius şöyle yazmıştır; "Bronzun ana kullanım yeri tapınaklarda insanların tanrılara adadıkları nesnelerdedir. Bronz ayrıca devlet tarafından önemli yurttaşlar için dikilmiş onur heykellerinde de kullanılıyordu."²⁵⁸

Heykellerin dışında ayrı bir yer tutan Etrüsk aynaları da çok kıymetlidir. Çünkü arkalarına işlenen resimler ve yazılar sayesinde Etrüskler hakkında daha fazla bilgi elde edinmemiz

(256) Cista; Eski Mısırlılar, Grekler, Etrüskler ve Romalılar tarafından çeşitli pratik ve mistik amaçlar için kullanılan kutu veya sepettir.

(257) Arık Rukiye, s151

(258) Plin., Nat. Hist., XXXIV.9.15

mümkün olmuştur. Bu aynalar sahibi oldukları kadınlarla beraber genelde mezarlarına da konulurdu.

En ünlü iki bronz Etrüsk Heykeli, Arezzo Kimerası (Chimera) ve Roma Capitol tepesindeki Dişi Kurt heykelidir kuşkusuz.

*Resim 142: Arezzo Chimera'sı.
(Baş Tanrı Tin'e adak figürü)
Museo Archeologico Nazionale,
Florence (MÖ. 4.yy) 78x129cm.*

Roma'nın en yüksek tepesinde bulunan Capitolini Kurdu, MÖ. 5.yy'da Etrüsklerce ilk yapıldığında tek başınaydı. Roma'nın kurucuları kabul edilen ikizler Romus ve Romulus, MS 15.yy'da Antonio Pallaido tarafından sonradan eklenmiştir. Thullier "Roma Erturia'yı yendi ama Erturia da kuruluş mitini ona miras bıraktı," der.²⁵⁹

*Resim 143: Capitoloni Kurdu.
Musei Capitolini, Roma (MÖ. 5.yy) 75x114cm.*

(259) Thullier s.123

Resim 144: MÖ. 4yy. Marzabotto, Museo Nazionale Etrusco Pompeo Aria / Metropolitan Museum Bronz Adak/ Bronz Cista (Columbella necropolis, Praeneste, MÖ. 350-330)

Resim 145: Bronz Herkül (MÖ. 300-100) / Oturan Çocuk, Tarquinia, (MÖ. 3-2.yy) Vatikan Müzesi²⁶⁰

(260) Museo Etrusco Gregoriano, Vatican

Resim 146: Etrüsk Bronz Figürler (MÖ. 480-470). Bologna: Museo Civico Archeologico di Bologna. Source: Pinterest / Cista Ayağı MÖ. 490 Vulci

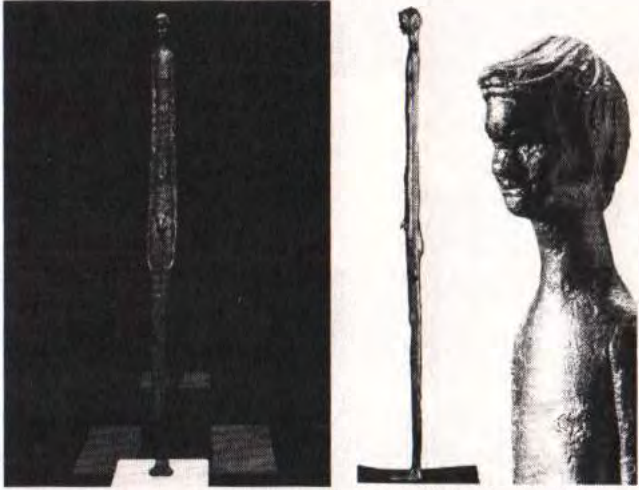

*Resim 147: Todi Mars (MÖ. 5.yy-Perugia) Vatikan Müzesi/ Genç Adam
Bronz Portresi (MÖ. 300-Fiesole). Musée du Louvre, Paris.*

*Resim 148: Hatip Heykeli (The Orator), MÖ. 100, Etrüsk Aule Metele'nin
Heykeli (Latin: Aulus Metellus). Heykelin Eteğindeki Etrüskçe Yazılar*

Etrüskler, bu büyük ve üstün işçilik gösteren yapıtların yanı sıra MÖ. 4-2.yüzyıllarda oldukça ilginç olan, ince ve uzun heykelcikler de yapmışlardır. Ortalama yüksekliği 50 cm olan bu figürlerin başları normal oranlarda işlenmiş, vücutları ise, anormal derecede uzatılmıştır. Özellikle Volaterrae ve Clusium çevresinde bulunan bu heykelcikler, büyük olasılıkla dinsel bir anlam taşımakta ve adak için yapılmakta idi.²⁶¹ Muhtemelen modern zamanın ünlü heykeltıraşı Giacometti de bu heykellerden esinlenmiş olmalı.

Resim 149: Etrüsk Bronz Heykeller / Ombra della Sera -Volterra (MÖ. 3.yy)

(261) Tulumay,E.T., A.g.c.,s.123

Etrüsk Bronz Aynaları;

Etrüskler, Romalılar tarafından oldukça fazla kadınsı ve parti sever olmaları nedeniyle çok fazla eleştiriye maruz kalmıştır ve mezarlarında ve başka yerlerde bulunan çok sayıdaki bronz ayna sayesinde eski Akdeniz'in büyük narsistleri olarak adlandırılmışlardır.²⁶²

Etrüsklerin "*malena*" ya da "*malstria*" olarak bilinen aynaları, MÖ. 6-2.yy arasında üretilmiştir. Pratik günlük kullanımın bir nesnesi olmasının yanı sıra, ince oyulmuş sırtlarıyla aynalar, aristokrat Etrüsk kadınları için bir statü sembolü idi ve bir gelinin çeyizinin en önemli parçası olarak verilir.

Tek bir sap kullanılarak elde tutulacak şekilde tasarlanan aynaların yansıtıcı tarafı, yüzeyin yüksek oranda parlatılması veya gümüşlenmesiyle yapılır. MÖ. 4. yüzyıldan itibaren bazı aynalar, tek bir menteşe tarafından takılan içbükey bir örtü ile korunmuştur. Kapağın iç kısmı, kullanıcının yüzüne fazladan ışık yansıtacak şekilde cilalanırken, dışarıda taşınan kabartmalar bir kurşun arkalık ile doldurulmuştur. Bronz aynaların düz ters tarafı, düz kalmamışsa (hayatta kalan örneklerin yarısı öyle), oyulmuş dekorasyon, yazıt ve hatta oyulmuş sığ kabartma için ideal bir tuval.

Sahneler ve içlerindeki figürler, aynanın sahibi çoğu zaman ayna kenarındaki yazılar ile tanımlanmıştır. Örneğin, "Larthe Puruhena'nın Aynasıym" (*Mi malena larthia puruhenas*) veya bazen de vericiyi de tanımlayabilirlerdi; "Annesi Tite Cale'ye Hediye Olarak Bu Aynayı Verdi" (*Tite Cale: atial: turce malstria: cver*) gibi.

Yaklaşık 300 aynada, çoğu kadın adı olmak üzere, üzerinde yazılı isimler vardır ve bu yüzden aynalar Etrüsk kadınları arasında okuryazarlığın önemli bir göstergesidir. Popüler konular düğün hazırlıkları, kucaklaşan çiftler ya da giyinme sürecinde

bir hanımefendi. Fakat ayna dekorasyonu için kullanılan en yaygın konu, mitolojidir. Sahneler genellikle bükülmüş sarmaşık, mersin veya defne yaprağından kenarlar ile çevrilmiştir.

Etrüsk ayna dekorasyonunun ana amacı sadece dekorasyon gibi görünmüyor. Bununla birlikte, bu değerli nesneler, örneğin gelin ve damadın farklı klanlardan geldiği zaman, servetinin ve aile bağlarının sembolik transferleri haline gelebilir ya da dekorasyon ya doğrudan ya da metaforik olarak, iki ailenin mirasının birliği olarak temsil edilmiş olabilir.

Corpus Speculorum Etruscorum, dünyadaki mevcut tüm Etrusk bronz aynalarını yayınlamak amacıyla yapılan uluslararası bir projedir. İlk üç cilt 1981'de yayınlandı. Şu ana kadar toplam otuz dört fasikül üretildi.²⁶³

Resim 150: Hercules Tarafından Miacuch'un Kaçırıldığını Gösteren Etrüsk Bronz Ayna. (MÖ. 500-475) British Museum, Londra

(263) *Corpus Speculorum Etruscorum* ; G. Lloyd-Morgan tarafından Roma Araştırmaları Dergisi 73 (1983)

2.9.5. Etrüsklerde El Sanatları;

Etrüsk sanatının en büyük başarısı, sanatla el sanatları arasındaki geleneksel ayrımı ortadan kaldırmasıdır. ²⁶⁴ Sanatsal açıdan büyük ama boyutsal açıdan küçük nadide sanat eserleri üretmişlerdir. Konular genelde gene dinidir, figür veya figür parçacıklarında canlılık ve özgürlük vurgulanmıştır.

Etrüsklerde Kuyumculuk; Altını büyük bir ustalıkla işlemişlerdir. Kullandıkları teknikler genellikle granülasyon (habbe) veya filigran (telkâri) üsluplarıdır. Kullandıkları motifler günümüzde dahi büyük bir hayranlık uyandırmaktadır. Özellikle altın granülasyon tekniğinde büyük ustalık seviyesine erişmişlerdir.

Romalılar kuyumculuğa da Etrüsklerden öğrenmiş ve daha sonra diğer Batılı milletlere öğretmişlerdir. Avrupa'nın çeşitli müzelerinde bugün seyredilebilen Etrüsk mücevherlerinin güzelliği ve inceliği insanı hayran ve şaşkın bırakmaktadır. Meşhur Fransız Etrüskologlarından Raymond Bloch diyor ki: "Bunların eşi bugün yapılamamaktadır. Bugünkü kuyumcular Etrüsklerin bu inceliği elde etmeği nasıl başarabildiklerine akıl erdirememektedir."

*Resim 151: Etrüsk Dönemine Ait Granülasyon ve Telkâri Teknikleriyle Yapılmış Altın Küpe. (MÖ. 550-450) / Fibula, Cerveteri, (MÖ. 7.yy)
Vatikan Gregorian Etrüsk Müzesi*

(264) Staccioli, s.50

*Resim 152: Etrüsk Taç ve Altın Takılar
(Vulci, Camposcola Nekropolü) – Vatikan Gregorian Etrüsk Müzesi*

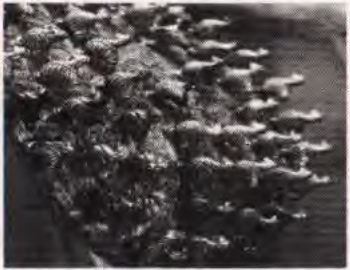
*Resim 153: Etrüsk Altın Küpe (MÖ. 530-480) British Museum/ Etrüsk
Altın Granülasyon Achelous Kolye Başı (MÖ. 5.yy) Louvre Müzesi*

*Resim 154: Etrüsk Altın Küpeler, (MÖ. 5.yy),
Metropolitan Museum of Art, New York*

Resim 155: Etrüsk Altın Küpeler 1. British Museum, Londra (10.6cm, 364 gram, M .3-2.yy, Perugia) / 2. Özel Kolleksiyon, Christies (M . 5.yy)

*Resim 156: Etrüsk Altın Bilezikler, Vatikan Müzesi
(Regolini Galassi Mezarı, Cerveteri (M .7.yy))*

2.10. Etrüsk Dili:

*Hetrescum no ligature*²⁶⁵

Günümüzde Etrüsk dili, bütün çabalara rağmen tam olarak çözülebilmüş değildir. Eğer çok önemli arkeolojik keşifler yapılmazsa daha da sırrını koruyacağı benzetilmektedir. Bunun yanında Etrüsk yazısı büyük ölçüde okunabilmiştir. Fakat alfabeyi çözerken karşılaşılan kolaylıklar, Etrüsk dilini çözerken yardımcı olamamaktadır çünkü Etrüsk dilini karşılaştırabilecek bir başka dil henüz bulunamamıştır.

Yazı ile alfabeyi birbirine karıştırmamak gerekir. Alfabe, dildeki her sesin bir tek işaretle gösterilmesidir ki bu süreç için en az 4000 yıllık bir zaman gerekmektedir. Yazıda ise her bir sesin tek bir işaretle gösterilmesi şart değildir. **Bütün yazılar bu süreci geçirip alfabe olmuş değildir.**

Bütün yazıların temelinde “ideogram²⁶⁶ -piktogram²⁶⁷ -hece - yarı hece - alfabe” gelişimi vardır. Ancak bazı yazılar, bu süreci

(265) Etrüskçe okunmuyor(Lat.)

(266) İdeogram; Sözleri veya düşünceleri işaret veya simgelerle ifade eden semboller.

(267) Piktogram; Bir şeyayı, bir objeyi, bir yeri, bir işleyişi, bir kavramı resmetme yoluyla temsil eden semboldür.

tamamlayamamış ya ideogram ya piktogram ya da piktogramın bir süreci olan hiyeroglif dönemi ile hece veya yarı hece döneminde donup kalmışlardır.

İlk yazıyı MÖ. '3500'lerde Sümerlerin kullandığı ve bu yazının Akadlar, Elamlılar, Babilliler aracılığıyla ve değişikliklere uğrayarak Fenikeliler'de fonetik dile dönüştüğü ve Hellas'a geçtiği kabul edilirdi. Ancakbugün artık yazının tek kaynaklı olmadığı bilinmektedir. Resim Yazısı, Hiyegrolif, Çivi Yazısı, Hece Yazısı, Arami, Sanskrit-Sogd, Hint, Slav, Karma ve Runik Yazılar gibi.

Runik yazıya Avrupa'da, Afrika'da ve Asya'da rastlamak mümkündür. Avrupa'da (Futhark, Markoman, Got, Anglosakson, Kelt), Arap Yarımadası ve Afrika'da (Tine, Cree, Libya, Tamaşek, Himyevi, Kenan), Karma Yazı olarak da (Grek, Pön, Vay, MÖ.ssogot, Gürcü ve Ermeni) Runik yazı kullanılmıştır.

Etrüskler, Runik yazıyı kullanan ve alfabe sürecini yakalamış bir medeniyettir. Ancak buradaki önemli nokta -ki buna Etrüskler de dâhildir- tamamı gelişmiş alfabe sürecini yakalamış bu yazıların bulundukları coğrafyaların hiçbirinde alfabe olmadan önceki süreçlere ait (ideogram, piktogram, hece, damga vb.) kalıntılar bulunamamıştır.

Oysa Asya kıtasının ortasında Baykal ve Balkaş, Issık göllerini, Tanrı Dağları'nı ve Yedi Su'yu da içine alıp kucaklayan ve Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgede ve bugünkü Sibirya, Altay, Tuva, Kazakistan, Kırgızistan, Kafkasya, Azerbaycan ve Anadolu topraklarında da rastlanılan kaya resimleri (petroglifler), zamanla soyutlaşıp tamgalara sonra da Runik yazıya dönüştüğüne dair yeterli sayıda alt süreçlere ait bulgu mevcuttur.²⁶⁸ Örneğin Rus arkeologların MÖ.14.000-12.000 olarak tanıttıkları Baykal Gölü'ne yakın Lena Kaya Resimleri, Kırgızistan'daki yaklaşık 100.000 adet resim olan Saymalıtış Kaya Resimleri²⁶⁹

(268) Somuncuoğlu Servet: Saymalıtış Gökyüzü Atları (Saimaluu-Tash Sky Horses), Atok Yayınları, 2011

(269) Saymalıtış: Kırgızistan, Tanrı Dağlarının kollarından Aladağ daki bir

ve Kazakistan'daki Tamgalısay kaya resimleri bunların en güzel örneklerdir. Göktürk yazısı da ideogram ve piktogram evresini geçirmiş, yarı hece aşamasına kadar gelmiş bir Runik yazıdır.²⁷⁰

Resim 157: Lena Kaya Resimleri(Rusya) -Saymalıtaş Kaya Resimleri(Kırgızistan)-Burhantin-Gazara Kaya Resimleri(Sibirya)

Sicilyalı Diodoras'a göre Homeros'tan önceki Grek şairleri, Pelasg alfabesinden yararlanmışlardır.²⁷¹ Bu alfabeye dayanan yazı türlerinin Avrupa'nın çeşitli bölgelerine buradan yayılmış olması da muhtemeldir. Bu alfabeyi İtalya'ya da Pelasglar getirmişlerdir. Bu düşünceye Yaşlı Pliny de katılmıştır. Etrüsklerin de Pelasglar ile aynı kavimden oldukları unutulmamalıdır. Pelasglar da muhtemelen Runik yazıyı kullanmışlardır.

Runik yazı; Avrupa kıtasında Etrüskler, Macarlar ve Kuzey Avrupa ülkelerinde (İsveç, Norveç, Finlandiya, Almanya vs.) yaşayanlar tarafından kullanılmış bir yazı sistemidir. Bu yazı sisteminin, Kuzey Avrupa ülkelerinde kullanılmış alfabesine Runik yazı ya da "Futhark" adı verilir. Futhark adı, alfabedeki ilk 6 harfin kullanılmasıyla oluşturulmuş yapay bir addır. Bu yazının batıda, doğudaki örneklerinden çok daha önce fark edilmesi sebebiyle ilk bu ad verilmiş ve sonra keşfedilen ama

vadide 3600-3400 **rakımda** yer alan, MÖ. 5000 ile MS. 1000 arasına tarihlendirilen 10.000 kaya üzerindeki 100.000 adet resim bulunan alan.

(270) Doğan İsmail: Etrüsk Yazısının Kaynağı: *Türk (Göktürk Yazısı)Tarih-ten Bir Kesit Etrüskler Sempozyumu*, 2007, s.160

(271) Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities

çok daha eski tarihli olanlarına da bu yüzden Runik yazı denilmesine yol açmıştır.

f	u	th	a	r	k	g	w
h	n	i	j	ae	p	z	s
t	b	e	m	l	ng	d	o

Resim 158: Runik-Futhark Yazı Sistemi

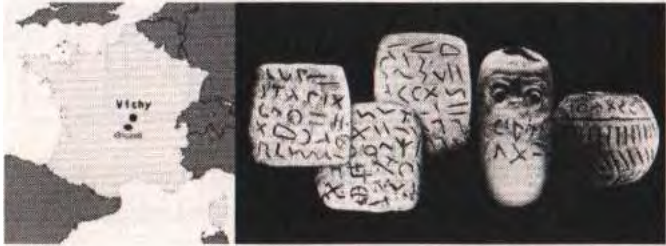
Çoğu kaya üzerine yazılmış olan, Avrupa'daki Runik yazıtlar MS 2. yüzyıldan 17. yüzyıla dek tarihlenmekte olup, sayıları 5.000'i aşmaktadır. Bunların çoğu İsveç'te, 1000 kadarı Norveç'te ve 700 kadarı Danimarka'dadır. Grönland, İzlanda, İrlanda ve Britanya Adaları'nda da Runik yazı metinlerine rastlanmıştır. Kuzey Avrupa'da kullanılan runik yazı Töton tarzı, Angıl tarzı ve İskandinav tarzı olmak üzere üç grupta ele alınır. Bu Runik yazıların bazıları kimi Etrüsk ve Ön-Türk metinlerinde de görüldüğü gibi sağdan sola doğru yazılmıştır.

Dünyada bilinen Runik Yazı örnekleri şunlardır;

- Kafkas
- Orhun-Yenisey
- Talas- Güney Sibirya
- Hazar
- Proto-Bulgar
- Sekel (Macar)
- Etrüsk
- Futhark

Batılılarca Germanik kökenli halklara ait olduğu iddia edilen (MS 2.yy) Runik yazıyı, Etrüskler onlardan 1000 yıl öncesinde zaten kullanıyorlardı.

1924'de Fransa'da Vichy'de bulunan MÖ. 2.500'e ait olduğu düşünülen Glozel Yazıtları da tarihi olarak çok daha eski olduklarından oldukça ilginçtir.²⁷² Neolitik perioda ait bu yazılar fonetik alfabelerden çok öncesi bir döneme aittirler.

Resim 159: Glozel Yazıtları

Eski yazıların çözülmesinde en çok kullanılan yöntem çift dilli yazıtların bulunması ve çözülmesidir. Eski Mısır yazısının çözülmesini sağlayan "Rosetta Taşı"²⁷³ gibi. Ne yazık ki Etrüsk dili için bu durum henüz söz konusu değildir. Bu yüzden Etrüskologlar başka bir yöntem geliştirmişlerdir. Etrüskler, başka halklarla İtaliyeliyle, özellikle Latinlerle, Greklerle ve Fenikelilerle yakın ilişkilerde bulundukları için bazı dini formüller ve mezar yazıtlarının ortak olabileceğini ön görerek buradan yola çıkıp,

(272) Glozel Buluntuları; 1924'ten 1930'a kadar kil tabletler, heykeller ve vazolar da dahil olmak üzere, bazıları sembol veya harflerle yazılmış, farklı dönemlere ait, 3.000'nin üzerinde eser keşfedilmiştir. (Fransa, Vichy)

(273) Rosetta(Reşid) Taşı: Yüzyıllar boyunca çözölemeyen Eski Mısır hiyeroglif yazısı, Napolyon'un 1798'deki Mısır Seferi sırasında bulunan bu taşın yardımıyla **çözölmüştür**. 1824 de Champollion yazıyı okuyabilmiştir.

bazı mezar yazıtlarını okuyabilmişler fakat bunlar hem çok kısa oldukları hem de bir takım kalıpları kullandıkları için Etrüsk dili hakkında beklenen bilgileri vermemiştir.

Etrüskologlar, Etrüsk dilinin tam olarak çözümü için arkeologların çift dilli bir yazıt çıkartmalarını halen beklemektedirler.

MÖ. 7.yy ile Milat'ın ilk yılları arasına tarihlenen elimize ulaşmış olan yaklaşık, 13.000 Etrüskçe yazıtın ekseriyeti kısa cümleciklerden meydana gelen belli kalıplarda mezar ve adak yazıtlarıdır, büyük kısmı da özel isimlerdir. Bu yazıtlardan bugüne kadar, 8.500 Etrüsk kelimesi tespit edilmiştir. Çoğu zaman sağdan sola doğru olmak üzere yazılmış bu yazıtların hemen hepsi okunmuş olmasına karşın, sınırlı sayıda sözcük hariç (bazı tanrı, mitolojik kahraman, şahıs, eşya, ay, sayı isimleri, akrabaılığı ifade eden bazı sözcükler, bazı unvanlar, fiiller vb. hariç) anlamlandırılmaları imkân dâhiline girmemiştir.

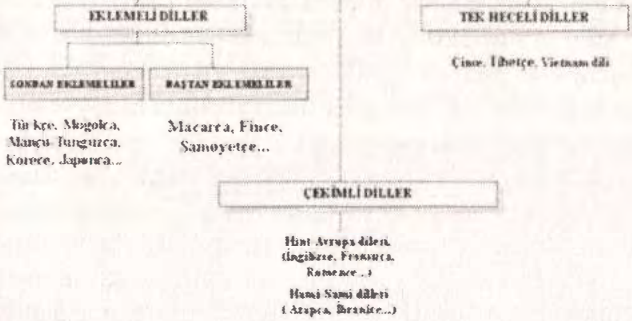
Batılı linguistlerin ortak görüşü; Hint-Avrupa dil ailesi mensubu diller gibi yazılmayan ve muhtemelen onlara benzer konuşulmadığı düşünülen fakat başka dil aileleriyle de akrabalık bağı kurulamayan Etrüskçe, henüz deşifre edilememiştir.²⁷⁴

Etrüsk yazısı alfabetiktir, hece yazısı değildir ve bitişken bir dildir. Kelime türetilirken kökler değişmez, köklerin sonuna belirli kurallara göre getirilen eklerle yeni kelimeler türetilir. Eklemeli dil grubuna dâhil Etrüskçede ön ekler yoktur sadece son ekler vardır.²⁷⁵ Yaşayan diller arasında eklemeli diller; Türkçe, Moğolca, Manço-Tunguzca, Korece, Japonca, Fince, Macarca ve Abazca vb. gibi birçok Kafkas ve Ural dilleridir. Ölü diller olarak ise; Sümerce, Hatti dili, Pelasg dili, Maya dili, Eski Kızılderili dilleri. Ayrıca Bask ve Kızılderili dilleri de eklemeli dillerdendir.

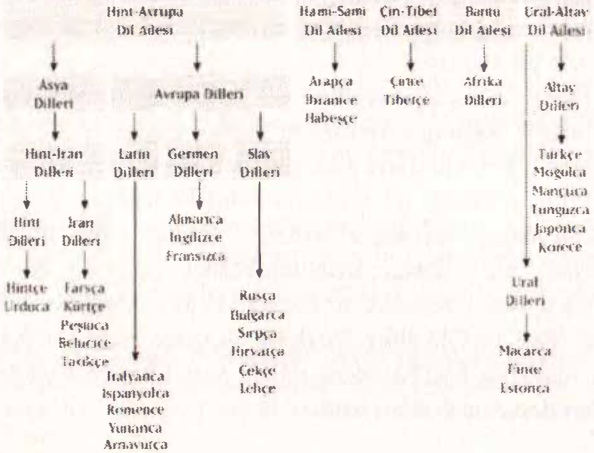
(274) Mallory P., Hint-Avrupalılar'ın İzinde-Dil, Arkeoloji ve Mit (çev. Müfit Günay), Ankara 2002, s. 109.

(275) Pallottino, M., A.g.e.,s.214

YAPISINA GÖRE DÜNYA DİLLERİ

KÖKEN BAKIMINDAN DİL AİLELERİ

Resim 160: Günümüz Dillerinin Yapı ve Kökenlerine Göre Sınıflaması

Etrüsk dili kuşkusuz Roma İmparatorluğu'nun ilk zamanlarına kadar bölgede konuşulmuştur. Latince Etrüskçenin yerini adım adım, yavaş yavaş almıştır. Etrüskçe yazılmış son mezar yazıtları MS 50 yıllarına aittir.²⁷⁶

Romalılar arasında, kendi dillerinden çok farklı olan bu dille ilgilenenler vardı. Fakat İlk Çağ'ın sonlarından itibaren bu dil unutulmuş ve günümüze birkaç anıt ve Latin yazarları tarafından yapılan alıntılar dışında yazılı metin kalmamıştır.

Elimizdeki en eski Etrüsk yazı örneği; Marsilianadan (Grosseto yakınında) çıkan bir fildişi yazı tahtasının üst kenarındaki alfabetik seri yazısıdır ve MÖ. 700 yıllarına tarihlenmektedir. Yazı yazmaya yarayan bu tabletin üzerinde sağdan sola doğru yazılmış, 26 işaretli bir alfabe saptanmıştır. Bunlardan yirmi ikisi Fenike alfabesinden gelme olup, diğer dördü Grek alfabesinden alınan harfler olduğu iddia ediliyor. Batılı bilim adamları Etrüsklerin bu alfabeyi ticari nedenlerle İtalya Cumae'deki Grek kolonisindeki komşularından aldıklarını savunmaktadırlar ancak Etrüsk alfabesinde Grek alfabesinde olmayan eski zamanlarda kaybolmuş Fenike harflerinin de bulunması, Etrüsklerin alfabeyi Greklerden almadıklarını destekleyen önemli bir noktadır. Yine daha önce bahsettiğimiz Limni Adasındaki stel üzerindeki yazılarda Grekler buralara gelmeden çok önceleri bu alfabenin birilerince, muhtemelen Etrüsklerin akrabalarınınca belki de yine kendilerince kullanılmış bir alfabe olduğunu zaten ispat etmektedir.

(276) Thuillier, s.14

Etrüskolog Fransız tarihçi Raymond Bloch ise şöyle yazmıştır; *“Latin alfabesi üzerinde yıllarca süren tartışmalar artık bitmiştir. Bazılarının iddia ettiği gibi, Latinler alfabeyi Cumae’de yaşayan Greklerden almamışlar, Kuzey komşuları olan Etrüsklerden almışlardır.”*²⁷⁷

Etrüskler, MÖ. 7.yy başından beri yazı yazıyorlardı. Yazı başlangıçta soylu çevrelere mahsustu. Ama çok geçmeden yazı halkın daha geniş katmanlarına yayılacaktı. Halktan olan zanaatkârlar, kendi ürettikleri eşyaları, seramikleri hatta mezar duvarlarındaki yaptıkları resimleri imzalıyordu.²⁷⁸ Oysa Avrupa medeniyeti bu seviyeye yani zanaatkârlıktan sanatçılığa geçiş aşamasının en önemli dönüm noktası olan sanatçının kendi eserine imza atabilme ayrıcalığına ancak Rönesans’ta, yani yaklaşık 2300 yıl sonra erişebilecektir.

Etrüsk yazısı, ilk ortaya çıktığı MÖ. 8.yy ile MÖ. 4.yy arasında harflerin biçimi ve sözcüklerin yazımları açısından farklılıklar vardır. MÖ. 4.yy’dan itibaren alfabe farklılaşmış, seslerde iç ses düşmesi oluşmuş, yani sesli harfler sözcüğün başlangıcında yer alır, fakat ortasında yazılmazlar, böylece sözcüklerde kısaltmalar oluşmuş. Örneğin; Rasena=Rasna gibi. Ayrıca Kuzey ve Güney Etruria arasında her konuda ve her zaman var olan farklılık, yazıda da karşımıza çıkar. Yani, Etrüsk yazısı hem kronolojik hem de bölgesel farklılıklar gösterir.²⁷⁹

(277) Bloch Raymond: The Origins of Rome, New York 1960, pp. 115, 116 ve Bloch;1963,s.120

(278) Thuillier, s.65

(279) Tulunay E.T.;s.216

The Etruscan Alphabet

Model Alphabet	7th-5th c. BCE	4th-1st c. BCE	Phonetic Equivalent
A	A	A A	a
𐌓	—	—	[b]
𐌀	𐌀	𐌀	c(=k)
𐌁	—	—	[d]
𐌂	𐌂	𐌂	e
𐌃	𐌃	𐌃	v
𐌄	𐌄	𐌄 𐌅	z
𐌆	𐌆 𐌇	𐌆 𐌇	h
𐌈	𐌈 𐌉	𐌈 𐌉	θ(=th)
𐌊	𐌊	𐌊	i
𐌋	𐌋	—	k
𐌌	𐌌	𐌌	l
𐌍	𐌍	𐌍 𐌎	m
𐌏	𐌏	𐌏 𐌐	n
𐌑	—	—	[s]
𐌒	—	—	o
𐌓	𐌓	𐌓 𐌔	p
𐌕	𐌕	𐌕 𐌖 𐌗	ś
𐌘	𐌘	—	q
𐌙	𐌙	𐌙	r
𐌚	𐌚	𐌚	s
𐌛	𐌛	𐌛 𐌜 𐌝	t
𐌞	𐌞	𐌞	u
𐌟	𐌟	—	ś
𐌡	𐌡	𐌡	φ(=ph)
𐌢	𐌢	𐌢 𐌣	χ(=x)
—	𐌤 𐌥	𐌤	f

Resim 164: Etrüsk Alfabeti

Letter	Usual Transcript		
		I	I (1)
		Λ	V (5)
		X	X (10)
		↑	L (50)
		C X	C (100)
		⊕	D (500) ∘ M (1000)
		⊕	M (1000) ∘ M̄ (10.000) ?
⊕	s		
2 5 3	s		
M M M	s		
3 3	s		
X X	s		
I # J	z		

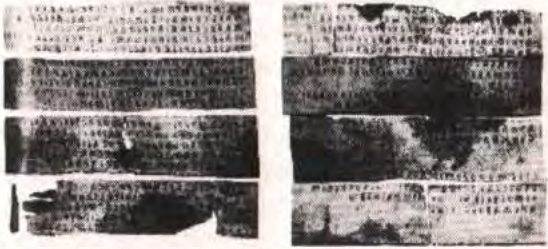
Resim 165: Islıklı Sesler (Latince Karşılığı Olmayan Harfler) ve Etrüsk Rakamları

İlginçtir, elimizdeki tek Etrüsk el yazması 19.yüzyılın ortasında İskenderiye’de, bir Hırvat tarafından bulunan Mısır mumyasının üzerindeki sargılardaki yazılardır. Zagreb Müzesi’ne götürülen bu mumya ve sargılardaki yazılar Etrüskçe geç dönem alfabesi ile yazılmış olup Helenistik dönem öncesine tarihlenmektedir.²⁸⁰ MÖ. 250 civarında yazıldığı tahmin edilen *Liber Linteus Zagrebiensis* (Zagreb Keten Kitabı) veya *Liber Agramensis* (Kitab-ı Agram) da denen keten üzerinde, siyah mürekkeple yazılmış olan yaklaşık 230 satır, 1200 civarı kelime-den oluşan, her satırı 5-7cm yüksekliğinde harflere sahip olan, 340x35cm boyutlarındaki, 12 sayfa oluşturacak şekilde bir içe bir dışa katlanmış bu kodex, muhtemelen bir dini takvimdir ve Etrusca Diciplina’nın bir bölümüdür. Bunun dini bir metin olduğu teorisi, ayinsel veya caydırıcı anlamlara sahip olduğu düşünülen yinelenen kelimeler ve ifadeler ile güçlendirilir.²⁸¹ Bu keten kitabın bir haruspexe-rahibe ya da İtalya’daki siyasal

(280) Richardson Emeline, “An Archaeological Introduction to the Etruscan Language”, *Etruscan-Life and Alterlife* (ed. Larissa Bonfante), Detroit, Michigan 1986, pp. 215, 229

(281) Olzscha K.: “Kalendardaten der Agramer Mumienbinden Die” *Aegyptus* 39 1959 s. 340 ff.

karışıklıklardan kaçıp Mısır'a yerleşmiş küçük bir Etrüsk topluluğuna ait olduğu ve daha sonra MÖ. 1.yy'da toplam uzunluğu 13.57m olan 11 adet şeritler halinde kesilip bir mumyaya sarmalamakta kullanıldığı sanılmaktadır.²⁸² Aslında mumyaya yapılacak bir DNA testinin çok şey açıklayacağına inanıyorum.

Resim 166: Liber Linteus Zagrebiensis (Ulusal Müze, Zagreb)

Etrüsk Külliyyatı; Etrüsk yazıtları içinde bugüne kadar tespit edilebilmiş kırktan fazla söz içeren, sekiz adet metin vardır. 2009 yılında son kez revize edilen bu külliyyat, yani “Testimonia Linguae Etruscae (TLE)” şu belgelerden oluşmaktadır; ²⁸³

. **Pyrgi Tabletleri-** (MÖ. 500) - 37 kelime... Bu tabletlerden ikisi Etrüskçe üçüncüsü ise hem Etrüskçe hem de Fenikece olmak üzere iki dilde yazılmıştır. Etrüskçe dördüncü bir bronz

(282) Thuillier s.64

(283) Massimo Pallottino, Maristella Pandolfini Angeletti, Thesaurus linguae Etruscae, Volume 1 (1978); review by A. J. Pfiffig in Gnomon 52.6 (1980), 561–563. Supplements in 1984, 1991 and 1998. A 2nd revised edition by Enrico Benelli appeared in 2009; review by G. van Heems

levha daha bulunmuştur. Ancak bu levha kırıktır. Caere Kralı tarafından tanrıça Uni / Astarte'ye adandığı anlaşıyor

. **Liber Linteus Zagrabienensis**- (MÖ. 250)- 1200 kelime...

. **Tabula Capuana**- (MÖ. 5.yy) - 390 kelime... Santa Maria Capua Vetere'de bulunmuş pişmiş topraktan ayin levhası. 50X60cm

. **Punta della Vipera'nın Kurşun Folyoları**- (MÖ. 500)- 40 kelime... Caere yakınlarında bulunan Menerva'ya adanmış tapınak kalıntıları arasında bulunan kurşun folyo şeridi...

. **Cippus Perusinus (Perugia Cippus) Taşı** -(MÖ. 3-2. yy)- 130 kelime... Asil Etrüsk aileleri arasında, bir mezarın bulunduğu bir mülkün paylaşımı veya kullanımı ile ilgili yasal bir sözleşmenin yazılı olduğu tahmin edilen dikilitaş. 1822'de İtalya'nın Perugia kenti yakınlarındaki San Marco tepesinde keşfedilen bir taş tablettir. İki yüzü de yazılıdır.

. **Piacenza Karaciğeri**- (MÖ. 200)- 42 kelime... Etrüsk Tanrı isimleri

. **Tabula Cortonensis**-(MÖ. 3-2.yy)- 206 kelime... Bronz levha üzerine Etrüskçe yazılmış bir eserdir. Eserde arazi alım satımı ile ilgili kurallar anlatıldığı tahmin edilmekte. 30x46 cm boyutlarındadır. Önde 32, arkada 8 satır vardır. Toplam 206 kelime içermektedir. Böbrek kırılmış gibi bir görünümü vardır.

. **Maglione/Grossetta Metal Diski** -(MÖ. 5.yy)- 70 kelime... İki yüzü sarmal yazıtlı yuvarlak kurşun levha, tanrı isimleri ve gömü kurallarının yazıldığı tahmin ediliyor.

. **Vicchio Steli**- 2016 yılında Floransa'nın kuzeydoğusundaki Mugello Vadisi'nde Poggio Colla'daki bir Etrüsk tapınağının temellerine gömülmüş olarak bulunan, MÖ. 6.yy'a tarihlenen ve 2 m.'den daha geniş olan yaklaşık 4 m. uzunluğundaki kumtaşı levhasıdır. Bulunması, Etrüskologlar arasında heyecan yaratmıştır. Tanrıça Uni kültüne ait olduğu tahmin edilen bu stelde, 70 harfli bir yazı mevcut ve hala deşifreleme sürecinde.

Resim 167: Vicchio Steli (MÖ. 6.yy)

Resim 168: Tabula Capuana (MÖ. 5.yy) Tabula Cortonensis (MÖ. 2.yy)

Bulgaristan'ın güney-batı bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar sırasında Etrüsklere ait olduğu saptanan altın bir kitap bulunmuştur. MÖ. 6.yy'dan kalma bloknot şeklindeki bu kitap 6 sayfalı, 5x4.5 cm boyutlarında iki halka ile bağlanmış tamamı altından yapılmış ve üzerine resimler işlenmiştir ve kısa Etrüskçe yazılar mevcuttur. Sofia Müzesi'nde sergilenmektedir. Şu an dünyada bulunan birden fazla sayfalı ilk kitap olarak kabul ediliyor.

Resim 172: Etrüsk Sofya Kitabı

Bunların dışında Tarquinia'daki Ara della Regina Tapınağında “*Elogia Tarquiniensia*” denilen Baş Tanrı Tin'e adanmış bir yazıt bulunmuştur ve eksikleri çok olan bu yazı da tam olarak okunamamıştır.

Etrüskçe, Roma İmparatorluğu döneminde artık terkedilmişti ancak rahipler ve akademisyenler tarafından incelenmeye devam ediliyordu. Etrüskçe okuyabilen son kişi olarak kabul edilen İmparator Claudius (d. MÖ. 54), bugün bir iki sayfası dışında tamamı kayıp olan “*Tyrrhenikà*” adlı 20 kitaplık eserinde Etrüsklerin tarihini anlatmış ve ayrıca bir de Etrüsk Sözlüğünü yazmıştır.

Etrüsk dili, geç antik çağa kadar dini bağlamda kullanılmaya devam etti; bu tür kullanımın nihai kaydı, Roma'nın MS 410 yılında, Vizigotlar'ın şefi Alaric tarafından işgal edilmesi

zamanında, belki de halen gizli var olan Etrüsk rahipleri veya Etrüskçe dualar bilenler tarafından barbarlara karşı yıldırım gönderilmesi istendiğinde kullanılmış.²⁸⁴

Etrüskçe yazıtlar, Fenike ve Semitik dillerde olduğu gibi genelde sağdan sola doğru yazılmıştır. Grek ve Latin yazıtları ise soldan sağa doğru yazılıyordu. Cerveteri’de bulunan MÖ. bazı ilk dönem Etrüsk yazıtları ise soldan sağa doğru yazılmıştır. Arkaik Dönem’de ise bazen “*boustrophedon* tarzı” yani bir satır sağdan sola, bir satır soldan sağa doğru yazıldığı da görülmektedir. MÖ. 3.yy ve sonrasında Latincenin etkisiyle yazı yönü tamamen soldan sağa şekline dönüşmüştür. Bu dönemde Latin alfabesiyle yazılmış Etrüskçe yazıtlara veya Etrüsk alfabesiyle yazılmış Latince yazıtlara rastlanmaktadır.²⁸⁵

Latin alfabesinin kaynağının, Etrüsk alfabesi olduğu artık kabul edilen bir gerçektir. Romalılar çocuklarını okuma-yazma öğrenmeleri için Etrüsk okullarına gönderirlerdi. Diğer bir gerçek ise Etrüskçenin Avrupa kıtasında konuşulan hiçbir dil ile akraba olmadığıdır.²⁸⁶

En fazla Etruria’da olmak üzere, bu bölgenin dışında Latium, Campania, Kuzey İtalya, Po Vadisi, Korsika, Kuzey Afrika ve Karadeniz’de Etrüskçe yazıtlar bulunmuştur. En geç tarihli yazıt, Roma imparatoru Augustus Dönemi’ne (MS 14) aittir.²⁸⁷

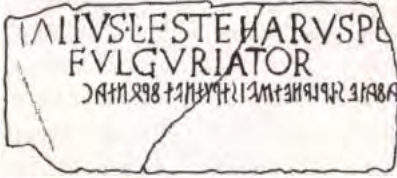
Pesaro Yazıtı; Augustus zamanında bir Haruspexin (L. Calpurnius) mezar taşı olan bu kitabe, Etrüskçe-Latince çift dilli olarak şimdiye kadar bulunan tek yazıttır. Ama buna rağmen Etrüskçe kelimelerin anlamı yine de tam olarak çözilememiştir. Bu da gösteriyor ki bazen çift dilli yazıt da bütün sorunları çözmiyor.

(284) Zosimus, *Historia Nova*; London: Green and Chaplin (1814). “Several other sources talk of the Sacred books being kept in the temple of Apollo, with some direct quotes from this source.”

(285) Bonfante G., Bonfante L., A.g.c., s.55

(286) Giuliano Bonfante, 1990

(287) Bonfante G., Bonfante L., A.g.c., s.57

Resim 173: Pesaro Yazıtı

Hem Etrüsk kültürü hem de dili komşularından etkilenmiş ve karışıp kaynaşmışlardır. Böyle bir karışım daha Anadolu'da yaşarlarken muhtemelen başka dillerle de başlamış ve İtalya'ya göç ettikten sonrada devam etmiş olması büyük olasılıktır. Örneğin Mario Pei "The Story of Language" adlı eserinde bir dilin ne kadar kısa sürede değişebileceğini anlatırken, "Bugün ABD'nin doğu ile batı bölgesi arasındaki her türlü teması tamamen kesin, 10 yıl sonra birbirlerini anlamakta zorlanacaklardır," diye yazmıştır.²⁸⁸ Kaldı ki Etrüskçe ile geldikleri ana yurtlarında konuştukları dil arasında en azından 3000 yıllık bir zaman dilimi söz konusudur.

Etrüskçeden Latinceye belirli sayıda sözcük transferi gerçekleşmiştir. Örneğin, Latincedeki; *histrion* (aktör), *subulo* (flütçü), *atrium* (açık merkezi oda, sofa, salon), *persona* (maske, rol, karakter), *litera* (literatür), *klan*, *sistem*, *seramoni*, *sisterna*, *calendar* (takvim) vb. sözcükler Etrüskçe kökenlidir.²⁸⁹

(288) Pei Mario: *Story of Language*, Lippincott (June 1965)

(289) Raymond Bloch, *The Origins of Rome*, New York 1960, pp. 115, 116

Bir Alman araştırmacı şöyle yazmış; **“Hepimiz 3000 yıllık Anadolu dili konuşuyoruz. Etrüsklerin dilleri bugün de yaşıyor, Almanca da bile!”** Haarman’a göre; sayıca az ama kültürel olarak üstün olan Etrüskler, Romalılara okuma-yazmayı ve rakamları öğretmişlerdir. Zamanla asimile olan ve Latinceyi ana dilleri olarak kabul eden Etrüsklerin deyimleri özellikle ritüelist alemde bozulmadan kalmıştır. Tıpkı bugün Latince ve Eski İbranice dini deyimlerin, ibadetler içinde değişmeden kaldıkları gibi. Romalılar, Etrüskçeden Latinceye geçen birçok kelimeyi benimsemişlerdir. Başlangıçta Romalıların güney komşuları Grekler ile bir bağlantıları yoktu ve Grek kültürünü yine onlara Etrüsklüler aktardı. Onlara “Graeci=Kreike” diyenler de Etrüsklerdir. Yazar, Almancaya geçen Etrüskçe kökenli kelimelere de örnekler vermiş;²⁹⁰

- Fenstr = Fenestra (pencere) - Applaus= Plaudere (alkış)
- Kaiser = Caesar (Sezar) - Ginster = Genista (süpürge)
- Maister = Magister (usta) - Griechen= Graeci (Grekler)
- April = Aprillis - Element =Elementus
- Atrium = Atrium - Kappe =Kappa (kapak)
- Käse = Caseus (peynir) - Kette= Catena (zincir)
- Kolonnaden = Columna (revak) - Kolonne = Columna (kolon)
- Militär = Miles (askeri) - Mondän = Mundus (şık)
- Obszön = Obscenus (müstehcen) - Popular = Populus
- Taverne = Taberna (meyhane) - Titel = Titulus (başlık)
- Triumph = Triumphus (zafer) - Tuba = Tuba (trompet)
- Urne = Urna (kap) - Vagina = Vagina
- Wein = Vinum (şarap) - Zelle = Cella (hücre)
- Zeremonie = Caeremonia - Zisterne = Cisterna (sarnıç)

(290) Haarman Harald; The world of European languages. History and future of the language nations between Atlantic and the Urals. Frankfurt, New York: Campus 1993

1000 yıl İtalya'da kalmış, MÖ. 7.yüzyıldan beri yazıyı kullanan bir medeniyetten geriye, okunabilir uzunlukta bir edebi metnin günümüze gelmemesi ve tek bulunanın da kilometrelerce uzaklıktaki deniz aşırı bir ülke olan Mısır'da olması sizce tesadüf müdür yoksa sistematik olarak bilinçli bir şekilde Latinler tarafından bir imha mı söz konusudur? Tartışılır...

Batılı bilim adamlarının bazıları Etrüsk yazılarının okunabildiğini bunda bir gizem olmadığını savunmaktadırlar. Ancak okuyabiliyorlar ama anlamıyorlar. Okunmalarının sebebi de ortak alfabeyi kullanmaları. Ancak asıl önemli olan nokta, bu alfabeyi kimin kime öğrettiği konusudur ya da ilk kimin kullandığı ve bu alfabenin asıl kaynağının kimler olduğu meselesidir.

Profesör Massimo Pittau, "*Etrüskçenin başka diller ile karşılaştırılamayan bir dil*" olduğu tezi üzerine yazdığı bir makalede şöyle demektedir. Greklerin, Latinlerin ve Etrüsklerin aynı coğrafi alanda ve birlikte yüzyıllarca bir arada var olduğunu göz önünde bulundurarak, Etrüsk dilindeki birçok kelimenin, anlamsal değerleri veya "anlamları" ile tam olarak doğrulanmadıklarına inanmak kesinlikle saçmadır. Etrüskçe diline giren Grekçe ve Latince veya Grekçe veya Latince diline giren Etrüskçe kelimeler mutlaka vardır. Ayrıca, Etrüskçeye belirli sayıda Grekçe ve Latince kelimenin girdiğini fakat tersinin olmadığını iddia etmek yani bir medeniyet ile diğeri arasındaki iletişim ve değişim olaylarının tek yönlü olduğunu iddia etmekte gülünçtür. Bu nedenle, bu özel ve şanslı genel dilsel durumun mantıksal sonucu şu şekilde olacaktır: iyi bilinen Latince ve Grekçe kelimelerin "anlamı", ilgili Etrüsk kelimelerinin de "anlamı" olmasıdır. Dolayısıyla, Etrüskçe kelimelerin çoğunun "anlamı" ve bu şekilde nihayetinde dilin şifresi çözülebilir ve keşfedebilirdi. İtalyan arkeologların bu önemli, vazgeçilmez ve bu nedenle bir taraftaki Etrüsk ve diğeri taraftaki Grek ve Latin arasında "dış karşılaştırma" prosedürünü görmezden gelip uygulamamaları

nasıl mümkün olmuştur? Bunun nedeni başlangıçtan beri “Etrüskçenin başkaları ile karşılaştırılamayan bir dil olduğu” tezini tamamen kabul etmeleridir. Bu şaşırtıcı tez, ilk kez, Mesih’ten birkaç yıl önce yaşayan Grek tarihçi Halikarnasoslu Dionysius (I 30, 2) tarafından desteklenmişti. İtalyan arkeologlar hiçbir zaman tarihsel dilbilimin engin ve derinlemesine bir uzmanlığına sahip olduklarını göstermemişlerdir. Bu yüzden “Etrüsk dilinin başka bir dil ile karşılaştırılamazlığı” tezi tamamen temelsizdir.

İtalyan arkeologların bunu kesin olarak inkâr etmelerine rağmen, Etrüsk dilinin deşifre edilmesi sorunu hala büyük ölçüde varlığını sürdürüyor. Etrüsk yazıtlarında görünen neredeyse bütün kelimeleri okuyup telaffuz ediyoruz, ancak antropoliteler²⁹¹ dışında, yüzlerce Etrüsk kelimesinin tam anlamını görmezden geliyoruz. Oysa Roma’da bulunan en eski yazıtlar bile Latin dilinde değil, Etrüsk dili ve alfabesindendir. Etrüskler ve Romalıların, özellikle monarşideki uzun ve yakın temaslarında, kendi dilleri arasında ve her şeyden önce antropolitelerin arasında birçok kelime değişiminin gerçekleştiği açık ve kesindir.²⁹²

Sanırım bu İtalyan bilim adamı da, bizim gibi Etrüskleri çözümlmekteki gayret eksikliğinin sebebini sorgulamış.

(291) Antropolite; aynı kelimenin değişik varyantları

(292) Pittau Massimo Sulla Lingua Etrusca. Professore Emerito of the University of Sassari (ovvietà ignorate e contraddette e il fallimento filologico-linguistico) 2012

3. Roma'yı Nasıl Kurdular?

“Ne kadar geri giderseniz gidin, Roma sakinleri her zaman başka bir yerlerden gelmişti.”

Mary Beard

“Roma nerede başladı?” sorusu, modern bilim insanları için de neredeyse antik dönemdeki selefleri kadar cazip ve ilgi çekici olmaya devam etmektedir. Arkeoloji ile efsaneler maalesef tam olarak uyuşmamaktadır. Ünlü bronz kurt heykelinin bile yapılış zamanı halen tartışılmaktadır. “Romanın en eski heykeli mi yoksa son bilimsel analizlere göre bir Orta Çağ başyapıtı mı?”

Roma, dünya üzerinde en uzun sürmüş ve en güçlü imparatorluklarından birini kuran şehirdir. Mitolojiye göre; Jüpiter; “İmperium Sine Fine ” yani “Onlara sonsuz bir imparatorluk verdim,” demiş. Bu imparatorluğun oluşturduğu hukuk sistemi günümüzde dahi referans noktası olmaya devam etmektedir. Bugünkü Batı ’medeniyetinin üçayaklı temele oturduğu iddia edilir; Helen Medeniyeti, Roma Hukuku ve Hristiyanlık.

Roma medeniyeti’ni kim kurmuşsa, temellerini o kadar sağlam atmıştır ki asırlar boyunca ayakta kalmasını ve etkilerinin günümüz modern dünyasında da halen devam etmesini sağlamıştır.

Roma Medeniyeti tarihi olarak 3 bölüme ayrılır:

1. Roma Krallığı.....MÖ. 616-509----- (107 yıl)
2. Roma Cumhuriyeti.....MÖ. 509-27----- (482 yıl)
3. Roma İmparatorluğu.....MÖ. 27-MS 1453----- (1480 yıl)

Her ulusun bir kuruluş miti vardır yoksa da sonradan genellikle uydurulmuştur. MÖ. 350'ye gelindiğinde güçlü bir kent devleti halini alan ve Akdeniz havzasında boy göstermeye başlayan Romalılar, eski kentlerinin kuruluşu hakkında bir öykü oluşturdular. Greklerin baştan çıkarıcı eski dünyası ile hem bir bağ kurmak hem de onlarla yarışmak arzusundaydılar. Bunu sağlamanın bir yolu, bu kadim uygarlıkla boy ölçüşebilecek bir kuruluş öyküsü oluşturmaktı. Roma'ya ait en kabul gören ve sonradan bir şekilde birbirleri ile bağlantı kurulan iki kuruluş efsanesi vardır. Bu efsanelerin doğruluk paylarını saptamaksa bilim insanlarına düşmektedir. Her iki kuruluş mitinde de kurucular şehre dışarıdan gelenlerdir.

Aeneid Efsanesi; İlk imparator Augustus tarafından ünlü şair Virgil / Vergilius'a yazdırılanıdır. Bu on iki kitaplık şiirsel başyapıt bugün dünyanın en çok okunan edebi yapıtlarından birisi olmaya devam etmektedir. Aeneas, Truvalı asil Ankhises ile Tanrıça Aphrodite'nin oğludur. Greklere karşı verilen Truva Savaşının bir kahramanı olan bu *Anadolulu prens*, efsaneye göre Roma'nın milli kahramanı ve İmparator Augustus'un da atası sayıldı. (Julius Caesar da Senato'da yaptığı ilk konuşmasında, Aeneas'ın soyundan geldiğini söylemiştir). Truva düştükten sonra yaşlı babasını sırtında taşıyarak, oğluyla birlikte şehirden kaçıp yeni bir yurt arayan Truvalılara önderlik eden Aeneas, uzun ve bol serüvenli bir yolculuktan sonra ²⁹³, Orta İtalya'da

(293) Önce sağ kurtulanlarla beraber Kaz Dağı'nın güneyindeki Antandros (Altınoluk) kentine gelip buradan gemi ile denize açılmışlardır. Rüzgar

karaya çıkar ve Tiber nehri kıyılarına kolonisini kurar. Latium denen kırsal alanda Truvalı bu grup birden istilacılara dönüşür ve burada yaşayanlarla kanlı bir savaşa girişerek onları öldürürler. Burada komşu yerli Sabinler'le de karışarak Roma kentini kurarlar. Aeneas, Latiumun Kralı Latinus'un kızı Lavinia ile evlenir. Truva'dan birlikte geldiği oğlu Ascanius (yahut Lulus) ise daha sonra Alba Longa şehrini kuracaktır.²⁹⁴

Aeneas, Truva'nın Hektor'dan sonra en büyük kahramanı sayılırdı. Bu soydan gelen Rhea Silvia ise asırlar sonra ünlü ikizler, Remus ve Romulus'u doğuracaktır. Bu söylenceyle Troya Efsanesi (MÖ. 12.yy) ile Roma'nın efsanevî kuruluşu (MÖ. 8. yy) arasındaki kronolojik boşluk uygun bir şekilde doldurulmuş ve İlyada Efsanesi ile de bir şekilde bağ kurulmuş olunur.

Resim 174: Aeneas, Yanan Truva'dan Kaçıyor, Federico Barocci, 1598, Galleria Borghese, Roma.

Romulus ve Remus Efsanesi; Aeneas miti, Anadolu/Truva kökenlidir ve bir İtalyan/Etrüsk miti olan Romulus ve Remus ile daha sonraları uzlaştırılmıştır. Eğer kardeşleri tarihî figürler

onları Kartacaya sürüklemiştir. Kartaca Kraliçesi Dido'nun bir süre misafiri olduktan sonra **tekrar** yola çıkarlar ve Orta İtalya'da karaya çıkarlar.

(294) Vergilius (Publius Vergilius Maro): Aeneas. Payel Yayınları. 1995

olarak ele alırsak, MÖ. 771 tarihinde doğdukları söylenebilir. Rhea Silvia ile savaş tanrısı Mars'ın veya yarı tanrı Hercules'in oğulları oldukları ifade edilir. Aeneas ve oğlu Ascanius'un soyu uzun dönem burada yaşamış, soyundan gelen Procas ölünce varislerden Amulius, kardeşi Numitor'u tahttan indirerek kendisi kral olmuş, kardeşinin kızı Rhea Silvia'yı da Vesta Tapınağı'na rahibe yapmıştır. Bakire kalması gerekirken, hamile kalan Rhea Silvia ikizleri doğurur. Birçok mitolojik kahraman gibi ikizler de doğumlarından sonra terkedilmişlerdir. Sebebiyse ikizlerin, Numitor'u tahttan indiren büyük amcaları Amulius'u devireceklerine dair bir kehanettir. Aldıkları emre rağmen, onları Tiber Nehri'ne bırakan hizmetlilerin merhametine mazhar olmuşlardır. Faustulus adlı çoban onları bulana ve evlat edinene dek, ikizleri dişi bir kurt emzirmiştir. Çocukları, daha sonra Faustulus ve eşi Acca Larentia yetiştirmiştir. Romulus ve Remus büyüyünce Amulius'u öldürürler ve dedeleri Numitor'u tekrar başa geçirirler. İki kardeş bir şehir kurmaya karar verirler. Kendilerine yurt arayan Remus ve Romulus, kent kurmak için dişi kurdun onları emzirip büyüttüğü yeri seçerler. Efsaneye göre Romulus, Palatinus Tepesi'nin çevresine bir duvar örmeye başlar. Ancak Remus, kardeşinin yaptığı duvarın çok alçak olduğunu ileri sürerek onunla alay eder ve duvarın üstünden atlamaya başlar. Öfkesine yenik düşen Romulus kardeşini öldürür. Bir başka efsaneye göre ise iki kardeş, şehri kimin yöneteceği konusunda tartışmaya girerler ve kehanetlere danışmaya karar verirler. İkisi de birer tepeye çıkar ve gelecek kehaneti beklemeye başlar. İlk kehanet Remus'a gelir: 6 tane akbaba görür. İkinci kehanette Romulus ise 12 tane akbaba görür. Remus ilk kehaneti kendisinin gördüğünü söyler ve başa geçmek ister. Romulus ise kendisinin daha çok akbaba gördüğünü söyleyerek itiraz eder. Çıkan kavgada Romulus kendisine hâkim olamaz ve Remus'u öldürür. Romulus, tek başına Palatinus Tepesi'nde Roma şehrini

kurar. Böylece Roma kardeş katli üzerine kurulur. Bu da şehrin tarihindeki sonu gelmez çatışma ve kan dökmenin bir nüvesi olarak düşünülür.

Resim 175: Romulus ve Remus (1616) Rubens ve Palatinus Tepesi

Romalılar bu kuruluşu 21 Nisan MÖ. 753 olarak kabul ederler. Sonraki yıllarda Etrüskleri unutturmaya çalışan Romalılar, kendi kentlerini kurarken yine de Etrüsklerden kent kurma geleneğini miras aldıklarını kabul etmişlerdir.

Plutarchus (MS 46-120), *Vitae Parallellae/Theseus & Romulus* isimli eserinde, Roma'nın kurucusu ve ilk kralı olan Romulus'un, Roma kentini Etrusca Disciplina uyarınca nasıl kurduğunu ayrıntılı olarak şöyle yazmıştır;

“Romulus, kenti kurmaya girişince ilk olarak Etruriadan yapılacak tüm törenlerde, tıpkı dinsel bir ayinde olduğu gibi, kutsal göreneklere ve yazılı kurallara göre kenti yönetecek insanları çağırttı. Bunlar ilkin şimdi Comitium ya da Meclis Avlusu olan yerin çevresinde yuvarlak bir hendek kazarak ya törel olarak iyi ya da doğal olarak zorunlu olan tüm şeylerin ilk meyvelerini oraya attılar. Son olarak her erkek geldiği ülkenin toprağından küçük bir parça getirdi ve bunları hep birlikte ilk meyvelerin arasına saçtılar. Bu hendeğe tıpkı gökler için de yaptıkları gibi, “Mundus” diyerek ve onu merkez alarak, çevresine bir daire çizip, kentin sınırlarını belirlediler. Sonra kentin kurucusu bir pulluğa pirinçten bir bıçak taktı ve ona bir boğa ve inek ile birlikte koşuma vurarak, kendisi sınırlar çevresinde derin bir çizgi ya da yarık “sulcus primigenius”u çizdi. Bu arada onu izleyenlerin işi, hiçbir toprak parçasının dışarıda kalmamasına dikkat ederek, çıkarılan tüm toprakların içeriye kente doğru çevrilmesini sağlamaktı. Bu çizgi ile duvarın izleyeceği yolu belirlediler ve ona “pomerium”²⁹⁵ ya da “duvar

(295) Pomerium; Kentin kutsal mekanını belirleyen hat.(=postmurum)

arkası/duvar yanı" anlamına gelen "postmurum" dediler. Bir kapı yapmak için sapladıkları yerde bıçağı topraktan çıkararak pulluğu havadan geçirdiler ve bir boşluk bıraktılar. Bu nedenle kapıların olduğu yer dışında bütün duvarı kutsal sayarlar. Çünkü eğer onları da kutsal saysalardı, dine bir saygısızlık olmaksızın kente insan yaşamı için zorunu olan ama bir bölümü temiz olamayan şeylerin giriş ve çıkışına izin vermeleri olanaksız olurdu." ²⁹⁶

Resim 176: İlk Yarık "sulcus primigenius" / Aemilia Bazilikası Frizi (Roma)

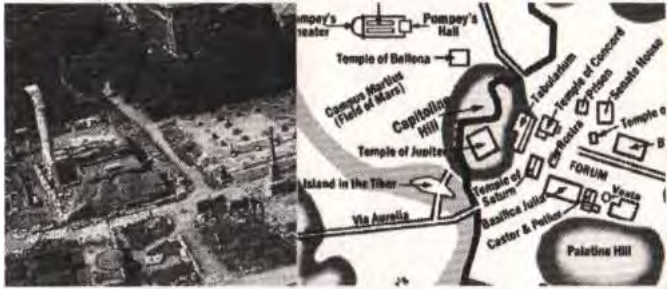
Böylece Romulus başa geçer ve kente Roma adını verir. Ancak ilginç olan, "Romus ve Romulus" ne Latince ne de Hint-Avrupa dilli isimlerdir. ²⁹⁷

Efsane der ki, Romulus, MÖ. 743'de Roma'yı kurduktan sonra, şehri iskân etmek için ırk ve sınıf ayırımı yapmadan şehre vatandaş kabul edeceğini ilân etmiştir, fakat Roma vatandaşlığına talip olanları önce "asylum" (asul) adını verdiği bir sahada karantinaya tabi tutmuştur.

(296) Plut., Romulus, XI

(297) Hamori Fred: [www.academia.edu/36945555/The Etruscan Civilization](http://www.academia.edu/36945555/The_Etruscan_Civilization) (The traditional legendary builders of Rome, the heroes Romulus and Remus, as well as the legend type and their names aren't Latin, nor are they similar to other Indo-European languages or legends but are very similar to Hungarian and Turkic traditional legends.)

Aslında bu şu anlama gelmektedir; şehrin kuruluşunda şehre Etrüsk olmayan birçok unsur da dolmuştur. Fakat anlaşıldığına göre Etrüskler, kendilerini kurucu ve soylu sayarak üstün tutmuşlar, hatta şehrin merkezinde ayrı bir mahalle de oturmuşlardır. Çünkü imparatorluk devrinde bile, Roma'nın göbeğinde “*Vicus Tuscus*”, yani” Etrüsk Mahallesi” diye ayrıcalıklı bir bölge mevcuttu. Roma Forumu ile Bazilika Julia ve Castor-Pollux Tapınağı arasında eski bir sokaktı. Başlangıçta varlıklı ailelerin yerleşim bölgesi olmasına rağmen; Cumhuriyet döneminde Vicus Tuscus, başta kitapçılar olmak üzere, her iki tarafta çok sayıda mağaza(horrea) bulunan bir Roma ticaret merkezi haline geldi. Horace'ın Epistles kitabına göre; “Kitaplar Toscana sokağında ve forumun içinde Etrüsk tanrıları Vertumnus ve Janus Geminus heykellerinin önünde satılırmış.”²⁹⁸ Burası ilerleyen dönemlerde erkek fuhuş merkezi olacaktır.²⁹⁹

Resim 177: Vicus Tuscus/Etrüsk Mahallesi (Forum Roma)

Efsanemize tekrar geri dönecek olursak; Romulus, kendisine sığınan kanun kaçaklarını şehre yerleştirmeye başlar. Ne

(298) Platner, Samuel B. “Vicus Tuscus.” *Eski Roma Londra Topoğrafik Sözlüğü*, Humphrey Milford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1929.

(299) Plautus: (Curculio, IV 482) “In tusco vico, ubi sunt homines qui ipsi sese vendiant”.

var ki şehirde hiç kadın yoktur. Romulus bir İtalyan kabilesi olan Sabinler'in kadınlarını kaçırmaya karar verir. Bir şenlik düzenleyerek Sabinler'i de çağırır. Erkekler eğlenceye dalınca Romulus'un adamları Sabinli kadınları kaçıır. Öfkeden deliye dönen Sabinli erkekler, kralları Titus Tatius önderliğinde Romulus'a savaş açar, ancak Romalı eşlerinden hoşlanan Sabinli kadınlar araya girerler ve barış sağlanır. Roma ve Sabin halkını, Sabin kral Titus Tatius ölünceye kadar iki kral birlikte yönetir. Titus Tatius'un ölümünün ardından yaşamının geri kalanında tek başına hüküm süren ve hem savaşta hem de barışta iyi bir önder olduğunu kanıtlayan Romulus, bir gün çıkan şiddetli bir fırtına sırasında kaybolur. Romalılar onun tanrıya dönüşerek gökyüzüne çıktığına inanırlar ve ona "Quirinus" adıyla taparlardı.³⁰⁰

Resim 178: Sabinli Kadınlarının Kaçırılması (Pietro da Cortona, 1629)

Günümüzde Palatinus Tepesi'ndeki yeni arkeolojik bulgular, şehrin kuruluşuna dair bir fikir vermektedir. Bunların arasındaki en önemli bulgu, tepenin kuzey yamacında bulunan, MÖ. 8.yy ortalarına, yani Romulus'un sabanla şehrin sınırlarını çizdiği

(300) Plutarch; Lives, Romulus, s.28 s.2

iddia edilen zamana tarihlenebilen bir seri kale duvarının bulunmasıdır. Bu ve buna benzer bulgular Andrea Carandini'nin kazısında gün yüzüne çıkarılmıştır.³⁰¹

Modern etimoloji ise şehrin adının Etrüskçe “nehir” anlamına gelen “rumon” kelimesinden türediğini iddia eder. “Romulus” ismi muhtemelen bir geri türetmedir. Yani Romulus ismi “Roma”dan türemiştir. Roma kelimesine gelen küçültme eki “-ulus” ile eril bir isim oluşturulmuştur ki Romulus “Romalı küçük çocuk” anlamına gelmektedir.³⁰²

Bizim asıl konumuz tabii ki Roma Krallığı dönemi. Ancak detaya girmeden önce kısaca diğer dönemleri özetleyelim;

MÖ. 509'da son Etrüsklü kralın Roma'dan kovulması ile başlayan Cumhuriyet döneminde Roma, senatonun seçtiği iki konsül tarafından yönetiliyordu. Sonraki yıllarda Roma hızla büyüdü. Etrüsklerin ardından, Samnitleri ve İtalyadaki Grek kolonilerini de ortadan kaldırdılar. MÖ. 272'de İtalya'nın tamamı kontrol altına alınmıştı. Kartaca ile olan sürtüşmeler Pöri³⁰³ Savaşlarının başlamasına neden oldu. (MÖ. 264-146). Özellikle Kartacalı General Hanibal ile savaşları kıran kıranaydı (MÖ. 218-201). Sonunda MÖ.146'da Romalılar Kartaca'yı yok ettiler. Sicilya, İspanya ve Kuzey Afrika'daki toprakları ele geçirdiler. Makedonya, Hellas ve Anadolu'nun kimi bölgelerini de işgal ettiler. MÖ. 58-50 yıllarında Romalı General Julius Sezar³⁰⁴ Galya'yı fethederek Roma topraklarını Atlas Okyanusu'na kadar genişletti ve aynı zamanda MÖ. 55 yılında Britanya'nın Romalılarca ilk işgalini gerçekleştirdi, zamanla Senato ile arası açıldı. MÖ. 49 yılında lejyonlarının başında Rubicon Nehri'ni geçmesiyle başlayan iç savaş sonucu, Roma dünyasının tartışmasız tek hâkimi haline geldi. Hayat boyu diktatör (dictator perpetuus) ilan edildi ve Cumhuriyet bürokrasisini ağır biçimde merkezileştirdi. Ancak Cumhuriyeti eski işleyişine kavuşturmayı hayal eden bir grup senatör tarafından 15 Mart MÖ. 44 tarihinde öldürüldü. Bu suikast, Sezar'ın evlatlığı Octavius'un, General Antonius ve Kleopatra'yı MÖ. 31'de Acti-

(301) Carandini A.: Palatino, Velia e Sacra Via: Pacsaggi urbani attraverso il tempo (2004)

(302) McGeough, Kevin M.: The Romans: New Perspectives. (2004-01-01)

(303) Pön kelimesi; Latince Punicus/ Poenicus denen Fenikeli anlamında kullanılır.

(304) Gaius Julius Caesar (MÖ. 100- MÖ. 44)

um Savaşı'nda yenene dek sürececek bir güç mücadelesinin başlangıcı oldu. Savaşı kazanan Oktavius, kendisine Senato tarafından ödül olarak verilen "Augustus" adını alarak Cumhuriyeti fes etmiş ve Roma İmparatorluğu'nu kurarak tarihe adını ilk Roma İmparatoru olarak yazdırmıştır. İmparatorluk Roma'ya barış ve istikrarı getirdi. İmar atılımı yapıldı, muazzam binalar, yollar, köprüler ve sulama-dağıtım sistemleri yaptılar. Roma ticareti ve etkisi imparatorluk sınırlarının çok ötesine Hindistan'a, Kafkasya'ya, Anadolu'ya, Asya'ya ve İpek Yolu üzerinden Çin'e uzandı.

Roma farklı ailelerden, farklı kabiliyetlerde imparatorlar tarafından asırlarca yönetildi; Cladius (MS 41-54) İngiltere'yi fethetmişti. Zalim bir imparator olan Neron (MS 54-68) Hristiyanların yakılması emrini vermişti. Trajan ise (MS 98-117) imparatorluğu en geniş sınırlarına ulaştırdı. Hadrianus (MS117-138) İngiltere'nin kuzeyinde inşa ettiği Hadrian Duvarı ile batıya genişlemeyi sınırlandırmış oldu. MS 286 yılında Diocletian ülkeyi kolay yönetilmesi amacıyla (yine tek bir bütün olarak ele alınacaklardı) Doğu ve Batı olarak iki bölüme ayırdı ve dörtlü yönetim (tetrark) sistem kurdu. I. Konstantin MS 324'de imparatorluğun bütününe tekrar tek elden kontrolünü ele geçirdi. 11 Mayıs MS 330'da başkenti doğuya, sonradan Konstantinopolis adı verilecek olan Byzantion'a taşıdı ve Yeni Roma (Nova Roma) adını verdi. İmparatorluğun aşırı genişlemesi nihayetinde çöküşüne sebep oldu. MS.180'den itibaren istikrarsızlık dönemine girildi. Roma, Asya ve Avrupa'da güçlü rakiplerle uğraşmak zorunda kaldı. Örneğin MS 260'da İmparator Valerian, Edessa Savaşı'nda Sasanilere yenilip, esir düşmüştür. MS.4.y.y da Kuzeyde Hunların sürükledikleri Germen kabileleri, Ren Nehri boyunca ilerleyerek Roma topraklarına yöneldiler. MS. 476'da son Roma imparatoru Romulus Augustus'un tahttan indirilmesi ile Batı Roma İmparatorluğu çökmüş oldu. Fakat artık Doğu Roma parlıyordu. Sonradan tarihçiler tarafından verilen ismiyle Bizans zenginleşti. Edebiyattan hukuka kadar Grek ve Roma kültürünün önemli unsurlarını muhafaza ettiler. Hristiyanlık Bizans hayatının merkezinde yer alıyordu. I. Theodosius (347-395) 391'de Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini yapmış olmasıyla da bilinir. II. Theodosius (408-450) ise Konstantinopolis'te yaptırdığı 6 kilometre uzunluğundaki Theodosius Surları ile tanınır. Büyük Justinyanus I (527-565) imparatorluğun sınırlarını genişletti, Ayasofya'yı yeniden bugünkü haliyle yaptırdı. Latinceyi anadili olarak konuşan son Doğu Roma İmparatoru olan I. Jüstinyanus'un emri ile başlayan kanunlar üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda özel Roma Hukuku "Corpus Iuris Civilis" adı verilen kanunlar külliyatı oluşturuldu. Roma Hukuku'nun Avrupa'yı etkilemesi bu eser sayesinde olmuştur. 7.yy'da Arap Müslümanların saldırıları ve başkenti kuşatmaları, 8.-9.yy'da Hristiyanlık dünyasındaki görüş farklılıklarından kaynaklanan dini bölünmeler imparatorluğu gittikçe zayıflattı. Konstantinopol ve Roma arasındaki bu teolojik ayrışma 1054 yılında karşılıklı aforozlar ile kesin olarak kilisenin Doğu - Batı şeklinde bölünmesine yol açtı. Batı

Kilisesinin Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarmak için yaptırdığı Haçlı Seferleri yaklaşık 200 yıl sürdü. 1202'deki 4.Haçlı Seferi sırasında Venedikliler ve yaşlı Venedik Dükü Enrico Dandolo bu seferin hedefini değiştirmeyi başardı. Haçlılar, İstanbul'u kuşatıp zapt ettiler. Klasik ve Orta Çağ'ın kültür hazineleriyle dolu olan şehri yakıp talan ettiler. 1204'te kendi Orta Çağ ve Katolik inançlarına uyan Latin İmparatorluğu'nu kurdular.1261 de VIII. Mihail Paleologos İznik İmparatoru iken Konstantinopolis'i Latinlerden geri alarak 1453'te Osmanlı Devleti tarafından İstanbul'un fethine kadar, Bizans İmparatorluğu'nda hükümünü sürdüren, Paleologos Hanedanı'nın kurucusu olmuştur.³⁰⁵

Resim 179: Roma İmparatorluğu Sınırlarının
En Geniş Olduğu Zamanın Haritası (MS 117)

Tekrar başlangıca dönersek;

MÖ.1000 yılına doğru bugünkü Roma, Tiber Nehri'nin ağzına 20 km uzaklıkta, nehir boyunca uzanan bir tepe dizisinin üzerine kurulmuş, sık orman ve çamurlu bataklığın ortasına dağılmış Latin yedi çoban köyünden ibaretti. Palatinus Tepesi üzerinde ortak kale düzenleri olan bu "Yedi Tepe", çok erken dönemlerde bir konfederasyon oluşturdu. Velia adlı en yakın tepenin üzerinde, ortak ataların (Penates; evlerin

(305) Marriott E.:Bir Nefeste Dünya Tarihi. Maya Kitap. İstanbul.13.baskı, 2017

kilerlerinde yaşayan ev tanrıları) ve halk ocağının (Vesta; Ocak Tanrısı, bakirelerin sürekli ateş yaktıkları) adına küçük tapınaklar mevcuttu. Tiber Nehir tanrısına da taparlardı. Sadece hayvancılıkla uğraşan, ilkel Latium'un toplumsal örgütlenmesi, belirgin bir ataerkil özellik göstermektedir. Kültür düzeyleri oldukça düşüktü. Kasabaları, ağaç dallarından yapılmış ve iç duvarları çamurla sıvanmış yuvarlak kulübelerden meydana geliyordu. Çömlekçi çarkı kullanmayı bilmiyorlar ve ağaç kaplar kullanıyorlardı. Dinlerinde Animizm ³⁰⁶egemendi, sayısız ruhlar ve perilere tapıyorlardı. Evlerinin ocağını, kilerini, eşğini veya kapısını ya da koru, mağara, pınar gibi doğal alanları kutsal görüyorlardı. Arkeoloji ve dilbilim bize Roma'nın başlangıcını bu gösterişsiz görünümüler altında sunmaktadır.³⁰⁷

MÖ. 7.yy gelindiğinde Palatinus'daki topluluk, Quirinalis, Aventinus ve Caelius tepelerinde yaşayanlarla bir araya geldiler. Kısa sürede yeni yerleşimlere yer açmak için Esquilinus ve Viminalis tepelerindeki ormanlar kesildi, arazi düzlendi ve teraslandı. Irmağa en yakın olan Capitolinus Tepesi, buraya yerleşenlerin merkezi oldu ve burada çobanların baş tanrısı Jüpiter adına bir tapınak yapıldı. Roma böylelikle ilk kez tapınak ile tanışacaktır. Bu tepe aynı zamanda, idare merkezi oldu. Bir zamanlar çobanların sürülerini otlattığı dağ eteklerindeki bataklıklar kurutuldu, dolduruldu ve Roma Forumu olacak alan yer, kısa sürede kent merkezine dönüştürüldü.³⁰⁸

(306) Animizm, doğada insan ruhuna az çok benzer ruhlar bulunduğunu kabul eden dindir.

(307) Diakov s.38

(308) Baker Simon; Eski Roma, Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü. Say Yayınları, 2015 s.29

Resim 180: Roma Şehrinin 7 Tepesi

Günümüzde yapılan arkeolojik (Ducati, Pallottino vb.) çalışmalar ışığında Roma'nın ilk dönemi artık daha iyi anlaşılabilir ve gerçeklerin İmparatorluğun ilk yıllarında baskılar ile yazılan mitolojik, uydurma Roma tarihi ile pek de alakasının olmadığı bugün artık daha fazla kişi tarafından kabul görüyor.

Arkeoloji bilimine göre, Capitolium ve Palatium arasındaki vadi, MÖ. 7. yüzyılın sonuna doğru bütünüyle değişikliğe uğramıştır. Sitenin ilk politik, dinsel ve ekonomik merkezi işlevini gören Forum ve Comitium'un ilk döşeme taşları ve ilk büyük yapılar bu yıllarda yapılmıştır. Bu da Etrüsk dönemine denk gelmektedir.³⁰⁹

(309) Braudel F. Akdeniz. (Coarelli F. Roma) s.87-88

Arkeolojik olarak tam manasıyla desteklenmemiş olan ve zaman aralıkları açısından da inandırıcı olmayan, sadece Romalı yurtsever yazarların üzerinde anlaştıkları Roma Kralları listesi ise şöyledir;

Roma Kralları (Latince: rex, regis) /Saltanat süreleri

1. Romulus	MÖ. 753-716
2. Numa Pompilius	MÖ. 715-674
3. Tullus Hostilius	MÖ. 673- 642
4. <u>Ancus Marcius</u>	<u>MÖ. 642- 616</u>
5. Lucius Tarquinius Priscus	MÖ. 616- 579
6. Servius Tullius	MÖ. 578-535
7. Lucius Tarquinius Superbus	MÖ. 535-510/509

Romanın 7 kralının listesi aslında yapaydır. Latin tarihçileri Roma'da bütün 7.ve 6.yy boyunca Etrüsklerin var olduğunu ve krallığı aslında onların kurduğunu gizlemek için ilk hükümdarların Latin kökenli olduğu konusunda ısrar ettiler, oysa sadece yazıtlara bile bakılacak olsa Etrüsklerin varlığının tartışmasız gerçek olduğunu anlamak mümkündür.³¹⁰

Roma'daki yurtsever gelenek, Roma tarihinin bu yüz kızartıcı dönemini (tabii ki kendileri için) sanki fetih değil de sadece Tarquinius Priscus'un bireysel göçünün ve ardından krallığa yükselişinin çevresinde dönüyormuş gibi yeniden yazmıştır. Onlar için rahatsız edici gerçek, Roma'nın bir Etrüsk mülkü haline gelmiş olmasıydı.³¹¹

Klasik efsanevi tarih, Roma'nın kurucusu olan ve bu sebeple kendiliğinden kral olan "Romulus hariç tüm krallar, Roma halkı tarafından yaşam boyu seçilmişlerdir," diye yazar. Krallardan hiçbiri tahta çıkmak için askeri gücüne güvenmemiştir. İlk dört kralın seçimlerinin kalıtsal ilkelere göre yapıldığına dair bir bilgi

(310) Thullier, s.73

(311) Beard, s.113

yoksa da, beşinci kral Tarquinius Priscus'tan itibaren kraliyet mirası kralın soyundan gelen "kraliyet kadınları" tarafından devam ettirilmiştir. Geleneğin aktardığına göre, krallar Roma'yı MÖ. 510 yılına kadar yönettiler. Adı günümüze kadar uzanan yedi kraldan ancak üçü, *I. Tarquinius Priscus*, *Servius Tullius* ve *II. Tarquinius Superbus* tarihsel kişiler olarak kabul edilirler. Bunlardan önce gelen dört kral; kentin efsanevi kurucusu Romulus, Roma kültürünün örgütleyicisi kabul edilen Numa Pompilus, Tullus Hostilus ve Ancus Martius, mitoloji alanına girerler ve hükümdarlıklarının tarihi söylencelere dayanır.³¹²

Daha öncede belirttiğimiz gibi gerçek liste aslında 5.kraldan başlamaktadır ve ilginç yanı soyun bu tarihten itibaren kral soyundan gelen kraliyet kadınlarından devam etmesidir. Ataerkil olan Latinler için sizce bu mümkün müdür? Ve yine muhtemelen bu ilk dört kral, Roma'nın Etrüsklerce kuruluşunu ve Roma'nın her şeyini onlara borçlu olduğu gerçeğini karartmak için yaratılmışa benziyorlar. Yaratılmışlar diyoruz çünkü şu ana kadar onlara ait hiçbir arkeolojik veya bilimsel bir kanıt tespit edilememiştir.

Özetlersek; Roma'nın kökenleri, çağdaş bilimsel eleştirinin ışığında, Remus ve Romulus tarafından kurulmasıyla ilgili çok sayıda ilginç söylenceler, rahiplerin uydurmaları ve İlk Çağ biliminin, özellikle de MÖ. 3 ve 2.yüzyıl Grek tarihçilerinin saf yürek varsayımları olarak görünmektedir. Roma'nın kuruluşunu MÖ. 754-753 tarihleri arasına yerleştiren, Caesar'ın çağdaşı, Romalı bilgin Varro³¹³'nun hesaplarına, daha sonra gelen tarihçiler uzun süre ve haksız yere saygı duydular.³¹⁴

Arkeolojik kazılarda MÖ. 7.yy'dan itibaren Roma'nın büyük bir değişime uğradığı ve yine bu dönem de eş zamanlı Etrüskle-

(312) Diakov s.42

(313) Marcus Terentius Varro (MÖ. 116-27); Romalı siyasetçi, yazar. "Varroian chronology" en önemli eseri.

(314) Diakov s.38

rin de Latium ve Campania bölgelerinde egemenlik kurdukları bilinmektedir. Etrüsklerin egemenliğine giren eski Yedi Tepe köyleri bir Etrüsk kentine dönüşüp, Etruria'nın Latin bölgesinin başkenti oldu ve Roma adını da muhtemelen Etrüskler verdi. Etrüskler ortaya çıkıncaya kadar İtalya'da kent oluşumu zaten söz konusu değildi. Kent surlarla çevrildi, tapınaklar, kanallar ve büyük bir kanalizasyon (cloaca maxima) yapıldı. Zanaat ve ticaret merkezi haline geldi. Atriumlu yeni ev tipi, para, alfabe/ yazı bu dönemde Roma'da kullanılmaya başlandı. Roma yedi tepesini içine alacak şekilde çevreleyen, "Servianus Surları", MÖ. 6.yy ortalarında inşa edilmişti. MÖ. 6.yy sonunda Etrüskler bataklığı kurutmaya başlamışlar ve Cloaca Maximi sayesinde urbs ³¹⁵ birliği kurulması sağlanmıştır. Palatino ve Aventino arasındaki çöküntü düzleştirilir ve Büyük Circus'un inşaa edilmesi amacıyla düzenlenir. Bu imar faaliyetleri tapınaklar da kapsar. Capitolium tepesinde ki Toscana planına göre üç gözlü inşa edilmiş Jupiter Optimus Maximus Tapınağının ve Boarium Forum'daki Fortuna ve Mater Matuta Tapınağının yakın tarihlerde yapılan kazılar ile Etrüsklere ait olduğu saptanmıştır. ³¹⁶

Resim 181: Antik Roma Surları (Servian Duvarları), MÖ. 6.yy

(315) Urb; Surlarla çevrili Antik Roma şehri anlamındadır (Lat). Eski Romalılar şehirlerinden urb diye bahsetmeyi tercih ederlermiş.

(316) Thullier, s.68-69.

Resim 182: Capitolini Tepesi Etrüsk Öncesi ve Sonrası, Roma Dönemi. Jüpiter Optimus Maximus'un Günümüze Kalan Duvarları, (MÖ. 509)

19.yüzyılın bilginleri, Roma Kralları tarihine son derece ihtiyatlı yaklaşıyorlardı. Hatta hiçbir zaman bu kralların var olmadığını ve bunların Romalılarca uydurulduğuna inanıyorlardı. Ta ki ünlü İtalyan Arkeolog Giacomo Boni'nin 1899'da yaptığı Roma Forum kazılarında, eski Latince yazılmış **“rex-kral”**³¹⁷ anlamındaki kelimenin yer aldığı yazılı bir kitabe bulunana dek. MÖ. 6.yy'a gelindiğinde arkeolojik olarak biraz daha sağlam bir zemine ulaşmaya başladığımız açıktır. Örneğin, Roma'nın 110 km kuzeyindeki Etrüsk kenti Vulci'deki bir mezarda bulunan bir dizi resimde 5. Kral Servius Tullius'un kahramanlıklarına neredeyse net bir şekilde yer veriliyor. MÖ. 4.yy ortasından kalma resimler, kanıt olarak yeterli gözükmekte.³¹⁸

(317) Reccei; Eski Latince rex/kral anlamındaki kelime.

(318) Beard s.95

*Resim 183: Roma Forum Kazılarında Bulunan
“Recei” Yazan Taş Kitabe (1899)*

Şimdi, Antik Romalı tarihçilere göre, Romulus’u takip eden kralları sırasıyla tanıyalım;

Numa Pompilius; Efsanelere göre Romulus’un ardından tahta çıkan ikinci Roma Kralı. Sabin kökenli olduğu iddia edilir. Numa önce kral olmak istememişse de sonradan bilgeliği ve dindarlığıyla ünlendi. Efsaneye göre Numa Pompilius’un, Egeria (Ageria) adlı bir kadın danışmanı/ kâhini/nympfi varmış ve Roma’yı onunla birlikte yönetirmiş, ünlü kanunlarını da onun yardımıyla yazmış.³¹⁹ Yine efsanelere göre, Numa güneş ve ay yıllarına göre ayarlanabilen bir takvim yayınlamış ve Pontifex olarak adlandırılan rahiplerin ilk tüzüğünü oluşturmuştur. Numa hakkında var olan tarihsel verilerdeki tutarsızlıklar nedeniyle, onun hakkında anlatılan hikâyeler efsane olarak kabul edilir.³²⁰

(319) Jannot Jean-René; Religion in ancient Etruria. The University of Wisconsin Press, translated by Jane.K.Whitehead, 2005, p25

(320) Silk Mark; Numa Pompilius and the Idea of Civil Religion in the West (Numa Pompilius ve Batıda sivil din fikri), Journal of the American Academy of Religion, cilt=72, baskı=4, (2004), s. 863-96.

Resim 184: Nymph Egeria Pompilius'a Roma Kanunlarını Yazdırıyor. Ulpiano Checa. (1886- Museo del Prado)

Tullus Hostilius; Romulus'la oldukça fazla ortak özelliğe sahiptir. Her ikisi de çobanlar tarafından yetiştirilmiş, Fidenae ve Veii ile savaşmış, yurttaşlarının sayısını iki katına çıkarmış, orduyu düzenlemiş ve ibadetlerini tam yapmamasına kızan Jüpiter tarafından cezalandırılmış ve dünyaya bir fırtına sonucu düşen yıldırımla veda etmiştir.

Ancus Marcius; Tullus Hostilius'tan sonra tahta çıkan dördüncü Roma Kralı. Senatörler tarafından Romalı olması ve büyük babasının Sabinlere karşı Romulus ile birlikte savaşması nedeniyle kral olarak seçilmiştir. Tiber üzerindeki ilk ahşap köprüyü inşa etmesine istinaden "köprü inşa eden" anlamındaki "pontifex" olarak tanımlanır. Numa gibi Ancus da doğal nedenlerle ölmüştür. Ardılı olarak oğlu değil, Lucius Tarquinius Priscus başa geçmiştir.

Lucius Tarquinius Priscus (Yaşlı Tarquin/ I. Tarquin); Roma'nın ilk Etrüsk kralıydı. Livy'ye göre Tarquinius Priscus bir Etrüsk şehri olan Tarquinii'den gelir ve asıl adı Lucumo'dur (şimdilerde lucumo isminin Etrüsklerde bir politik pozisyon adı olduğu biliniyor). Babası Demeratus, Korinth'den Etrurya ya göç etmiş ve Etrüsklü asil bir kadın ile evlenmiştir. İki oğ-

lundan biri olan Lucius Tarquinius bir Etrüsk prensesi ve aynı zamanda augur olan, karısı Tanaquil'in önerisiyle Etrurya'dan sonradan adı Roma olacak bölgeye göç etmiştir. Tanaquil kocasının iyi bir lider olacağını düşünüyordu, ancak bir göçmenin oğlu olduğundan, yaşadığı Tarquiniide güç kazanamayacaktı. Bunu bilen Tanaquil, kendisini Roma'ya gitmeye teşvik etti. Aynı zamanda bir augur olması ve güçlü bilicilik yetenekleri sayesinde Tarquinius'un kral olmasına yardımcı oldu. Roma'ya giderlerken, yolda bir kartal Tarquinius'un şapkasını uçurdu ve sonra kafasına geri verdi. Tanaquil bunu, tanrıların onun kral olmasını istediğini gösteren bir işaret olarak yorumladı.

Resim 185: Lucius Tarquinius Priscus ve Tanaquil Roma Yolunda

Lucius Tarquinius Priscus, öncelikle bataklıkları inşa ettirdiği Cloaca Maxima (büyük lağım) sayesinde kurutmuştur ve böylece Forum Romanus ve Regia³²¹'yı inşaa ettirebilmiştir. Etrüskçe nehir anlamına gelen "Ruma" adını da şehre o vermiştir. Circus Maximus'u da o inşa ettirdi. Daha önceleri seyirciler yarışları Aventine ve Palatine tepeleri arasında tahta tribünlere oturarak

(321) Regia; Antik Roma Kraliyet Sarayı

seyrediyorlardı. Bu aşamadan itibaren daha büyük oyunlar, panetrüsk oyunları benzeri ilk “Ludi Romani” düzenlenmeye başlandı. Son büyük icraat olarak, Latin ve Sabinlerden alınan ganimetlerinin de yardımıyla Capitol Tepesi’ne Jüpiter onuruna Optimus Maximus Tapınağı’nı inşa ettirmiştir. Saltanat sembolleri de (magistrata) onun zamanında Roma’ya ulaşmıştır. Tarquinius Priscus, Etrüsk modasına uygun olarak altın süslü mor pelerin giyerek ve dört atın çektiği bir araba üzerinde törene katılarak ilk Roma zafer alayını düzenlemiştir. Bir suikastla öldürülen Tarquinius’un yerine damadı Servius Tullius kral olacaktır.³²²

Resim 186: Antik Roma Haritası

Özetle bilimsel olarak belgeler ile saptanan ilk Roma kralı bir Etrüsklüdür ve bildiğimiz anlamda Roma kentini kuran ve gelecekte asırlarca dünyaya hükmedecek olan, yıkıldıktan sonra da etkileri devam edecek Roma İmparatorluğu'nun temelini atan kişi, *Lucius Tarquinius Priscus*'dur.

(322) Livy, *Ab urbe condita*, 1:34

Resim 187: Lucius Tarquinius Priscus/ Eşi Tanaquil
(Guillaume Rouillé tarafından yayınlanan 16. yüzyıl tasviri)

Eşi Etrüsk soylu *Tanaquil* (Etr. Thanchvil) de bu süreçte ve sonraki dönemlerde oldukça etkin bir kişidir. Belki de Tanaquil'e Roma'yı kuran kadın da demek yanlış olmayacaktır. Eşini Roma'ya götüren ve kral olmasında en büyük desteği veren odur ve kocasından sonra damadı ve kızı, sonrasında da oğlu/torunu Roma'yı yönetecektir.

Birçok Romalı tarihçinin yazdığına göre; *Tanaquil*³²³ Roma'ya geldikten sonra adını "*Gaia Caecilia*" veya "*Caia Caecilia*" olarak değiştirmiştir. Bu ad altında saygı görmüş, iffetli, ev işlerinde becerikli (özellikle örgü ve dokumacılık yapan) kadınların sembolü olmuştur.

Ondan 600 yıl sonra yaşamış yazar Yaşlı Plinius, Sancus Tapınağı'nda Kraliçe'nin bronz heykelinin olduğu yerde, Servius Tullius için kendisinin ördüğü mor bir tunik ile birlikte kraliçe'nin iplik eğirme aletlerinin de olduğunu yazmıştır. Bu heykelin kanatlarının iyileştirici güçlere sahip olduğu kabul edilirmiş. Yine Tanaquil'in kemerinin de mucizevi ve şifahi özellikleri olduğuna inanılmış.³²⁴

(323) Gaia Caecilia, Gaia Taracia, Gaia Fufetia, Tanaquil, Thanxvil

(324) Gaius Plinius Secundus (Pliny the Elder), *Naturalis Historia* (Natural History), viii. 74

Resim 188: Tanaquille/
Gaia Caecilia/ Gaia Cyrilla

Resim 189: Roma Geleneksel
Düğün, Flammeum (canlandırma)

Zamanla Roma'da ateş, kalp, şifa ve kadınlık tanrıçası olarak kabul edilecek olan Tanaquille'nin işlediği ilk tunik olan "*tunica recta*" ve ateşin rengi olduğu için "*flammeum*" adı verilen gelin peçesi, Romalı gelinler tarafından gelinlik modeli olarak asırlarca kullanılacaktır. Hatta gelin ve damadın "*ubi tu Gaius, ego Gaia*" şeklinde söyledikleri düğün yemini ile Tanaquil'e gönderme yapıldığına inanılır. "*Ubi tu Gaius*", Gaius olduğu yer, Gaia olduğu yer, "*ego Gaia*" ile ise, damat "*ben Gaius'um*" demektedir. Belki de bu, "*mutlu olduğunuzda mutlu olacağım*" anlamına da gelebilir, çünkü Caia'nın evliliğe iyi şans getireceği düşünülüyordu. Ve yine geline evlendikten sonra, yeni evine resmen girmeden önce, ona ismi sorulduğunda, "*Benim adım Caia!*" diye cevaplaması da bir gelenektir. Romalılar, Caia / Tanaquil'i kadın ideallerine uygun olduğu için kutsallaştırdılar. O ve ailesi Roma'ya toprak bağışlamış veya toprakları arttırmışlardır. Bu yüzden Tanaquil, Roma topraklarının bir tanrıçası ve Roma halkının bir hamisidir ve toprağı temsil eden Kraliçe olarak, o kehanet armağanları aracılığıyla krallara kutsal bir yönetim hakkı verir ve kralların annesi ya da vaftiz annesi olarak da

kabul edilecektir. Rönesans zamanının ünlü yazarı Boccaccio'da eserlerinde Tanaquil'e, "Gaia Cyrilla" diye atıfta bulunmuştur.³²⁵

Servius Tullius (MÖ. 578-535); Servius'un, kayınvalidesi Tanaquil'e'nin entrikaları sayesinde ve halkın da desteğiyle Senato tarafından seçilmeksizin kabul edilen ilk Roma kralı olduğu söylenir. Tanaquil, Roma'nın altıncı kralı Servius Tullius'un yükselişinde rol oynamıştır. Onu kendi çocuğu olarak yetiştiren Tanaquil, Servius'un tahtın bir sonraki ardılı olacağına inandı. Bir efsaneye göre, (Livy aktarır) Servius Tullius başının etrafından görülen bir ateş halesi nedeniyle henüz çocukken kutsanmış ve kral olmak üzere yetiştirilmiştir. Tarquin I öldürüldüğünde, Tanaquil onun ölümünü halktan gizledi, bunun yerine kralın sadece yaralı olduğunu ve iyileşinceye kadar geçici kral olarak Servius'u atadığını söyledi. Halkın saygısını kazanıp bir süre krallığa komuta ettikten sonra Servius ve Tanaquil, Tarquin'in ölümünü ilan ettiler. Servius ilk iş olarak, başka bir Etrüsk kenti olan Veii'lere karşı bir askeri harekât düzenledi sonra Roma'nın politik ve idari yapısını iyileştirme işine koyuldu. İnşaat projelerine başladı ve şehri Quirinal, Viminal ve Esquiline Tepeleri'ni de içine alacak şekilde genişletti. Bir yandan Tanrıça Fortuna'yı memnun etmek adına, hem ona hem de Mater Matuta'ya adanmış tapınaklar inşa ettirirken diğer taraftan da kendisi için de Esquiline tepesine bir saray inşa ettirmiş.³²⁶ Sant'Omobono'da yani "Kutsal Mekân"da yapılan arkeolojik kazılar, bu tapınakların en eski yapılış evrelerinin zaman dizimsel olarak ortaya konmasıyla Sevius Tullius tarafından yaptırıldığı doğrulanmıştır.³²⁷

(325) Giovanni Boccaccio's Famous Women, translated by Virginia Brown, 2001, pp. 94-95; Cambridge and London, Harvard University Press;

(326) Encyclopaedia Britannica See Article History

(327) Braudel F. : Akdeniz. (Coarelli F. Roma) s.90

Resim 190: Sacra di Sant'Omobono Bölgesi

Livy, Servius Tullius'un annesinin, Romalılar tarafından yakılan bir Etrüsk şehrinin prensesi olduğunu iddia eder. Annesi tutsak alınmıştır ve soylu kökenine istinaden sarayda yaşamasına izin verilmiştir. Roma İmparatoru Claudius'un MS 28'de Senato'da yapmış olduğu bir konuşmada, "Servius Tullius, asıl adı Mastarna (Macstarna) olan Etrüsk kökenli bir paralı askerdir," demiştir. Hikâyelerinde birkaç maceradan sonra, yol arkadaşları olan Caelius ve Aulus Vibenna kardeşler ³²⁸ yenilmiş ancak Mastarna, yoldaşlarının geri kalanıyla birlikte Roma'ya gelmeyi başarmış bir kahramandır. ³²⁹

Resim 191: Etrüsk François Mezarı Freskleri

(soldan sağa doğru Caile Vibenna, Mastarna, Larth Ultes, Laris, Sveamach, Rasce, Venthikau ve Aule Vibenna)

(328) Caelius ve Aulus Vibenna kardeşler; Etrurianın efsanevi kahramanları. Claidius, Servius Tullius (Mastarna) nın onların adlarını Roma'nın yedi tepesinden birine, Caelian Tepesine verdiğini iddia etmiştir.

(329) Thullier, s. 73

Geleneksel Roma efsanelerinde (çoğunluğu Livy ve Plutarch'a ait); Servius Tullius'un orduda reform yaptığına ve aynı zamanda Roma anayasasını oluşturduğuna inanılır. Burada bahsedilen anayasa, modern anlamda yazılı bir anayasadan ziyade, devletin yazılı olmayan ortaklaşa teşkilatsal yapısını ve kabilelerin düzeni, ordu, senato ve oylama meclisleri, vergi toplanması, resmi nüfus sayımlarının yürütülmesi gibi vazifelerini tanımlar.

Monarşi yönetimi altındaki Roma; bir kral, bir danışman, Senato ve Comitia olarak bilinen değişik meclislerce ortaklaşa yönetilirdi. Önemli olan kral ya da senatodan çok hukukun üstünlüğüydü. Romalılar kanunların hakları sağladığına inanırlardı. Krallar devrildiğinde, temel neden kanunları ihlal etmiş olmaları olurdu. Kral ve halk arasında Senato bulunur ve her ikisine de danışmanlık yapardı. *Senato*, kanunları hazırlar, inceler, teklif eder ve resmi olarak yayınlardı. Yayımlanan kanunlar tüm yurttaşların katıldığı bir meclis olan *Comitia Curiata*'da onaylanmadan yürürlüğe giremezdi.³³⁰

Krallık döneminde Roma'da oturan halk; üç kabile (*tribus*), bu kabileleri oluşturan on aile (*curia*) ve curiaları oluşturan üç yüz büyük aileden (*gens*) oluşmuştu. Kabilelerin başında *tribunus* adı verilen bir başkan bulunurdu. Her on büyük ailenin başında da *cario* adını taşıyan bir önder vardı. İlk dönemlerdeki halk meclisinin adı da bu büyük ailelerin adından geliyordu: *Comitia Curiata*. Romulus'un, Roma halkı arasında yaptığı sınıfsal ayrıma (*curiae*) dayandırılan ve Krallık zamanında kurulan bu meclis, önceleri konsülleri seçmekle ve yüksek mahkeme görevini icra etmekle sorumlu tutulmuştur. Zamanla görev ve sorumlulukları genişletilerek; yüksek memurlara emretme yetkisi -imperium-vermek, vasiyetlere ve evlat edinmelere tanıklık etmek, rahiple- rin resmi olarak göreve başlamalarına onay vermek gibi, daha

(330) <http://www.ancientlibrary.com/smith-dgra/0882.html>

kapsamlı bir hale getirilmiştir. Cumhuriyetin sonlarına doğru da politik anlamdaki önemini yitirerek, yalnızca patricii sınıfını ilgilendiren bir meclis halini almıştır.³³¹

Roma toplumunun başında “*rex*” adı verilen bir kral vardı. Bu kral patricilerden oluşan Comitia Curiata adlı halk meclisince, ölünceye kadar bu mevkide kalmak üzere seçilirdi. Meclisin kendisine verdiği yetkilere dayanarak aynı zamanda başrahip, ordu komutanı ve en yüksek yargıç olarak görev yapardı.

Halk meclisini oluşturan Comitia Curiata’nın yanında bir de, “İhtiyarlar Meclisi” olan senatus (senato)³³² adlı bir meclis daha vardı. Patrici aile reislerinin oluşturduğu bu meclisinin görevi, krala danışmanlık yapmaktı. Üyelerini kral, aile babaları arasından seçer, görevleri de ölünceye kadar sürerdi. Senatörler Cumhuriyetin başlangıcından beri seçim ile değil, kalıtsal soy-luluklarına göre göreve gelmişlerdir.

Krallık döneminde Roma’da köleler ve vatandaşlık hakları olamayan yasa dışı Roma vatandaşları “*particiler*” ve “*plebler*” olmak üzere iki ana sınıfa ayrılmışlardı;

Patriciler ³³³ başlangıçta antik Roma’daki seçkin ailelerden oluşan bir gruba verilen addı. Görünüşe göre Romulus döneminden kalma, asil Latinler ve kurucu asil Etrüsklerden oluşuyorlardı. Roma İmparatorluğu’nun sonraki dönemlerinde bu sınıf daha başka yabancı kesimleri de içine dâhil edecektir. Patricilerin Roma vatandaşları olarak özel bir konumları vardı. Rahiplik pozisyonlarının çoğupatriciler dışındakilere kapalıydı. Seçme, memur seçilme, öteki tam hukuklu Roma vatandaşla-

(331) Cicero; de Republica, II, 14; Livius, I, 13.

(332) Senato, başlangıçta şehrin tüm kabilelerinden önde gelen yaşlılarının toplanma yeri (Senato, “yaşlı adam” anlamına gelen “*senex*” kelimesinden türetilmiştir)

(333) Patrici kelimesi Latince kökenini, pater’in (baba) çoğulu olan patres/patricius’dan alır. Pater, Roma Senatosu’nun esas üyeleri için kullanılan bir kavramdı.

rıyla evlenme ve ticaret yapmak haklarına sahiptiler. Mecliste, devlet yönetiminde ve orduda tüm söz hakkı patricilere aitti. Patricilerden zaman zaman, Senato sınıfı olarak da bahsedilir ancak patricilerin hepsi Roma Senatosu'nda yer almıyordu. Cumhuriyetin son dönemindeki senatörlerin büyük bölümü ise artık patrici değildi.

Plebler; Diğer tarafta ise genellikle etraftaki İtalik kabilelerden gelen ve öyle ya da böyle bir şekilde Roma'ya girmiş olan insan yığınları vardı. Şehrin sunduğu olanaklara alışmışlardı ve o ana kadar yönetime katılmamış olan bu yığınlar şimdi yargıçlara ihtiyaç duyuyorlar, savunma hakkı talep ediyorlardı. Kısıtlı hukuklu vatandaşlar olan plebler, genellikle küçük toprak sahipleri ya da ticaret ve sanatla uğraşan kişilerdi.

Servius Tullius, kısa sürede dışlanmış olan bu sınıfı sisteme dâhil edecek bir yol buldu. "*Comitia Centuriata*" olarak bilinen meclisi oluşturdu, Comitia Curiata'ya ait olan yasal veto hakkını ellerinden alarak hem pleplerin hem de patriciilerin üyesi oldukları Comitia Centuriata'ya verdi. Bu eylem, tüm önemli memurluklara ve senato koltuklarına sahip olduklarından dolayı ayrıcalıklı aileler (gensler) için bir güç kaybı anlamına geliyordu. Centuriata'da, mal-mülk sahibi Roma vatandaşlarının orduya hizmet etmelerini sağlamak amacıyla, halk beş kısımda değerlendirilmiştir. Cumhuriyet döneminin sonuna kadar, konsüller, censorlar, praetorlar, aediller, tribuneler ve diğer yüksek memurlar bu meclis tarafından seçilmiştir. İhanet ve ceza davalarına bakmak, kanun koymak, savaş ve barış kararı almak da meclisin görevleri arasındaydı. Ancak verilen tüm kararlar için Senato'nun ön onayını (patrium auctoritas) almakla yükümlüydüler. Örgütsel ve sayısal yapısı, yoksuldan çok zengin vatandaşların temsiline olanak sağlayan bu meclis, daimi mahkemeler kuruluncaya kadar cinayet davalarına da bakmıştır.³³⁴

(334) Livius, VIII, 11, 2, 15; Alföldi, A, a.g.e., 1963, s.6,44; Fritz, V, K, Ro-
233

Romalı tarihçilere göre; Servius Tullius ilk iş olarak Roma'da “**Census**” denilecek bir nüfus sayımı yaptırmıştır. Terim, Latince “yargılamak”, “tahmin etmek” anlamına gelen “censere” fiilinden gelir. Servius'un yaptığı Roma nüfus sayımı, günümüz nüfus sayımlarından biraz farklı olarak düzenlenmişti. Servius'un asıl amacı toprak vergilendirmelerini doğru yapmak ve de sayım sonuçlarını, insanları gelirlerine göre sınıflara bölmek için kullanmaktı. Ayrıca Roma'nın asker kapasitesini ölçmek ve savaş anında hangi silah ve ekipmanları tedarik edebileceğini de bilmek istiyordu. O sıralarda ordu, şahıslar tarafından finanse ediliyordu ve Servius da kimin ne kadar destek olabileceğini anlamaya çalışmıştı.³³⁵

Oy kullanma hakkı artık belki de dünyanın ilk nüfus sayımı olarak bilinen bu sayım sonucuna bağlı olarak servete göre saptanacaktı. Asıl kriter kişilerin sahip oldukları topraklardı. Roma halkını beş sınıfa ayırmış ve hiç toprağı olmayanları da “kelle hesabı” şeklinde census listesine bir şekilde dâhil etmişti. Romalı aileler (Gensler) önceden olduğu gibi şimdi de zengin ve güçlüydüler ancak Servius reformlarının önemi, önemli mevki-leri yeni zenginlere açmış olmasından ve her özgür erkeğe, sesi ne kadar cılız çıkarsa çıksın kendi meclisinde söz hakkı vermiş olmasından gelir. Beş yılda bir yapılan bu sayımlarda aslında çağına göre oldukça ilerici bir ilke söz konusuydu çünkü artık insanlar soylarına göre değil, kişisel mülklerine göre hesaba katılıyorlardı.³³⁶

Roma'da patriciler olsun, plepler olsun herkes askerlik hizmeti yapmak zorundaydı. Herkes sahip oldukları toprak senetleri

man History, 1975, s.196.

(335) Wright, F. A.; Lemprière's Classical Dictionary of Proper Names mentioned in Ancient Authors Writ Large, Third Edition, Routledge & Kegan Paul, London et al., 1984,

(336) Diakov: s.

oranında silahlı olabilir. Örneğin; en zenginler atlı ve zırhlı, diğer kategoriler hafif zırhlı, zırhsız şeklinde. “*Centuria*” sözcüğü de bu zamanda ortaya çıkmıştır. Centuria, Latince centum (yüz) kökünden türetilen ve 100 kişiden oluşan birliğe karşılık gelen isimdir. Servius bu sınıflamayı hem siyasette sivil halkı örgütleme de hem de askeriyede kullanılmıştır. Servius Tullius, toplumu askeri tarzda düzenlemesi nedeniyle sık sık militarist olmakla itham edilmiştir. Bu eleştirisel görüşe göre, ordunun sahip olduğu yüzlük yapılanma modeli, istenmeyen kalabalıkların düzenlenmesi içinde örnek olarak alınmıştır. Ordu; onluk, yüzlük ve binlik gruplara ayrılmıştır.³³⁷

Roma Medeniyeti’nde yazılı kanunlar olmadığı dönemlerde, örf ve âdete göre hareket edilirdi. Bu örf ve adetleri de ancak Patriciler bilir ve onlara göre yorumlanırdı. Buna “mos mairum” yani ataların töresi denirdi. Bu töre onlara geniş bir keyfilik alanı sağlıyordu. Bunun için Patriciler, örf ve adetlerin yazıya geçirilmesine, mümkün olduğu kadar uzun bir zaman karşı koymuşlardır. Ta ki MÖ. 451’e, Pleplerin isyanı sebebiyle kabul edilip yazıya dökülen “On İki Levha Kanunu” kabul edilene kadar. Leges Duodecim Tabularum; (MÖ. 451-449), Roma Medeniyeti’nin ilk yazılı kanunudur. On iki levhaya yazılıp Roma’nın en büyük meydanına (Forum Romanum) asıldı. MÖ. 307’de Galyalıların Roma’yı yağmalamalarında imha edilene kadar, orada asılı kalmıştır.

Roma’da devletin masraflarının karşılanması yurttaşların sorumluluğundaydı. Yurttaşlar kabileler halinde Campus Martius’da³³⁸ toplanır ve her yurttaş kayıt memuruna, adını, ad-

(337) Cornell, TJ (1995). The Beginnings of Rome. London: Routledge. pp. 135–139.

(338) Campus Martius; Antik Roma’da halk tarafından sahiplenilmiş yaklaşık 2 km² genişliğinde alan. Efsaneye göre, Campus Martius Roma’nın son Kralı Tarquinius Superbus’a ait bir buğday tarlasıydı ancak Roma Cumhuriyeti’nin kuruluşu sırasındaki devrimde yakılmıştı.

resini, sosyal statüsünü, aile üyelerini, kölelerini, kiracılarını ve mülklerini yeminle beyan ederdi. Bu bilgiler kayıt altına alınırdı. Servius, bu işlemin her beş yılda bir düzenli olarak yapılmasını planlamıştı ancak Roma kentinin sürekli büyüyen nüfusu bunu imkânsız hale getirmiştir. Servius tarafından yaklaşık 80.000 erkek yurttaşın kütüklere kaydedildiği tahmin edilir. Bu Roma'nın tam nüfusu değil sadece özgür erkeklerin sayısıdır. Augustus döneminde bu sayı 4 milyona ulaşmıştır.

Arkeoloji, Roma'nın bu dönemde çepeçevre duvarlar ile çevrildiğini gösteriyor. Söylendiğine göre Servius Tullius eski duvarların şehrin genişlemesine engel olmaya başlaması üzerine Roma'nın etrafına yeni ve daha büyük surlar inşa ettirmiştir. Günümüz Roma'sında bulunan antik surların bir kısmının Servius Surları'na ait olduğu söylenir. Bugün görülebilen duvarların çoğunluğu Roma'nın MÖ. 390 yılında Galyalılar tarafından yakılmasının ardından yeniden yapılmış olanlardır.³³⁹ Servian Duvarı'nın bölümleri Roma'nın çeşitli yerlerinde hala görülebilmektedir. En büyük bölüm, Roma'daki ana tren istasyonu olan Termini İstasyonu'nun dışındadır.

Resim 192: Roma Servius Surları Kalıntıları

Roma'daki sosyal sınıfları tanımlayan “*Classis*” sözcüğü Servius zamanında ortaya çıkar ve belki de onun tarafından

(339) Wright, F. A.; Lemprière's Classical Dictionary of Proper Names mentioned in Ancient Authors Writ Large, Third Edition, Routledge & Kegan Paul, London et al., 1984

bulunmuştur. Özetle bu dönemde; “Klanlar düzeni yıkılıp, sınıflı bir toplum düzeni kurulmuştur.” Zaman içerisinde Servius, pleblerden onay elde etmek için gittikçe artan biçimde toplumun alt sınıflarından insanları kayırmaya başladı. Çıkardığı yasalar patrici düzeni için rahatsızlık vericiydi ve 44 yıllık saltanatı, damadı Tarquinius Superbus ve öz kızı Tullia Minor tarafından düzenlenen bir tertip sonucu MÖ. 535 yılında sona erdi. Öz kızının, babasına duyduğu kin ile ölüsünün üzerinden defalarca arabasıyla geçerek ezdiği söylenir. Arabaların Servius’un ölü bedeni üzerinden geçtiği cadde zaman içerisinde “Vicus Scele-ratus” yani “Alçaklık Caddesi” olarak anılacaktır.³⁴⁰

Asırlar sonra, Engels; Servius Tullius’un reformları için “Roma’da daha sözde krallık kaldırılmadan önce, kişiler arasındaki kan bağına dayanan eski toplumsal düzen yıkıldı ve onun yerine, yeni toprak dağılımına ve servet farkına dayanan yeni bir devlet yapısı oluşturuldu,” diye yazacaktır.³⁴¹

*Resim 193: Servius Tullius,
Guillaume Rouillé tarafından yayınlanan 16. yüzyıl tasviri*

(340) Livy, *Ab-urbe condita*, 1.46

(341) Engels F.: *L'origine de la famille, de la propriété privée et de l'Etat* (1891). p.120

Resim 194: Tullia Minor'un Babasını Ezmesinin Tasviri Via Sceleratus (Roma)

Lucius Tarquinius Superbus; Gururlu Tarquin ya da II. Tarquin olarak da bilinir. Roma Krallığının yedinci ve son kralıdır. Beşinci Kral Lucius Tarquinius Priscus'un oğlu/torunu ve altıncı Kral Servius Tullius'un damadı olup Etrüsk kökenlidir. MÖ. 535- 510 yılları arasında tahtta kalmış, MÖ. 509 yılında tahttan indirilmesinin ardından Roma Cumhuriyeti kurulmuştur.

Servius Tullius'un devrilmesinin ardından Tarquin II, karısı Tullia Minor'un da yardımı ile Senato'yu topladı ve kendisini Roma kralı ilan ettirdi. Tarquin II, gücünü sağlamlaştırabilmek için Servius Tullius'u desteklemiş olan anahtar konumundaki senatörleri öldürttü ve anayasayı yürürlükten kaldırarak yerine katıksız bir despotizm kurdu. Mualif Latinler ve Etrüskler'e savaş açıldı. Tarquin II askerlerini, kendi yandaşı olan toprak sahiplerinden ve yabancı müttefiklerinden sağladığından, alt sınıfların silahlarına el koyarak, onları genelde inşaat işlerinde kullandı.³⁴²

Tarquin II'nin hâkimiyeti süresince yaptığı işler;

1. Roma Forumu'na bakan Tarpeian kayalıklarının Sabinlerin kutsal yapılarından temizlenerek düzleştirilmesi.

2. Capitol Tepesi yakınlarında, Tanrı Jüpiter'e adanmış olan tapınağın tamamlanması.

(342) Titus Livius, Ab Urbe Condita i. 41.

Tarquin II hakkında en çok anlatılan tarihi hikâye, *Sibyl* denen kâhin bir kadınla aralarında geçenlerdir; Kral bir konu hakkında Cumaean Sibyl rahibesine başvurduğu zaman, sibyl ona fahiş fiyattan dokuz adet kehanet kitabı satmayı önerdi. Tarquin II öneriyi hemen reddetti ve bunu üzerine Sibyl rahibesi dokuz kitaptan üçünü yaktı. Rahibe ona geri kalan altı kitabı yine aynı fiyattan vermeyi teklif etti. Tarquin II tereddüt etti ancak tekrar reddetti. Sibyl rahibesi geri kalan altı kitaptan üçünü daha yaktı ve ona son üç Sibylline Kitapları'nı yine aynı fiyattan satmayı teklif etti. Tarquin II sonunda altı kitap kaybederek teklifi kabul etti.³⁴³ Kitaplar ona pahalıya mal olmuştu. Ayrıca Sybil ona kendisini kalabalıklardan gizlemesini çünkü bir gün iyi bir yurttaş tarafından mızrakla kalbinden vurularak öldürüleceğini söyledi. Bu sebeple, Tarquin II saltanatının geri kalanını sarayından yürüttü ve hiçbir zaman kalbinden vurulmadı ancak bir gün sürgündeyken banyo yaptığı sırada çıldıran Grek kölesi tarafından boğularak öldürüldü.

Resim 195: Tarquinius Superbus ve Cumaen Sibyl

Kitaplar daha sonra sadece acil durumlarda danışılmak üzere Roma Capitoline Tepesi'ndeki Jüpiter Tapınağı'nda tutuldu.

(343) Gell. I 19(The story is alluded to in Varro's lost books quoted in Lactantius Institutiones Divinae (I: 6) and by Origen, and told by Aulus Gellius (Noctes Atticae I, 19)

Tapınak, MÖ. 83'de yakıldı ve onunla birlikte orijinal kitaplar da yandı. Bunun üzerine Roma Senatosu, imparatorluğun dört bir yanına haber saldı ve Sibylline kehanetlerinin tüm kopyalarının toplatılması emredildi. MÖ. 76'da gelen tüm kopyalar özenle sıralandı ve meşru olduğu belirlenenler bir araya getirildi ve yeniden inşa edilen tapınakta tekrar saklanmaya devam edildi. Ancak Augustus tarafından, MÖ.12'de "pontifex maximus" olarak, incelenip kopyalandıktan sonra Palatine'deki Apollon tapınağına nakledilmiştir.³⁴⁴

Lucius Tarquinius Superbus tarafından oluşturulan "*Duumviri*³⁴⁵ *sacrorum*" makamı, tanrılara kurban sunma ve Sibylline Kitapları'nın saklanmasıyla sorumlu iki kişiden oluşan memur sınıfıydı. Soylulardan / patricilerden seçilirler ve görevlerini ömür boyu yaparlardı. Savaşta ve diğer vatandaşlara dayatılan hizmetlerden muaf tutulurlardı. Onlar olmadan, Sibylline Kitapları'na danışılmazdı. İlerleyen devirlerde bu makam on kişiye (*decemviri sacris faciundis*) hatta on beş kişiye (*quindecemviri sacris faciundi*) kadar çıkarılmış ancak Theodosius I (379-392) devrine gelindiğinde ise kaldırılmıştır.³⁴⁶

İçerikleri tam olarak bilinmese de bu kitaplar Roma'da MS 405'e kadar saklanmışlar. Ancak bağnaz veya kimilerine göre iyi bir Hristiyan olan ve kitapları Pagan ve kötülük kaynağı olarak gören General Flavius Stilicho tarafından, MS 405'te yakılmışlardır. Beş yıl sonra MS 410'daki Vizigot istilas sırasında, bazı Pagan dini savunucuları, kitapların kaybolması üzerine şehrin işgalinin Pagan tanrılarının gazabının kanıtı olduğunu iddia edeceklerdir.

Roma'da başlangıçta Sibylline Kitaplarına dayandırılarak, kutlamaları yapılan iki tür bayram varmış; *Lectisternium* ve *Supplicatio*.

(344) Tacitus 6.12

(345) *Duumviri* (Latince "iki erkek")

(346) "Duumvir". Oxford English Dictionary (3rd ed.). Oxford University Press. September 2005

Lectisternium; (lectus=yatak, döşek, sternium=sermek, yaymak). Tanrı heykelleri, yiyeceklerle donatılmış sofraların yanındaki sedirlere yerleştirilir ve sonra yiyecekler halka sunulurmuş. İnsanın tanrısıyla yakınlaştığı bu törenler dokuz gün sürer ve tüm kent halkı sınıf, cinsiyet farkı olmaksızın bu törenlere katılmış. Dargınlıklar son bulur, tutukluların bile bu süre zarfında zincirleri çözülürmüş.³⁴⁷

Supplicatio ise; Yine tanrılar tapınaklardan çıkartılır, şölen döşeklerine oturtulur ve halk başlarına çelenkler takarak neşe içinde çevrelerinde dolaşır ve dualar ederlermiş.³⁴⁸

Sibylline Oracles (Lat. Oracula Sibyllina) ise; antik dünyada kehanet ifadelerinin toplandığı, yine kadın kâhinlere atfedilen kitaplara verilen ortak isimdir. Grek mitolojisine de atfedilen bu sibyllerin, çılgın halde vahiy söyleyen kadın kâhinler olduğu iddia edilir. Elde kalan nüshaları, MS 1.yy'da Romalı Yahudi bir tarihçi olan Josephus tarafından toparlanmış, MS 2.yüzyıla gelindiğinde sayısız Hristiyan yazar tarafından eklemeler yapılmıştır. (Örneğin ünlü Hristiyan düşünür Atinalı Athenagoras gibi ve bunu 176'da Marcus Aurelius'a bir mektupla sunmuş) 12 kitaptan oluşan bu külliyyat, MS 4. yüzyıla gelindiğinde; gnostik, Yahudi ve erken Hristiyanlık efsaneleri ile aralara serpiştirilip Helenistik ve Roma mitolojisinin karışımı garip bir eklektik roman üslubu halini almış. MS 6. yy'da (İskenderiye'de) bilinmeyen bir editörce yapıldığı düşünülen son düzenlemesi ise alakasız parçacıkların toplanmasından ibaretmiş.³⁴⁹

Etrüsk mitolojisinin, ikinci önemli figürü olan kadın peygamber *Vegoie*'den daha önce bahsetmiştik. Etrüsk dini kitabının önemli bir kısmını yazdığına inanılan, sanatları başlatan, hidrolik işlerin gizlerini öğreten kadın peygamber *Vegoie*'nin yazdığı

(347) Livius; 5.13

(348) Livius.3.5.14;3.7.7)

(349) Terry 1899 Chisholm, Hugh, ed. (1911). "Sibylline Oracles". Encyclopædia Britannica (11th ed.). Cambridge University Press.

kitaplara Romalılar “Libri Sibylline” de derlerdi. Daha sonraları da kadın kâhinlere “Sibyllin” adı verilecektir. Bahsettiğimiz gibi sadece orijinallerinden üçü kalmış, onlar da MÖ. 83’de çıkan yangında yanmışlardı. Bu üç kehanet kitabı, yangın sonrası her ne kadar yeniden yazılmış ve doğal olarak değiştirilmiş olsalar bile Roma tarihi boyunca birçok uğursuz zamanda başvuru kaynağı olmuştur. Gaius Octavius Augustus (MÖ. 27-MS14), Tiberius Claudius Nero (MS 14-37), Tiberius Claudius Nero Germanicus (MS 41-54), Marcus Aurelius Severus Alexander (MS 222-235) ve hatta I. Constantinus (MS 307-337), Flavius Claudius Iulianus (MS 360-363), I. Theodosius (MS 379-395) misal olarak gösterilebilir. Bu imparatorlar siyasi, sosyal ve askeri olayların istikametini tayin etmekte Etrusca Disciplina’yı etkin bir şekilde kullanmıştır.

Örnekleri çoğaltabiliriz;

MÖ. 216: Roma Lejyonları, Hannibal tarafından Canniae Savaşı’nda yok edildiği zaman kitaplara danışılmış ve Roma’nın uğursuzluktan kurtulabilmesi için iki Galyalı ve iki Grek’in pazar yerinde canlı canlı yakılarak öldürülmesi gerektiği sonucu çıkartılmıştır. Yöneticiler, uluslarının mutluluğu için geleneksel vatana bağlılığı göstermek amacıyla bu gaddarlığı üstlenerek öğüdü yerine getirmişlerdir.

MS 64: İmparator Nero, Roma’nın Büyük Ateşi’nden sonra onlara başvurdu. (Tacitus, Annales XV, 44)

271: Kitaplara, Germenlere karşı Roma yenilgisinin ardından yine başvurulmuştur. (Placentia Savaşı)

312: Maxentius tüm kuzey İtalya şehirlerini ele geçiren ve Roma’ya doğru yürüyen Konstantin’le mücadele için Sibylline kitaplarına başvurmuş.

363: Julian the Apostate, kitaplara Sassanilere karşı yürüyüşe hazırlık olarak danıştı. Roma’dan gönderilen cevap, “Düz ifadeyle, o yıl kendi bölgelerini terk etmemesi konusunda uyarıldı.” (Ammianus Marcellinus, Roma Tarihi, XXIII 1, 7)

405: Stilicho, Sibylline Kitaplarının tahrip edilmesini emretti. Muhtemelen, Sibylline kehanetleri, Got Alaric I saldırısı karşısında, hükümetini eleştirmek için kullanılıyordu.³⁵⁰

(350) Herbig G.: “Etruscan Religion”, Encyclopaedia of Religion and Ethics V (ed. J. Hastings), New York 1912, pp. 532, 537, 538.

Etrüsklerin Sibylline Kitapları ile Sibylline Oracles'ın farklı şeyler olduğu iddia ediliyor fakat acaba bu doğru mudur? Yoksa modern bilim adamlarının da iddia ettiği gibi Oracles, Etrüsk Sibylline Kitaplarının yok olmasından sonra onun elde kalan parçalarından yapılan anonim bir derlemesinden ibarettir ve Vegoi ile başlayan kadın kâhinler kültürünün bir tür devamı mı?³⁵¹

Sonuç olarak bu bağımsız Etrüsk kültürünün son kalıntıları, nihayetinde yok olmaya mahkûmdur. Çünkü Hıristiyanlık gibi yeni bir dinin en önemli muhalifleri arasındaydı ve Etrüsk batıl inancını suçlayan Kilise Babaları'nın hışmına uğramaktan kurtulamadı.

Antik dünyada, bilinen spesifik kahin sybiller; *Persian, Libyan, Cimmerian, Erythraean, Samian, Cumaean, Hellespontine, Phrygian ve Tiburtine* Sibylleridir. Erythraean, Phrygian ve Hellespontine sibylleri Anadoluludurlar.

İtalya için en anlamlı olan Cumaean'dir; Cumaean Sibyl, Rönesans'ta ünlü ressamlar tarafından çokça resmedilen figürlerdendir; Raphael (Santa Maria della Pace'de), Andrea del Castagno (Uffizi Galerisindeki tablosu) ve Michelangelo (Sistine Şapelinin tavan freskinde) vb. ayrıca Virgil (Ekler, Aeneid), Ovid (Metamorphoses) ve Petronius (Satyricon) eserlerinde de bu sybil yer almıştır.

Resim 196: Cumaen Sibyl, Andrea del Castagno (1423-1457)

(351)“Sibylline Oracles”. *Encyclopædia Britannica* (11th ed.). Cambridge University Press.

Tarquin II'nin saltanatı kan ve şiddetle şekillenmiştir. Bu aileye atfedilen bir diğer meşhur ve önemli bir hikâye daha vardır; Tarquin II'nin oğullarından Sextus Tarquinius'un bir savaş sırasında birliğinden ayrılıp, Lucretia adlı evli asil bir kadına tecavüz etmesi, kadının onuru için intihar etmesi ve bunu takip eden ayaklanmadır. Ayaklanma, Tarquin II'nin yirmi beş yıllık saltanatının son bulması ve birçok soylu ailenin Roma'dan kovulmasıyla sonuçlanacaktır.

Resim 197: Lucretia'nın Tecavüzü, Gemälde von Hans von Aachen, 1600

Bu ayaklanma Roma tarihi için bir dönüm noktası olacaktır. Artık Roma'da siyasal özgürlük tutkusu ve tek adam yönetimine duyulan nefret kalıcı hale gelecektir.

Ayaklanma sonucunda Tarquin II ve tüm ailesi, Caere'ye sürgüne gönderildiler. Sürgünde Tarquin II, tahtın yeniden kazanılması için bir dizi girişimde bulunur. İlk iş olarak Senato'ya elçiler yollar. Senato başlangıçta Tarquin'in ailesinin yetkilerinin geri verilmesi talebini kabul etmesine rağmen, karar bir komplo keşfinin ardından tekrar gözden geçirilip, iptal edilir ve kraliyet mülkiyeti Roma halkı tarafından yağmalanır.

*Resim 198: Lucius Tarquinius Superbus
(Guillaume Rouillé tarafından yayınlanan 16. yüz yıl tasviri)*

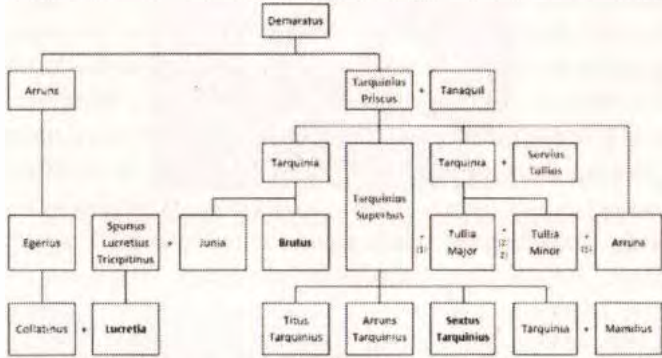
Tarquin II, daha sonra Roma'yı silah zoruyla yeniden kazanmaya çalıştı. İlk olarak, Veii ve Tarquinii şehirlerinin desteğini kazandı. Ancak bu iki şehrin orduları Silva Arsia Savaşı'nda Roma'ya yenildiler. Tarquin'in son girişimi, Clusium Kralı Lars Porsenna'dan askeri destek alması oldu. Lars Porsenna, Roma'yı cehenneme çeviren ve muhtemelen Roma'yı işgal eden Chiusi'nin efsanevi Etrüsk kralıydı. (Onun abartılı mezarı Pliny tarafından tanımlanmıştır ama hiçbir zaman bulunmamıştır) Savaş, sonunda barış anlaşmasıyla son buldu ancak Tarquin tahtını yeniden kazanma amacına ulaşamadı. Tarquinius ve ailesi, Clusium'u da terk ettiler ve Tusculum'a sığındılar. Tarquin II, MÖ. 496'da sürgünde öldü. Onun ölümüyle birlikte "Krallar Çağı" sona erdi; Roma vatandaşlarının tek başına gücü elinde tutacak bir krala artık güvenleri yoktu ve böylece Cumhuriyet rejimini biçimlendirdiler.³⁵²

Günümüzde George Lucas'ın Yıldız Savaşları evreninde, ilk 'Ölüm Yıldızı'nı kontrol eden ve yok edilemeyeceğine inanan

(352) Dave Meler,: Uygarlığın Şafağı, ed. iii 2014 Zaragoza.

“Grand Moff Tarkin”ın adı ve karakteri, Etrüsklü kralların isminin üzerine kurulu olduğu düşünülmektedir.

Asırlarca hatta günümüzde bile, Lucretia; tecavüze uğradığı için intihar eden namuslu Romalı bir kadın olarak kabul edilmiştir. Etrüsklerin Roma’dan kovulması ve Latinlerin artık iktidarı ele geçirip, krallığı yıktığı ve Cumhuriyeti kurdukları gururla hala anlatılmaktadır. Lucretia’nın kocası Collatinus ve akrabaları Brutus, Cumhuriyetin ilk konsülleri olmuşlar ve kurucu kabul edilmişlerdir. Oysa bu iki kişi de Lucretia da, Tarquinius sülalesinden kişilerdir. İlk konsüllerin tam adları; Lucius Junius Brutus ve Lucius Tarquinius Collatinus’dur. Brutus, kralın öz kuzenidir. Collatinus ise, Yaşlı Tarquinius’un kardeşinin soyundandır.³⁵³

Resim 199: Tarquinius Hanedanı Soyağacı

Cumhuriyet Döneminde (MÖ. 509-MÖ. 27); Halk meclisi tarafından seçilen iki konsüle, teorik olarak halka ait olan iktidarı onun yerine kullanma yetkisi verilirdi. Konsüllerin ikisi de eşit yetkiye sahiptiler. Ancak birinin aldığı bir karara ötekisi

(353) Gantz TN. 1975. Tarquin Hanedanı. Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte 24 (4): 539-554.

itiraz edebilirdi. Konsüller bir yıl boyunca görev yaparlar ve görev sürelerinin sonunda görevi bırakarak sıradan bir Roma vatandaşı haline gelirlerdi. İlk zamanlarda bütün devlet işlerini beraber yürütüyorlardı. Ancak, zamanla işlerin artması karşısında görev alanlarını aralarında bölüşmeye başladılar. Örneğin birisi Roma'nın yargılama işlerine bakarken öteki ordunun başında savaşı yönetirdi. Konsüllerin iktidar süreleri sonunda sıradan yurttaş haline gelmesi onların yaptığı işlerden sorumlu tutulabilmesi imkânı veriyordu.³⁵⁴ Krallar gibi konsüller de görevleri süresince tüm imperium simgelerini kullanırlardı. Mor pervazlı toga (toga praetexta) giyerler, her yere yanlarında fasces taşıyan on iki liktor ile birlikte giderlerdi, her iki meclisi gerektiğinde toplantıya çağırarak da konsüllerin görevleri arasındaydı. Konsüllerin, questor (questores) adını taşıyan iki de yardımcıları vardı. Bu yardımcıların başlıca görevleri devlet hazinesini yönetmek ve ceza işlerine bakmaktı. Tüm dinsel işleri ise, "pontifex maximus" adını taşıyan bir başrahip yürütürdü.

Cumhuriyet döneminin ilk elli yılı içinde, Comita Curiata ve Senato da krallık dönemindeki gibi görevlerine devam etti. Bu dönemde Senato danışma meclisi olmaktan çıktı, devletin politikasını, maliye işlerine yürütmeye başladı. Devletin içine düştüğü bunalımlı dönemlerde, yönetim biçimi geçici olarak bırakılır ve 6 ay süreyle tüm görevleri, seçimle işbaşına gelen "dictator" adlı kişi yüklenirdi. Diktatörler bir tür geçici mutlak hükümdarlar gibi görev yaparlardı. Acil durumlarda bir diktatör atanabilirdi. Senato ise yasal gücü olmayan aristokrat ve yönetici sınıfından oluşurdu. Geleneksel olarak Pomerium³⁵⁵ içerisinde Fasceslerin baltaları çıkartılırdı. Bu normal politik koşulların var

(354) Livy Book II.1

(355) Pomerium; Eski Roma'da Romulus'un sınırlarını belirlediği ve sadece sivillere açık olan kutsal bölge. Esquiline, Palatine, Quirinal, ve Capitoline Tepelerinin sınırladığı alan.

olduğu durumlarda magistraların ölüm cezası verme yetkisi olmadığını ve bu yetkinin yurttaşların bağlı bulundukları meclisler tarafından kullanılmakta olduğuna işaret ederdi. Ancak Roma Cumhuriyeti'nin bulunduğu durumu tehlikeli bulup bir diktatör atadığı durumlarda, lictorlar Pomerium içerisinde de fasceslere balta ilave ederler ve böylece diktatörün elinde olağanüstü bir güç bulunduğunu ifade ederlerdi.

Zaman içinde, plebler, MÖ. 356'da diktatör, MÖ. 351'de censor, MÖ. 337'de pra-eter, MÖ. 300'de de pontifex ve augures rahip meclislerine girme hakkını elde ederek tüm devlet memurluklarına girdiler. MÖ. 326'da da borç yüzünden pleblerin köle olmaları yöntemine de son verildi.³⁵⁶

Özetlersek, Cumhuriyetin temelinde hem demokrasi (halk meclisi), hem oligarşi (senato) hem de monarşi (konsüller) vardı. Bu üç dal arasındaki uyum cumhuriyetin dinamizmini oluşturuyordu.

Cumhuriyet döneminde hızla büyüyen, Roma Devleti'nde yurttaşlık hakkı ikiye ayrıldı:

1- Tam yurttaşlık hakkı: Bu hakkı alanlar bir Romalının sahip olduğu tüm haklara sahip oluyordu.

2- Yarım yurttaşlık hakkı: Bu hakkı alanlar ise müttefik durumunda bulunanların tam yurttaşlığı elde etmesi için oluşturduğu bir basamak durumundaydı.

Lucius Junius Brutus (1.konsül); Roma Cumhuriyetinin kurucusu Brutus (MÖ. 509), son Roma kralı Tarquin II'nin yeğeni idi. Tarquinia ve Marcus Junius Brutus'un çocuğudur. Akıbalıklarına rağmen, Brutus krallığa karşı isyanı başlattı, Kral Tarquin II'nin oğlunun tecavüz ettiği Lucretia'nın onuru için intikam yemini eden ilk kişi yine Brutus idi.

(356) Roma'da memurlukta sıralama şöyleydi: questor, aedil, praetor, konsül ve censor

“Kederle boğulmuşken, Brutus bıçağı yaranın dışına çekti: Bu kanla, yemin ederim ve ben, sen, ey tanırım, tanrılarım, o zaman Lucius Tarquinius Superbus, kötü karısı ve tüm çocuklarını, ateşimle, kılıçla ve gücümdeki diğer tüm şiddetli araçlarla takip edeceğim.”³⁵⁷

Resim 200: Lucius Junius Brutus (MÖ. 4-3.yy bronz büstü)
Capitoline Museums, Roma

Erkekler darbeyi başardıklarında, Brutus ve Lucretia'nın kocası L.Tarquinius Collatinus, yeni hükümetin yeni liderleri olarak ilk Roma konsül çifti oldular. Brutus, ilk iş akrabaları olan bütün Tarquinius klanını Roma'dan kovdu. Daha sonraki dönemlerde, Romalılar bu döneme büyük bir erdem zamanı olarak bakacaklardı. Ama gerçekte Etrüskleri kovanlar da yine Etrüsklerdi aslında.

Lucius Junius Brutus, Roma Cumhuriyeti'nin devamı için her şeyi feda etmeye kararlıydı. Daha sonraki yıllarda diktatör Julius Caesar'a suikast düzenleyen Marcus Junius Brutus³⁵⁸'un de mensubu olduğu Antik Roma'nın meşhur Junius ailesinin

(357) Livy: Book I.59

(358)Plutarch yazdığı “Brutus’un Hayatı” adlı kitabında; MÖ. 49’da Senato’da Julius Caesar’a **suikast** düzenleyerek öldüren Marcus Junius Brutus’un (bazı kaynaklarda Julius Caesar ‘ın evlatlık oğlu, bazı kaynaklarda ise öz oğlu olduğu söylenmektedir) Junius Brutus’un soyundan geldiğini yazmıştır.

başıydı. Brutus çok sert biriydi, oğullarından ikisinin, Tarquin II'i yeniden tahta çıkarmak için komplo hazırladıklarını öğrenince, onları da idam ettirecekti.³⁵⁹

Diğer ilk konsül seçilen, **Lucius Tarquinius Collatinus** ise. 5. Roma kralı Tarquinius Priscus'un yeğeni, Arruns Tarquinius'un oğludur. Spurius Lucretius Tricipitinus'un kızı Lucretia'yla evlenmiştir. Kısaca o da bir Etrüskdür.

Resim 201: Tarquine Hanedanı'nın Roma'dan Kovulması

Cornell, Roma'nın kozmopolitliğine dikkat çeker. Ona göre Etrüskler de bu çok kültürlü ortamın bir unsurudur. Tarquinius Hanedanı, tarihçiye göre, Etrüsk olduğu için değil, başlarındaki son kral Tarquinius Superbus bir tiran olduğu için kovulmuştur. Tarihçi, argümanını savunmak için edebî kaynakların Tarquinius'tan Etrüsk olduğu için nefret edildiği yönünde, genel bir eğilim barındırmadığına dikkat çeker. Romalıların avamda ve entelektüel düzeyde krallığa duydukları nefretin, anti-mo-

(359) T.J. Cornell, The Beginnings of Rome. Vol. 98, No. 2 (Winter, 2005), s. 202-205

narşıyle kimliklenen Etrüsk karşıtlığını baskıladığı varsayılır. Bu yüzden Cicero da, *De Re Publica*'nın ikinci kitabında, tek bir kralın yaptıklarının tüm krallık yöntemine atfedilemeyeceğini kanıtlamaya çalışmıştır. Seneca'nın (imparatorluk döneminde), *Naturales Quaestiones*'te ısrarla vurguladığı ise, inanç ritüellerindeki Etrüsk-Roma karşıtlığı, Cornell'e göre biraz günümüzdeki reformist görünen Müslümanların geleneğe getirdiği "Gerçek İslam bu değil!" eleştirisini hatırlatıyor. Bağnaz düşünceleri Etrüsklere iteleyip, Stoa temelli, rasyonel bir tanrı ve din anlayışı oturtmaya çalışan Seneca, tıpkı Cicero'nun *De Divinatione*'de yaptığı gibi, kehanet sistematığını teolojik ve siyasî açıdan tartışmaya açıyor. Özetle Roma kültürünü eski, bağnaz Etrüsk kültüründen soyutlayıp özünde, doğru ve akılcı bir sistem olarak tanımlıyor, ataların erdemini yüceltiyor.³⁶⁰

Bu tarihi gerçekler sonucunda anlaşılabacağı gibi özetlersek; Roma Krallığını kuranlar da, onları kovup Roma Cumhuriyeti'ni kuranlar da aslında tamamı Etrüsk soylu ailelerdir. Tarihçi Bloch'a göre de; Tarquinius'lar gerek çağdaşları gerekse sonraki dönemde yaşamış olan Romalılar tarafından Etrüsk olarak düşünülüp "öteki"leştirilmemişse de, Etrüsklerin kendilerini öyle düşünmüş olduklarına dair inandırıcı deliller vardır. Ancak geleneğin aktarımına göre, Etrüskler Tarquinius'lar kovulduktan sonra bile, bir zamanlar Roma'yı içlerinden birilerinin (bir ailenin) yönettiğini düşünerek övünmüş (bu onlara güzel görünmüş: Livius 2.6.4: *pulchrum videbatur suos Romae regnare*) ve son kralın krallık onurunu halen koruduğuna hep inanmışlardır.³⁶¹

(360) T. J. Cornell (*The Beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic War [c.1000-264BC]*, New York, 1995)

(361) "Livy's Use of Etruscan Sources", Çev. A. Bergens, *Bucknell Review*, 25, s.9-25

Julio-Claudian Ailesi; Roma'nın son diktatörü (Caesar) ve ilk beş imparatorunun (Augustus-Tiberius-Caligula-Claudius-Nero) bağlı olduğu soydur. Bazı yayınlarda Etrüsk soylu oldukları iddia edilse de bu kesin olarak ispat edilememiştir. Ancak bazı işaretler de yok değildir.

Suetonius, MS119'da yazdığı "On İki Caesar'ın Yaşamı" adlı kitabında Julio-Claudian'ların, özellikle Claudius'un uzak Etrüsk soyundan geldiklerini iddia eder.³⁶² Nitekim Augustus ve Cladius dönemlerinde Etrüsk adetleri adeta tekrar canlanmıştır. Bu dönemde Roma, İtalya'yı yönetim açısından birleştireceği sırada da Etrüsk örneğini tekrar kendisine örnek almıştır.³⁶³

-Gaius Julius Caesar; "aeser" Etrüskçe "tanrı" anlamına gelir ve caesar ile etimolojik bağ kurulur. Alman linguist Haarman'a göre hem Caesar hem de Cicero ismi Etrüsk isimleridir.³⁶⁴ Muhtemelen tarihteki en ünlü kehanet; Etrüsk asıllı haruspex Spurinna³⁶⁵ tarafından yapılan, Sezar'ın kaderi ile ilgili olan: "Mart'ın Ides'ine (ortasına) dikkat et!" sözüdür. Üvey veya öz oğlu olduğu iddia edilen ve kendisini öldürenlerin arasında olan Marcus Junius Brutus, Roma'nın ilk konsülü ve Tarquini Hanedanının bir üyesi olan Lucius Junius Brutus'un soyundandır.

-İmparator Augustus; Caesar'ın yeğeni ve aynı zamanda evlatlığıdır. Augustus'un danışmanı, sağ kolu Maecenas'in kökeni Etrüsklüdür. Horatius ve Propertius şiirlerinde Maecenas'ın krallık yapmış atalarından bahsetmektedirler; (Tyrrhenia regum progeniens.156; Hor. Carm., III.19.1). Augustus zamanında her ne kadar Roma'nın Etrüsk bağları unutturulmak için çabalar gösterilse de (örneğin Vergilius'a Aennas Efsanesi'ni yazdırt-

(362) Suetonius; De Vita Duodecim Caesarum/Claudius.42

(363) Thullier s.15-16

(364) Haarman Harald; Alman Linguist (- The world of European languages. History and future of the language nations between Atlantic and the Urals. Frankfurt, New York: Campus 1993)

(365) Spurinna Ailesi: Etrüsk soylu ünlü Romalı aristokrat aile.

ması, tarih yazıcılara baskı yapması gibi) uzmanlar yine de bu dönemde Etrüsk adetlerinde yeniden bir canlanma olduğunu söylemekte. Maecenas'ın himayesinde olan Virgil de muhtemelen onun gibi Etrüsk asıllıdır.

Schilling'e göre; Augustus ibadet sırasında başını örterdi. Bu bir Etrüsk ritüelidir (capite velato). Roma sanatında, örtülü kafa, bir pietas sembolü ve bir kişinin pontifex, augur veya başka bir rahip olduğunun göstergesidir. Daha sonra Hristiyanlık döneminde Pavlus bunu yasaklayacaktır. Pavlus "Başını örterek ibadet eden veya kehanette bulunan kişi Hristiyan olamaz," demiştir.³⁶⁶

Resim 202: Augustus, Capite Velato, Museo Nazionale Romano- Palazzo Massimo, Roma

Suetonius eserinde, ilk Roma İmparatoru Augustus'un ölümü ve ölümü sonrası tanrılaştırılmasına değinilen yazıma göre, bir yıldırım düşmesi yüzünden heykelinin üzerindeki yazıttan isminin (Caesar) ilk harfi olan C'nin silinmesi, yalnızca yüz gün ömrü kaldığı ve ölümünden sonra tanrı makamına ulaşacağı şeklinde yorumlanmıştır. Zira, 100 sayısı için C harfi kullanılır.

(366) Schilling, Robert: "Roman Sacrifice", Roman and European Mythologies (University of Chicago Press, 1992), p. 78

ması yanı sıra, Caesar adından geriye kalan “aesar”, Etrüskçede tanrı anlamına gelmektedir.³⁶⁷

-**İmparator Cladius**; Etrüskçe bilen son insan olarak kabul edilir. Birçok kitabının yanında, 20 ciltlik bir Etrüsk Medeniyeti Tarihi (*Tyrrenikà*), Etrüskçe Sözlük ve Zar oyunu üzerine kitabı vardı. Söz konusu eserler kayıp olsa da Cladius tarihteki ilk Etrüskolog kabul edilir.

Claudius, Doğu gizemlerinin Roma’da yayılmasından endişe duyarak daha Romalı örneklerin arayışına girmişti. Cumhuriyet döneminde birçok kimsenin benimsediği Eleusis Gizemlerini³⁶⁸ öne çıkarmıştır. Yabancı astrologları kovup, Etrüsk orijinli hepatoskopiye yeniden canlandırmıştır.

Plautia Urgulanilla, Roma İmparatoru Claudius’un ilk karısıydı. Etrüsklü bir asil aileden geliyordu. Babası MÖ. 2 yılında konsüllük yapmış bir general olan Marcus Plautius Silvanus’tu. MS 9 yılı civarında Claudius 18 yaşındayken evlenmişlerdi. Suetonius’a göre, 24 yılında Plautia’nın zina yapması ve görümcenin öldürülmesine karıştığı şüphesiyle boşanmışlardı.³⁶⁹

O devirde, genç tarihçiler arasında eğilim, yeni imparatorluk veya eskinin muğlak konuları hakkında yazmaktı. Claudius her ikisini de ele alan ender âlimlerdendi. İmparator Claudius, Etrüsk dilinin ve ritüellerinin bir öğrencisiydi ve geleneksel devlet kültünün son aktif izlerini ortadan kaldıran Theodosius

(367) Suetonius: *De Vita Duodecim Caesarum*, II.97.

(368) Tahıl tanrıçası Demeter (Ceres) ve kızı Persephone (Kore) onuruna her yıl düzenlenen Eleusis Gizemleri, eski Greklerde, tüm ritüel kutlamalarının en kutsalı ve en saygı duyulanaıydı. Bu şenlikler, Atina’nın yaklaşık yirmi iki kilometre batısında bulunan Eleusis kentinde, büyük olasılıkla Miken döneminden beri kutlanmakta olup, iki bin yıllık bir geçmişe sahiptiler. Hellas’ın her yerinden ve sonraları tüm Roma İmparatorluğunun dört bir yanından gelerek bir araya toplanan müritler, Atina ve Eleusis arasını yürüyerek hacı olurlar ve sonra da Grek dininin en yüce mertebesi kabul edilen Eleusis gizli törenlerine katılırlardı.

(369) Suetonius; Cladius’un Hayatı.26.1

I (Hristiyan imparator) dönemine kadar süren, Etrüsk etkili dini ritüelleri korumak ve geliştirmek için bir kolej de açmıştır (msMS 47). “*ordo LX Harusicium*” (=ordo sexaginta haruspicum), denen bu kurum 60 haruspexden oluşurdu. Bu kolej, Tages ve Vegoie’nin koyduğu kurallara göre çalışırdı.³⁷⁰ MS 5.yy’a kadar varlığını sürdüren bu kolej sadece Roma’da değil Roma dışındaki eyaletlerin general ve valilerine de hizmet sunmuştur.³⁷¹

Cerveteri’de bulunan ve “Cladius’un Tahtı” adı verilen mermer alçak kabartma parçası, Etruria’nın yeniden doğuşunu doğrular niteliktedir. Latince yazılmış olan ve “*Elogia Tarquiniensia*” adı verilen bu epigrafik belgeler, Spurinna ailesi gibi Etrüsk soyundan gelen büyük ailelerde gensin önemli şahsiyetlerinin kahramanlığına ilişkin bazı geleneklerin sürdüğünü (5-6. yüzyıllarda) gözler önüne serer.³⁷²

Etrüsklerin tarih sahnesinden çekilmesinden bu yana yüzyıllar geçmesine rağmen Cladius’un bu kadar iyi Etrüskçe bilebilmesi ilginçtir. Bunu kısa süre evli kaldığı ilk karısına bağlasalar da bu pek inandırıcı değildir.

Resim 203: İmparator Cladius

(370) Tacitus. ann. 11.15

(371) C. Thulin (PRE 6, 725-730, sv Etrusca disciplina).

(372) Thullier s.15

Özetlersek; Roma kardeş katli, tecavüz, şiddet ve sürekli savaş üzerine kurulmuştu. Nasıl oldu da bu kadar uzun süre ayakta kalabildi ve niçin Roma? Bunlar hala muamma, tamamen şans işi olduğunu düşünenlerin sayısı tahmin edilenden çok daha fazla. Diğer merak edilen bir konu da, neden hep kazanıyorlardı? Farkları belki de fethettikleri yerlerdeki insanlar ile kalıcı bağlar kurmaları idi, onları askerleri yapıyorlar ve kendilerine bağlıyorlardı. Kendileri de aslında zamanında birer göçmen olan Romalılar, yeni gelenleri de kolaylıkla Roma vatandaşlığına kabul ediyorlardı. Kalıcı olmalarının en büyük sırrı belki de buydu.

MS. 476'da Batı Roma yıkıldı, son imparatorun adının Romulus Augustus olması da ayrı bir ironi oluşturur. İlk kurucu ve ilk imparatorun adlarının son imparatorunda bulunması, aynı şekilde Doğu Roma'nın ilk ve son imparatorunun da Konstantinus olması gibi...

Doğuda 1453'e kadar yaşayan Roma, tarih sahnesinden çekildi gözüküyor. Oysa Roma yıkıldı ama kültürel hegemonyası ayakta kaldı çünkü gelenler Roma'yı tamamen silmek yerine onu taklit ettiler. Batıda Germen kabileleri, doğuda ise Osmanlı İmparatorluğu, günümüzde de halen modern imparatorlukların yaptıkları gibi. Roma İmparatorluğu'nun gerçek varisi olan Hristiyanlığın merkezinde Roma olması, kentin büyüünün kaybolmamasındaki diğer bir etkidir.

Romalılar, neredeyse her şeylerini Etrüsklere borçludur. Batılıların bugün dediği gibi, "Etrüskler, öğretmenlerimizin öğretmenleridir aslında". Roma şanslıydı çünkü çok zengin bir kültür ve siyasi birikim üzerine kurulmuştur. Bu servetini iyi kullanmış ve bu sayede asırlarca kalıcı olma yı başarmıştır.

4. Etrüsk Kökenli Roma Takvimi;

“Etrüskler öyle bir bilici toplumdur ki, kendi sonlarını bile doğru hesaplamayı becermişlerdir. Etruria’nın on yüzyıllık olduğunu yazmışlardır. Haruspexlere göre bu dönem Augustus dönemine denk geliyordu ve de doğru çıktı.”

“Calendar” (takvim) kelimesi ve yine bugün dahi kullandığımız ay isimlerinin büyük çoğunluğu Etrüskçeden bizlere miras kalmıştır.³⁷³

Roma’da takvimin Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyet Dönemi ve Julius (Caesar) sonrası olmak üzere üç ana gelişim evresi vardır.

Etrüsklerin, tüm dini görevlerinin ve günlerinin düzenlenmesi için kullandıkları bir takvim ve zaman bölmesi varmış. Muhtemelen ekin ve hayvan döngülerine dayanan, 20 ile 35 gün arasında değişen aylara sahip olan ve sadece rahiplerce yorumlanan bu takvimde günün başlangıcı olarak güneşin zirvede olduğu anların kabul edilmesi dikkat çekicidir (Serv. Ad Aen. V. 738)³⁷⁴. Bu şekilde güne başlayışları, gün batımında başlayan Greklerden ve gece yarısından itibaren başlayan Romalılardan farklıydı. Haftalar sekiz gündü, birincisi pazar günü ve halkın krallara hitap edeceği gündü. Ve aylar on ay idi ancak bu takvimler sadece rahiplerin dini yorumlamaları için bir aracıydı.

(373) Hamori Fred: [www.academia.edu/36945555/The Etruscan Civilization](http://www.academia.edu/36945555/The_Etruscan_Civilization) ; It also appears that the Etruscans gave the term “calendar” and some names of the months to that calendar.

(374) Maurus Servius Honoratus; İtalyan gramerci (5.yy) In Vergilii Aeneidem commentarii’yi yazmış.

Örneğin, 5 Eylül'de gök gürültüsü varsa, ürün arpa bol olurdu ama buğday azalırdı³⁷⁵ Maalesef bugün, elimizde tek bir orijinal Etrüsk takvimi dahi yoktur.

Etruski: Ot mifak istorii (1983, Moskova, Nauka) adlı kitabında, Rus bilim adamı AI Nemirovsky, Etrusk takvimindeki bazı ayların isimlerini şöyle açıklıyor;

Velcitna -Mart	Capre/Aber ³⁷⁶ - Nisan	Ampile - Mayıs
Acall-Haziran	Turane - Temmuz	Herme-Ağustos
Celi, Masn - Eylül	Xuru, Xurvar - Ekim	

Resim 204: Menerva ve Gök gürültüsü

1970'lerde, Jean MacIntosh Turfa, Bryn Mawr Koleji'ndeki klasikler kütüphanesinde olağan dışı bir Etruscan Kitabı keşfetti. Bu kitap Etruscan Brontoscopic takviminden bahsediyordu. Justinianus çağından kalma bir Bizans tezi için Grekçe bir çeviriydi.³⁷⁷ "Brontos" Antik Grekçede "gök gürültüsü" anlamına gelir. Bu kitap, muhtemelen Etrusca Diciphina'nın bir parçasıdır. Özellikle Etrüsklerin çevre, gıda, sağlık ve hastalık konusundaki kaygılarını bu antik metin sayesinde daha iyi anlıyoruz.

(375) I Monumenti dell 'Inst. Arch. ROM. x. pl. 31; Musco Etrusco Vaticano, ben. pl. 63-69; bkz. Annali dell'Inst. Arch., 1896, s. 1 99 ff.

(376) April is perhaps from Aber-as is the name of the lower level clans. (Hamori Fred)

(377) The brontoscopic calendar of P. Nigidius Figulus, preserved in a Byzantine Greek translation by John the Lydian

Bu takvimde, 12 ay var ve Haziran ayı ile başlıyor. Toplumun her katmanına hitap ediyor. Krala, soylulara, çiftçilere, kadınlara, erkeklere... Rahiplerce gök gürültülerinin görüldüğü günlerde neler olabileceği yorumlanmış. Örnek verecek olursak;³⁷⁸

- 7 Haziran; Bugün gökgürültüsü olursa, erkekler arasında bir hastalık yayılacak ve çoğu ölecek anlamındadır. Aynı zamanda tahıl ürünleri çok iyi olacak ancak yumuşak meyvalar kuruyacaktır.

- 19 Ağustos; Bugün gök gürültüsü olursa, kadınlar ve köleler cinayet işleyebilirler vb.

Bu takvim, Babil takvimi ile açık bir yakınlık ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Etrüsk teolojisi ile Keldani ³⁷⁹ teolojisi arasındaki bazı benzerlikleri de gözlemliyoruz.³⁸⁰

Roma takvimi ise; başta dini törenler olmak üzere çeşitli kültürel olgulara göre biçimlenen kamusal yıl (annus civilis) ile güneş yılı (annus vertens) arasındaki uyumsuzluğu giderme amacı ile birden fazla kez değiştirilmiştir. Bunun için ay ve gün sayıları ile oynanmış, artık ay ve yıl uygulaması yapılmıştır. Başlangıçta Roma takvimi 10 ay iken daha sonra 12 aya çıkarılmıştır.

Roma'nın ilk kralı *Romulus* tarafından düzenlendiği düşünülen ilk takvimde bir yıl, Mart'la başlayıp Aralık'la biten on aydan oluşmaktaydı. 304 günden oluşan bu takvimde bir yıl; altı ay-otuz gün, dört ay-otuz bir günden oluşacak şekilde hesaplanmıştı. Romalılar/Etrüskler, kışın ortasında kalan kalan 61 günü göz ardı etmiş görünüyordur. 10 ay 1.Martius, 2.Aprilis, 3.Maius, 4.Junius, 5.Quintilis, 6.Sextilis, 7.September(Eylül), 8.October(Ekim), 9.November (Kasım) ve 10.December (Aralık) olarak adlandırıldı. Son altı ay isimleri; beş, altı, yedi, sekiz, dokuz ve on sözcükle-

(378) A sampling of entries in the Brontoscopic Calendar (Lydus De ostentis 27-38)

(379) Keldaniler; Sonradan Katolik olan(1553), **kadim** Asur kökenli halk.

(380) MacIntosh Turf , Jean (2007) "The Etruscan Brontoscopic Calendar and Modern Archaeological Discoveries," *Etruscan Studies*: Vol.10, Article 13.

rinden alınmıştır. Roma'nın efsanevi ilk hükümdarı Romulus, bu takvimi MÖ. 700'lerde tanıtmış olmalıydı.³⁸¹

Roma'nın ikinci kralı olan *Numa Pompilius*, yürürlükteki bu takvimi yeniden düzenledi, takvime Ocak ve Şubat olarak adlandırılan iki ay daha ekledi ve bir yılı, on iki aya çıkardı. Böylece Romulus'un eski takvimine elli gün eklenmiş ve bir yıl, 354 gün olarak düzenlenmiş oldu. Daha sonra Numa, bir yılın toplamının tek sayı olması için, yıla bir gün daha ekledi. Daha önce var olan on aya, *Januarius*(ocak) ve *Februarius* (şubat)ı ekleyerek, 30'ar yıl boyunca her bir aydan bir gün düştü. Böylece orijinal 10 ay, şimdi 29 veya 31 gün uzunluğundaydı. *Januarius* 29 gün ve *Februarius* 28 gün olarak belirlendi. Numa aynı zamanda Roma'ya adeta ayrı bir din getirmiştir. "*Numa Dini*" denen bu yeni inanç sisteminde, augurluk makamı yüceltilmiş, "yerli İtalic halkların dinleri" adeta yok sayılmıştır ve Roma yazımı ve epigrafi gibi çalışma alanlarından ve dinsel takvimden çıkarılmıştır. Günleri, dinsel tatiller (*Fasti*) ve çalışma günleri (*Nefasti*) diye ayırmış, Roma yurttaşlarını dinsel açıdan tutumluluğa çağırıp, devlet dininin içeriğinde önemli bir yapılanmaya imza atmıştır.³⁸²

Romulus ve Numa efsanevi krallar olduklarından, muhtemelen onlara atfedilen takvimlerde geç dönem Etrüsk takvimleridirler. İtalic halkların dini günlerinin, yok sayılması da bunun ayrı bir göstergesidir.

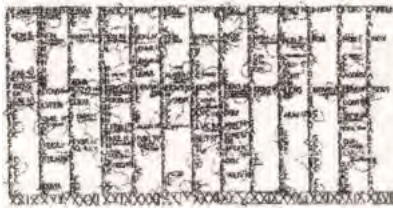
Takvimin Mart ayında başlamasının sebebi, Roma mitolojisinde Tanrı Mars'ın yerinin Greklere göre çok farklı olmasına dayanır. Greklerde savaşçı, kana doymayan, körü körüne savaşın simgesi olan Mars, Roma'da Romulus'un babası, yani ataları ve

(381) Ovidius, *Fasti*, 1.28,39;4.25.26

(382) Dürüşken Çiğdem; *Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmecine Yolculuk: Romanın Gizem Dinleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s.26-27

ayrıca çiftçilerin, tarımın koruyucusu olduğu için tapılan ve sevilen bir tanrıdır.

355 günden oluşan bu son takvimde bir yıl, güneş yılı ile karşılaştırıldığında on gün eksikti. Bu nedenle Gaius Julius Caesar, İskenderiyeli gökbilimci Sosigenes'in önerisiyle yürürlükteki takvimi yeniden düzenletti ve ona son şeklini verdi. *Jülyen Takvimi*, Jül Sezar tarafından MÖ. 46 yılında kabul edilen ve batı dünyasında 16. yüzyıla kadar kullanılan takvimdir. Artık yıl hesaplamasındaki ufak bir fark sonucu yaklaşık her 128 yılda bir günlük bir kayma oluşturduğu için, yerini daha sonraları *Gregoryen Takvimi* alacaktır. Temmuz ve Ağustos aylarına, sonradan tanrısallaştırılan, sırasıyla Julius Caesar ve İmparator Augustus'un adı verilecektir.

Resim 205: Antik Roma Takvimi

Roma'da gündelik yaşamı düzenleyen en temel araç olan takvim "ab urbe condita" (A.U.C) ³⁸³, gelişim sürecinde değişikliğe uğradıysa da, dinsel günler ve bayramlar yerini hep korumuştur. Üstelik farklı tanrılara ait dinsel törenlerin, özellikle de kurban törenlerinin ne zaman ve nasıl yapılacağını gösteren, sadece ritüellerle ilgili takvimler de kullanılmıştır. İsa'dan sonra 1.yıl (MS 1), AUC 753'e tekabül eder. Hristiyan dünyası yaklaşık

(383) ab urbe condita"/ anno urbis conditae; Roma tarihçileri tarafından belirli Roma yıllarını ayırt etmek için kullanılan bir takvim sistemidir. Başlangıcı MÖ. 753 olarak kabul edilir.

yüzyıl sonra, İsa'nın doğumunu başlangıç olarak kullanmayı akıl edebilmiştir.

Roma takviminin dinsel kökenine işaret eden başka bir unsur da takvimi ifade etmek için kullanılan Latince “fasti”³⁸⁴teriminin “Tanrı istencinin ifadesi, dinsel yasa, tanrısal yasaların ve doğal yasalarının izin verdiği şey” anlamlarındaki *fās* sözcüğüyle ilişkili olmasıdır.³⁸⁵ Publius Ovidius Naso'nun kaleme aldığı “Fasti” adlı eşsiz eser ve diğer antik kaynaklar incelenerek yazılan kitap, antik Roma takvimine göre Ocak ayından başlayarak ilk altı ayda kutlanan festivalleri, birbirinden değişik ve ilginç ayinleri gün ışığına çıkarmakta ve çok önemli bilgiler vermektedir.

Roma'da tanrılarla insanlar arasındaki uyumun (pax deorum) korunmasını sağlamakla görevli rahipler arasında yer alan pontifexler takvimden de sorumluydular.³⁸⁶

Roma takviminde tarihlendirmelerde, kuruluş yılı başlangıç kabul edilerek uygulanan temel yöntem dışında, *consul* olan kişilerin konsüllük yaptıkları dönemlerde dikkate alınırdı. O yıl, görevdeki konsülün adıyla kayda geçerdi. Bu yöntem, İmparator Justinianus dönemine (MS 537) kadar kullanıldı.³⁸⁷

“Feriale” denilen bayramlar takvimi içinde, daha eski takvimlerin de (yılın on aya bölünmesi, başka başka aylarda yıl-başı ilan edilmesi ve kültür öğelerinin birbiriyle uyuşması gibi) bulunması, kentin ve köylerin büyümesinin tarihsel bir sonucu olduğunu ortaya çıkarır.³⁸⁸

Özetle; tüm bunlardan çıkaracağımız sonuç, Roma takviminin kentin kuruluşu ile aşağı yukarı eş zamanlı ve büyük oranda Etrüsk orijinli olduğudur.

(384) Fasti Numani

(385) Fasti Antiate Maiores (MÖ. 60) Julian reformu öncesi Roma takvimi

(386) Rüpke, J. Wiley-Blackwell; Numa'dan Konstantine'ye Roma Takvimi: Zaman, Tarih ve Fasti,2011

(387) Dürüşken Ç.:Roma'nın Gizem Dinleri s.170

(388) Braudel F. Akdeniz. (Coarelli F. Roma) s.91

Julian takvimi

Ay / Gün	Anlam
Ocak/ Januaris	Antik Roma takviminde yılın on birinci ayı. Etrüsk Tanrısı Janus'un onuruna, başlangıç ve sonun tanrısı.
Şubat/ Februaris	Yılın on ikinci ve son ayı. Latince kelime <i>februu-re</i> Etrüsk Tanrısı Februu adına yapılan geleneksel 'Februa' (arınma) ayinine izafeten.
Mart/ Martius	Yılın ilk ayı. Savaş tanrısı onuruna: Mars.
Nisan/ Aprilis	Tanrı Venüs/Aphrodite anlamına gelen/ Etruscan kelimesi <i>Apru</i> anlamına gelir.
Mayıs/ Maius	İlkbahar ve bitkilerin tanrıçası Maia, tanrıçası onuruna.
Haziran/ Junius	Jüpiter'in karısı olan tanrıça Juno'nun onuruna.
Temmuz/ Julius	Julius Caesar'ın onuruna.
Ağustos/ Augustus	İmparator Augustus onuruna.
Eylül/ September	Başlangıçta yılın yedinci ayı. <i>Septem</i> ; Latince yedi.
Ekim/ October	Başlangıçta yılın sekizinci ayı. <i>October</i> ; Latince sekiz.
Kasım/ November	Başlangıçta yılın dokuzuncu ayı. <i>November</i> ; Latince dokuz.
Aralık/ December	Başlangıçta yılın onuncu ayı. <i>December</i> ; Latince on.
Pazartesi	<i>Dies Lunae</i> , Ay'ın günü ve tanrıça Luna.
Salı	<i>Dies Martis</i> , Mars'ın günü... Savaş tanrısı.
Çarşamba	<i>Dies Mercurii</i> , Merkür'ün günü... Maddi kazanç, ticaret, hüsnü, iletişim ve kehanet tanrısı, gezginler, sınırlar, şans, hile ve hırsızlar ve yeraltına ruhların rehberi.
Perşembe	<i>Dies Iovis</i> , Jüpiter günü... Tanrının kralı ve gök tanrısı.
Cuma	<i>Dies Veneris</i> , Venüs'ün günü... Aşk tanrıçası, seks, arzu, güzellik, hareket, refah ve zafer
Cumartesi	<i>Dies Saturni</i> , Satürn'ün günü... Nesil tanrı, dağılma, bol, zenginlik, tarım, periyodik yenileme ve kurtuluş
Pazar	<i>Dies Solis</i> , güneş tanrısı Sol'un günü...

5. Etrüsk Etkili Roma Dini ve Ruhban Sınıfı:

Roma, kuruluşunda bir tarım toplumdur. Roma dininin üç ana bölümü vardır; aile tapımı, tarlalar tapımı ve devlet tapımı. Romanın hem dinsel hem de yasal kurumları, aileyi (familia) asıl örgüt birimi olarak kabul eder. Ev içi tapınım başlangıçta dinin kökenini oluşturuyordu. Ailede evin reisi (pater familias) aynı zamanda rahipti. Devlette rahiplik görevi ise kralındır. Devlet evin genişletilmiş halinden ibarettir ve devletin başı aynı zamanda toplumun dinsel temsilcisidir. Roma dininin en eski katmanı “Numen” denilen ve imgesi, cinsiyeti olmayan kutsal varlıklara inanmaya dayanıyordu (=Animizim). Bu varlıklar yüzlerceydi. En önemlileri, Janus (kapı), Vesta (ocak), Penates (kiler) tanrılarıdır. Tepelerde yaşayan tanrıların varlığına (Qurinus, Jüpiter) inanırlar, ağaçları (Ficus Ruminalis, Romus ve Romulus’un altında süt emdiği incir ağacı, Capitolium’daki meşe ağacı gibi) genel olarak kutsal sayarlardı. Pınarlara da taparlardı. Tiber’in kült ismi “Voturnus”dur. Capitol’de, Jüpiter Tapınağı’nda muhafaza edilen, antlaşma törenlerinde çıkarılan kutsal taş (silex) da taparlarmış. Roma tanrıları Greklerdeki gibi insan biçiminde ve insan yaşamıyla direkt ilgilenen türden değildi. Aralarında duygulara ve sevgiye yer yoktu sadece adeta karşılıklı bir sözleşme vardı. Roma’da krallık döneminin sonuna kadar tanrılar için tapınak da yoktur. Romalılar ayrıca ölmüş atalarının ruhlarına saygı duydular. Başlangıçta ölülerini birer canlı gibi görürlerken, zamanla

ölüler diyarında hüküm süren iyicil kutsal varlıklara inanmaya başladılar. Ölüler yerine onlara tapıyorlardı.³⁸⁹

Romalılar önemli bir işe kalkışmadan önce tanrılarının rızalarını aldıklarından emin olmak istiyorlardı. Ve pratik bir sağduyuyla tanrılarının niyetlerini ilettiğine inandıkları bir işaretler listesi (kuş uçuşları, yıldırım yönü, “pulli” denen kutsal tavukların yem yeme şekilleri, insanların hal ve tavırları vb.) geliştirdiler. Bazen tanrılar bu alametleri kendiliklerinden (oblativa) bazen de talep (impetrativa) üstüne gönderirlerdi. Fakat anlamları açısından şüpheyeye yer yoktu. Yeter ki kehanet ilmi ve geleneklerinde hünerli biri yorumlasın. Bu kâhinler önem açısından rahiplerden sonra gelirlerdi.³⁹⁰

“**Numa Dini**” denilen bu Antik Roma dininin büyük oranda Etrüsk kültüründen etkilendiği aşikârdır.

Roma ruhban sınıfının iki önemli özelliği vardır; 1. Rahipler ayrı bir sınıf olmayıp her zaman kamu hayatının içinde görevlidirler. 2. Tanrının temsilcisi değildirler, sadece devlet tapınımasının yerine getirilmesi için atanmış idari yetkililerdir.

Roma ruhban sınıfı bazı gruplara ayrılırdı. Tabii ki Etrüsk etkisi bariz bir şekilde bu alanda da devam ediyordu.

1. Pontifex Maximus; dini olarak en üst seviyedeki kişi, baş kâhin. Kelime anlamı Latince yol ve köprü yapıcısıdır.³⁹¹ Daha önce Etrusca Diciplina konusunda bahsettiğimiz gibi Etrüsk kökenli bir makamdır. Devlet dininin bütün organizasyonundan sorumludur ve özel durumlarda kralın temsilciliğini de yapar. Krallar, imparatorlar geçmişte, Papa ise günümüzde de halen aynı ünvanı kullanıyor.

2. Flamen; Tanrılara özel olarak adanmış rahipler. *Flamen Martialis;* Mars’a, *Flamen Quirinalis;* Romulus’a, *Flamen Dialis;*

(389) Bailey Cyril: Antik Roma’nın Dini. Balkan S. Y. Kanon Kitap, 2018

(390) Bailey. S.107

(391) Rodolfo Lanciani, Eski Roma’nın Yeni Tales’i (Kessinger Publishing 2005)s.54

Jüpiter'e adanmıştı. Bunlara üç büyük "alev" (flamines maiores) denirdi. Ayrıca 12 minör alev (flamines minores) vardı. Onlardan sadece on tanesi için tanrı isimleri kullanılmış: Carmenta, Ceres, Falacer, Flora, Palatua, Pomona, Portunus, Voltumnus, Vulcanus ve Furrina.

3. Rex Sacrorum; Rex ve Regina Sacrorum, devlet dininin düzenini koruyan ve Fasti günlerinin duyurusunu yapan, yasal olarak patrici sınıfından evli bir çifttir. Collegium Pontificum'un üyeleri arasından, ancak Pontifex Maximus'a bağlı olanlardan seçilirlerdi.

4. Salii; 12 genç asilden oluşan, kendini Mars'a adanmış dini grup, özel bir tunik ve özel kalkanlar kullanan bu gençler her yıl Mart ayında Mars onuruna törenler düzenleyip, şarkı söyleyip dans ederlerdi. Etrüsk kökenli bir ritüeldir.³⁹²

5. Fetial/Fetişler; Savaş ve barış anlaşmaları beyanı ile ilgili ritüellerden sorumlu Romalı rahiplerdi. İki (veya daha fazla) devlet arasında sorun olduğunda, ilk önce fetişler tazminat talep ederlerdi. Bu reddedilirse, çoğu kez senato ve halk savaşa gidip gitmeyeceklerine karar verirlerdi. Savaşa gitmeye karar verilince, fetişler sınırın ötesine kanlı bir mızrak atmakla sona eren bir ritüel yapmak için düşman topraklarının sınırına doğru ilerlerdi.³⁹³ Bu sınırlar Roma'nın yakınında olduğu sürece sistem iyi çalıştı. Daha sonra sınırlar çok uzakta olduğunda, törenler sembolik olarak Roma'da gerçekleştirilirdi.

6. Augur; Kuş gözlemcisi rahipler, başlangıçta resmi 4 augur vardı. Bunlar MÖ. 300 kadar patricilerden seçildiler ve sonraları augur sayısı 9'a çıkarıldı. Sulla ise (MÖ. 78-138) bu sayıyı 15'e çıkardı.

7. Haruspex; Haruspices, kurban edilen hayvanların iç organlarını okuma konusunda uzmanlaşmış Etrüsk kökenli rahiplerdi. Onlar ayrıca, tanrıların iradesinden gelen işaretleri de açıklamada uzmanlaşmışlardı.

(392) Joseph Rykwert, Bir Kentin Fikri: Roma, İtalya ve Eski Dünyada Kentsel Biçimin Antropolojisi (MIT Press, 1988), s. 96.

(393) Livius (1.32)

Kadın Rahibeler sınıfı ise,

- **Vesta Bakireleri;** Ocak ve ev tanrıçası Vesta Tapınağındaki kutsal ateşi koruyan ve kutsal kaynaktan su toplanmasını sağlayan rahibelerdir. Roma'da Vesta tapınağı kralın ocağıdır, bu yüzden regiaya yakın konumlanmıştır. Ateş sürekli canlı tutulur, sadece senede bir gün, 1 Mart'ta sönmeye bırakılır ve törenler eşliğinde yenilenir. Plutarch'a göre, Numa zamanında sadece iki Vesta Bakiresi varken bu sayı daha sonra dörde, sonra da altıya yükseldi.³⁹⁴

Resim 206: Vesta Tapınağı

- **Flaminica Dialis;** Flamen Dialis'in özel olarak seçilmiş eşi. Çiftin boşanmasına asla izin verilmezdi ve eğer flaminica öldüğünde, Flamen Dialis de istifa etmek zorunda kalırdı. Ayrıca ayinlerde Jüpiter için koç kurban etmek de onun göreviydi.³⁹⁵

- **Regina sacrorum;** Rex Sacrorum'un eşi. Önemli dini görevleri vardı. Örneğin; ayinlerde Juno için domuz ve dişi kuzuların kurban edilmesinden sorumluydu.³⁹⁶

(394) Vestal Virgins". Ultimate Reference DVD. Encyclopædia Britannica. 2003

(395) Judith Lynn Sebesta; Larissa Bonfante (2001). Roma Kostümü Dünyası. Wisconsin Press'in Univ'i. s. 56.

(396) Celia E. Schultz, Roma Cumhuriyetinde Kadınların Dini Etkinliği (North Carolina Press, 2006), s. 79–81.

6. Etrüsk Kaynaklı Roma Gizem Dinleri:

“Tüm batıl inançların annesi Etruria’dır”

Roma’da çok tanrılı devlet dininin yanında birçok gizemli din de mevcuttu. Bunların ortak özellikleri hepsinin Doğu kökenli olmalarıdır. Anadolu kaynaklı Kibele-Baküs-Eleusis (Ceres), Mısır kaynaklı İsis-Osiris, Pers kaynaklı Mithras gibi... Zamanla yasaklanan ve çoğu zaman şiddet ile önüne geçilmeye çalışılan bu dinler, yine Doğu kaynaklı başka bir dinin, Hıristiyanlığın potası içinde zamanla eriyceklerdir. Fakat dikkatle bakılırsa bugün bile izlerini hala görebilmemiz mümkündür.

6.1. Lupercalia; (14 Şubat):

Luperci adı verilen Pan³⁹⁷ rahiplerinin oluşturdukları bir tarikat, her yılın Şubat ayının 14. günü, muhtemelen Tanrı Pan için ³⁹⁸ Lupercalia adında bir festival düzenlemekte ve kentin arınmasını ve bereketi sağlamak amacı ile bazı sıra dışı ritüeller gerçekleştirilmekteydi.

(397) Pan; Mitolojide yarı keçi yarı insan suretinde tasvir edilen kırım, satirlerin ve çobanların tanrısı.

(398) Lupercilanın hangi tanrı için yapıldığı kesin değil. Baiey’e göre ise Tanrı Fanus için olması muhtemel.(s.85)

Ertesi gün olan 15 Şubat'ta ise eğlenceler düzenleyerek bereket bayramı kutlanırdı. Şubat yani Februa, arınma anlamındadır. Daha sonraları bu aya bu yüzden, arınma ayı anlamında "februaris" adı verilecektir.

Lupercalia şenliği sırasında gerçekleştirilen ritüeller sırasında, Roma'nın efsanevî kurucuları sayılan Romulus ve Remus'un dişi bir kurt (lupa) tarafından emzirildiği ve kentin ilk kurulduğu yer olan Palatinus Tepesi'nin yamacında yer alan Lupercal adındaki mağarada, üç keçiyle bir köpek kurban edilir ve burada akan kanlar bir bıçakla Luperci rahiplerine bağlı iki grup gencin alınlarına sürülür ve daha sonra bu kan, süte batırılmış bir yün parçası ile kurulanırdı. Silme sırasında gülmeleri emredilirdi. Daha sonra yemeklerini yedikten sonra, kurban edilen keçilerin derilerinden yapılmış postlara bürünmüş yarı çıplak rahipler (luperci), Palatinus Tepesi'nin etrafında koşarlar ve bu sırada ellerinde bulunan yine keçi derisinden yapılmış kamçılarla (februae=luonis amicula), yol kenarına gönüllü olarak dizilmiş olan seyircilere ve özellikle kadınlara vururlardı. Çünkü bununla doğurganlığın artacağına ve doğum sancılarının azalacağına inanılırdı. Bu ritüellere ayrıca arınma törenleri ve bolluk-bereket büyüleri de eşlik etmekteydi.³⁹⁹

(399) Scullard, H.H.: *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic* (Cornell University Press, 1981), p. 77-78.

Lupercalia Bayramını yasaklatan Papa Gelasius (MS 5.yy), 14 Şubat gününü, “*Valentinus*” denilen ve “adları saygı ile anılan ama hizmetleri yalnızca Tanrı tarafından bilinen azizlere” ithaf etti. “*Valentinsday*” sanılanın aksine sevgililere değil, azizlere adanmış bir gündür.⁴⁰⁰ Fakat daha da doğrusu bir Etrüsk ritüelinden dönüştürülmüş festival gününden başka bir şey değildir.

6.2. *Bacchanalia*; (15-16 Mart):

Bacchanalia, Roma’nın MÖ. 496 yıllarında yaşadığı kıtlık sonucu Sibyl kitaplarına danışılarak Roma’ya getirdikleri, Homeros’a göre Trakya kaynaklı Tanrı Bacchus (gr. Dionysos) adına yapılan dinsel ayin ve bayramlardır. Aynı dönemde beraber Tanrıça Ceres ve kızı Persephone kültü de getirilmiş ve MÖ. 493’de üçünün adına Aventinus tepesine bir tapınak yapılmıştır.⁴⁰¹

Zeus’un öldürdüğü Titanların küllerinden insan ırkı doğar. Titanlar kötülüğün temsilidir. Ama tanrı soyludurlar. Titanların külünden yaratılan insan hem tanrısallıktan hem de kötülükten pay aldığı için ikili bir doğaya sahiptir. Ruhunda hem iyilik hem kötülük barındırır. İskenderiyeli filozof Damascius (123 vd), Orpheuscu öğretinin de temeli sayılabilecek bu öğretiyi açıklarken; “Günahlarının kefareti için dünyaya gelen insan, kötü (Titan) yanından kurtulabilirse, özgürlüğüne kavuşacak, tanrı ile bir olma şansını elde edecektir,” diye yazmış.(öl. MS 550) Bu şansı yakalamak, Bacchuscu ayinlere katılıp ruhu arındırarak mümkün olacağına inanılmış.

(400) Henry Ansgar Kelly: “Chaucer and the Cult of Saint Valentine” (Leiden: Brill) 1986, pp. 58-63

(401) Dowden K.: Religion and the Romans, London, 1997

Resim 207: Bacchanal (Nicolas Poussin, 1633)

Bacchus adına düzenlenen her kutlamada; Bacchus'un etrafındaki doğanın ruhları kabul edilen, dostları canlandırılır. Tanrıdan esinlenip mistik bir delilik halinde çılgınlık atarak kırlarda dolaşan bacchalar (mainadlar), törenlere katılan kadınlar tarafından canlandırılırdı. Kadınlar çıplak bedenlerini Nebris⁴⁰² ile örtüp başlarına sarmaşıktan taçlar takarlardı. Bir ellerinde thyrsos,⁴⁰³ öteki ellerinde kantharoslarla⁴⁰⁴ dolaşırlardı. Çift borulu flütlerin ezgileri ve teflerden yayılan seslerle çılgınca dans ederlerdi.

Bu olayları barındıran kült, gizemli bir kült olduğundan doğal olarak bu olaylar gizlilik içinde gerçekleştirildi. Roma'da Bacchanalia törenlerine genellikle et ve şaraptan oluşan ziyafetle başlanır, şarabın etkisiyle her çeşitten ilkel kötülükler ve aşırılıklar gün ışığına çıkardı. Genç kızlar ve genç erkekler alkolün de etkisiyle kendilerinden geçerek, davulların ve zillerin çıkardığı garip müzikle birlikte tüm ahlaki değerleri bir yana bırakırlardı.

(402) Nebris; Bir tür ceylan derisidir. Aslında avcı vb. kimselerin üzerlerine giydikleri **kıyafetin** bir parçası olan nebris sonraları Dionysos (Bacchus) ritüellerinde kullanılan bir kıyafet olmuştur.

(403) Thyrsos; Ucunda çam kozalağı takılı bir sarmaşık ya da şarabın simgesi olan asma dallarıyla sarılı bir değnek.

(404) Kantharos; Sığ, ayaklı bir kap türü

Livius'a göre (39,8 vd.), Roma'daki Bacchus ayinleri ilk önce-leri sadece kadınlar arasında ve üç gün düzenlenirdi. Zamanla ritüeller erkekleri de cezbedi. Erkekler de taraftar toplamaya başladı. (25,1,6-8). Kamu yerlerinde, Forum'da, Capitolium'da, "Ataların Töresine" hiç uygun olmayan tarzda dualar eden ve kurbanlar kesen kadınlardan oluşan kalabalık gruplar görülmüştür. Pagan rahipler ve kâhinler, kadınların ve erkeklerin kafasını bulandırmıştı.

Campanialı bir kadın olan Pacula Anna, sadece kadınlar için olan bu geleneği bozarak erkeklerin de bu dine katılmasını ve törenlerin gündüzden geceye alınmasını sağladı. Böylece yaşanan ahlâksızlıklar iki katına çıktı (Liv. 39.13). Livius'a göre, bu törenlere engel olmak isteyen kişiler hedef olarak seçildiler. Törenlere katılanların soysuz davranışları, taşkınlıkları arttı. Sahte tanıklıklar, kalpazanlıklar, sahte mühürler çığırından çıktı. Livy şöyle yazmıştır; "*Hujus mali labes ex Etruria Roman veluti contagitione morbi penetravit* / Bu bela Etruria'dan Roma'ya bir salgın gibi geçti."⁴⁰⁵

Artarak yayılan Bacchanalia ritüellerine; cinayetler, çocuk tecavüzleri vb. olayların da eklenmesi üzerine, MÖ. 186 yılında alınan Senato kararı (*Senatus Consultum De Bacchanalibus*) ile Bacchanalia yasaklandı. Yedi bin kişi tutuklandı ve çoğu idam edildi. Daha sonra en fazla beş kişinin katılabileceği, tanrıya ait eşya ve din görevlisinin olmaması kaydıyla, küçük törenlere izin verilmiştir.⁴⁰⁶

(405) Livy: XXXIX, 9, 1

(406) Dürüşken Çiğdem; Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk: Romanın Gizem Dinleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2017

6.3. Eleusis (Ceres-Demeter) Kültü; (12 Nisan)

Doğurganlık ve tarım Tanrıçası Demeter ve kızı Persephone onuruna düzenlenen ritüeller ve gizemler kültüdür. Antik dünyanın en gizemli ve saygın dini olan Demeter kültünün kökeni konusunda kesin bilgi olmamasına karşın, Akdeniz dünyası içerisinde yer alan dört bölgenin adı geçmektedir: Mısır, Thesalia, Girit ve Thrakia. Tarihçi Herodotos (MÖ. 484-424), Demeter kültünün, Mısır'dan getirildiğini ve Pelasg kadınlarına öğretildiğini yazar.⁴⁰⁷ Pelasg-Etrüsk ilişkisini daha önce detaylı anlatmıştık. Kültün kökenleri neresi olursa olsun, gizemlerin Grek öncesi döneme ait oldukları ve arkaik özellikli bir tapınının uzantısını oluşturdukları kesindir.⁴⁰⁸

Ayinler büyük bir gizlilik içinde yapılır ve sınırlı sayıda seçilmiş insan katılabilirdi. Belli evreleri olan ritüellerden bir tanesi de mağaralara, kurban edilmiş doğurganlık sembolü olan domuzların bırakılmasıydı. Cereşe Antik Roma'nın yedi tepesinden biri olan Aventine Tepesi'ndeki tapınağında ibadet edilirdi. MÖ. 496'da Roma'ya gelmiş ve diğer gizli dinler gibi oda I.Theodosius zamanına kadar devam etmiştir. Tapınağı MS 396'da Vizigotlar tarafından yıkılmıştır.

Resim 208: Tanrıça Ceres ve Tapınağı

(407) Herodotos, 11.171.

(408) SİNA A.: Eleusis'de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 44,1 (2004) s.37-52

6.4. Kibele Kültü; (4 Nisan, Megalesia Bayramı)

MÖ. 204'de Hannibal Roma'yı kuşatınca, Romalıların son çare olarak başvurdukları Sbylline kitaplarını yorumlayan rahipler onlara, Anadolu'nun Frigya bölgesinin tanrıçası Kibele'nin, Roma'ya getirtilmesini önerdiler. Tanrıçayı sembolize eden siyah bir gök taşı/ kutsal taş, Anadolu'dan Pessinus'tan ⁴⁰⁹alınıp büyük törenlerle Roma'ya getirildi. Palattine Tepesi'ne yapılan tapınağa konuldu. Romalılar ona "Mater Deum Magna" yani "Tanrıların Büyük Anası" adını verdi. Kendisine, başında taç yerine bir kule taşıdığı için "Mater Turitta" yani "Kuleli Ana" da derlerdi. Bu nedenle bugün bile İtalya, tepesi kuleli bir kadın olarak simgelenir. Önceleri çok yadırganan bu dinin ritüellerini (rahiplerinin kendilerini hadım etmeleri, tiz sesli gürültülü müzikler ile kendilerinden geçerek çılgınca dans etmeleri, ulumaları, kendilerini kamçılamaları vb.) zamanla kabullendiler.

Roma'da önceleri 4 Nisan'da kutlanan bu bayram zamanla, 15-27 Mart arasında yapılan altı bölümden oluşan bir şekle bürünmüş;

1. Canna İnrat (15 Mart) - Kamışlar ile altı yaşındaki bir boğa kılavuzluğunda yürüyüş
2. Arbor İnrat (22 Mart) - Çam dalları taşıyarak (Attis⁴¹⁰'in simgesi), Palatinus Tepesindeki Kibele Tapınağına yürüyüş
3. Dies Sanguinus - Kanlı günler- İlk zamanlarda rahiplerin tanrıça için kendilerini kastre ettikleri günler. Bu günlerde yas ve oruç tutulup, cinsel perhiz yapılırdı. "Taurabolium" denen

(409) Pessinus; Ankara-Eskişehir karayolu üzerinde Sivrihisar'ın 16 km güneyindeki Ballıhisar'da bulunan antik Frigya kenti.

(410) Attis: Eski Anadolu (Frigya) tanrılarından biri. Efsanelere göre Adonis kadar güzeldi bu yüzden Anadolu tanrılarının anası Kybele ona gönül verdi. Ondan hayat boyu kendisine sadık kalma sözü almıştı ancak Attis Sakarya Nehri'nin perisi Sagaratis'e gönül verdi. Kybele buna çok öfkelenmişti ve peri kızının hayatının bağlı olduğu ağacı keserek Attis'i de delirtti.

törende ise, bir boğanın kesilip kanlarının bir ızgara altında Roma devletini temsilen duran bir adamın üzerine akıtılmasıdır. Törenin yapıldığı yere fossa sanguinus denirdi.

4. Hilaria (25 Mart) - Attis'in yeniden dirildiğine inanılan günler. İlkbaharın ilk günü kabul edilirdi. (Paskalya, Hıdırellez, Nevruz aslında hep aynı şeylerdir)

5. Requiero (26 Mart) - İstirahat günü

6. Lavatio (27 Mart) - Yıkaniş günü- Tanrıçanın gümüş heykeli tapınağından alınır, alay onu Almo nehrine götürerek yıkardı.⁴¹¹

Romalılar bu tanrıçadan o kadar etkilendiler ki adeta Kibele Romalılara Anadolu'nun kapılarını açmıştır. Azra Erhat; "Onunla ilişki kurup Batı ile Doğu arasında köprü atmak ve kültürünün yoksun olduğu bir temeli, kültür beşiği Anadolu'da arayıp bulmak, Romanın siyasal dehasına bir örnektir," diye yazmıştır.⁴¹²

Kibele, matriyarkal bir tanrıça idi ama toplum patriyarkallığa evrilince önce ona Zeus'u doğurtup, "tanrıların büyük anası" iken "tanrının anası" yaptılar sonra da Hıristiyanlıkta Meryem Ana'ya dönüştürüldü. Kâbe'deki Kibele putu yüzünden o yöne Kible denmiş ve onun etrafında tavaf edilirmiş.

Megalesia, MS 394'de, I. Theodosius açık alanlarda kutlanmasını yasaklayana dek, İmparatorluk döneminin sonuna kadar kutlanılmaya devam edilmiştir.

(411) Haikarnas Balıkcısı; Anadolu Tanrıları. Bilgi Yayınevi.2015 s.115-116

(412) Erhat Azra;A.g.e.s 187

Resim 209: Anadolu Kibele (Çatalhöyük-MÖ. 6000) / Roma, Ostia Kibele / Palatine Tepesindeki Kibele Tapınağı Kalıntıları

Tüm bu Anadolu kökenli gizem dinlerinin ortak özelliği, Roma'ya Etrüsk kökenli Sybilline Kitapları aracılığıyla gelmiş olmalarıdır. Etrüskler, Anadolu'da zaten var olan ve kendilerinin de bu yüzden çok iyi bildikleri bu kültleri Roma'ya da taşımışlar ve onlara Doğunun kapılarını açmakta yol göstermişlerdir.

7. Etrüsk Soylu Dahiler:

7.1. *Virgil / Vergilius: (MÖ. 70-MS. 19)*

Geleneksel Roma'nın en büyük şairi kabul edilen Virgil'in tam adı *Publius Vergilius Maro*'dur. Doğduğu şehir Mantova'nın arkeolojik olarak Etrüsk kökenli bir kent olduğu tespit edilmiştir.⁴¹³ *Maro* adı aslında, Etrüsklü yüksek kamu görevlisi anlamına

(413) In the 6th century BC, Mantua was an Etruscan village which, in the

gelen “maru” dan geldiği ve atalarından birinin, kuşkusuz Mantova maru’su olduğu sanılmaktadır. Virgil’in yapıtları, Etrüsk tarihine ve uygarlığına birçok gönderme içerir. Şair Toscana kaynaklı muhteşem dindışı edebiyattan da yararlanmışır.⁴¹⁴

Virgil’e “Roma’yı şiiriyle kuran şair” denir. Fakat o sadece Roma’nın milli şairi değil, şiirleri Batı edebiyatının da mihenk taşıdır.

Virgil, Etrüsk soylu Maecenas’ın himayesinden yararlanan ve Augustus’la dost olan ozanlardan biriydi. Augustus’un isteği ile yazdığı son eseri Aeneid’i, tamamlayamadığı için ölüm döşğinde dostlarından son arzusu, eserinin yakılması olmuştur. Bunu engelleyen İmparator Augustus eksik yerlerine fazla dokunmadan, eseri kopyalatıp yayınlatır. O gün bugündür, Virgil’in şaheseri olarak bilinir, Aeneid. Virgil’in, Homer’in Odysseus’undan adapte ettiği Aeneas adlı Truva kahramanının macerasıdır bu büyük eser.

*“Söylediğim şarkı silahların ve insanındır: bir de kader ki
Getirdi onu kaçak mertebesine: o ki ilk idi
Truva sahillerinden çıktı yola ve ta
İtalya’ya, Lavinia kıyılarına
Dağlar tepeler aşarken ezildi altında yükseklerdeki şiddetin
Vahşi Juno’nun affetmez kini için.”*

(Aeneid, Birinci Kitap, 1-7. Satır)

Aeneid; Roma emperyalizminin, ulusun kutsal kaderi olduğunu belirterek son bulur. Bu düşünce, Roma’nın sonraki dört yüzyıl boyunca gerçekleşecek olan yayılımına ve aynı zamanda ulusal kuruluş mitlerini inşa ederek Roma imajının oluşmasına katkıda bulunmuş ve imparatorluğun büyümesine meşruiyet kazandırmıştır.

Etruscan tradition, was re-founded by Ocnus.

(414) Don Fowler “Virgil (Publius Vergilius Maro)”, Oxford Klasik Sözlüğünde, (3.cd. 1996, Oxford), pg.1602

Virgil'in Mantua civarındaki çobanları, köy hayatını, doğayı idealize eden şiirlerini, kimileri toprakların millileştirilmesi yasasına eleştiri olarak yorumlar. Kökeni çoban mitolojisine dayanan pastoral şiirleri büyük ilgi görmüştür.

Ölüm döşeğinde mezar taşına yazılmak üzere hayatının ve eserlerinin özetini son şiiriyle kaydettirir: "*Mantua doğurdu beni, Calabria aldı geri, Napoli'nin kollarındayım şimdi; söylediğim şarkı meraların, çiftliklerin, liderindi...*"

Asırlar sonra Dante, İlahi Komedi'ye 'Cehennem Yolculuğu' ile başlar. Sonra Antik Roma'nın en büyük şairi Virgil'in kılavuzluğunda Araf'a, daha sonra ise âşık olduğu ama erken yaşta ölen Beatrice için Cennet'e gidecektir.

Resim 210: Dante ve Virgil Cehennemde, Delacroix (1822)

Virgil'in çalışmalarındaki pek çok söyleyiş, Batı kültürünün bir parçası haline gelmiştir. "*Omnia vincit amor: Aşk her şeyi fetheder!*" deyişi ilk olarak Virgil'in Eclogues eserinde geçer. "*Timeo danaos et dona ferentes: Hediye getirdiklerinde bile Greklerden korkarım,*" sözü ise Aeneid'de yer alır ve Amerika Birleşik Devletleri'nin mottosu olan "*E pluribus unum: Birlik çoklardan oluşur,*" Virgil'in şiirlerinden birinden alınmıştır.

Aeneid'in yıpranmış bir orijinal kopyası, Thomas Jefferson (1743-1826) tarafından ABD Kongre Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.

Botticelli, Medici Ailesi için "İlkbahar" gibi birçok kusursuz kompozisyon oluşturmuş ve devrinin en büyük üstatlarından sayılmıştır. Eserin kompozisyonu birçok edebi eserden ilham alınarak oluşturulmuştur. Merkür, Virgil'in Aeneid'inde asası ile rüzgârları ve bulutları bölen bir tanrı olarak tasvir edilmiştir. Buna göre Botticelli kış rüzgârlarını dağıtan ve ilkbaharı başlatan Merkür tasvirinde Aeneid'e atıfta bulunmuştur aslında.⁴¹⁵ Kendilerini Etruria Büyük Dükaları diye tanımlayan Medici ailesi üyesi Lorenzo II de, Merkür gibi çizerek, Virgil'in Aeneid'i ile bir şekilde, baninin isteğine bağlı bir ilişki kurmuş da olabilir.

Resim 211: Sandro Botticelli, "Lorenzo II Magnifico'nun Madalyonlu Portresi" ve "İlkbahar" Resminden Ayrıntı (Merkür Karşılaştırması) Uffizi (1482)

Caravaggio'nun bu eseri heyecanlı bir karşılaşmayı yansıtır. Resimde siyah kartal kanatları takmış Eros, bir masanın üzerinde oturur gibi veya masadan inmektedir. Yüzünde rahat, kaygısız

(415) Zollner, Frank, Botticelli Images of Love and Spring, Prestel Books, Munich, 1998, s.38

bir tebessüm vardır. Ressamın, ışığı Eros'un üzerine yönlendiriş şekli doğrudan onun çıplaklığını öne çıkarmaktadır.

Resim 212: *Amor Vincit Omnia* -Caravaggio (1602)

Tabloda Virgil'in, Eclogues X.69'unda yer alan bir dize resmedilir: "*Omnia vincit amor et nos cedamus amori*". Yani "Aşk her şeyi ele geçirir; hepimiz kendimizi ona bırakalım." Bu yüzdendir ki medeniyetin tüm ürünleri Eros'un ayakları altındadır: Bir keman, ud, el yazmaları, kalem, notalar, zırh, gönye ve pergel, çiçekler, yapraklar ve bir taç... Caravaggio burada arzunun yıkıcı gücünü anarşist bir tavırla ortaya koyar. Medeniyetin tüm nimetleri arzunun ayakları altındadır.

7.2. Rönesans ve Toscanalı Dahiler:

"Modern Avrupa övünebilir. Kesinlikle İtalya'nın başka hiçbir bölgesi böyle parlak bir zekâ galaksisi üretmedi. Bu mucize ancak, geçen çağlara rağmen, esasen aynı kalan ve kendine özgü bir karakteri koruyan bir ırkın doğal üstünlüğü nedeniyle olabilir. Hala onların şöleninde oturuyoruz."

George Dennis⁴¹⁶

Önce Roma emperyalizmi sonra Hristiyanlık imperiumunun ayakları altında ezilen Etrüsk Medeniyeti, 13.yüzyılın sonunda da barbar orduların sayısız baskın ve işgaline maruz kaldı. Medeniyetinin tüm kaynakları kurutuldu, yüzyıllar boyunca terk edilmiş, bir zamanlar ürün bakımından zengin topraklar ekilmemiş, sanatkârlar ve sanatçılar için dükkânlar boşalmıştı. Metalurji ve hidrolikler konusundaki ileri bilgileri unutulmuştu ve asırlarca Etruryanın'ın yaratıcı bireyselliklerine baskı yapıldı - neyse ki tamamen değil. Toscana'nın içlerinde Etrüsk soylular bir şekilde hayatta kaldılar ve atalarının mezarlarında bulunan mucizeler, onların yerli genomlarını yeniden uyandırdı. Etrurya'nın merkezi Toscana, Hümanizm ve Rönesans'ın beşiği oldu.

Toscana, Batı medeniyetini edebi başarılarıyla çarpıcı biçimde değiştiren üç büyük yazar tarafından yüceltilmiş uzun bir barış süresinin tadını çıkardı: İlahi Komedi'nin yazarı olan *Dante Alighieri*, ünlü soneler ve şiirlerin yazarı *Petrarca* ve *Decameron*'un yazarı *Boccaccio*.

Dante, Petrarca ve Boccaccio, İtalya'da her yerde Latincenin yerini alan yeni doğmuş İtalyan dilini (stil nouva) tanıtan Toscana lehçesinin öncüleriydiler. 14.yy başlarında Floransa lehçesi, İtalya'nın resmi dili haline gelecektir.⁴¹⁷

(416) Dennis George; *The Cities and Cemeteries of Etruria*, published by John Murray, Albemarle Street London, 1848.

(417) Lepschy, Anna Laura; Lepschy, Giulio C.: *The Italian Language Today* (2nd ed.). New York, 1988

Bu Etrüsk şehirlerinde, uzun nesiller boyunca Dante, Leonardo, Brunelleschi, Giotto, Bernini, Michelangelo vb. gibi karakterler doğdu ve hepsinden öte, Batı medeniyetinin büyümesinin borçlandığı pek çok bilinmeyen esnaf ve zanaatkarlar da burada yetişti.

Toscana'dan başka bu kadar ünlü ve zeki, ressam, heykeltıraş, şair, yazar, müzisyen, besteci, denizci ve bilim insanını yetiştiren Dünya'da ve İtalya'da başka hiçbir ulus veya bölge yoktur.

1300;

Franco Sacchetti (1330), Sienalı Aziz Catherine (1347), Jacopo della Quercia (1374), Brunelleschi (1377), Ghiberti (1378), San Bernardino da Siena (1380), Donatello (1386), Fra Angelico (1387), Andrea del Castagno (1390), Michelozzo (1396), Paolo Uccello (1397).

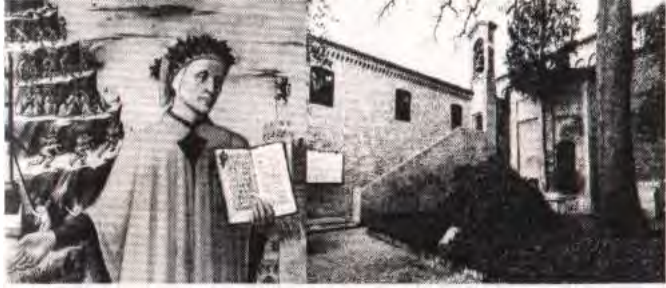
1400;

Rönesans'ın kapıları aşağıdakiler gibi çok ünlü kişilerin katılımıyla açılır: Della Robbia, Leon Battista Alberto, Mino da Fiesole, Verrocchio, Masaccio, Pollaiuolo, Ghirlandaio, Botticelli, Signorelli, Desiderio da Settignano, Piero della Francesca, Benozzo Gozzoli Lippi, çeşitli ünlü alimlerin yanı sıra onlara destekleyen: Pulci, Poliziano, Fra Girolamo Savonarola, Magnificent Lorenzo ve diğerleri...

1500;

"Altın Yüzyıl" olarak anılan ve Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, Amerigo Vespucci, Nicolò Machiavelli, Francesco Guicciardini, Benvenuto Cellini, Giovanni dalle Bande Nere, Vasari, Ammannati gibi dünya edebiyatının en büyük isimlerinden bazılarıyla, Jacopo Sansovino, Baldassare Peruzzi, Andrea del Sarto, Bronzino, Berni, Ammirato, Doni,

Segni, Varchi, Davanzati, Rucellai, Alamanni, Evin Monsoru, Pietro Aretino, Giovanni da Verrazzano, Francesco Ferrucci, San Filippo Neri, Galileo Galilei, Evangel Torricelli, Boccherini, Cherubini, Giusti, Niccolini, Guerrazzi, Bartolini, Dupré, Meucci, Pacinotti, Barsanti, Carducci, Collodi, Catalani, Puccini, Mascagni.⁴¹⁸

Resim 213: Dante / Dante Tumulusu (Verona)⁴¹⁹

Toscanalı Dante'nin öldüğü yer olan Verona'daki anıt mezarının yanında küçük bir kurgan yapısı gördüğümde çok şaşırmıştım. 2. Dünya Savaşı'nda kemiklerini bombalardan korumak için geçici olarak ona öyle bir mezar yapılması ve bunun Etrüsk mezarlarını anımsatması hayli ilginç. Belki de Dante-Etrüsk bağlantısına inanan biri tarafından yapılmıştır.

(418) Ghezzi Tony; The Etruscan heritage, ancient seed of modern Tuscany, dec 15, 2012

(419) Dante'nin kemiklerinin 1944-1945 yıllarında gömüldüğü höyük

7.3. Michelangelo: (1475-1564)

Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni, İtalyan Toscanalı Rönesans dönemi ressam, heykeltıraş, mimar ve şairidir. Bazı araştırmacılar ailesine ait bir Etrüsk lahtinin bulunduğunu ve buna dayanarak Michelangelo'nun da Etrüsk soylu olduğunu savunmaktadırlar. MÖ. 2. yüzyıla ait bu lahit, 1721 yılında Chiusi yakınlarında bulunmuştur.⁴²⁰

Resim 214: Michelangelo'nun Atalarına Ait Etrüsk Lahti / MÖ. 2.yy / Floransa Buonarroti Müzesi.

(420) Staccioli.; s.32

Michelangelo'nun, hem kendi çevresinin hem de hamisi Medici ailesinin Etrüsk hayranlığının etkisinde kaldığı, sanatında özellikle ilk heykellerinde açıkça görülmektedir. Özellikle San Lorenzo Bazilikası'ndaki Medici Şapeli'ndeki eserlerinde.⁴²¹

*Resim 215: San Lorenzo Basilikası,
La Sagrestia Nuova Medici Şapeli (Floransa)*

Benzer Etrüsk Lahit Örnekleri

Michelangelo'nun, büyük-büyük yeğeni, antikacı ve memur Filippo Buonarroti (1661-1733), İskoç bilim adamı Thomas Dempster tarafından bir yüzyıl önce yazılan Etrüsk sanatının klasik bir çalışması olan *De Etruria Regalia*'yı (sekiz cilt, 1723) düzenlerken ona yardımcı ve ilham kaynağı olmuştur.⁴²²

(421) Schoonhoven, Erik. "A Literary Invention: The Etruscan Myth in Early Renaissance Florence." *Renaissance Studies* 24.4 (2010): 459-471

(422) James Hall, *Michelangelo and the Etruscans*, reply by Ingrid D. Rowland, 2006

Casa Buonarroti (Floransa); Michelangelo'nun evi iken sonraları ailesi tarafından sanatçıya adanmış bir müzeye dönüştürüldü. İçinde çok miktarda Etrüsk eseri mevcuttur.

Bence Michelangelo, Roma'ya attığı iki büyük imza ile Romalılara kurucuları olan Etrüskleri tekrar hatırlatmış ve onların izlerini son-
suza kadar oraya kazımıştır. Bu hedefine Papa sayesinde ulaşmıştır. 1535'de Papa Pavlus III, Sistine Şapeli'ni bitirmek için Michelangelo Buonarroti'yi görevlendirdi ve daha sonra sanatçıdan, Capitoline Tepesi çevresindeki binaları yenilemesini ve şehrin merkezi olarak varlığını yeniden kurmasını istedi.

Capitolium Campidoglio; Roma'nın yedi tepesinin en küçüğü olmasına rağmen, aynı zamanda en eski ve en kutsal olanıdır. Capitoline Tepesi'nin yeniden tasarımı görevi, 1536-1546 yıllarında Michelangelo'ya verildi. Bu kendisine Antik Roma'nın ihtişamını yeniden kurma fırsatını verdi. Daha önce de bahsettiğimiz gibi MÖ. 7.yüzyılda Etrüskler burada kent kurduklarında, bu tepeyi idari merkez yapmışlardı. Aynı zamanda coğrafi ve törensel merkez de olan bu tepeye yaptıkları Üçlü (Jüpiter, Juno, Menerva) Capitolini Tapınağı da asırlarca devletin en büyük ve en önemli dini yapısı olacaktı. Ancak Rönesans zamanına gelindiğinde bu merkez artık harap binalardan oluşuyor ve suçluların infaz yeri olarak kullanılıyordu.⁴²³ Buraya artık "Keçi tepesi" anlamında "MonteCaprino" da deniyordu.

Resim 216: Capitol Tepesi

(423) Wallace, William (2010). Michelangelo: The Artist, the Man, and His Times. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 229–231.

olduğu halen tartışmalı olan bu sembolün, ne olduğu değil de ne olmadığı veya Hıristiyanlıkla uzak yakın ilişkisi olmadığı ise kesin olan tek şeydir.

Birçok araştırmacı bunula ilgili birçok tahminde bulunmuş. Örneğin bunun Sevilalı Isidoro'nun ikonik şeması olduğunu veya Antik Romalı mimar Marcus Vitruvius'un "On Architecture" tezindeki zodyak işareti olduğunu savunanlar olmuş. Oysa Seville'nin versiyonundan farklı olarak Michelangelo'nun yıldızı bir daire içinde değil, bir ovalde yapılmış olması anlamında farklıdır. Bence en ilginç ve gerçekçi açıklamayı Baccolini yapmıştır; Ona göre bu oval tasarım, antik dünyadaki bilici merkezlerinde bulunan oval taşları, Omphalos'u hatırlatmaktadır. Bu oval taş aynı zamanda "Umbilicus Caput Mundi"nin ya da dünyanın göbeğinin göstergesidir ve bu Etrüskler için de önemli bir dini semboldür.⁴²⁴ Özetle, Roma'nın evrendeki yeri, Michelangelo tarafından yapılan muhteşem tasarımda net bir şekilde ortaya konmuştur. Etrüskler ve Antik Dünya'da Omphalos, taştan yapıl-

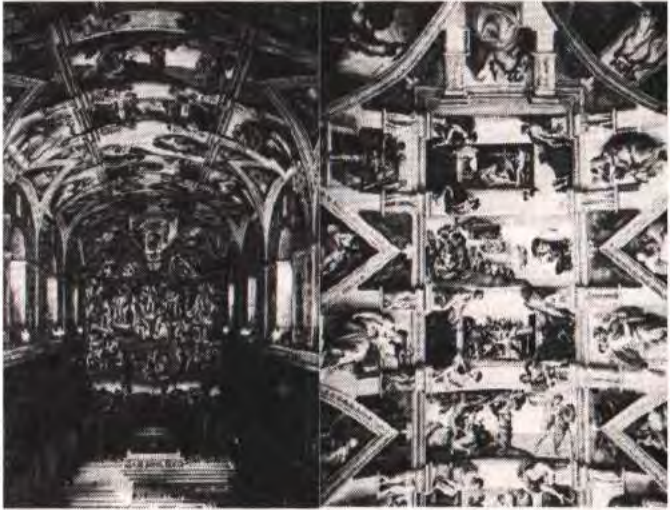
(424) Baccolini, Graziano. "Monotovolo'dan Campidoglio'ya: Michelangelo'nun Oval Tasarımının Sembolik Anlamı." Montovolo Retreats. Jan 2003, 14 Ağustos 2007.

miş güçlü bir sembolik eserdir. “Dünyanın Göbeği”, dünyadaki yaşamın başladığı merkez, nokta kabul edilir; dini sembolizmde ise tanrılarla direkt iletişim kurmayı sağladığına inanılan bir objedir. Michelangelo’nun özellikle ovalliğin üzerinde durması ve bununla uyumlu olması için binaları yamuk yerleştirmesinin bir anlamı olmalı.

İkinci büyük imzası; Hristiyanlığın kalbine, Vatikan’a Etrüsk mitolojik figürlerini yerleştirdiği **Sistine Şapeli**’ndeki tavan ve apsisteki freskleridir. Sistine Şapeli Vatikan’da, Papa’nın resmi ikametgâhı Apostol Sarayı’nda bulunan bir şapeldir. Esasen Cappella Magna olarak bilinen şapel, adını onu 1477 – 1480 yılları arasında restore ettiren Papa IV. Sixtus’tan aldı. O zamandan bu yana şapel hem dini hem sivil papalık etkinliklerine ev sahipliği yapan bir yer oldu.

Sistine Şapeli’nin tavanının etrafında, Michelangelo’nun yaptığı hepsi İsa’dan önce var olan ve onun gelişini temsil eden on iki peygamber figürü vardır. Bunlardan yedisi Eski Ahit Peygamberleri (Jonah, Yeremya, Ezeziel, Joel, Zekeriya, İşaya, Daniel), kalan beşi ise Klasik Dünya’nın kadın Sibilleridir (Pers Sibyl, Eritreya Sibyl, Delphi Sibyl, Cumaean Sibyl ve Libya Sibyl). Bu erkek ve kadın peygamber figürleri, taht üzerinde oturur şekilde ve el yazmaları ya da kitapları ile tasvir edilmişlerdir.

Michelangelo, aslında Etrüsk kökenli Sybillik yapan bir nevi kadın peygamberleri bu tahtlara oturtmuştur. Meşhur “Son Yargı” freskinde ise Etrüsk demonlarını kullanmıştır. Batılı kaynaklarca, buradaki Pagan Sibilleri, Mesih’in sadece Yahudilere değil, tüm dünya halklarına geleceğini sembolize etmek için dâhil edilmiştir, diye açıklansa da bu bana yeterli bir açıklama olarak gelmiyor. Michelangelo bu amaç için artık unutulmuş Etrüsk Sybilline kitaplarını ve Etrusca Diciplina’ya atıfta bulunacağına daha yaygın bir inanç olarak asıl savaştıkları Paganik Tanrılarını yerleştirmesi daha doğru olmaz mıydı?

Resim 217: Sistine Şapeli (Vatikan)

8. Etrüsklerden Günümüze Kalan İzler:

Peki Etrüsklere ne oldu? Birçoğu MÖ. 2-1.yy'da savaşlarda öldüler. Dilleri yavaş yavaş yok oldu. Onlardan kalan tüm yazılı kaynaklar sistematik olarak yok edildi. İç savaşta ölmeyip hayatta kalanlar Romalılaştırmak zorunda bırakıldılar. Belki çok eğitilmiş, belki zengin belki de sadece şanslı olanlar yüksek pozisyonlarda memur olmayı başardılar ve bu sayede İmparatorluk dönemi de dahil olmak üzere hayatta kaldılar ve Etrüsk soylu olduklarını unutmadılar, bu bilinci sonraki nesillere de aktardılar. Fakat Etrüskler içinde en şanslı grup ruhban sınıfıydı ve sadece onların yorumlayabileceği kehanet kitapları sayesinde saygı görmeye devam ettiler. Ne var ki bugün Etrüsklerden günümüze sadece Etruria, Toscana, Tirren Denizi ve Adriatik Denizi gibi isimler kaldı.

Ancak yine de Etrüsk Uygarlığı, Batı medeniyetine oldukça zengin bir miras bıraktı. Fakat dünya bunun ne kadarının farkında tartışılır.

8.1. Kanatlı Melekler ve Kadın Gemi Başlıkları:

Rönesans resimlerindeki rengarenk açılmış kanatlarıyla Meryem'e görünen güzel melekler, Etrüsk kökenlidir. Yine şeytanlar, çıplak ruhların ilk önce kafalarını yutan Cehennemin Ağzı ve Dante'nin İnfernosu'ndaki günahkarların maruz kaldıkları zalim, kanlı işkenceler de öyledir.⁴²⁵

(425) Bonfante s.118

*Resim 218: Annunciation, Leornado da Vinci,
Andrea del Verrocchio, Uffizi (1462)*

Resim 219: Vulci Francois Etrüsk Mezarı Freski. Kanatlı Vanth

Yine bir Etrüsk imgesi olan ve fırtınaların açık kadın göğüs-
leri tarafından sakinleştirileceği inancından dolayı, asırlarca
gemi başı süsleri de bu inancın devamı olarak muhtemelen
böyle yapılmıştır.⁴²⁶

(426) Bonfante 119

*Resim 220: Amiral Nelson Cenaze Arabası için 1805'de yapılmış gemi başlığı.
(National Maritime Museum, Greenwich, London, Caird Collection)*

8.2. Fasces;

İnanışa göre Fasces, Etrüsk Uygarlığı zamanından beri “birlikten doğan kuvveti” sembolize etmektedir. Fasces, bir demet tüylü huş ağacından yapılmış değneğin silindirik şeklinde ve genellikle bronz bir baltanın keskin tarafı dışarıda kalacak şekilde bu demetin içerisine yerleştirilip, kırmızı bir deri şerit ile sıkıca bağlanmasıyla elde edilirdi. Sıkıca bağlanmış değnekler birliktelikten sağlanan kuvveti, balta devletin gücünü ve otoritesini, değnekleri bir arada tutan kırmızı deri şeritler ise devletin bu gücü kullanırken bir sınırı olduğunu sembolize eder. En üst düzey magistraların Lictorları, yasaklamaların sınırına çok yaklaştıklarını göstermek için, özellikle kırmızı şeritlerle bağlanmamış Fascesler taşırlardı. Roma Cumhuriyeti'nde aralarında tören geçitlerinin de bulunduğu pek çok durumda bugünkü bayraklara benzer bir sembol olarak da kullanılmıştır.

Kendilerinin Roma Cumhuriyeti ile özdeşleştiren ve onun ideallerini takip eden pek çok hükümet ve otorite, Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından günümüze kadar geçen süre içerisinde “gücü” sembolize etmek için fasces kullanmaya devam etmiştir.

Bu simge daha sonraları Fransız Devrimi sırasında Aydınlanma anlamında, halkın elindeki devlet gücünü temsil etmek üzere de kullanılmıştır. Söz konusu sembol birtakım değişikliklerle 1926 yılından itibaren İtalya'nın resmi devlet sembolü olmuştur. “Faşizm” kavramın kökeni de, fasces sözcüğünden ileri gelir. Adını fasces'den türeten İtalyan faşizmi, 20. yüzyılın uzunca bir döneminde bu sembolü kullanmaya devam etmiştir. Sembolün üçlü anlamı, yani devlet gücü, halk mülkiyeti ve birliktelik, Mussolini'nin propagandasında kullanılmıştır.

Günümüzde ABD hükümetinin birçok farklı yapısı sembol olarak, tasarımlarında fasches amblemini sıklıkla kullanmış ve kullanmaya da devam ediyor.

Örneğin;

- Birleşik Devletler Senatosu'nun resmi mühründe,
 - ABD Temsilciler Meclisi'ndeki podyumun arkasındaki ABD bayrağının iki tarafında,
 - Oval Ofis'de kapının üstünde,
 - ABD Capitol binasının tepesindeki Özgürlük Heykeli'nin tabanında,
 - ABD Yüksek Mahkemesi binasının cephesinde bulunan bir frizde,
 - Birleşik Devletler Mahkemeleri İdare Bürosu'nun mühründe,
 - Adalet Bakanlığı binasının Pennsylvania Bulvarı tarafında,
 - ABD Vergi Mahkemesi resmi mühründe,
 - Harvard Üniversitesi'nin Memorial Kilisesi içindeki büyük mühürde.
- Mühür, Anıma Odası içinde çan kulesinin hemen altında ve ABD Büyük Mührü'nün altında,
- Ulusal Muhafız Bürosu mühründe ve Ulusal Muhafızların nişanında,
 - Wisconsin State Capitol'daki ana giriş koridorlarında, taş fasces motiflerle dekore edilmiş lambalarda,
 - George Washington'un Heykelinde. Kendisinin fasceslere yaslanmış bir heykeli yapılmış...
 - Lincoln Memorial'da, Lincoln'un koltuğunda.Fascesler ayrıca anıta giden ana merdiveni çevreleyen sütunlarda da görülür.
 - ABD Özel basımlı bozuk paralarında da kullanılmıştır. (1916 ve 1945 yılları arasında ve 2016'da)

8.3. *Fleur-de-lis*; ⁴²⁷

Toskana Emilian Apenninler üzerindeki Montovolo Dağı'nın kutsal bir alan olduğu ve eteklerinde sonradan kiliseye dönüştürülmüş Etrüsklere ait bir "oracular merkez" yani kehanet merkezi olduğu tespit edildi. Dünyanın pek çok yerinde bu tip bilici merkezlerin olduğu bilinmektedir. Sümerler'de, Eski Mısır'da (Amun Tapınağı), Babil'de, Hindistan'da, Anadolu'da, Hellas'da vb. Genellikle dağlık ve erişilmesi zor alanlarda, çoğu zaman ikiz dağlarda (Örneğin; Tomaros Dağı, Dodi Dağı, Parnassus'taki Kyona veya Kynthos Dağı'ndaki Delos vb.) olan bu merkezlerde, oval ya da yarım küre şeklindeki bir taş, göbek-taşı (omphalos) adı verilen bir taş mutlaka bulunurmuş.

Resim 221: Montovolo Dağı

Çeşitli yaratılış hikayelerinde, sulardan doğan "ilk toprak" kavramı vardır. Bu ilk toprak farklı isimlerle ve şekillerle çağrılıyor. Sümer ve Babil'de ilkel tepe ya da ilkel dağdır ve diğer kültürler de kutsal bir taşla ibadet ile özdeşleşmiştir. İbadet edilen

(427) *Fleur-de-lis*; saflığı ve ışığı temsil eden bir zambak motifidir.

bu kutsal taş, ona eklenmiş başka mitolojilere ve sembolizmlere de sahiptir. Bunların çoğunun bugün, meteorlar oldukları sanılmaktadır.

“Omphalos”, taştan yapılmış güçlü bir sembolik imgedir. “Dünyanın Göbeği”, dünyadaki yaşamın başladığı merkez, nokta kabul edilir; dini sembolizmde ise tanrılarla direkt iletişim kurmayı sağladığına inanılan bir objedir. Örneğin, Delphi’deki taşın Tanrıça Gaia’ya adanmış olduğu ve canavar yılan Python tarafından korunduğu söylenir. Bu taşın Kronos’un midesinden çıkan, Zeus diye kandırılıp yutturulan taş olduğuna da inanılırdı. Phytonu öldürüp orada bilicilik merkezi kuran, Anadolu’dan gelen Apollon bilicilik tanrısı kabul edilir ve omphalos ile ilişkilendirilirdi. Apollon’un kurduğu Delphi’de bulunan omphalos taşı, türünün en ünlüsü olmasına rağmen, tek değildir. Benzer bir hikaye Delos, Pergamon ya da Etrüsk oracular merkezi Montovolo için de geçerlidir.

Türkiye’de sağlık tanrısı Asklepios’un merkezi Pergamon (Bergama)’da, omphalos’u gösteren bir taş, yeraltı enerji kuvvetlerini sembolize etmek için kullanılan iki yılan ile birlikte gösterilir. Apollon’un oğlu Asklepios’un atribüsü ve tıbbın simgesi de yilandır. Bugün Apollon’un Anadolu kökenli bir tanrı olduğu, Anadolu’da yaygın bir şekilde bilicilik merkezlerinin bulunduğu (Didyma, Thymbra, Khryse, Killa, Zeleia, Grynein, Erythrai, Klaros, Patara, Ksantos) ve batıya buradan yayıldıkları artık bilinmektedir. Antik dünyanın en bilinen iki sibyli; Erytharia Sibyli, (Çeşme-Ildır’lı) ve Cimmerian Sibyli Anadolu’dan Güney İtalya’ya göçüp orada kent kuran Kyme (Aliaga-İzmir)lilerin bilicisidir.⁴²⁸ Yine günümüzde Peru’daki İnka’ların başkenti Cuzco, Irak’taki Sümer şehri Eridu ve Hindistan’daki Allahabad’da kainatın yaratıldığı nokta olduğuna inanılan merkezlerden bazılarıdır.

(428) Erhat Azra; Mitoloji Sözlüğü. Remzi kitabevi.2007 s.48

Resim 222: Apollon, Ompholos Taşına Oturmuş⁴²⁹ / Bergama Yılanlı Taş

İtalya Bologna Üniversitesinden Prof. Dr. Graziano Baccolini, uzun araştırmalar sonucunda yazdığı kitaplarda ilginç tespitlerde bulunmuş.⁴³⁰ Ona göre, Montovolo oracular bir merkezdi. Bugün Montovolo Tapınağı yerindeki kilisenin kripti (yeraltındaki tonozlu dar mekân), aslında MS 363'te yıkılan büyük Etrüsk tapınağının geri kalan kısmıdır. Kapının üstündeki lunette⁴³¹ dikkatlice gözlemlendiğinde, 'ADMCCXI ROIP' yazıtındaki tarih aslında tapınağın sadece yeniden kullanımını gösterir. Etrüsk döneminden kaldığına inandığı bu lunettedeki sembollerin arasında güvercinler ve stilize bir zambak vardır.

Yazarın hipotezi, riskli ve inanılmaz görünebilir: O zambak, Fransa ve Floransa armalarındaki zambakların türetildiği, Montovolo'nun eski oracular merkezinin arboreal ⁴³²kodu olabilir mi? Buradan, bu hipotezi destekleyen önemli bir dizi veri ve bağlantı bulmamıza olanak veren uzun bir araştırma yapılmış. MS 4.yüzyılda tahrip edilen bu zengin Etrüsk tapınağı ve Montovolo'nun fethi ile Merovenj hanedanlığında, kraliyet amblemi olarak zambak kullanılması alakalı olabilir ve ilk Fran-

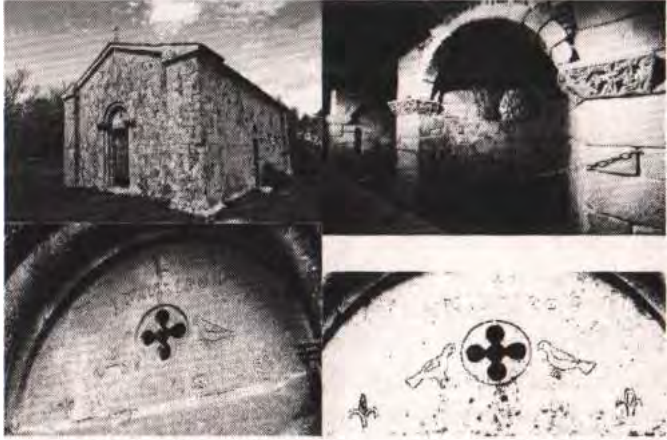
(429) Seleucus III Ceraunos, Selevkos Kralı (Suriye'de), MÖ. 225-223, ait bir sikke

(430) Graziano Baccolini, La Montagna Etrusca, Simboli e Misteri, ed. Nuova s1, 2008 ve Graziano Baccolini, I Misteri di Montovolo, Centro Oracula e Etusco, ed Nuova s1, 2017

(431) Lunette; Kapı/pencere üstlerindeki ya da im dairesel alınlık.

(432) Arboreal (Lat.) ;ağaç gibi veya ağaçlar arasında yaşayan

sız kralının gücünün kökeni, yüzyıllar boyunca tarihin örtüleri tarafından gizlenmiş olabilir mi? Sonuçlar, Fransız ulusunun kültürünü etkileyecek kadar önemli.

Resim 223: Montovolo Tapınağı

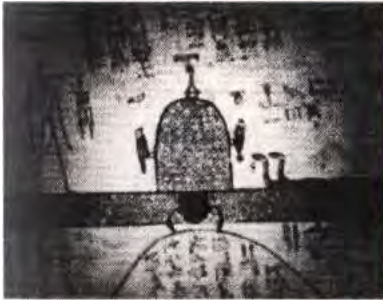
Ayrıca Montovolo isminin Monte Ovuli (Oval Taşın Monte Edilen)den veya 'Oval Dağı'ndan türediğini iddia edenler de vardır. Oval taşın ompholosu temsil ettiğini ve kehanet merkezlerinin sembolü olduğunu anlatmıştık. Etrüskolog Pallatinno'dan da yumurta şeklindeki taşların, bazı Etrüsk mezarlarında simge/mezar taşı olarak kullanıldığını biliyoruz. Ör; Marzabotto'daki nekropollerde (Montovolo, Marzabotto'nun 20 km. güneyindedir) sık olmakla beraber, benzer örnekler Bologna, Pisa, Settimello (Floransa), Volterra, Populonia ve Orvieto Nekropollerinde de bulundu. Yumurta şekli hem oval taş ile bağlantılı hem de yeniden doğumun simgesidir.⁴³³

(433) Clifford Andrew : The Geologic Model of Religion. 2012

Resim 224: Mezar Taşları (Marzabotto Nekropolü), Aslanlar Mezarı, Elinde Yumurta Tutan Adam (Tarquinia Monterozzi Nekropolü)

Bir diğer ilginç olanı ise, lunette oyulmuş bir çift güvercin resminin olması; Baccolini'ye göre aslında, bu bir çift güvercin, muhtemelen taşıyıcı güvercinlerdir. Bu gibi merkezlerde göbek taşlarında ya da yakınlarında genellikle birbirine bakan bir çift kuş oyulmuştur. Güvercin süslemeleri oraküler merkezlerin tanımlanmasında en sık görülen işaretti. Oraküler merkezlerin birbiriyle iletişim halinde olduğu kabul edilmektedir. Bu kuşlar aslında merkezlerin uzak mesafeler boyunca, yüzlerce hatta binlerce kilometre uzaktan temas etmesini sağlayan taşıyıcı güvercinlerdi.

Resim 225: Tuthmosis III Türbesi (Eski Mısır) İki güvercin ve yılan ile Oval taş / Delphi'deki mermer kabartmanın, üzerinde iki güvercin bulunan Oval Taş

Dahası, Baccioli'ye göre her kehanet merkezi, bir 'arboreal kod' ile ilişkilendirilirdi: Dodona ile meşe, Delphi ile defne, Delos ile palmiye ağacı vb. Bitki veya çiçekler genellikle göbek taşında ya da yakınlarda temsil edilirdi. Montovolo'nun zambağı / "fleur de lis" ise muhtemelen sandığımızdan daha popüler olmuş. Bugün bile birçok Avrupa ülkesinin bayrağında mevcuttur.

Resim 226: Fransa Kraliyet Arması/Floransa Arması/Charlemagne Resmi

Daha önemlisi zambak masumiyeti ve temizliği temsil ettiğinden Meryem Ana'nın da simgesidir. Acaba bu simgenin ve hatta Rönesans ressamlarınca kutsal ruhun simgesi olarak çizilen güvercinin de Montovolo ile ilişkisi var mıdır bilinmez.

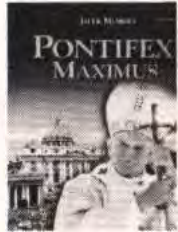

Resim 227: Boticelli - Müjde - 1444

8.4. Papalık Simgeleri;

Papa'nın taşıdığı "Yüce Pontif" ya da "*Pontifex Maximus*" unvanının Hristiyan kökenli olmadığı kesin çünkü Roma imparatorları tarafından Hristiyanlık döneminden önce kullanılan bir ünvandı. Pontif kelimesi "pons" kelimesinden gelir -köprü-demek ve "facio" -yapar- anlamındadır. Köprü yapıcı anlamına gelir. Romalılar sur, kale, mabet, köprü inşa etmeyi Etrüsklerden öğrenmişlerdir. Etrüsklerin dini, dünya işlerine ait bilgileri de içine alıyordu. Meselâ, bir köprü inşasına ait sanat, usul ve teknik ancak rahiplerin bildiği birer sırdı. Onun için rahiplerin bir ismi de Köprü-yapan idi. Romalılar bunu tercüme ederek, "Pontifex" şeklinde kendi rahiplerine de unvan yapmışlar ve kelime Romalılardan Hristiyan Kilisesi'ne de aynen geçmiştir.

Romanın rahip-kral imparatorları Roma köprülerinin yapımcıları ve koruyucusu olarak kabul edilirdi. Her biri yüksek rahip olarak hizmet eder ve bu yaşam ile bir sonraki arasındaki köprü veya bağlantı olduğunu anlamına da gelirdi. Bugün bile kendilerine "Pontifex Maximus" denilen Papaların bu ünvanlarının yanında, kullandıkları sembollerin büyük bir kısmı da yine Etrüsk kaynaklıdır. Papanın kırmızı ayakkabısı, katlanabilir sandalyesi, kıvrık asası, başlığı, gölgeliği, anahtarı vb. gibi...

- **Kırmızı Ayakkabı;** Papa niçin kırmızı ayakkabı giyer? Her ne kadar bazıları bu Hristiyan şehitlerin kanını sembolize eder dese de gerçek öyle gözüküyor. Çünkü kırmızı ayakkabı modası, Roma'da İsa'dan 500 yıl önce moda olan bir şeydi. Romalı aristokratlar, Akdeniz'de en pahalı boyası "Fenike moru" (aslında kırmızıydı) ile boyanmış (ya da daha ucuz - ama gene de ucuz olmayan - kırmızılı böceklerin kabuklarının öğütülmesiyle yapılan boyalar) deri ayakkabılar giyerlerdi. Deri, Etrüsk-Floransa Chianina sığırlarından yapılırdı. Floransa'dan Maurizio Gucci ve Salvatore Ferragamo gibi ünlü ayakkabıcıların güçlü Etrüsk bağlantıları olan yerlerden gelmesi tesadüf olabilir mi? ⁴³⁴

MÖ. 530-520 yılları Etrüsk kenti Tarquinia kentinden bir mezar resmi, zarif sivri uçlu botlarda birkaç yas tutanı göstermektedir. Bu "Göğüsler Türbesi"nde tasvir edilen insanlar ve egemen din adamları, doğal olarak Roma'yla yakın bağlara sahiptiler ve bu türbenin dekore edilmesinden birkaç yıl sonra Roma Cumhuriyeti'ni kuran Brutus (MÖ. 509), aslında annesinin tarafından bir Tarquinius'du.

Romalı patriciler sonraki yüzyıllarda kırmızı ayakkabılar giydiğinde sadece ata geleneğini sürdürüyorlardı. Hristiyanlığın gelmesinden sonra, kırmızı giyme geleneği Roma Senatosu'ndan,

(434) Massimo Gatto Why the Pope Wears Red Shoes The New York THE Rewiev of books March 12, 2013

Hristiyanlığın “Kutsal Senatosu” Kardinal Koleji’ne geçti. Adı artık “Roma Senatorik Kırmızısı” yerine “Kardinal Kırmızısı” oldu. Bugün de Papalar aynı geleneği devam ettiriyorlar.

- **Lituus**; Etrüsk augurlarının simgesi olan çarpık asa en sonunda, Hristiyan papazların sembolik olarak taşıdıkları çoban asasına dönüşmüştür.

- **Zucchetto**, “küçük balkabağı” anlamına gelen bir kelime bile kökünü botaniğe değil, antik Roma Jüpiter rahibi olan, Flamen Dialis tarafından giyilen tuhaf başlığa borçludur.

Resim 228: Flamen Dialis (Relief: Augustus Zoster Altarı), Roma.

Daha öncede bahsettiğimiz gibi, Flamen Dialis, Roma dininde en önemli pozisyonlardan biri olan Jüpiter baş rahibidir. Bu rahiplerin giysilerinde, şapkasında, kemerinde düğüm bulunması, metale dokunmaları, ata binmeleri ve ceset görmeleri yasaktır. Flamen Dialis pek çok özel imtiyaza sahiptir. Diğer

rahiplerden farklı olarak *albogalerus* (*Apex*) adı verilen bir başlık giyme; bir adet lictor taşıma, toga praetexta giyme, sella Curulis taşıma ve Roma Senatosunda oturma haklarına sahiptir.⁴³⁵ Bu başlık kiliseye de aynen geçmiştir.

- **Cella Curulis**; Etrüsk augur mezarlaından çıkan ve asırlarca magistrata simgesi olan katlanabilir sandalye(*cella curulis*), Papalar tarafından da kullanılıyordu. Daha sonraları daha abartılısı olan ve bir tahta benzeyen “*Sedia gestatoria*”ya dönüşmüştür.

Resim 229: Curulis (MÖ. 600) Murlo Friz / Sedia Gestatoria (Vatikan)

- **Umbraculum**; Bugün Papa, umbraculum olarak bilinen gölgelik altında nadiren görülür, ancak bu onurlu güneşlik “*sede vacante*” sırasında yani papa seçilene kadar papayı temsilen ofisini simgelemektedir. Umbraculum, İtalya'da ilk olarak Etrüsk dönemlerinde ortaya çıkar, güneş ışınlarından aristokratları korur ve bir nevi aristokrasi simgesidir.

Resim 230: Arnth Tetnies ve Ramtha Vishnai Lahti (Vulci),
Güzel Sanatlar Müzesi Boston / Papa Umbraculumu

(435) Tacitus Ann. iv.16; Liv. xxvii.8/ Varro, ap. Gell. x.15

- **Anahtar**; Etrüsk tanrısı ve Ocak ayına adını veren Tanrı Janus ve Etrüsk yeraltı ruhu Vanth, merhumun ruhunun yolunu aydınlatmak için bir meşale ve Hades'in kapılarını açmak için bir anahtar taşıyor. Anahtar kavramı Roma'da Hristiyanlıktan çok önceleri var zaten. Toscana'lı Michalengolo'da Sistine Şapelinin kapıcısının eline anahtar tutuşturmuş.

Resim 231: Etrüsk Tanrısı Janus / Vanth / İsa-Petrus, Anahtarın Verilişi

8.5. Saint Valentine Günü (14 Şubat Aşıklar Günü)

Romanın Gizem Dinleri bölümünde açıkladığımız gibi; Lupercalia Bayramı'nı yasaklatan Papa Gelasius (MS 5.yy), 14 Şubat gününü, "Valentinus" denilen ve "adları saygı ile anılan ama hizmetleri yalnızca Tanrı tarafından bilinen azizlere" ithaf etti. #valentinsday, sanılanın aksine sevgililere değil, azizlere adanmış bir gündür. Fakat daha da doğrusu bir Etrüsk ritüelinden dönüştürülmüş festival gününden başka bir şey değildir.

9. Aslında Kimler?

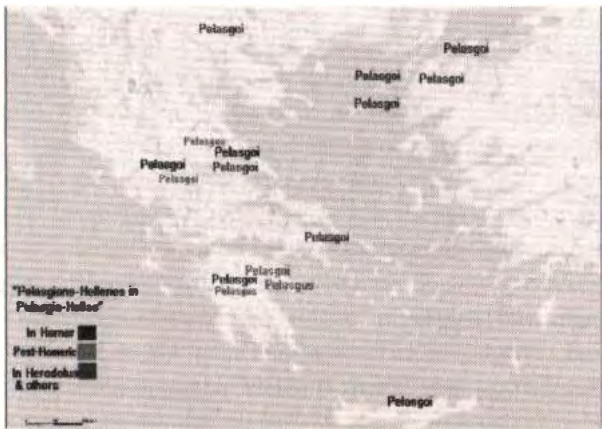
“Etrüsklerin keşfi yüzyıllardır sürüyor ve henüz bu tarihin son bölümü yazılmadı. Çünkü Batı son noktayı koymak istemiyor”

Greklerin leylekler (*pelargos*) ya da göçmenler dedikleri **Pelasgların** kim oldukları kendilerine ne isim verdikleri halen tam olarak çözülmemiştir ancak genel görüş Hint-Avrupalı olmadıkları ve Hellas’ın Greklerden önceki sakinleri olduklarıdır. Homeros’un epik şiirlerinde (MÖ. 8.yüzyıl), Pelasglar’dan, Hellas’ın doğu Epir’deki Dodona kenti, Trakya, Argos, Pelopones ve Girit dâhil birçok yerin sakinleri olarak bahsedilir.

Resim 232: Pelasg Haritası ⁴³⁶

(436) Pelasgians and Balto-Slavic. The search for common roots (Muratov,2017)

Çatalhöyük'te yapılan kazıların sonucunda James Mellaart (1955) ve F. Schachermeyr (1979), Pelasgların MÖ. 4.000'li yıllarda Anadolu'dan Ege Denizi'ne göç eden "Hint-Avrupa dil ve kültürüne sahip olmayan" bir halk olduğunu iddia ettiklerinden daha önce bahsetmiştik.⁴³⁷ Etrüskler ile aynı kavim olduklarına dair birçok yayın da mevcuttur. Grekler tarafından Hellas'dan kovuldukları ve göçe zorlandıkları da tarihi belgelerden bilinmektedir. Pelasg ve Etrüsk alfabesi de benzerdir.

The Pelasgian alphabet used to read the Lemnos inscription											
Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ζ	Η	Θ	Ι	Κ	Λ	Μ
a	e	i	h	k	q	l	m	n	p	r	s
Τ	Φ, Ψ	Υ	Χ, Ψ	Ω	↓						
ti=t	ph	ic	nc	50?	k(ok,uk,ko,ku,k)						
⊕, ⊙, ⊖, □, ⊞	Word separators										
t2=t or th	. : ;					Copyright © 1997 P. Kaya January 23, 1997					

Resim 233: Pelasg Alfabesi (Limni Yazıtına Göre)⁴³⁸

(437) Mellaart, J.: The Neolithic of the Near East, London, 1975

(438) Kaya Polat: 1997

Bronz çağının (MÖ. 3000-1000) çöküşü, yüzyıllar boyunca tarihçiler ve arkeologlar için bir sırdı. O dönemlerde Hella's'da Miken Krallığı, Anadolu'da Hitit Krallığı, Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da Asur İmparatorluğu hüküm sürüyordu. Çağın sonlarına doğru Troya Savaşları ve Ege göçleri gibi tüm Akdeniz Havzası'nı etkileyen bir dizi olay yaşandı. Troya dışında Gazze, Hattuşaş, Miken gibi merkez şehirleri saldırılara uğradı. Hititler, MÖ. 1190'da yıkıldı. Merkezi otoriteler çöktü. Bu yıkımlarla, bölgede bugün hâlâ tarihçilerin "karanlık çağ" diye adlandırdığı dönem yaşandı. Etrüsklerin tarih sahnesine çıkışında en kabul gören hipotez, bu dönemde "**Deniz Halkları**" ile olan bağlarıdır. Deniz Halkları ile Pelasglar arasındaki ilişki de aydınlatılmayı bekliyor.

"Deniz Halkları" tam olarak kimdir, nereden gelmişler ve sonları ne olmuştur bugün hala muammadır. Birden fazla halktan oluşan saldırgan ve iyi denizci gruplar oldukları, Mısır ve Hitit yazılı kaynaklarından öğrenmek mümkün. Mısır dışında, Hitit İmparatorluğu, Levant⁴³⁹ ve Akdeniz kıyılarının diğer bölgelerine de saldıran "Deniz Halkları" bu istila girişimleri sonuncunda tüm Yakın Doğu'nun kaderini değiştirmişlerdi.

Etrüskler de büyük olasılıkla, Troya Savaşı'ndan sonra Ön Asya dünyasını alt üst eden ve Ege göçleri denilen büyük bir göç hareketi neticesinde İtalya'ya gelmişlerdir. Yelken kabiliyetleri bu göçü ve dolayısıyla Lidya teorisini destekliyor. Merneptah ve Ramses III zamanları ile İtalya'daki proto-Villonovan kültürünün gelişiminin aynı dönemlere denk gelmesi de dikkat çekicidir.

Wainwright'a göre Merneptah zamanındaki Teresh [trš.w] ve Ramses III zamanındaki Tursha [twrš3]lar aynı kavimlerdir ve Thraklar ile Etrüsklerin atalarıdır. ⁴⁴⁰ Burada Thrakları da Etrüskler ile aynı soya dâhil etmesi ilginçtir.

(439) Levanten Dünya; Suriye, Filistin, Kıbrıs, Anadolu'yu içeren Akdeniz havzası

(440) Wainwright, G.A. (1959). "The Teresh, the Etruscans and Asia Mi-

Daha önce de bahsettiğimiz gibi ünlü coğrafyacı Strabon, Atinalı Antiklides'in günümüze ulaşmayan Nostoi adlı eserinde; "Pelasglar, Lemnos ve Imbros civarındaki bölgelere yerleşen ilk halktır ve bunlardan bazılarının Atys'un oğlu Tyrrhenus ile birlikte denizden İtalya'ya gitmişlerdir," diye yazdığını aktarıyor⁴⁴¹ Pelasglar, MÖ. 3000 civarında yani Greklerden 1000 yıl önce, Hellas'ı istila edip oranın çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdir.⁴⁴²

Erken Bronz Çağ 1700-1400	İtalya Proto-Apeninler	Mısır -
Orta Bronz Çağ 1400-1325	Apeninler	Amarna (1352-1336)
Geç Bronz Çağ 1325-1190	Sub-Apeninler	Ramses II (1279-1213)
1190-1150	Proto-Villonovan	Merneptah (1212-1202)
1150-1050	"	Ramses III (1183-1152)
1050-900	"	
Demir Çağı 900-750	Villonovan	
750-	Etrüskler	

Resim 234: Bronz Çağ Kronolojisi

nor". Anatolian Studies. 9. doi:10.2307/3642340. An Egyptian inscription at Deir al-Madinah records a victory of Ramesses III over Sea Peoples, including some named Tursha (spelled [twrš3] in Egyptian script). These are probably the same as the earlier Teresh (found written as [trš.w]) of the Merneptah Stele, commemorating Merneptah's victory in a Libyan campaign at about 1220 B.C.E.. This may be too early for the Trojan War. Some have connected the name to the Hittite city Taruisas, Troy. Also the name is connected to the biblical patriarch Tirash, the ancestor of the Thracians and Etruscans.

(441) Strab., Geog., V.2.4

(442) Mellaart.J.: The Neolithic of the Near East, London, 1975

13.yy İtalya'ya ilk gelişleri midir yoksa MÖ. 8.yy'da aynı insanların akrabaları Anadolu'dan ikinci bir göç dalgası ile birkez daha mı İtalya'ya göç etmişlerdir, bu hala tartışılmaktadır. Bu kavimlerin Anadolu'ya nasıl ve ne zaman geldikleri, Ön Asya medeniyetine yaptıkları katkılar ise ayrı bir araştırma konusudur. Neredeyse kesin olan diğer bir şey ise, Pelasglar ile Etrüsklerin aynı insanlar olduklarıdır.

Şu ana kadar kitabımızı okuyan her Türk'ün veya Türkleri yakından tanıyan herkesin "Acaba Etrüskler, Türkler ile akrabalar mı?" diye düşündüklerine eminim. Oysa Batılı bilim adamları, adlarının bile çağrıştırdığı (E-TRÜSK), en yakın soy olmasına rağmen, Türkler ile bağlantılarının olabileceğini hiç ağızlarına almamakta; öbür yandan Samiler, Hint-Avrupalılar, Keltler, Ermeniler, Arnavutlar, Kafkas Halkları, Basklar ve Macarlar ile bağlar kurmaya çalışmaktadırlar. ⁴⁴³ Özellikle Etrüsk-Macar ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Ancak tabii ki Macaristan'da MS 10.yüzyılın ortasına kadar Türkçe konuşulduğunu ve Bizanslıların da Macarlara Türk dediklerini göz ardı ederek... ⁴⁴⁴

Etrüsklerin Türkler ile benzerliklerini şöyle özetleyebiliriz;

- Kendilerine "Rasena/Rasna" demeleri. Bunun, Türklerin Bozkurt Efsanesindeki "Asena"yı çağrıştırması,
- Başkalarının onlara Sanii dillerinde "Türkler" anlamındaki "Etrak" gibi Etrüsk demesi veya Tuscus, Tusci, Tur, Turs, Turkh vb. şeklinde adlandırmaları,

(443) Hamori Fred: [www.academia.edu/36945555/The Etruscan Civilization](http://www.academia.edu/36945555/The_Etruscan_Civilization) (The latest mitochondrial DNA study in 2013 indicates that the Etruscan women are linked to the Neolithic population of the Central Europe, the Carpathian Basin where today major population are ethnic Hungarians.)

(444) Dunlop D.M.: Hazar Yahudi Tarihi, Selenge Yayınları. 2008

- Dil yapılarının aynı Türkçe gibi bitişken ve sondan eklemeli olması, ortak birçok kelimenin bulunması. (clan=oglan, apa=ata, papa=baba, lucoma=ulukam, caius=kayı, cap=kap, mi=men/ben, nene=nene, paqatur/augur=bakıcı, ril=eril, uke=oku, temple=tapmak, curia=kurultay ⁴⁴⁵ vb.)

DNA gibi, dil de bir kuşaktan diğerine miras kalır. Her ne kadar dil değişmekte ve evrimleşmekteyse de bazı dilbilimcilere göre – akrabalık (ana, baba), vücut kısımları (göz, el), doğa (ateş, su) ve temel fiiller (yürümek, koşmak) – gibi hayatın esaslarını tanımlayan ortak kökenli kelimeler değişime direnç gösterirler. Bu korunmuş ortak kökenli kelimeler, eski proto-dile (ön/kök-dile) güçlü bağlantılar sağlamaktadırlar.

- Etrüsk yazısında kullanılan birçok yazı karakterinin, Orta-Asya'da, Kafkasya'da ve Anadolu'da rastlanan Ön-Türklere ait yazılardaki karakterler veya Türk tamgaları ile olan benzerlikleri. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Runik yazının alt süreçlerine Eski Türk yerleşim birimlerinde sıkça rastlanmaktadır. (Lena, Saymalitaş, Tamgasay, Gobustan kaya resimleri gibi...)

(445) Hamori Fred: [www.academia.edu/36945555/The Etruscan Civilization](http://www.academia.edu/36945555/The_Etruscan_Civilization) (the term “curia” meaning the court, assembly, governing council, was derived from Etruscan and is still used today by the Catholic Church. These are associated to Turkic “kurultai”, which was the gathering of tribes and Hungarian kurul>király later became the name for the king, from the leader of all the tribes. Some believe that even Kurulus Magnus, who is better known to the English speakers as Charlamagne, derived the name from the same Hunnic source, since in early Hunnic tribes the title of a prince was “kur, kir, chur” while “aul” meant a tribe or clan.)

	Yenişehir	Orhun	Macaristan	Bulgaristan	Çarşamba
1	2 X	2	2	2	221+32
2	Y 2	Y 2	- X	Y	X X
3	Y 2	Y 2	+	+	> < V
4	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
5	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
6	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
7	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
8	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
9	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
10	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
11	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
12	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
13	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
14	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
15	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
16	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
17	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
18	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
19	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
20	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
21	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
22	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
23	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
24	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
25	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
26	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
27	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
28	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
29	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
30	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
31	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
32	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
33	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
34	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
35	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
36	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
37	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
38	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
39	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
40	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
41	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
42	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
43	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
44	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
45	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
46	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
47	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
48	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
49	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
50	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
51	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
52	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
53	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
54	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
55	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
56	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
57	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
58	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
59	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
60	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
61	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
62	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
63	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
64	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
65	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
66	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
67	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
68	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
69	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
70	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
71	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
72	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
73	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
74	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
75	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
76	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
77	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
78	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
79	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
80	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
81	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
82	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
83	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
84	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
85	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
86	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
87	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
88	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
89	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
90	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
91	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
92	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
93	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
94	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
95	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
96	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
97	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
98	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
99	Y 2	Y 2	+	+	Y 2
100	Y 2	Y 2	+	+	Y 2

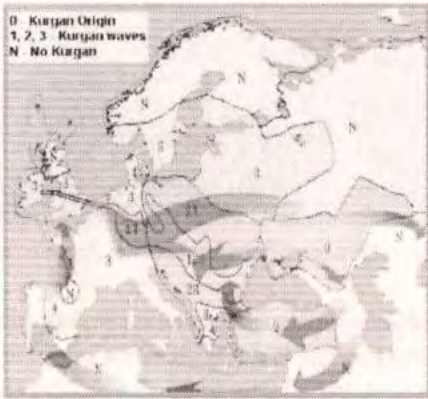
Resim 235: Türklerin İlk Kullandığı Harfler
(Yenişehir /Orhun /Macaristan /Bulgaristan /Çuvaşistan)

- Ölüm ve ahiret inançları, ölümden sonra yaşama inançlarındaki benzerlik. Ve belki de en önemlisi mezar yapılarının, “*kurgan*”nın ve ölü gömme tekniklerinin aynı olması.

Resim 236: Kazakistan Atrrau Kurganları (MÖ. 6-4.yy) / Etrüsk Kurganları (MÖ. 6.yy)

Rus bilim adamı genetik bilimci, Anatole Klyosov'a göre "Kurgan Kültürü"nün Hint-Avrupalılar ile hiçbir ilişkisi yoktur. Kurgan kültürü bugünkü Rusya sınırlarındaki Volga Havzası'ndaki Seroglazov Kültüründen (MÖ. 11-9.yy) gelişmiştir. Ve bu insanlar kesinlikle Türki dilli, R1b1 genetik yapısındaki insanlardı ve bunlar proto-HA (Hint Avrupa) dilli insanlardan farklıdır ve yine iddia edildiği gibi Anadolu, hiçbir zaman proto-HA dillilerin vatanı olmamıştır ve Çatalhöyük (MÖ. 6000) kültür alanında da proto-HA'lar bulunmamıştır.⁴⁴⁶

Resim 237: Kurgan Kültürünün Yayılımı⁴⁴⁷

(446) Klyosov, A. A.; Tyunyayev, A. A.: Origin of Man (according to archaeology, anthropology and DNA genealogy)] (in Russian). Moskova, 2010 ISBN 978-5-91464-040-5.

(447) Klyosov, A. A.; Overview of Türkic genetics. The principal mystery in the relationship of Indo-European and Türkic linguistic families, and an attempt to solve it with the help of DNA genealogy: reflections of a non-linguist. Journal of Russian Academy of DNA Genealogy (ISSN 1942-7484), 2010, Vol. 3, No 1, pp. 3 – 58.(Conceptual map of Kurgan westward waves with datable genetic markers (arrows) (background R.R.Sokal et al. 1992 and M. Gimbutas 1994)

Resim 238: Göktürk Mayhan Uul Kurganı (7.yy ortası), Orta Moğolistan

Resim 239: Etrüsk Mezarları. Diavolino II (Vetulonia) / Castellina

- Baş tanrılarına Tin demeleri, önemli tanrıların bazılarının isimlerinin, Turan, Tanr, Cul Alp vb. olması,
- 12 kabile olmaları, 12 şehir kurmaları ile Türk Oğuzlardaki gibi 12 Boy benzerliği,
- Bazı Liderlerinin adının "Tarquin" olması; Tarkan'ı çağrıştırması,
- Eski Türklerde olduğu gibi kadın-erkek eşitliğinin olması, kadının devlet yönetiminde ve sosyal yaşamda etkin olması.
- Güreş ve atçılığa, at oyunlarına düşkün olmaları. Etrüsk atlarının bir diğer ilginç yanı bazen kuyruklarının düğümlenmiş oluşudur. Bu geleneğin Asya Türkleri arasında yaygın bir uygulama olduğu biliniyor. Etrüsk seramikleri üzerinde, Türk damgalarına çok benzer şekillerin saptanması.

- Kurdukları Roma kentinin ve diğer Etrüsk kentlerinin de simgesinin “Dişi Kurt” olması. Ör. Siena; Şehrin dört bir yanında kurt heykelleri mevcut ve *palio* dedikleri eğersiz binip yılda bir kez yaptıkları at yarışlarını izleyen hiçbir Türk eminim burada hiç yabancılik çekmeyecektir.

Resim 240: Siena

Scullard’a göre, Remus ve Romulus efsanesindeki “**kurt motifi**” Asya bozkırları menşei olup, Etrüskler aracılığıyla Batı Dünyası’na intikal etmiştir ki bu efsanenin ürünü, Roma’nın sembolü dişi kurt heykeli de bir Etrüsk eseridir. ⁴⁴⁸

Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu’ya göre; Kurt eski Türklerin tümünde değilse de önemli bir kısmında, kendisinden türediğine inanılan bir tanrı veya tanrının aracısı konumunda idi. Bu hayvanı tanrı tanıma veya tanrıyla bağlantılı sayma, diğer yırtıcı hayvanların tümünde olduğu gibi kurdun hükümdarlık ve yöneticiler ve hatta savaşçılar ile ilgili önemli bir simge sayılmasına da neden olmuştu. Hayvan veya insan atalara, ruhların birbirine dönüşebildiğine

(448) Scullard, H; a.g.e., pp. 222-225

“biçim değiştirebildiğine” inanılan çağlarda, “tanrı olduğu veya tanrıdan geldiği varsayılan bir hayvanla birlikte olarak soyun devamlılığını sağlama” -en azından mitsel planda- pek aykırı bir durum gibi görülmüyordu. Bu nedenle, Hun hükümdarının insanlarla evlendirmek istemediği kızlarını -kurt gibi- tanrılarla evlendirmeyi arzu etmesi veya Wu-sun ve Göktürk (=Kök-Türk) devrinde kolları bacakları düşman askerleri tarafından kesilmiş çocuğun dişi kurtla birlikte olarak, neredeyse yok olmuş olan Göktürk soyunun yeniden devamını sağlaması, kutlu-tanrısallık veya tanrı ile ilgili olaylar olarak kabul görmekteydi.⁴⁴⁹

Resim 241: Özbekistan Kalai-Kahkaha'dan Duvar Resmi, Çocukları Emziren Kurt, (7-8.yüzyıl.) Hermitage Müzesi (L.İ. Rempel, 1987)

Resim 242: Bugut Yazıtı (572-580)/Bilge Kağan Yazıtı (732)-Moğolistan

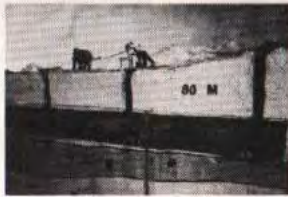
(449) Çoruhlu Yaşar: Kurttan Türeme Efsaneleri İle İlgili Avrasya Tasvirleri Üzerine Düşünceler. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

- Eski Türklerde Etrüskler gibi su tünelleri, drenaj gibi ileri mühendislik isteyen hidrolik yapı inşasında büyük becerilere sahiptirler. Örneğin; Uygur Türklerinin yaşadığı bölgede günümüzden 2500 yıl önce (MÖ. 5.yy), Turfan şehrine su getirmek için karız sistemi geliştirilmiş. İpek Yolu üzerinde önemli bir ticari merkez olan Turfan şehri, Turfan Havzası'nın kuzey kenarında kurulmuş, deniz seviyesinden 154,50 metre derinlikte olan bölgede bulunur. Böylece Turfan dünyada Lut Gölü'nden sonra ikinci en derin olan havzadır. Dünyanın en sıcak yerleşim bölgelerinden birisi olan Turfan, "Alev Vahası" olarak da adlandırılır. Tanrı Dağları'nda biriken suları, yazın 50 derecelere ulaşan hava sıcaklığının etkisi ile buharlaşmalarını engellemek amacıyla, ortalama yerin 80 m altından kanallar açarak, 60 km. uzaklıktaki Turfan şehrine taşımışlar. Tüneller 1-1.5 m. yüksekliğindedir. Bu bölgede ayrıca bu tip yeraltı kanallarının toplam uzunluğu 5000km'yi geçiyor. Kanalin derinliği 110 metreden başlıyor. Kanallar çölün altından ağ gibi örülmüş. Bu kanal ağında belli aralıklarla kuyular açılmış. Kuyular 90, 80, 70, 60 en son Turfan'da 10 metrenin altında. Sistem tamamıyla yer çekimi kuvveti ile çalışıyor, suyu depolamak ve su akış miktarını kontrol etmek için inşa edilmiş kuyulara, barajlara ve yeraltı kanallarına sahiptir.⁴⁵⁰

Dünya uygarlık tarihinin en önemli buluntularından biri kabul edilen bu kanal sistemini, Çinliler de ülkelerindeki üç harikadan biri olarak gösteriyorlar. Eğim, açı, suyun akışının sağlanması, doğru yolda gidilip gidilmemesi... Bunların yapılabilmesi için bilimin yani matematiğin, fiziğin, mühendisliğin ileri bir düzeyde olması gerekiyor. Anlaşıldığı gibi burada Çinlilerden önce yerleşik bir medeniyet var. Günümüzde Türkler,

(450) Boulnois, Luce (2005). Silk Road: Monks, Warriors & Merchants. Hong Kong: Odyssey Books & Guides. pp. 148-149, 201. ISBN 978-962-217-721-5.

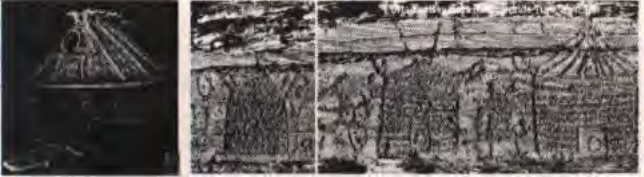
zamanından evvel yenilen meyvelere ve sebzelere “Turfanda” derler. Bu kullandığımız kelimenin kökü işte Orta Asya ya, şu an Çin topraklarında bulunan eski Uygur Türkleri yerleşkesi olan ve halen aynı adı taşıyan “Turfan”dan gelmektedir. Bir kişi elinde zamansız bir meyve veya sebze bulundurduğunda ya da satarken, “Bunu nerden edindin?” ya da “Bu nerde yetişti?” diye soranlara “Turfanda,” cevabı verilirdi. Halen km’lerce uzaklıkta aynı cevabı vermeye devam ediyoruz.

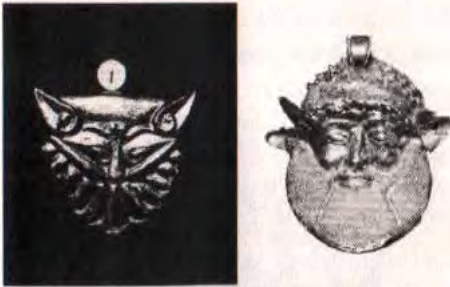
Resim 243: Turfan Karız Sistemi (MÖ. 5.yy)

- Etrüsklerin fizyonomilerinin (çekik göz vb.), giyim, şapka ve saç şekillerinin, çadırlarının vb. Turanik insanlara benzemesi.

Resim 244: Etrüsk Urne (MÖ. 9.yy) ve Orta Yenisey Kaya Resimleri (Yurt Resimleri)

Resim 245: Berel Kurganı Doğu Kazakistan (MÖ. 4-3.y.y)
Kemer tokası ve Etrüsk Kolye Ucu

Resim 246: Etrüsk Capestrano savaşısı heykeli (MÖ. 6.yy)İtalya / Pietrera Kurganı, Vetulonia (Grosseto) (MÖ. 7.yy)

Resim 247 :Orta Asya Balbalları

Günümüz Astana'sındaki bu heykelde de sanki Tages veya Romulus, kurdun üzerindedir.

- Roma Ordusu'ndaki düzenin kadim Türk ordularındakine benzemesi. "Onluk-Yüzlük-Binlik" sistemi,

- Eski Türk âdeti olduğu gibi, yılda bir kez toplanıp dini ve siyasi kurultay yapmaları ve bunu şenlikler, oyunlar, ayinler ile kutlamaları,

- Homerus'un Etrüsklerin içki olarak "kısırak sütü" içtiklerini belirtmesi, gelinliklerinde kırmızı rengin hâkim olması vb.

Bu örnekleri çoğaltmamız mümkün fakat tüm bu benzerlikler bilimsel olarak yeterli kabul görür kriterler sayılmamaktadır. Tıpkı rahmetli Adile Ayda ve Kazım Mirşan'nın bu konu üzerindeki çabalarının aynı gerekçeler ile kabul görmemesi gibi. Çünkü benzerlikler üzerinden ve belgesiz tarih yazılamaz. Gerçi, Kazım Mirşan yeterli belgeleri sunduğu halde de görmezlikten gelinmiştir.

Adile Ayda (1912-1992); Akademisyen, yazar, Türkiye'nin ilk kadın diplomatı ve senatörlük yapmış olan bir kişidir. Babası, Atatürk'ün yakın çevresinden Kazan Türkü, devlet adamı, hukukçu, akademisyen, düşünür ve siyasetçi Sadri Maksudi Arsal'dır. Babasının ölümünden sonra onun Etrüskler üzerine yaptığı çalışmalarını devr alan Adile Ayda, İtalya'da diplomatik görevdeyken yaptığı gözlemler ve incelemeler sonucunda Etrüsklerin Türk asıllı oldukları yolunda deliller sunar. Ona göre Latin dilinde etimolojisi açıklanamayan birçok sözcük de Türkçeden gelmektedir. Bunlar ile ilgili kitaplar yazar, konferanslar düzenler, kitapları yurt dışında da basılır;

- Les Étrusques Étaient-ils des Turcs? Paris: 1971.

- Etrüskler Türk mü idiler? Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974

- Les Étrusques Étaient des Turcs. Preuves. Ankara: 1985.

- Etrüskler (Tursakalar) Türk idiler. İlmî Deliller. Ankara: 1992.

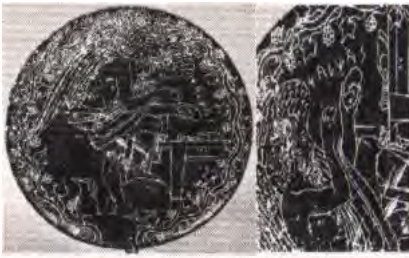
Ama hak ettiği ilgiyi pek göremez. Adile Ayda;

“Günün birinde Orta Asya’daki kazıların neticeleri ırkçı peşin hükümlerin ve politik mülahazaların tesirinde olmayan bilginler tarafından daha objektif ve daha tarafsız bir şekilde incelenir, bilginler arasında Orta Asya’nın sanatı ile Etrüsklerin sanatı arasındaki şaşılacak benzerliğin farkına varılır ve Etrüsk dilinin tetkikini Romanist veya Germanist bilginler değil, Türkologlar ele alırsa, o zaman ister istemez, Roma Arkeoloji Enstitüsü’ndeki konferansında ileri sürdüğüm ve büyük küçük eserle geniş okuyucu kitlesine tanıtmaya çalıştığım teori kabul edilecektir,” diye yazmıştır.

Kazım Mirşan (1919-2016); aslen Doğu Türkistan Türkü olup, Almanca, Rusça, İngilizce ve Türk lehçeleri (Tatarca, Özbekçe, Başkurtça, Tatarca, Kaşkarlıkça, Kazakça, Kırgızca, Türkiye Türkçesi ile kendi ana lehçesi olan Tümenlikçe) bilen ve hayatının büyük bir kısmını Ön Türk tarihi ile ilgili araştırmalara adanmış çok önemli bir isimdir. Etrüskçenin proto-Türkçe olduğunu ve okuyabildiğini iddia etmiştir.⁴⁵¹

Etrüsk yazısındaki harfler/ işaretler ile Asya’daki taşlara kazılmış Orhon (Türk) Yazıtları’nın harfleri arasında çarpıcı benzerlikler bulunmaktadır. Kazım Mirşan’a göre; Etrüsk yazısı bir harf yazısı değildir, bir hece yazısıdır. Yani her işaret bir hece olduğu gibi, üstelik her bir hece anlam içeren bir kök sözcüktür. Yazıdaki işaretleri, bu bakımdan, harf olarak okumaya çalışmak yanılgıya neden olabilir. Yazıdaki erken şekiller birer anlamlı “damga/tamga” iken, zamanla anlam kaybına uğrayarak harflere dönüşmüşlerdir. Aynı durum 38 heceli Orhun kitabelerindeki yazı için de söz konusudur.

(451) [Mirşan. 1970 s.28; Mirşan1998. 6]. 2.Mirşan K. (1998) Etrusklar. Tarihleri. Yazıları ve Dilleri.

Σ A ↓ ↓ A Υ
S A K L A Ç

Resim 248 : Etrüsk Aynası (Vulci). Soldan sağa okunursa, Kalkas (Chalcas; Grek mitolojisiindeki augura verilen isim), sağdan sola okunursa Saklac.

Soldaki ilk harf Ön-Türkçede OZ tamgasıdır ve Mirşan' a göre hem Grekçe Sigma hem de Etrüskçe ve Latince S harfini oluşturmuştur. İkinci harf A harfidir ve Etrüsk abecesinden Latin abecesine geçmiştir. Üçüncü harf OK damgasıdır. Zamanla K harfine dönüşmüştür. Nitekim Etrüsk abecesinde bu işaretin K olarak okunduğunu Etrüskologlar da kabul eder. Dördüncü damga Orhon abecesindeki kalın L1 harfidir. Son damga ise Orhon kitabelerindeki Ç sesini veren damgadır. Böylece, aynadaki kanatlı sahsın alelade bir kişi olmadığını ve ruhlar dünyasına uçabilen, gelecekte haber getiren bir şaman olduğu ve saklı bilgileri açmak yetisine sahip olduğu sonucuna varıyoruz. “Saklaç” sözüne gelince, anlamı “saklı olanı aç” olup doğrudan şamanın falcılık güçlerine işarettir.⁴⁵²

(452) Berkmen Haluk: Yazılarım. Kadim Diller. Gizemli Etrüsk Dili. No.16. 2011

GÖKTÜRK (ORHON) ALFABESİ					
	Harf	Ses değeri		Harf	Ses değeri
1	𐰀	A, E	21	𐰁	T ¹
2	𐰂	I, İ	22	𐰃	T ²
3	𐰄	O, U	23	𐰅	Y ¹
4	𐰆	Ö, Ü	24	𐰇	Y ²
5	𐰈	B ^{1*}	25	𐰉	C
6	𐰊 𐰋	B ²	26	𐰌	M
7	𐰍	D ¹	27	𐰎	NG
8	𐰏	D ²	28	𐰐	NY
9	𐰑	G ¹	29	𐰒	P
10	𐰓	G ²	30	𐰔	S
11	𐰕	K ¹	31	𐰖	Z
12	𐰗	K ²	32	𐰘	^w K, K ^w
13	𐰙	L ¹	33	𐰚	^w K, K ^w
14	𐰛	L ²	34	𐰜	¹ K, K ¹
15	𐰝	N ¹	35	𐰞	ⁱ Ç, Ç ⁱ
16	𐰟	N ²	36	𐰠	LT
17	𐰡	R ¹	37	𐰢	NÇ
18	𐰣	R ²	38	𐰤	NT
19	𐰥	S ¹	39	𐰦	aş
20	𐰧	S ²	40	𐰨	baş

* Ses değeri 1 ile belirtilenler kalın, 2 ile belirtilenler ince sesli harftir.

Resim 249: Göktürk (Orhon) Alfabeti

Azeri dilbilimci Firudin Ağasıoğlu ise araştırmaları sonucunda şöyle yazmış; “Etrüsk dilinin çeşitli katlarına şöyle bir bakış dahi, bu dilin karışık olduğunu, burada Türk dili ile birlikte bir (ya da iki) dilin özelliklerinin yer aldığını gösteriyor. Etrüsk alfabesi, Göktürk alfabesi ile aynı köktendir ve dil fonetik, lek-sik, bazı gramatik göstericilere göre en fazla Çuvaş Türkçesine yakındır. Tipoloji bakımından da birleşik diller grubunda olan Etrüsk dili ile Türk dilleri arasındaki bağlantı, 3000 yıl önceye dayanır. Birleşik dillerin morfonoloji ⁴⁵³kuruluşundaki konservatizm, Etrüsk-Türk ilişkilerinin ortaya çıkarılmasına imkân verir ve bu imkân, Etrüsk dilinin iç diyalekt özellikleri öğrenildikçe daha da artacaktır. Bunun için ilk olarak Etrüsk yazılarının bölgeler üzere hem de konularına göre gruplandırılması gerekir.”⁴⁵⁴

Günümüze gelindiğinde bu iki değerli insanın, Ayda ve Mirşan’ının, iddia ettiklerinin doğruluğunu ispat eden ve Batı bilim dünyasının da inkâr edemeyeceği ya da görmezlikten gelemeyeceği iki önemli bilimsel yayın yapılmıştır. Bu çalışmaların bir özelliği de bu yayınları; philhelenik Germen (Franklar, Anglosaksonlar, Almanlar vb.) kökenlilerden olmayan, tarafsız İtalyan bilim adamları (Cristiano Vernesi ve Mario Alinei) tarafından yapılmış olmasıdır.

Bu çalışmalardan ilki **2004** yılında, çeşitli İtalyan üniversitelerinden bir grup genetik bilim insanı tarafından yapılmıştır. Bu çalışma, eski DNA dizilerinin onaylanması için en katı kriterlerin takip edildiği, **Roma öncesi Avrupa nüfusunun ilk büyük ölçekli genetik çalışmasıdır.**

(453) Morfonoloji; Doğal dillerin ses dizgelerini inceleyen bilim dalı. (=morphemes)

(454) Ağasıoğlu F.; Etrüsk-Türk Bağı. Bilgecoğuz Yayınevi, İstanbul, 2013, s.103

The Etruscans: A Population-Genetic Study. Cristiano Vernesi, David Caramelli, Isabelle Dupanloup, Giorgio Bertorelle, Martina Lari, Enrico Cappellini, Jacopo Moggi-Cecchi, Brunetto Chiarelli, Loredana Castri, Antonella Casoli, Francesco Mallegni, Carles Lalueza-Fox, and Guido Barbujani"

Bu araştırma çerçevesinde; MÖ. 7-3 yüzyıllar arasında yaşamış Etrüsklere ait iskelet kemiklerinden, 80 adet mitokondrial (mt) DNA⁴⁵⁵ örnekleri alınarak, çok titiz bir çalışma ile günümüzde yaşayan çeşitli milletlere ait DNA'lar ile karşılaştırılmalı çalışma yapılmıştır.

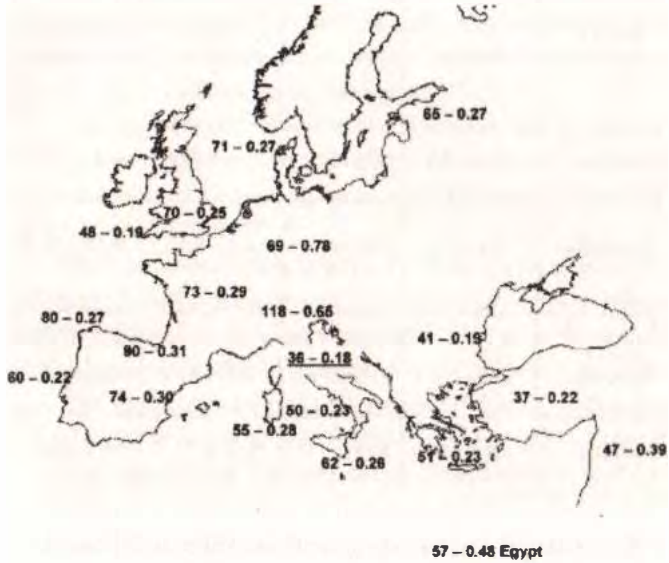

Resim 250: MÖ. 7-6.yy Etrüsk Etkisindeki Alanların (gri alanlar) Haritası.⁴⁵⁶

(455) Mitokondrial DNA: mitokondriler kendine has DNA taşırlar. Bu mitokondriyal DNA (mtDNA) olarak adlandırılır ve tüm DNA'nın yaklaşık %1'ini oluşturan mt DNA sadece anneden çocuğa aktarılır, babadan mitokondriyal materyal aktarılmaz.

(456) Map of Italy showing the area of Etruscan influence (gray) in the 7th and 6th centuries b.c. from Barker and Rasmussen (1998).

. DNA örneklerinin alındığı yerler ve sayıları: A, Adria (17 örnek, 5 DNA istatistiksel analiz için kullanılan); V, Volterra (6, 3); S, Castelfranco di Sotto (2, 1); P, Castelluccio di Pienza (1, 1); M, Magliano and Marsiliana (25, 6); T, Tarquinia (18, 5); C, Capua (8, 6). Veri sağlayacak yeterli DNA örneği elde edilemeyen yerler; Castelnuovo Berardenga (1, 0) and Pitigliano (2, 0).

Resim 251; Genetik Mesafeler Arasındaki Eşleşme Oranları
(Pairwise genetic distances)

Sonuçlar; Etrüsk genleri, Türklere ve Basklara diğer çağdaş toplumlardan daha yakın ilişkiler gösterdi, fakat özellikle gen havuzundaki “Türk bileşeni” diğer popülasyonlara göre üç kat daha büyük görünmektedir.

Etrüsk ve Modern İtalyan Popölasyonlarında Tahmini Katkı Oranları

	Ebeveyn Nölusu			
Karma Nölus -----	Türkler -----	Basklar -----	Kuzey Afrikalılar -----	Kuzeydoğu Avrupalılar -----
Etrüskler	47,5±18,4	37.9±25.7	21.2 ± 10.2	-6,5 ± 20,6
Toscanalılar	14.0±17.7	69,1±24,6	8,2 ± 8,4	8,7 ± 13,7
Güney İtalyanlar	12.3±21.6	81,3±27,5	10.8 ± 9.4	-4.2 ± 14.5
Sicilyalılar	3,6 ± 16,9	83.5±22.5	10,1 ± 7,7	2,9 ± 14,0

Sonuç olarak Etrüsklerin genetiğinin diğer milletlere göre en çok bugünkü Anadolu Türkleri ile yakınlık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Modern popölasyonlardaki genetik verilerin analizinin, insanın evrimsel tarihinin önemli yönlerini yeniden yapılandırmak için güçlü bir araç olduğu artık kanıtlamıştır. Bu analizler ile aynı zamanda eski insanların DNA'larını doğrudan incelemek ve karşılaştırmalı çalışmalar yapmak da teknik olarak artık mümkündür. Son yıllarda hızla artan şekilde bu tip genetik çalışmalar yapılmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu; Etrüsklerin

ve günümüz Toscanalıların, İtaliye lokal bir halk olmadıklarını, Anadolu'dan geldiklerini ve Türkler ile yakın bağları olduğunu doğrulamaktadır.

Yapılan başka genetik araştırmalardan da örnekler verecek olursak;

- 2005 yılında Pavia Üniversitesi genetik bilimcilerinin yaptıkları insan mtDNA'ları üzerindeki çalışmalar sonucunda da, Etrüsklerin kökenlerinin Anadolu'nun Batı kesimindeki Antik Lidya bölgesine dayandığı ispatlanmıştır. ⁴⁵⁷

- Yine Sacro Cuore Üniversitesi tarafından Etrüsk sığırlarının mtDNA'larını inceleyerek yaptıkları genetik çalışmalar sonucunda, Etrüsklerin hayvanlarının da Anadolu kökenli oldukları tezi teyit edilmiştir.(2007) ^{458 459}

- 2007'de Avrupa İnsanı Genetik Konferansı'nda sunulan bir bildiride, Etrüsk uygarlığının hüküm sürdüğü Toscana bölgesindeki Volterra, Murlo kasabalarında ve Casentino Vadisinde en az üç generasyondur bu bölgelerde yaşayan ve soyadı birliği olan 263 erkekten alınan DNA örnekleri İtalya, Balkanlar, Limni Adası ve Anadolu'daki 1200'ü aşkın kişinin DNA'larıyla (Babadan oğula geçen Y kromozomları) karşılaştırıldı. Sonuçta araştırmayı yöneten Torino Üniversitesinden Dr. Alberto Piazza, Etrüsklerin diğer İtaliye kavimlere nazaran daha çok doğulu insanlarla genetik haritalarının uyumlu olduğu sonucuna

(457) Genetica e Microbiologia, Università di Pavia, Italy. The origin of the Etruscan people has been a source of major controversy (mtDNA) of 322 (2003 and 2005)

(458) Edwards C.J.etc.;Mitochondrial DNA analysis shows a Near eastern Neolytic origin for domestic cattle and no indication of domestication of European aurochs.Proc.R.Soc.B.274:1377-1385(2007)

(459) Pellecchia, Marco et al. (2007): "The mystery of Etruscan origins: novel clues from Bos taurus mitochondrial DNA." Proceedings of the Royal Society B 274 (1614), 1175-1179

vardıklarını açıkladı. Uzmanlar, özellikle Etrüsklerin Murlo kasabasındaki torunlarının genetik yapısının, birebir bugünkü Modern Türkiye’de yaşayan insanların genetik yapısıyla örtüştüğünü vurguladı.⁴⁶⁰

Resim 252: Murlo Kasabası / Siena⁴⁶¹

Her ne kadar bu savların aksini iddia eden genetik tezler de var olmakla beraber çalışmaların büyük çoğunluğu, Etrüsklerin İtalya’nın yerel halkı olmadığı ve Anadolu’dan buraya göç ettikleri tezini desteklemektedir.^{462 463}

(460) A. Piazza et al., Origin of the Etruscans: novel clues from the Y chromosome lineages — Abstract of paper read at the 39th European Human Genetics Conference in Nice, France, in June 2007: European Journal of Human Genetics, Vol. 15, Supplement 1 (conference abstracts), p. 19.

(461) Interpopulation comparisons reveal that the modern population of Murlo, a small town of Etruscan origin, is characterized by an unusually high frequency (17.5%) of Near Eastern mtDNA haplogroups (Am J Hum Genet. 2007 Apr; 80(4): 759–768.)

(462) Wade, Nicholas (2007-04-03). “DNA Boosts Herodotus’ Account of Etruscans as Migrants to Italy”. The New York Times.

(463) Achilli A, Olivieri A, Pala M, et al. (April 2007). “Mitochondrial DNA

Etrüskler için yapılacak genetik araştırmalarda cevaplanması gereken asıl sorular şunlar olmalıdır;

1. Etrüskler tek bir topluluk muydu, yoksa sadece bir dil ve kültürü paylaşan ama ortak bir soy olmayan bir grup birey miydi?
2. Etrüskler ve modern toplumlar arasındaki genetik ilişkiler nelerdir ve bu ilişkiler Etrüskler ve diğeri Avrasyalılar arasında herhangi bir soy ya da göçmen bağlantısı olduğunu gösteriyor mu?

Bu sorulara cevap olarak çıkan ortak sonuç;

“Etrüsklerin; genetik birliğı olan, biyolojik olarak homojen ve genetik olgunlukları modern toplumların seviyesine ulaşmış bir topluluk oldukları kesindir. Yine bu araştırmalardan çıkan sonuçlar, Etrüsklerin Anadolu’dan buraya göç ettikleri tezini ya da bugün Anadolu’da yaşayanlar ile sıkı genetik bağlarının olduğunu desteklemektedir.”

Etrüsk kültürü tabii ki sadece genetik testler ile açıklanamaz. Ancak Etrüsklerin kim olduğu nereden geldiklerini anlama arzusu bilim insanlarını motive etmektedir. Fakat delilleri tek tek ele aldığımızda; yani dilbilimsel, arkeolojik ve kültürel materyaller, yetersiz kalıyorlar ancak buna yanılma payı çok az olan genetik bilimini de kattığımızda taşlar biraz daha yerine oturuyor; *“Oklar, hep Doğı’yu ve Türkleri gösteriyor...”*

Etrüsklerin Anadolu’dan İtalya Yarımadası’na göç ettiğini kabul eden büyük çoğunluk, DNA sonuçlarını çok da anlamlı bulmamaktırlar. Çünkü onlara göre Türkler Anadolu’ya ilk kez Selçuklular zamanında gelmişlerdir. Bugün Batı Anadolu’da yaşayan ve DNA örnekleri Etrüskler ile uyuşan Türklerin

variation of modern Tuscans supports the near eastern origin of Etruscans”. Am. J. Hum. Genet. 80 (4): 759–68

ise, daha önceleri burada yaşayan insanlar olabileceğini savunmaktadırlar. Bunda az da olsa doğruluk payı olabilir, daha fazla ve çok yönlü genetik çalışma ve bunu destekleyecek arkeolojik bulgulara ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Ancak dildeki yapı benzerliğini, dillerinin Hint-Avrupa dil ailesine değil de Türkçe gibi eklemeli (agglunative) bir dil olmasını ve Ural – Altay dil grubuna girmesini ise açıklayamamaktadırlar.

Mario Alinei (1926 – 2018); İtalyan Dilbilim ve Edebiyatı Profesörü (Utrecht Üniversitesi), “Società Linguistica Italiana”nın kurucu üyesi, Uluslararası Diyalektik ve Jeolingustik Derneği Başkanı, UNESCO’nun sponsor olduğu bir proje olan “Atlas Linguarum Europae”nin kurucu ortağı, başkanı. Özetle hayatını dil araştırmalarına adanmış bir bilim insanı. Özel ilgi alanlarından birisi de Etrüskçedir. Uzun yıllar Etrüskçenin “Arkaik Macarca” olduğunu iddia eden Alinei, 2013 yılında ise tüm araştırmaları sonucunda “**Etrüskler Türk’tür**” adlı yayınladığı kitap ile son noktayı koymuştur.

Resim 253: Prof. Dr. Mario Alinei “Gli Etruschi Erano Turchi”
“Etruscan was one Turkic people” “Etrusker waren ein Turkvolk.”
(Edizioni dell’Orso, 2013)

10. Son Söz:

Etrüskler, sıradan ve şimdiye kadar tarihin tozlu sayfalarında unutulmuş yüzlerce kavimden biri değildir sadece. Onlar farklıdır, önemlidir, çünkü günümüzde dahi tüm dünyada etkileri devam eden muhteşem Roma Medeniyetinin gerçek kurucuları onlardır. Etrüskler İtalya'da 1000 yıl süreyle var olmuşlar ve etkileri Roma aracılığıyla günümüze kadar gelmiştir. Modern Avrupa'nın temelini atan da, onların torunları olan Toscanalılarıdır, çünkü Hümanizm ve Rönesans da yine onların topraklarından yeşermiştir.

Doğru, Etrüsk kültürü silindi ama Roma kültürüne karışarak ve onu bizim bildiğimiz haline getirerek silindi. Yine de silinmiş mi sayılmalı? Yirmi birinci yüzyılda halen Roma tarihçileri, Roma medeniyetinin hangi unsurlarını Etrüsklere borçlu olduğunu tartışmaktadırlar ve genel kanaat ise Roma'nın neredeyse her alanda Etrüsklere çok şey borçlu olduğudur.

Etrüsk kültürü bilhassa dinî anlayış ve kurumlar bakımından Roma'yı bir hayli etkilemiştir. Romalıları siyasî ve idarî kuruluş şekillerinin çoğunu, devlet iktidarını kullanabilme, velayet altındaki kişilere emir verebilme ve uygulanması için gerekli tedbirleri alabilme yetkisi şeklinde tarif edilebilecek

“imperium” kavramını yani devlet otoritesini, bunun sembol ve amblemlerini, Roma ordusu üzerindeki patricilerin (aristokrat sınıf) tekeli kırıarak pleblerin (avam sınıf) orduya alınmasını, halkı sınıflara ayırmak suretiyle, onun sistemli bir ordu olmasını sağlayan ve de ona phalanx düzeninde savaşmayı kazandıran askeri örgütlenme sistemini ⁴⁶⁴, onbaşılık, yüzbaşılık, binbaşılık müesseselerini, sur, kale, köprü inşa etmeği, sanatı, metalurjiyi, kent kurmayı, büyük tapınaklar yapmayı (Roma kurulduktan sonraki ilk yıllarda Roma’yı, Roma’nın meydanlarını, binalarını, mabetlerini hep Etrüsk sanatçıları süslemişlerdir), Roma mimarisine kemer hatta kubbe yapmayı, yol yapımını ve su taşıma tekniklerini, drenaj, kanalizasyon yapmayı, Tuscania düzeni ve atrium tarzını, Roma amfityatrolarındaki gladyatör dövüşlerini, Roma sirkuslarındaki Troya oyunlarını, tiyatroyu ve asıl önemlisi Latin alfabesini Etrüsklere borçludurlar.

Etrüskler, zamanla yüksek düzeyde bir sosyal ve politik organizasyona, ekonomiye ve sanatsal kültüre ulaştılar. Ne var ki, Etrurya Batı literatüründe genellikle sıradan bir medeniyet olarak anılır, çünkü arkeolojik bulgular dışında, bu kültür hakkında bildiklerimiz sadece Grek ve Latin yazarların yazdıklarından ibarettir. Oysa Romalı yazarların revizyonizmden suçlu görüldüğü anlaşılıyor. Roma tarihinin başlangıcını; Roma’nın “Yeni Truva” olduğu ya da Savaş Tanrısı’nın oğulları Romulus ve Remus tarafından kurulan romantik bir versiyondan ibaret olarak anlatırlar ve kuruluştaki Etrüsk gerçeğini yok sayarlar. Grekler ise Etrüskleri ahlaksız insanlar olarak gördüler ve onları negatif ışıktaki gösterme eğilimindeydiler. Kendilerini savunacak hiçbir yazılı belgesi kalmayan ve belki de tarihte ilk kez sistematik bir asimilasyona maruz kalmış ilk halk olan Etrüsklerin ise; tarihin tozlu sayfaları arasından gizemli gülüşleri ile, gerçeklerin

(464) H. Scullard, a.g.e., pp. 222-225

bir gün tam anlamıyla ortaya çıkmasını sessizce beklemekten başka çareleri yoktur, şimdilik.

Etrüsklerin mitolojik öğelerine ve günlük yaşamlarına dair en zengin bilgi kaynağı, onların sanatıdır. Günümüze ulaşabilen çok sayıdaki Etrüsk sanat eserinin, atmosfer koşullarıyla zamanın yıpratıcılığına dayanabilmiş olmalarının tek nedeni, kusursuz bir tekniğin ürünü olmalarıdır. Teknolojik ve dekoratif özelliklerin dışında, Etrüsk sanatında bir diğer övgüye değer konu da seri halinde hazırlanan sanat eserlerinde tekrarı yenmiş olmaları ve değişik anlamlı, özgün anlatımdaki başarılarıdır.

Daha önce de belirttiğim gibi Etrüsk bilmececi, adeta Batı medeniyetinin kara kutusudur. Açıldığı zaman Avrupa uygarlığının gerçek nüvesi ortaya çıkacaktır. Muhtemelen de tarih baştan yazılacaktır. İşin ilginç yanı ise Batılı bilim adamlarının bu kara kutuyu açmak istememeleri ya da aralayıp görmek istemedikleri şeyler ile karşılaştıkça tekrar tekrar kapamalarıdır.

Maalesef Batılı tarihçiler söz konusu Etrüskler olunca üç maymunu büyük bir keyifle oynamaktadırlar. Acaba arkeolog ve Eskiçağ tarihçilerinin Etrüsk kültürüne yönelik bu inkarcı duruşlarının sebepleri nelerdir?

Acaba Batı tarih yazıcılarının asırlardır yarattıkları, ince ince döşedikleri ve Helen Medeniyeti üstüne oturttukları “kurgu tarih”lerinin yerle bir olacağı ve yine sadece bununla da kalmayıp bu kurgu tarih üzerine inşa ettikleri siyasi politikalarının da havada asılı kalacağı endişesi olabilir mi?

Düşünün bir kere, iddia edildiği gibi son yıllarda yapılan genetik çalışmaların büyük kısmından çıkan bilimsel sonuçlara göre ve yine Uluslararası Diyalektik ve Jeolingustik Derneği Başkanı Prof. Dr. Mario Alieni’nin uzun yıllar yaptığı linguistik çalışmaların sonucunda iddia ettiği gibi eğer Etrüskler, proto-Türkler ise bunun ne anlama geldiğini tahayyül edebiliyor musunuz? Türklerin tarihini MS. 6. yüzyıldan, kültürünü Orhun

Anıtları'ndan ve Anadolu'ya gelişlerini 1071 ile başlatanlar bu işe ne diyeceklerdir? Yine düşünün bir kere, Etrüskler proto-Türkler ise, Batı'nın hayran olduğu, medeniyetinin temeli saydığı Latin-Roma efsanesini kuranlar aslında Türk soylu insanlar mıdır?

Tarihi belgelere göre, hem Roma Krallığının hem de Roma Cumhuriyetinin kurucu üyeleri kesin olarak Etrüsk soylulardır, İmparatorluğun kurucu ailesi olan Julio-Claudian Hanedanı ile Etrüsk ilişkisi lehine bulgular da çok kuvvetlidir. Yine Latin alfabesini Batı'ya öğretenler, Avrupa'da Hümanizmi, Rönesans'ı başlatanlar da onlardır. Tüm Katolik dünyasının lideri Papa'nın kullandığı simgeler, Fransa'nın kraliyet simgesi fleur-de-lis, bugün ABD'nin yönetim birimleri senatosu, temsilciler meclisi, hukukun üstünlüğü ilkesi, en çok kullandıkları simge olan fasc-hes, hepsi aslında proto-Türk bir kavime mi aittir? İnanılmaz gibi görünüyor. Bana göre bu gerçek zaten uzun süredir biliniyor ama dillendirilme göze alınamıyor.

Türk bilim adamlarının proto-Türk tarihine niçin yeterli ilgiyi göstermedikleri konusu da ayrı bir sorudur. Atatürk zamanında onun gayretleri ile başlatılan çalışmalar, 1938 yılından sonra niçin durdurulmuştur ve Türk tarihini adeta İslamiyet'i kabulleri ile başlatma çabasının altında yatan sebepler nelerdir? Bu derlemem ile Türk bilim adamlarının içinde bir ateş yakabilirsem ne mutlu bana.

Bu kitabımı yazarken beni destekleyen aileme ve Almanca çevirilerde bana yardımcı olan değerli dostum Dr. Şeyma Cüneydi'ye teşekkürü borç bilirim.

*Saygılarımla, Dr. Pınar Özgün.
Kadıköy 2019*

ANA KAYNAKLAR

- Bailey Cyril: Antik Roma'nın Dini. Balkan Sanat Yayın, Kanon Kitap, 2018
- Banti, Luisa: Etruscan Kentleri ve Kùltürleri, California Üniversitesi, 1971
- Barker G.& Rasmussen T: The Etruscans. Oxford, 1998
- Beard Mary: S.P.O.R, Antik Roma Tarihi. Pegasus Yayınları.2018
- Beekes R. : The prehistory of the Lydians, the origin of the Etruscans, Troy and Aeneas. Biblioteca Orientalis 59:206-242 [Ref list], 2002
- Bloch, Raymond: The Etruscans, Thames & Hudson, London, 1958
- Bloch, Raymond: The Origins of Rome, New York, 1960
- Bloch, Raymond: Etruscan Art, Pallas Library of Art, New York, 1966
- Boardman, J.: Intaglios and Rings Greek, Etruscan and Eastern from Private Collection (London), 1975
- Boëthius, Axel, Ling, Roger, Rasmussen, Tom: Etruscan and Early Roman Architecture, Yale University Press Pelican history of art, Yale University Press, 1978
- Bonfante Larissa, Swaddling Judith.; Etruscan Myths, The British Museum Press, 2006.
- Bonfante Larissa, Swaddling Judith: Etrüsk Mitleri, Phoenix, 2011
- Bonfante, Larissa: Etruscan Dress. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1975

- Bonfante Giuliano, Bonfante Larissa. (2002). The Etruscan Language An Introduction, Manchester University Press, Manchester and New York
- Bonfante Larissa: Etruscan Life And After life. Detroit: Wayne State University Press, 1986
- Braudel Fernard Yönetiminde Akdeniz, Mekan, Tarih, İnsanlar ve Miras. Metis Yayınları. İstanbul. 2007
- Brian F.G.: Eski Dünyanın Yetmiş Büyük Gizemi. Oğlak/ Güzel Kitaplar. 2002
- Carter Ron: Uygarlık Tarihi(McDonald Educational Ltd.),Çağdaş Dünya Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi,1981.
- Cicero; De Divinatione, de re publica
- Cornell, TJ: The Beginnings of Rome. London: Routledge, 1995
- Cornell Tim, Matthew John: Roma Dünyası. Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, 5.cilt. İletişim Yayınları. Equinowx/ Pahidon(Oxford),1988
- Dart, C. J.: The Social War, 91 to 88 BCE: A History of the Italian Insurgency against the Roman Republic, Routledge, 2014
- Diakov V.,Kovalev S: İlk Çağ Tarihi. Cilt2(Roma). Yordan Kitap. 3.basım. Ekim 2015
- Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities (Earnest Cary; Edward Spelman, Cambridge, Mass. : Harvard University Press; London: W. Heinemann, 1937-1950./ Loeb classical library, 319, 347, 357, 364, 372, 378, 388.)
- Dudley, Donald R, Romalılar: MÖ. 850 - MS 337, New York: Alfred A Knopf,1970
- Dürüşken Çiğdem; Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk: Romanın Gizem Dinleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2017
- Encyclopedia Brittanica; 1991

- Encyclopedia of Religion; Lindsay Jones; Mircea Eliade; Charles J Adams Detroit: Macmillan Reference USA, 2005.
- Erhat Azra; Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi.2007
- Freeman C. : Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları. Ankara 2005
- Fitzgerald Erin: Etruscan and Oscan Theatrical Influence in Rome, 201
- Grant M.: The Etruscans. Scribner; Book Club (BCE/BOMC) edition, 1981
- Graziano Baccolini, La Montagna Etrusca, Simboli e Misteri, ed. Nuova s1, 2008 ve Graziano Baccolini, I Misteri di Montovolo, Centro Oracolare Etrusco, ed Nuova s1, 2017
- Haarmann Harold: Early Civilization and Literacy in Europe (Approaches to Semiotics) Publisher: De Gruyter Mouton, 1996
- Haynes S., Etruscan Civilization. A Cultural History London: British Museum Press and the J. Paul Getty Trust, 2000
- Herodotos: Herodot Tarihi (Çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. baskı, istanbul, 2006
- Herodot Tarihi. 1.kitap. Remzi Kitabevi. İstanbul.1991
- Heurgon Jacques: Daily Life of the Etruscans, 1961
- Homeros; İlyada Destanı (Türkçesi: Azra Erhat, A.Kadir), Can Yayınları, 2002
- Lanciani Adolfo: Eski Roma'nın Yeni Tales'i (Kessinger Publishing), 2005
- Latince Türkçe Sözlük. Erdal Alover, Sosyal Yayınları, 2013
- Loeb Classical Library
- Macnamara Ellen: Everyday Life of the Etruscans, Hippocrene Books; New edition edition (June 1, 1987)
- MacNamara Ellen: The Etruscans (British Museum), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1991.

- Melaart.J.: The Neolithic of the Near East, London, 1975
- McGeough, Kevin M.: The Romans: New Perspectives. (2004-01-01)
- Oxford English Dictionary (3rd ed.). Oxford University Press. 2005.
- Pallottino, M. (1975). (Ridgway, David, ed.) The Etruscans. Translated by Cremina, J (Revised and Enlarged ed.). Bloomington & London: Indiana University, 1975
- Pallottino, Massimo. (1991). A History Of Earliest Italy. London: Routledge
- Plinius. (1997). Natural History. Cambridge: Harvard University Press.
- Plutarch: Life of Romulus. The translation of Bernadotte Perrin, as printed in Plutarch's Lives (Loeb Classical Library). 1998
- Plutarkhos. (1998). Lives. Cambridge: Harvard University Press.,
- Richardson,E.: Etruscan Life and Afterlife: A Handbook of Etruscan Studies, 1986
- Richardson,E.: Etruscans: Their Art and Civilization (Phoenix Book; P670), 1976
- Rykwert, Joseph: Bir Kentin Fikri: Roma, İtalya ve Eski Dünyada Kentsel Biçimin Antropolojisi (MIT Press), 1988
- Sarton, George: Ancient Science Through the Golden Age of Greece (1952, 1970)
- Seneca Lucius Annaeus. (1972). Naturales Quaestiones, The Loeb Classical Library
- Schilling Robert: "Roman Sacrifice", Roman and European Mythologies (University of Chicago Press) 1992
- Scullard H.H. : The Etruscan Cities & Rome. 1998
- Staccioli Romola A.: Etrüsk Sanatını Tanıyalım. İnkilap Yayınevi, 1985

- Strabon-Geographika Book V- VI
- Tarihten Bir Kesit-Etrüskler:2-4 Haziran 2007, Bodrum Sempozyum Bildirileri.TTK. Ankara, 2008
- Tellier, Luc-Normand: Urban World History. Québec: Press de l'Université du Québec., 2009
- Thomson George; Tarih Öncesi Ege I,II.Payel Yayınevi, İstanbul. I.Cilt (1995), II. Cilt(1991).
- Thomson de Grummond Nancy, Simon Erika; The Religion of The Etruscans, University of Texas Press, Austin, 2006
- Thuillier, Jean Paul: Etrüskler; Esrar Perdesi Kalkıyormu?- YKY-İstanbul, 2013
- Titus Livius; Roma Tarihi Şehrin Kuruluşundan İtibaren, (Çev. Sabahat Şenbark) 1992
- Titius Livius: Romanın Yurtsever Tarihçisi (Çev.:Bedia Demiriş) Arkeoloji ve Sanat Yayınları,1998
- Tulunay, Elif Tül: Etrüsk Sanatı. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1992
- Vitruvius; Mimarlık Üzerine Vitruvius,(Çev: Çiğdem Dürüşken) Alfa Yayıncılık 2017
- Wainwright, G.A.: "The Teresh, the Etruscans and Asia Minor", Anatolian Studies,IX, British Institute, 1959
- Warden P.G: Etruscan Sculpture, Oxford Univ. press, 2011
- Zangger Eberhard : "Who were the Sea People?" Aramco World, 1995

Etrüskler, Akdeniz bölgesindeki gelmiş geçmiş en gizemli ve en ilginç uygarlığı kuran kavimdir. Dünyanın değişik bölgelerinde belki halen keşfedilmeyi bekleyen birçok uygarlık vardır ama bu uygarlığın, Avrupa'nın tam da göbeğinde olması ve halen üzerindeki esrar perdesinin kaldırılamamış olması konuyu daha da ilginç hale getirmektedir. Batı Medeniyeti hala bu kavmin kim olduğunu, nece konuştuğunu, ne yazdığını çözmemiştir.

İtalya'da Etrüsk Çağı, Truva Savaşı'ndan sonra, M.Ö. 13. asırda başlamış, Romalıların son Etrüsk şehri olan Volsini'yi yıktıkları M.Ö. 264 yılına kadar devam etmiştir. Bu tam 1000 yıl demektir.

Etrüsk bilmecesi, adeta Batı Medeniyetinin kara kutusudur. Açıldığı zaman Avrupa uygarlığının nüvesi ortaya çıkacaktır. Muhtemelen de tarih baştan yazılacaktır. İşin ilginç yanı ise Batılı bilim adamlarının bu kara kutuyu açmak istememeleri ya da aralayıp görmek istemedikleri şeyler ile karşılaştıkça tekrar tekrar kapamalarıdır.

Görmezlikten gelinen bu esrarengiz kavim, sıradan bir topluluk değildir. Batı Medeniyetinin her dönemindeki ve günümüzdeki izlerini keşfettikçe hayretler içinde kalacaksınız.

Parlak ve egemen bir güçken, önce Roma emperyalizimi sonra Hristiyanlık imperiumunun ayakları altında ezilen ve halkı asimile edilen, tüm kaynakları kurutulan Etrüsk Medeniyetinin ardılları, bir şekilde hayatta kaldılar ve atalarının mezarlarında bulunan saklı mucizeler, onların yerli genomlarını yeniden uyandırdı. Etruryanın merkezi Toscana, Hümanizm ve Rönesans'ın beşiği oldu ve yeniden Avrupa'nın gözbebeği oldular.

**Batılıların bugün dediği gibi; Etrüskler, öğretmenlerimizin öğretmenleri-
dir aslında ve hala onların şöleninde oturmaya devam ediyoruz.**

ISBN 978-605-7823-63-2

9

786057 823632

Cinius Yayınları

